

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Зоран Б. Кучековић

**ПРОГНОСТИЧКИ ДОМЕТИ ТЕОРИЈЕ
СЕКУРИТИЗАЦИЈЕ НА ПРИМЕРУ
ЕСКАЛАЦИЈЕ ГРАЂАНСКОГ РАТА**

докторска дисертација

Београд, 2021

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

Zoran B. Kučeković

**THE PROGNOSTIC REACH OF THE
SECURITIZATION THEORY: THE CASE OF
CIVIL WAR ESCALATION**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2021

Ментор:

Проф. др Владимир Н. Цветковић

Редовни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Проф. др Зоран Драгишић

Редовни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду

Проф. др Ненад Путник

Ванредни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду

др Миша Ђурковић

Научни сарадник на Институту за европске студије у Београду

Датум одбране: _____

Мојим родитељима Мири и Бранку

ПРОГНОСТИЧКИ ДОМЕТИ ТЕОРИЈЕ СЕКУРИТИЗАЦИЈЕ НА ПРИМЕРУ ЕСКАЛАЦИЈЕ ГРАЂАНСКОГ РАТА

Сажетак

Основна идеја ове дисертације је да грађанским ратовима претходи специфична медијска кампања у оквиру које се обликују ставови циљаног сегмента јавног мњења тако да у што већој мери погодују остваривању агенде политичких актера који спроводе припреме за могући сукоб или су већ донели одлуку о иницирању оружане борбе. Из тога следи да осим уобичајених структуралних и других материјалних показатеља грађанског рата постоје и вербални индикатори који указују на намере супротстављених политичких актера и на тај начин обогаћују аналитичку представу о току сукоба.

У оквиру теоријског дела дисертације представљен је аналитички модел ескалације грађанског рата чију окосницу чине кључни појмови теорије секуритизације. Теоријски приступ представника тзв. Копенхагенске школе изабран је због тога што представља погодан оквир за анализу дискурзивног процеса током којег друштвени феномени и актери добијају статус егзистенцијалне претње, на основу чега се јавно оправдава неопходност примене безбедносних мера. У том смислу, реторичке конструкције путем којих се супротстављене групе међусобно означавају као претње (тзв. секуритизујући потези) у овој дисертацији имају улогу кључног индикатора грађанског рата.

У емпиријском делу дисертације представљене су три студије случаја у оквиру којих су са становишта изнетих теоријских претпоставки интерпретирани грађански ратови у Хрватској, Украјини и Абхазији. Искусвена грађа за све три студије прикупљена је помоћу аутоматизованих система за машинско кодирање података о политичким догађајима из штампаних и дигиталних медија, а у случају Хрватске генерисан је и засебан скуп података ручним кодирањем насловних страна два утицајна дневна листа (Вечерњи лист и Вечерње новости). На тај начин, омогућено је поређење мануелно и машински прикупљених података. Резултати студија случаја потврђују претпоставке о постојању јасно уочљивих вербалних индикатора грађанског конфликта у виду све експлицитнијих и учесталијих секуритизујућих потеза у анализираним новинским текстовима. Истовремено, упоредна анализа на примеру рата у Хрватској показала је да параметри машински кодиране искусвене грађе не одступају значајније од трендова који су откривени у ручно кодираном материјалу, што отвара могућност континуираног праћења и процењивања тока сукоба на бази података прикупљених у скоро реалном времену.

Коначни закључак дисертације је да теорија секуритизације поседује значајан прогностички потенцијал чијем остварењу погодују све моћније технике аутоматског прикупљања и обраде медијских текстова.

Кључне речи: грађански рат, теорија секуритизације, друштвени конфликт, Хрватска, Украјина, Абхазија.

Научна област: друштвено-хуманистичке науке

Ужа научна област: студије безбедности

УДК број:

THE PROGNOSTIC REACH OF THE SECURITIZATION THEORY: THE CASE OF CIVIL WAR ESCALATION

Summary

This dissertation's central assumption is that civil wars are preceded by a specific media campaign through which public opinion gets aligned with the political agenda aimed at war preparations. In other words, in addition to the usual structural and other material indicators of the civil war, there are also verbal indicators that reveal the intentions of opposing political actors and thus enrich the analytical overview of the conflict's progression.

In the theoretical part of the dissertation, an analytical model of the escalation of civil war is presented, the backbone of which consists of the key concepts of securitization theory. The so-called Copenhagen school approach is accepted because it is a suitable theoretical framework for the analysis of discursive processes in which social actors and phenomena get designated as existential threats, which later serves as a public justification for the implementation of security measures. In that context, the rhetorical constructions used by the opposing groups to define each other as threats (the so-called securitization moves) were selected as the main indicator of the civil war in this dissertation.

The empirical part of the dissertation consists of three case studies of the civil wars in Croatia, Ukraine, and Abkhazia. The data for each of the studies were collected using automated systems for machine coding of political events from print and digital media. However, in the case of the war in Croatia, a separate empirical dataset was also generated by manual coding of the front pages of two influential dailies (Večernji list and Večernje novosti). That way, it was possible to compare machine-generated and manually coded data. The findings of the case studies confirm assumptions about the existence of clearly identifiable verbal indicators of civil conflict in the form of increasingly explicit and frequent securitization moves in the analyzed newspaper articles. Also, a comparative analysis in the study of the war in Croatia showed that the parameters of machine-coded data do not deviate significantly from the trends detected in manually coded material, which suggests the possibility of continuous conflict monitoring by collecting and processing data in near real-time.

The dissertation concludes that the theory of securitization has a significant prognostic potential which might additionally be reinforced by increasingly powerful techniques of automatic collection and processing of media texts.

Keywords: civil war, securitization theory, social conflict, Croatia, Ukraine, Abkhazia.

Scientific field: Humanities and Social Sciences

Specialized scientific field: Security Studies

UDC. No.:

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	1
1.1 Предмет проучавања и теоријски оквир.....	1
1.2 Истраживачко питање	3
1.3 Методолошки приступ	3
2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	6
2.1 Теоријско одређење појма грађанског рата.....	6
2.2 Теоријска разматрања процеса ескалације грађанског сукоба.....	6
2.2.1 Класични приступи.....	6
2.2.2 Конструктивистички и комуниколошки приступи.....	8
2.2.2.1 Теорија секуритизације	11
2.2.2.2 Теорија медијских оквира (Framing Theory)	15
2.2.2.3 Теорија постављања агенде (Agenda-Setting Theory)	18
2.2.3 Структурални и организациони приступи.....	20
2.2.3.1 Теорија мобилизације ресурса.....	22
2.2.3.2 Теорија колективне акције	24
2.3 Концептуални модел ескалације грађанског рата.....	26
3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА.....	29
3.1 Хипотетички оквир.....	29
3.2 Методолошка опредељења.....	30
3.3 Операционализација кључних појмова и извори емпиријских података.....	33
3.3.1 Операционално одређење појма грађански рат	33
3.3.2 Операционално одређење секуритизујућег потеза.....	36
3.3.3 Кодна шема САМЕО и избор кодних категорија за зависну и независну варијаблу	37
3.3.4 Аутоматизовани системи за кодирање података о политичким догађајима и избор извора искуствених података.....	40
3.4 Поступак провере хипотеза.....	45
3.4.1 Однос ручно и машински генерисане независне варијабле.....	48
4. СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА	53
4.1 Грађански рат у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији: сецесија Хрватске.....	53
4.1.1 Историјска позадина сукоба	54
4.1.2 Хронологија важних догађаја	56
4.1.2.1 Преглед важних догађаја у 1990. години.....	56
4.1.2.2 Преглед важних догађаја у 1991. години.....	57
4.1.3 Предратна медијска сцена у СФРЈ	58
4.1.3.1 Србија.....	59

4.1.3.2 Хрватска.....	60
4.1.4 Југословенско јавно мњење 1990. године као параметар безбедносног контекста..	61
4.1.4.1 Опште карактеристике југословенског јавног мњења	61
4.1.4.2 Перцепције и ставови грађана Југославије: секторска анализа.....	66
4.1.4.2.1 Економски сектор	67
4.1.4.2.2 Политички сектор	68
4.1.4.2.3 Војни сектор	69
4.1.4.2.4 Еколошки сектор.....	69
4.1.4.2.5 Социјетални сектор.....	70
4.1.5 Секуритизујући потези.....	71
4.1.5.1 Ручно генерисани подаци.....	71
4.1.5.1.1 Хрватска (Вечерњи лист)	73
4.1.5.1.2 Србија (Вечерње новости).....	82
4.1.5.1.3 Упоредни преглед извештавања Вечерњег листа и Вечерњих новости у претконфликтном периоду.....	88
4.1.5.2 Машински генерисани подаци.....	91
4.1.6 Вербални индикатори грађанског рата	92
4.1.6.1 Ручно кодирана независна варијабла (Вечерњи лист) и зависна варијабла.....	93
4.1.6.2 Ручно кодирана независна варијабла (Вечерње новости) и зависна варијабла ..	94
4.1.6.3 Машински кодирана независна и зависна варијабла.....	95
4.1.6.4 Радикализација секуритизујућих потеза наспрам радикализације конфликта..	96
4.1.7 Закључак	98
4.2 Грађански рат у Украјини	100
4.2.1 Увод.....	100
4.2.2 Историјска позадина сукоба	100
4.2.3 Хронологија важних догађаја	109
4.2.3.1 Преглед важних догађаја у 2013. години.....	109
4.2.3.2 Преглед важних догађаја у 2014. години.....	110
4.2.4 Секуритизујући потези и вербални индикатори грађанског рата	112
4.2.4.1 Однос машински генерисане независне и зависне варијабле.....	115
4.2.4.1.1 Однос независне и зависне варијабле без филтрирања актера.....	115
4.2.4.1.2 Однос независне и зависне варијабле – локални актери.....	117
4.2.4.1.3 Однос независне и зависне варијабле – однос власти и изазивача (опозиција, побуњеници).....	117
4.2.4.1.4 Радикализација секуритизујућих потеза наспрам радикализације конфликта	120
4.2.4.2 Закључак	122
4.3 Грађански рат у Грузији: сецесија Абхазије	123
4.3.1 Увод.....	123

4.3.2	Историјска позадина сукоба	123
4.3.3	Хронологија важних догађаја	126
4.3.3.1	Преглед важних догађаја у периоду од 1989. до краја 1991. године	126
4.3.3.2	Преглед важних догађаја у 1992. години.....	128
4.3.4	Секуритизујући потези и вербални индикатори грађанског рата	129
4.3.4.1	Однос независне и зависне варијабле без филтрирања актера.....	129
4.3.4.2	Однос независне и зависне варијабле – однос власти и изазивача	131
4.3.4.3	Радикализација секуритизујућих потеза наспрам радикализације конфликта	133
4.3.5	Закључак	134
5.	САГЛЕДАВАЊЕ ПРОГНОСТИЧКОГ ПОТЕНЦИЈАЛА ТЕОРИЈЕ СЕКУРИТИЗАЦИЈЕ	136
5.1	Општа запажања.....	136
5.2	Развојне перспективе	136
5.2.1	Унапређење процеса прикупљања података	136
5.2.2	Унапређење процеса обраде и анализе података	138
5.3	Теорија секуритизације као оквир за анализу индикатора грађанског рата	138
6.	ЗАКЉУЧАК.....	145
7.	ЛИТЕРАТУРА.....	148

1. УВОД

Приликом разматрања свих друштвених конфликта, а тиме и грађанског рата, у аналитичком смислу је корисно правити разлику између објективних околности и субјективних интерпретација. Наиме, да би конфликт отпочео неопходно је да инволвирану социјалну актеру на одговарајући начин интерпретирају ситуацију. Саме објективне околности су у том смислу предиспозиција, али не и нужан услов за конфликт. Да би сукоб настао и ескалирао потребно је да, осим објективних претпоставки, постоје и одговарајућа уверења (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 2).

Узмимо за пример кастински систем у Индији. Социјалне разлике које су својствене том систему могле би представљати објективни основ за конфликт, али уколико припадници нижих касти нису уверени у то да је њихов неравноправан однос нешто што би требало променити до сукоба неће доћи (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 2). Због тога објективни показатељи који указују на велике економске разлике, ограничену политичку партиципацију и слична структурална својства самостално нису довољни да у потпуности објасне безбедносну динамику.

Ради употпуњења аналитичке слике потребно је усмерити се на интерпретативну сферу, где је према конструктивистичким схватањима заправо ситуирано генеричко језгро социјалног конфликта. Активирање поменутог нуклеуса, нарочито уколико је тенденциозно подстакнуто, обично прати еманација специфичних вербалних садржаја унутар јавног дискурса, који наговештавају пробуђену конфликтну динамику и у функцији су мобилизације супротстављених група за сукоб.

Према томе, ма колико у иницијалној фази неки политички науми представљали тајну и интерне договоре, уколико постоји потреба за њиховом легитимизацијом, они морају да се јавно манифестују у виду пажљиво конструисаних порука релевантном сегменту јавности, односно циљној групи. На наведени закључак упућује претходно искуство и студије (Hunt, 1997). По природи ствари, када су поменуте пропагандне поруке усмерене ка ширем јавном мњењу, подручје у којем се оне могу најлакше регистровати и мерити јесте домен масовних медија. То практично значи да постоји релативно једноставан начин да се добије индиректни увид, или открију макар назнаке скривених интереса и намера политичких субјеката које су са становишта студија безбедности од прворазредног значаја јер се односе на суштински важан параметар предметне проблематике. Ипак, такве увиде не може да омогући паушално праћење новинских текстова, већ само структурирана анализа базирана на одговарајућем теоријском оквиру. У овој дисертацији улогу таквог оквира има теорија секуритизације. Сходно томе, у студији која следи фокус ће бити на сагледавању подесности концептуалног оквира теорије секуритизације за рано препознавање поменутих вербалних индикатора растућег конфликтног потенцијала, односно тенденције да у конкретној држави друштвени сукоб прерасте у грађански рат.

1.1 Предмет проучавања и теоријски оквир

Иако постоје многи појавни облици политичког насиља, оружани конфликти се истичу као један од најдеструктивнијих. Са друге стране, грађански ратови представљају доминантан облик оружаног сукоба након Другог светског рата, а процењује се да је у њима живот до почетка прошче деценије изгубило преко 16 милиона људи (Arbatli et al., 2013). Овако висок број жртава резултат је уобичајених околности у којима се воде борбе између зараћених фракција унутар једне државе. Наиме, поприште сукоба су по правилу стратешки значајне урбане средине у којима живи велики број цивила. Такође, линија фронта је најчешће нејасно

дефинисана, борбе се воде широм државе, а употреба путне и друге инфраструктуре која је неопходна за релативно нормалан живот цивилног становништва најчешће је веома отежана или сасвим онемогућена (DeRouen & Neo, 2007, pp. 1–5). Коначно, чак и у постконфликтној фази чести су губици живота и рањавања због заосталих минско-експлозивних средстава и широке распрострањености разноврсног стрелачког наоружања.

Осим непосредних последица, које се пре свега огледају у интензивним борбеним дејствима, грађански ратови уобичајено доводе до трајније дестабилизације политичке и безбедносне ситуације на датом подручју чак и у постконфликтном периоду. Разлог за то је чињеница да током сукоба углавном долази до разарања основа за економски развој погођене државе, као и да велики број жртава често представља тешко премостиву препреку за нормализацију односа зараћених страна, па конфликт има тенденцију обнављања.

Узимајући у обзир изнето, разумевање феномена грађанског рата које стоји у основи унапређења прогностичког капацитета везаног за његову ескалацију представља важан практични циљ којем би студије безбедности, као примењена научна дисциплина, требало да допринесу. Сходно томе, у фокусу овог истраживања такође се налази феномен грађанског рата са посебним освртом на проблем правовременог детектовања његове ескалације на бази концепата теорије секуритизације.

Што се тиче теоријског оквира ове дисертације, он је детаљно елабориран у засебном поглављу. У вези са тим, најпре је дато теоријско одређење централног појма дисертације, грађанског рата, а затим су, на бази претходног прегледа литературе, изложена најрелевантнија теоријска разматрања процеса ескалације грађанског сукоба. На почетку је пружен краћи осврт на класичне приступе и концепције неких од најзначајнијих аутора из домена теорије конфликта, као што су Зимел, Козер, Дарендорф, Галтунг и други. Након тога, представљени су конструктивистички и комуниколошки теоријски приступи проблему ескалације грађанског рата, где је детаљније елаборирана теорија секуритизације која чини концептуалну окосницу ове дисертације. На поменутом месту наглашена је и корист од комбинације компатибилних конструктивистичких и комуниколошких концепција у јединствен аналитички оквир подесан за истраживање медијског дискурса. Потом је уследио осврт на најрелевантније структуралне и организационе теоријске приступе ескалацији грађанског рата, у оквиру којих је представљена теорија мобилизације ресурса и теорија колективне акције уз посебан осврт на значај кључних појмова поменутих концептуалних оквира за комплетирање аналитичке слике процеса ескалације грађанског сукоба.

У финалном делу теоријског поглавља студије представљен је концептуални модел ескалације грађанског рата који је резултат синтезе претходно изложених теоријских приступа у јединствен експланаторни оквир. Овај модел има функцију централне концептуалне мапе и интегралног оквира за анализу општег процеса ескалације грађанског конфликта. Такође, у оквиру концептуалног модела ескалације грађанског рата јасно је наглашена функционална улога секуритизујућих потеза у процесу уједначавања политичке и медијске агенде, а тиме и прилагођавања ставова јавног мњења и понашања циљаних група грађана интересима најмоћнијих политичких актера. На основу тога, секуритизујући потези су истакнути као најважнији индикатор припрема за сукоб и нарастања конфликтног потенцијала међу грађанима.

1.2 Истраживачко питање

Говорећи у претходном делу о интерпретативној сфери као месту рађања колективне свести о друштвеним противречностима које представљају повод за социјални конфликт и теорији секуритизације као концептуалном оквиру који претпоставља да друштвени актери користе расположиву моћ да утичу на процесе успостављања значења унутар референтног оквира безбедности, наглашено је да су кључни индикатори нарастања грађанског сукоба секуритизујући потези, односно медијске поруке у оквиру којих се припадници друштвених група (узајамно) означавају као безбедносне претње. У вези са изнетим становиштем намеће се и централно истраживачко питање ове студије: да ли се веза између секуритизујућих потеза и нарастања конфликта може изразити у форми односа независне и зависне варијабле, односно да ли теорија секуритизације представља употребљив оквир за прогнозу ескалације грађанског рата?

Операционализацијом појмова секуритизујућег потеза и ескалације грађанског рата, чему је посвећена пажња у методолошком делу дисертације, остварени су услови за проверу одрживости претпоставке поменутог односа на примеру три независне студије случаја. У сваком од тих случајева мерена је фреквенција секуритизујућих потеза у дневној штампи, а затим је сагледавано да ли поменути вербални индикатор претходи материјалном испољавању конфликта на начин на који је то претпостављено теоријом секуритизације и хипотетичким оквиром ове студије.

1.3 Методолошки приступ

Методолошки оквир студије такође је детаљно образложен у засебном поглављу дисертације. У њему је, сходно описаним теоријским поставкама студије, изнет хипотетички оквир истраживања, који се састоји од једне генералне и две посебне хипотезе. Изнето је генерално очекивање да појава узајамних секуритизација актера на унутрашњој политичкој сцени указује на пораст ризика од избијања грађанског рата, уз опаску да је тај ризик израженији у случајевима у којима друштвене групе укључене у процес секуритизације располажу значајнијим ресурсима за социјалну мобилизацију и вођење оружане борбе.

Ово опште очекивање конкретизовано је путем две посебне хипотезе које је могуће подробније емпиријски проверити. Према првој, што је сукоб ближи то су у јавном дискурсу присутнији и јаснији секуритизујући потези, као индикатори повећаног конфликтног потенцијала и узрапредовале поларизације друштва по принципу пријатељ – непријатељ. Друга посебна хипотеза подразумева да радикализација реторике наговештава радикализацију понашања учесника у сукобу, односно да карактеристична промена квалитативних својстава секуритизујућих потеза, у смислу све негативнијег начина представљања друге стране и предлагања све екстремнијих мера, уобичајено претходи испољавању конфликта у материјалном смислу, у виду демонстрација, репресивних кампања, инцидената и, напослетку, самог грађанског рата.

Осим тога, представљене су операционалне дефиниције грађанског рата и других кључних појмова, које су изабране на основу претходно спроведеног упоредног прегледа литературе, а нарочита пажња посвећена је образлагању избора емпиријских података, с озбиром на методолошке иновације које су у том смислу предложене. Наиме, методолошки поступак је предвиђао да у централној студији случаја истраживање најпре буде спроведено на начин који је стандардан за студије секуритизације, дакле путем анализе релевантног дискурса и анализе садржаја изворних медијских порука које су прикупљене током израде дисертације.

Након тога, истраживање је поновљено ослањањем на емпиријску евиденцију која је доступна у савременим базама података о политичким догађајима (*GDELT*, *TERRIER*). Поменута евиденција настала је аутоматизованим кодирањем изузетно велике количине новинских вести према кодној шеми *CAMEO*, која већ дуже време представља стандардни истраживачки инструмент и детаљно је, заједно са искоришћеним базама података, елаборирана у методолошком поглављу дисертације. Међу категоријама *CAMEO* таксономије изабране су оне које у највећој могућој мери одговарају очекиваном садржају секуритизујућих потеза и на тај начин је креирана композитна независна варијабла чија је сврха да апроксимира вредности мануелно кодираних променљиве. Са друге стране, одговарајуће *CAMEO* категорије које се односе на материјалне манифестације конфликта употребљене су као композитна зависна варијабла и затим су упоређиване са мануелном и машински генерисаном независном променљивом.

Поређење резултата истраживања у којем су сагледани прогностички потенцијали теорије секуритизације на примеру ескалације грађанског рата у Хрватској применом ручно и машински кодираних изворних текстова омогућило је не само проверу хипотеза ове студије, што је био примарни циљ, већ и сагледавање мере у којој машински кодирани подаци доступни у јавним академским базама могу да апроксимирају мануелну обраду изворних новинских вести и на тај начин прошире истраживачки домен студија секуритизације на случајеве у којима непосредан приступ изворној грађи није могућ или истраживач не познаје локалне језике. У питању је био секундарни истраживачки циљ који би требало да укаже на потенцијал за ширу примену студија секуритизације, с обзиром на то да поменуте базе података садрже обрађене новинске вести из великог броја држава, које су у погледу форме стандардизоване и машински преведене на енглески језик. Повољни резултати упоредног истраживања на бази ручно и машински генерисаних података на примеру грађанског рата у Хрватској омогућиле су да две наредне студије случаја (Украјина и Грузија) буду изведене искључиво ослањањем на машински генерисане записе из одговарајућих јавних академских база података.

На овом месту сматрамо да је потребно аргументовати начињене изборе у погледу извора података и самих студија случаја. У том смислу, не би се смело изгубити из вида да је основни истраживачки циљ ове дисертације везан за процену прогностичких капацитета теорије секуритизације на примеру ескалације грађанског рата, те да остварење поменутог циља налаже процену употребљивости изабраног теоријског оквира у реалној истраживачкој примени, дакле уз ослонац на расположиве изворе емпиријских података. Међутим, стандардни истраживачки приступ у студијама секуритизације подразумевао је фокусирање на прошле догађаје, чему је прилагођен и процес прикупљања и обраде искуствене грађе. Имајући у виду да је у случају ове дисертације приоритет стављен на текуће догађаје и њихов будући развој, уобичајени метод анализе дискурса и садржаја текстова није био адекватан јер се није могао обавити довољно брзо, односно правовремено. Другим речима, са становишта циља ове студије важно је истаћи да би прихватање уобичајених начина прикупљања и обраде података захтевало ангажовање изузетно великих људских и материјалних ресурса, што је практично неодрживо на дужи рок и самим тим нереално. У таквим околностима, определили смо се да искористимо машински кодирани податке о политичким догађајима као најадекватнију доступну замену за ручно обрађене текстове и да затим на упоредном тесту у случају где располажемо и са мануелно прикупљеном искуственом евиденцијом детаљније испитамо да ли између два типа података постоји прихватљив степен поклапања.

С обзиром на то да је поменути тест задовољио наша очекивања, следећи корак у процесу испитивања прогностичког капацитета теорије секуритизације подразумевао је испитивање постављених хипотеза и аналитичког оквира на примерима грађанског рата који су просторно, временски и контекстуално довољно дистинктни да би се могли сматрати релативно засебним. Наравно, с обзиром на то да се ради о истој класи догађаја (грађанским ратовима идентитетског типа у постсоцијалистичком политичком контексту), одређене сличности су

неспорне, али представљају свестан избор у смислу пројектовања студије јер су олакшале уочавање најосновнијих заједничких тенденција у испољавању варијабли и бољу оријентацију у условима примене нестандардног истраживачког поступка.

Када је реч о организацији самих студија случаја, у складу са уобичајеном праксом у конструктивистичким истраживањима конфликта у којој се наглашава значај ширег контекста, свака од спроведених студија садржи осврт на историјску позадину сукоба који би требало да омогући потпуније разумевање интерпретативног оквира сваке од супротстављених страна (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 14). Затим, ради боље контекстуализације вредности машински генерисане зависне променљиве, следи преглед кључних догађаја у претконфликтном периоду. Након тога следи кључни део у којем се секуритизујући потези сагледавају као индикаторска (независна) варијабла и разматра се у којој мери њихово испољавање одговара хипотетичком оквиру ове дисертације. Коначно, добијени резултати истраживања сумирани су у закључку сваке појединачне студије, док је упоредни преглед налаза све три појединачне студије случаја елабориран и представљен је у посебном поглављу, на основу чега је формулисана општа оцена прогностичких капацитета теорије секуритизације на примеру ескалације грађанског рата, као одговор на основно истраживачко питање ове дисертације.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

2.1 Теоријско одређење појма грађанског рата

Грађански рат се теоријски концептуализује као оружани сукоб у једној држави између антагонистичких друштвених снага (етничких група и сл.) које се међусобно боре за остварење одређених економских и политичких циљева (*Политичка Енциклопедија*, 1975, pp. 304–305). Реч је о радикалном начину решавања нагомиланих противречности између супротстављених страна. Карактер грађанског рата одређују карактер и циљеви снага које учествују у сукобу (*Политичка Енциклопедија*, 1975, pp. 304–305).

Специфичност грађанског рата у односу на општији појам рата је у томе што се грађански рат по правилу води унутар граница једне државе, иако готово да не постоји случај у којем спољни актери индиректно не учествују у сукобу. Међутим, док год спољни утицај нема форму непосредног мешања, може се говорити о грађанском рату.

Конкретније навођење искуствених услова који би требало да буду задовољени да би се нека појава назвала грађанским ратом ствар су операционалног одређења изнете теоријске дефиниције, које ће бити представљено у методолошком делу студије.

2.2 Теоријска разматрања процеса ескалације грађанског сукоба

2.2.1 Класични приступи

Феномен грађанског рата дужи низ година привлачи пажњу великог броја аутора из области разних друштвених дисциплина, међу којима су и студије безбедности. Међутим, може се рећи да је током протекле деценије дошло до видног пораста броја научних радова који су се бавили поменутом тематиком (Cederman & Vogt, 2017, p. 1992). Овај интерес је разумљив ако се узму у обзир учесталост јављања и разорне последице поменутог социјалног феномена, нарочито у периоду након завршетка Хладног рата.

Повећано интересовање аутора за проблематику грађанских ратова које траје више деценија, а у протеклој је доживело значајан скок, довело је до генерисања литературе веома великог обима, коју је због тога боље приказивати тематски него хронолошки (Sambanis, 2002, pp. 217–218). У том смислу корисно је најпре направити разлику између приступа који феномен социјалног конфликта посматрају, условно речено, статички – наглашавајући значај специфичне констелације својстава друштвене структуре на појаву конфликта (Bösch, 2017, p. 2), у односу на оне који конфликт виде динамички, као друштвени процес у оквиру којег се усклађују интереси актера (Zartman & Faure, 2005).

Са становишта ове дисертације, фокус је на динамичким аспектима социјалног конфликта, што значајан део литературе чини мање релевантним. Такође, постављена истраживачка питања нису везана за узроке сукоба, нити његове последице. Чак ни сам ток грађанског рата не представља област која је релевантна за ову студију. Оно што је од кључног значаја је процес ескалације унутрашњег конфликта, односно његово прерастање у грађански рат. У складу са тим ће бити извршена селекција релевантне литературе.

Говорећи о ескалацији конфликта у грађански рат, заправо реферишемо на процес током којег противречности између друштвених група у одговарајућем социјалном контексту бивају интензивирани (Mitchell, 2014; Pruitt & Rubin, 2004) и добијају карактер егзистенцијалне борбе

која подстиче примену све драстичнијих мера и евентуално резултира отвореним грађанским ратом. Када процес ескалације започне, постоји тенденција да се кроз интеракцију актера конфликт додатно продубљује, јер се генеришу нови разлози и оправдања за одржавање постојеће ситуације (Eckert & Willems, 2003, p. 1183).

Ипак, ескалација конфликта се не прераста нужно у неки од облика политичког насиља. Постоје бројни примери где је такав исход изостао и ситуација је стабилизована, односно конфликт је трансформисан, пре него што је достигао максимални израз. Чињеница да се такве ситуације догађају подстакла је формирање засебних дисциплина, као што су студија мира и конфликта, у оквиру којих се између осталог истражују начини трансформисања ескалирајућег конфликта у неку од форми мирног решавања спорова, успостављање одрживих постконфликтних аранжмана и сличне теме.

Различити приступи феномену социјалног конфликта огледају се не само у карактеристичним перспективама различитих научних дисциплина попут социологије, политикологије, међународних односа, социјалне психологије и других, већ и у погледу нивоа анализе, па тако разликујемо истраживање ескалације конфликта на индивидуалном, групном, државном и међународном нивоу (Bösch, 2017).

Када је реч о социолошкој перспективи, дискусија о теми друштвених сукоба не би била комплетна без осврта ауторе чији се радови с правом сматрају класичним делима теорије конфликта је су поставили основе теоријске мисли о поменутом друштвеном феномену. У питању су социолози Георг Зимел, Ралф Дарендорф и Луис Козер. Иако ескалација конфликта није била специјализована област истраживања поменутих аутора (Bösch, 2017, p. 3), може се рећи да су њихови радови ипак усмерили пажњу ка поменутом питању.

Релевантност Зимеловог приступа огледа се у томе што је друштвени сукоб посматрао као форму социјализације, наглашавајући при том не само негативне, већ и позитивне функције социјалног конфликта. Наиме, према Зимелу, адекватно решавање конфликта може имати стабилизујући ефекат на друштво (Helle, 2008). Козер је увид у позитивне и негативне аспекте друштвеног сукоба одвео корак даље, разматрајући услове под којима су конфликти имају функционалну или дисфункционалну улогу у друштву.

Правећи разлику између конфликта као средства друштвене трансформације (реалистичког конфликта) и конфликта који је сврха сам себи (нереалистичког конфликта), Козер је сматрао да су нереалистични конфликти у основи штетни за друштво, док реалистични сукоби могу да имају и трансформативни, односно реформски потенцијал (Coser, 1956, pp. 48–60). Такође, Козер је истакао значај идентитета, тј. осећаја припадности друштвеним групама као фактора који утиче на интензитет конфликта (Coser, 1956).

Међутим, са становишта овог рада највећи значај имају радови Ралфа Дарендорфа, због тога што је он, ослањајући се у одређеним сегментима на марксистичку традицију, конфликт видео као перманентну одлику друштва организованог хијерархијски, на бази неједнаких односа моћи (Dahrendorf, 1959, p. 210). Према Дарендорфовом виђењу, конфликт је пре свега структурални феномен, међутим фокус на услове коју утичу на то да борба за моћ у појединим случајевима ескалира у насилни сукоб, док у другим прерасте у контролисани демократски реформски процес (Dahrendorf, 1959, p. 236), јесте оно што представља иницијалну концептуализацију процеса ескалације друштвених сукоба и један од значајних Дарендорфових доприноса истраживању конфликта (Bösch, 2017, p. 4).

Када је реч о политиколошким приступима истраживању ескалације друштвених конфликта, ово питање по природи ствари нарочито велики значај има у оквиру студије међународних односа (Bösch, 2017, p. 4). Наиме, анархија која у мањој или већој мери суштински влада на нивоу међународног система услед непостојања централног ауторитета резултира одсуством чврстих норми понашања и повећава ниво неизвесности и неповерења на нивоу субјеката

међународне политике. Због тога, присталице реалистичке школе мишљења о међународним односима, као једне од три доминантне теоријске парадигме, сматрају да је међународна арена подстицајно окружење за настанак конфликта (Bösch, 2017, p. 4).

У оквиру студија међународних односа процес ескалације конфликта уобичајено се посматра као део ирационалне (Zartman & Faure, 2005) или рационалне (Deutsch, 1968) стратегије спољнополитичког наступа, који је усмерен ка стицању релативне предности у односу на конкуренте на међународној арени. Осим тога, постоје веома утицајни аутори, окупљени у тзв. неореалистичку школу мишљења, који наглашавају утицај структуре и поларности међународног система на понашање актера. Међу њима је свакако најпознатији Кенет Волц (1979). Интересантан приступ представља и концептуализација конфликтне динамике у оквиру које се апстрахују питања структуре или нивоа анализе, а фокус је на разноврсним истовременим трансформацијама односа инволвираних актера (Pruitt & Rubin, 2004).

У оквиру осврта на неке од класичних доприноса постојећој литератури о ескалацији конфликта био би начињен велики пропуст без помињања Јохана Галтунга. Наиме, у Галтунговој (Galtung, 2009) концепцији друштвени сукоби се анализирају унутар троугла дефинисаног противречностима, ставовима и понашањима. Противречности се односе на перципиране инкомпатибилности између циљева (интереса, вредности и потреба) актера. Ставови се односе на исправна или погрешна уверења актера о себи и другим учесницима у конфликту (опонентима). Као аналитичка категорија ставови су веома значајни због тога што између осталог усмеравају истраживачку пажњу на питања у погледу узрока, кривике за сукоб и сл. Последњи фактор у Галтунговом „троуглу сукоба“, понашање, односи се на начин на који учесници реагују на конфликт: конструктивно, насилно и сл.

Користећи Галтунгову концепцију као претекст, у наредном одељку ћемо више пажње посветити разматрању субјективне димензије конфликтне динамике, која је централни фокус конструктивистичке теоријске парадигме.

2.2.2 Конструктивистички и комуниколошки приступи

У оквиру дисциплине међународних односа социјални конструктивизам је, заједно са реализмом и либерализмом, достигао статус једне од три доминантне теоријске парадигме. Упоредо са тим, његова искуствена утемељеност постајала је све солиднија (Checkel, 2011, p. 7). Популарност поменутог приступа сразмерно је велика и у оквиру студија безбедности.

Конструктивистички оријентисани аутори примарно се баве идентитетима и значењима које друштвени актери дају социјалним феноменима, односно начинима на који их интерпретирају. При томе, нагласак је на интерперсоналним значењима и дискурзивној интеракцији. У основи поменутог става стоји онтолошко опредељење према којем се свет пресликава у индивидуалну свест посредством језика, односно појмова које он садржи.

Са становишта ове студије нарочито је значајан допринос који су конструктивистичке студије оствариле у погледу бољег разумевања односа агената и структуре, односно утицаја социјалног контекста, као структуралног фактора, на обликовање ставова, интереса и понашања друштвених актера. Поменуто питање се у оквиру конструктивистичке теоријске парадигме приступа са различитих становишта. Међутим, нарочито значајна пажња посвећена је сагледавању улоге језика и комуникације у процесу формирања и редефинисања идентитета актера, као и последицама таквих промена на посматране друштвене односе (Checkel, 2001, 2011; Johnston, 2001, 2008; Lynch, 2002; Risse, 2000).

Сходно изнетом, конструктивисти феномену конфликта, а тиме и грађанског рата, такође углавном приступају тако што настоје да истраже друштвене и идејне структуре које

уобличавају идентитете и интересе актера на посматраном нивоу анализе и одређују њихово понашање. Другим речима, конструктивистичке теорије полазе од два општа начела (Vent, 2013:1). Прво је да „структуре људског удруживања детерминишу првенствено заједничке идеје (*shared ideas*), па тек онда материјални чиниоци”. Према другом начелу, идентитети и интереси политичких актера нису природно дати, већ настају у процесу размене идеја у друштву.

Имајући у виду да процес успостављања непријатељских односа подразумева повлачење јасне границе између „нас“ и „њих“, могло би се рећи да је учачавање показатеља који сведоче о интензивнијој диференцијацији идентитета један од најранијих наговештаја јачања конфликтне динамике (Kriesberg & Dayton, 2011, pp. 57–58).

У том смислу, јавни дискурс је нарочито важан искуствени извор јер са једне стране садржи информације о томе како актери перципирају себе и сопствени идентитет, а са друге како виде једни друге, што за конструктивисте представља основ за тумачење образаца пријатељства и непријатељства.¹ Додатна предност анализе јавног дискурса као извора искуствених података је сама чињеница да је у питању јавна комуникација која је доступна без већих ограничења свим заинтересованим странама, нарочито у данашњем добу дигиталних медија.

Битно је нагласити да су конструктивистичке студије напредовале и у методолошком погледу, односно да се већ дуже време посвећује значајна пажња изворима података, могућности репликације научних истраживања, комбинације дискурзивних искуствених фрагмената са другим врстама емпиријске евиденције ради увећања експланаторне моћи студија, као и другим релевантним питањима (Norf, 2002)

Конструктивистички приступ додатно обогаћује инкорпорирање релевантних концептуалних оквира из области комуникологије, јер се на тај начин добија богатија теоријско-методолошка структура која омогућава да из доступне искуствене грађе буду екстраховани рафиниранији сазнајни увиди. Томе ће у наредном тексту бити посвећено више пажње.

Посматрано са аспекта лингвистике „лексема (реч) ван контекста – језичког и ванјезичког подједнако – готово је увек полисемна, карактерише је опште, недовољно одређено и јасно значење, а тиме и могућност њене вишеструке интерпретације” (Прћић, 2008, р. 34). Другим речима, прецизније значење појма могуће је утврдити тек након његовог смештања у одговарајуће окружење, у ужем (језички контекст)² и ширем смислу (ванјезички контекст).³

Дакле, да бисмо били у стању да утврдимо шта је, примера ради, безбедност, у сваком појединачном случају употребе тог појма морамо да обратимо пажњу на комуникацијски процес у којем се конкретизује његово значење. У ту сврху од користи је тзв. лексиколошки модел микрокомуникације (Прћић, 2008, р. 109), који омогућава релативно јасно функционално раздвајање фактора који утичу на пренос поруке (значења) са једног на други крај (микро)комуникационог ланца, као и осталих битних елемената поменутог процеса.

Према лексиколошком моделу (слика 1), на једном крају комуникационог ланца налази се „референт”,⁴ а на другом лексема. Посматрано са тачке гледишта „енкодера” (пошиљаоца

¹ О мери у којој су перцепције претњи покретачи безбедносне динамике говори и став чувеног америчког реалисте Стивена Волта који је заступао становиште да је „балансирање претњи” адекватнија парадигма за објашњење понашања држава од „балансирања моћи” (Walt, 1990).

² Језички контекст опредељен је интеракцијом најмање двају чинилаца: одабиром појединачних лексичких јединица и њиховим редоследом. Више у (Прћић, 2008, р. 33).

³ „Језички контекст настаје у глобалном оквиру ванјезичког контекста, који је, најшире узев, могуће дефинисати као сплет општих и посебних, временских, друштвених, индивидуалних, али и општекултурних, чинилаца, који доприносе успостављању, одвијању и остварењу неке комуникације (...)” (Прћић, 2008, р. 33).

⁴ „Референција представља однос између конкретног употребљене лексема и неког тачно одређеног ванјезичког ентитета, означеног термином референт, који на тај начин бива издвојен из целокупне класе утврђене денотацијом” (Прћић, 2008, pp. 73–74).

поруке), на почетној страни микрокомуникације је референт, док је лексема њен завршетак. У супротном смеру, са становишта „декодера” (примаоца поруке), микрокомуникација почиње од лексеме, а завршава се референтом.

Подстицај за настанак микрокомуникације даје комуникативна намера, тј. циљ који енкодер жели да постигне код декодера, преносећи му одређени садржај везан за извесног референта. Коначно, микрокомуникација се сматра успешном уколико је дошло до испуњења комуникативне намере енкодера (Прћић, 2008, pp. 109–110), тј. након што је прималац поруке „декодирео” баш оно значење које је енкодер желео да пренесе комуникацијом. Другим речима, уколико је примаоца поруке одређена реч упутила на референт који је енкодер имао у виду, комуникација је успела.

Слика 1 - Упрошћени приказ лексиколошког модела микрокомуникације

Успешност описаног комуникационог процеса зависи од неколико фактора, међу којима нарочито издвајамо „узајамне претпоставке комуникатора о заједничком знању о свету” (Прћић, 2008, p. 110). Заједничко знање о свету, у том смислу, обухвата „друштвене односе, обичаје, схватања, конвенције, институције и културу у друштву уопште, а још више у оквиру неког конкретног друштва” (Прћић, 2008, p. 111). Значај поменутог чиниоца приликом формулисања порука долази до изражаја у теорији секуритизације, о којој ће бити више речи у наставку текста.

Такође, имајући у виду да је у питању комуникација речима, основно комуникацијско средство представља језик – формални симболички систем, који је условљен конкретном употребом у општим и посебним друштвено-културним приликама (Прћић, 2008, p. 14). Језичка комуникација, односно њени релевантни текстуални сегменти, представљају стога основни искуствени оквир ове студије.

Употреба језика, осим утицаја на његову унутрашњу структуру, може произвести и друштвене последице. У том смислу, може се говорити о „језичким чиновима (актима)”, који представљају предмет теорије језичких аката.⁵ Најкраће речено, у поменутој теоријској концепцији фокус је на специфичним реченицама које се називају „перформативни искази”, чије саопштавање производи промене у друштвеној стварности и у том смислу представља „језичко чињење” (Austin, 1962). Аутори тзв. Копенхагенске школе увидели су својевремено могућност примене теорије језичких аката у студијама безбедности, а затим су на основу идеје о „безбедности као језичком акту” (Waever, 1989) развили сада већ класичну теорију секуритизације.

⁵ Теорија језичких аката заснована је на радовима Остина (1962) и Сирла (1969).

2.2.2.1 Теорија секуритизације

Концептуална основа теорије секуритизације представљена је јавности у чланку Олија Вивера (1995), а накнадно је уобличена у једном од утемељивачких текстова Копенхагенске школе, књизи *Security: A New Framework for Analysis* (Buzan, Waever, et al., 1998). Након тога, концепт је привукао значајну пажњу академске заједнице, која је детаљно сагледала његове предности и недостатке и уврстила га у ред стандардних теоријских модела у студијама безбедности (Balzacq, 2010; Emmers, 2007; Huysmans, 1998; McDonald, 2008; Peoples & Vaughan-Williams, 2010; Williams, 2003).

Суштински, теорија секуритизације утемељена је на становишту да безбедносне претње нису објективне појаве, већ социјални конструкти које пласирају политички актери како би легитимизовали примену ванредних мера приликом реализације својих циљева (Buzan et al., 1998:17-37). Секуритизовати неко питање значи успешно га представити као егзистенцијалну претњу некој штићеној вредности колектива. На основу тога, захтева се хитно деловање и оправдава примена мера које излазе из оквира уобичајених политичких процедура, попут ограничења грађанских слобода, употребе силе и слично (Buzan, Wæver, et al., 1998, pp. 22–23).⁶

Према теорији секуритизације безбедносне претње не постоје саме по себи, већ се конституишу у процесу комуникације „секуритизујућих актера” са публиком. Другим речима, безбедносне претње егзистирају као општеприхваћена интерсубјективна значења и социјалне чињенице. Због тога, задатак истраживача није да утврди скуп феномена који представљају објективне изворе угрожавања, већ да сагледа начин на који се неко питање перципира и у јавном дискурсу промовише у безбедносну претњу.

У вези с тим, правећи јасну разлику између „безбедности” као знака у односу на значење „безбедности”, представници Копенхагенске школе створили су универзално применљив и вредносно неутралан аналитички оквир који са једне стране омогућава увид у процесе симболичке интеракције у друштву током којих долази до формирања интерсубјективних представа о томе шта безбедност у конкретном случају јесте, а са друге сагледавање политичких последица прихватања таквог значења.

Поједини представници критичких теорија у студијама безбедности сматрали су да недостатак нормативних елемената у теорији секуритизације представља озбиљан недостатак (Aradau, 2004), међутим такав став проистиче из неразумевања њене суштине (Taageck, 2006). Наиме, поменути аутори не увиђају да је теорија секуритизације превасходно веома флексибилан аналитички оквир и да га вредносна неутралност управо препоручује за проучавање високо контроверзних питања, као што су сви грађански ратови у склопу ове студије, у којима истраживач свесно не жели да „заузима страну”.

Сходно томе, теорија секуритизације омогућава разумевање безбедносне динамике у друштву на основу увида у скуп најважнијих вредности заједнице и преовлађујућих схватања о карактеру претњи које угрожавају њихову егзистенцију. Безбедност се у том смислу не посматра као појам са унапред датим, непроменљивим значењем, већ као симбол (Balzacq,

⁶ Сматрамо да је недовољно прецизно одређење кључних појмова један од недостатака теорије секуритизације због којег је неопходно допунити њен појмовни оквир ослањањем на компатибилне теоријске концепције. Као пример наводимо одређење њеног кључног појма: „...када секуритизујући актер издвоји неко питање из онога што се сматра ”нормалном политиком”, користећи реторику егзистенцијалних претњи, имамо случај секуритизације. Дакле, тачна дефиниција и критеријуми секуритизације конституишу се путем интерсубјективног успостављања егзистенцијалне претње довољно изражене да производи значајне политичке ефекте” (Buzan, Wæver, et al., 1998, pp. 24–25).

2011) или посебан референтни оквир у којем се легитимизују политички циљеви (Taureck, 2006).

Дакле, појам „безбедност” у општем смислу подразумева само асоцијацију на егзистенцијално угрожавање неких вредности, а од операционализације тог апстрактног појма у конкретном политичком контексту зависи на које вредности ће он „референцирати”, односно упућивати. Приликом употребе у јавном дискурсу, такав концепт кроз сложен процес перцепције, у којем се сучељавају психолошки и комуникацијски фактори, побуђује одређене представе које утичу на то како ће се људи у политичком смислу опредељивати.

Значење порука на којима је базирана описана комуникација практично зависи од контекста, који „мења смисао, функцију и информативну квоту поруке” (Ђокић, 2003, pp. 126–128), а анализа процеса секуритизације подразумева темељну упознатост истраживача са кључним параметрима поменутог контекста.

Према становишту представника Копенхагенске школе, кључна карактеристика безбедносног дискурса, која га издваја у односу на друге наративе, односи се на његову специфичну реторичку структуру, чију окосницу чине појмови попут опстанка, претње, неопходности хитног деловања „иначе ће бити касно и без могућности поправке” и слично (Buzan, Wæver, et al., 1998, p. 26).

Полазећи од увида аутора Копенхагенске школе, унутар безбедносног дискурса по значају издвајамо следећа два процеса:

1. конструкцију и деконструкцију безбедносних претњи и
2. дефинисање неопходних безбедносних мера и оправдавање њихове хитне примене.

Под дејством поменутих фактора, у јавности се ствара осећај непосредне угрожености, који захтева хитну реакцију и напуштање уобичајених „правила политичке игре“, што се манифестује на односе унутар и између политичких заједница (Buzan, Wæver, et al., 1998, p. 26). Имајући у виду поменуте друштвене последице, може се закључити да процеси секуритизације имају важну улогу у ескалацији друштвеног конфликта, јер због своје природе поседују значајан мобилизацијски потенцијал.

Међутим, теорија секуритизације, у својој изворној форми, има две важне недоречености, које је потребно сагледати. Наиме, поједини аутори сматрају да је одређење безбедности као језичког акта проблематично јер, према дефиницији, секуритизација зависи од пристанка публике. (Balzacq, 2005; Stritzel, 2007 наведено према Balzacq, 2010). Другим речима, није довољно рећи да је нешто безбедносна претња, већ је неопходно да то прихвати релевантна публика и тек онда долази до друштвених последица. Због тога, новије итерације теорије секуритизације у први план истичу прагматички аспект безбедности, односно фокусирају се на употребу језика у комуникацији, стављајући у други план везе са теоријом језичких аката (Balzacq, 2010, p. 77).

Према поменутим схватањима, секуритизација се адекватније може појмити као комуникацијски процес током којег публика прихвата тврдњу да конкретан развој догађаја представља довољно озбиљну претњу и оправдава хитну примену заштитних мера. Описана комуникација биће успешнија уколико се претња конструише тако да се ново значење надовезује на постојећи оквир идеја и веровања помоћу којих појединци тумаче свет око себе, односно уколико се комуникацијски акт ослања на раније поменути светоназор публике (Balzacq, 2010, pp. 77–78).

На то се надовезује друга важнија недореченост теорије секуритизације, тј. нејасно одређење, за ову теорију кључног, појма публике (Balzacq, 2010, pp. 57–77). У вези с тим, у литератури (Balzacq, 2010, p. 9) је накнадно прецизирано да је релевантна публика она која је директно

повезана са питањем које се секуритизује и која је у стању да секуритизујућем актеру омогући усвајање предложених мера безбедности, чиме је наведени проблем значајно ублажен.

Кључни разлог за прихватање становишта према којем је секуритизацију примереније сагледавати као комуникацијски процес произилази из чињенице да је њен исход успостављање интерсубјективних значења. Према томе, са становишта поменутог модела микрокомуникације, секуритизација би се могла објаснити и као процес у којем „енкодери” појам безбедности доводе у везу са специфичним „референтом” и појавама које га егзистенцијално угрожавају, а затим то значење пласирају „декодерима”.

Успешност поменутог комуникационог процеса, односно покушаја секуритизације (секуритизујућег потеза), зависи од тога да ли ће примаоци поруке прихватити представљену аргументацију и тиме одобрити примену безбедносних мера према феноменима који су означени као претње. Када описано становиште интегришемо са кључним појмовима теорије секуритизације (Balzacq, 2010; Buzan, Wæver, et al., 1998), добијамо концептуални оквир за анализу безбедносног дискурса који је представљен у табели 1.

Табела 1 – Кључни појмови теорије секуритизације

Концепт	Одређење
Секуритизујући актер	Друштвени субјекат који спроводи секуритизујуће потезе. У описаном моделу микрокомуникације, секуритизујући актери имају улогу „енкодера” поруке.
Секуритизујући потез	Лезичка порука којом се неко јавно питање представља као безбедносна претња. Ослањајући се на лингвистичку литературу, секуритизујући потез ближе одређујемо као сегмент дискурса у којем се јасно идентификује безбедносна претња (видети Прћић, 2008, р. 74). У овој студији примарно смо заинтересовани за вербалне секуритизујуће потезе у медијском дискурсу, што значи да из анализе искључујемо друге облике симболичке размене који понекад прате текст (слике, снимци и сл.), иако смо у потпуности свесни да они понекад значајно појачавају комуникацијски ефекат.
Публика	Група којој је упућен секуритизујући потез, од чијег пристанка зависи да ли ће поменути потез бити успешан. У лексиколошком моделу комуникације публика, односно сваки појединац који је сачињава, има улогу „декодера” поруке. У овој студији, релевантна публика је она која је: <ul style="list-style-type: none"> • директно повезана са питањем које се секуритизује и

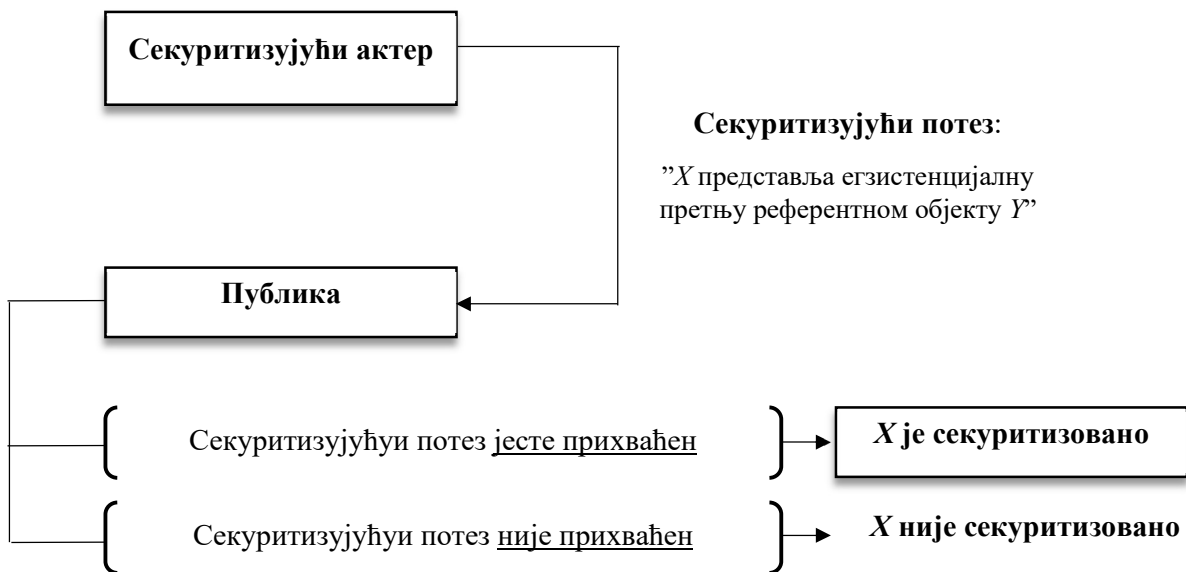
	<ul style="list-style-type: none"> • која је у стању да секуритизујућем актеру омогући усвајање предложених мера безбедности или олакша њихову реализацију. <p>Читалачка публика изабраних дневних листова, односно јавност државе у којој предстоји избијање грађанског рата, задовољава оба горе поменута критеријума.</p>
Секуритизација	Успешан секуритизујући потез (упор. Buzan, Waever, et al., 1998, p. 25).
Референтни објекат	Штићена вредност у односу на коју се нека појава представља као претња. Референтни објекат у лексиколошком моделу комуникације очекивано одговара појму ”референта”, тј. ванјезичког ентитета на који концепт безбедности упућује у конкретном контексту. У том смислу, можемо говорити о разним „безбедностима”, као што је државна, национална, људска, безбедност информација, животне средине итд.
Безбедносна претња	Појава или процес који директно или индиректно угрожава егзистенцију референтног објекта, због чега оправдава примену безбедносних мера.

Са аспекта интереса секуритизујућег актера, успешна промоција његовог погледа на одређено питање у средствима јавног информисања представља један од кључних техничких предуслова успешности секуритизујућег потеза.

Поменуто виђење додатно утемељују резултати бројних студија политичке комуникације који указују на то да политичке елите чак и у либералним демократским друштвима вођене сопственим политичким интересима остварују значајан утицај на садржај медијског извештавања, те да се доминантне интерпретације политичких, а самим тим и безбедносних питања, уобичајено дефинишу на врху политичке пирамиде, а затим се посредством елита и медија „спуштају” наниже и презентују грађанима (Druckman, 2004; Robert M. Entman, 1989, 1991, 1993, 2003, 2004; Nerman & Chomsky, 1988). Дакле, адекватна стратегија медијског наступа повећава вероватноћу успешности секуритизујућег потеза.

На основу изнетог, може се укратко закључити да се појмом секуритизација означавају успешно спроведени секуритизујући потези, те да истраживање секуритизација открива уверења чланова колектива у погледу виталних вредности заједнице и најозбиљнијим претњама њиховом опстанку.

Уколико понашању претходи интерпретација (Buzan, Waever, et al., 1998, p. 30), што је становиште које прихватamo, онда и оружаном сукобу претходи секуритизација друге стране у конфликту или узајамна секуритизација супротстављених страна (слика 2). У том погледу, секуритизацију друге стране – или, неформалније речено, „конструкцију непријатеља” – сматрамо основним покретачем социјалне мобилизације и кључним индикатором ескалације конфликтног потенцијала.

Слика 2 - Секуритизација као облик комуникације

Улога медија у процесу секуритизације, односно комуникације секуритизујућег актера са релевантном публиком, истакнута је на више места у изворној верзији теорије секуритизације (Buzan, Waever, et al., 1998, pp. 88–89, 124, 149), међутим у накнадним истраживањима медији су недвосмислено издвојени као један од најважнијих чинилаца процеса секуритизације.

Другим речима, секуритизација се у све већој мери посматра као *медијски оквир* (Balzacq, 2010, pp. 77–93), а теорија медијских оквира или теорија уоквиривања (*framing theory*)⁷ постаје уобичајени концептуални ослонац савремених емпиријских студија секуритизације јер омогућава аналитички увид у процес медијске конструкције безбедносних претњи. Отуда и наше опредељење да теорију медијских оквира уврстимо у теоријски оквир овог истраживања.

2.2.2.2 Теорија медијских оквира (*Framing Theory*)

Теорија медијских оквира проистекла је из радова Ервинга Гофмана (Goffman, 1974), а њен значај огледа се у томе што нам „помаже да током истраживачког поступка у аналитичком смислу много лакше користимо иначе прилично неухватљив концепт значења у медијском дискурсу” (Jusić, 2008, p. 54). Наиме, према поменутом теоријском становишту, медијски оквири стоје у основи организовања и структурирања перцепције доживљених искустава и на тај начин „организују значење око појединог феномена о којем говоримо” (Jusić, 2008, p. 54).

Према Јусићу (2008), уоквиривање „подразумева селекцију и истицање. Дати оквир нечему значи изабрати неке видове опажене стварности и учинити их истакнутијим у комуникацијском тексту и то тако што се промовише појединачна дефиниција проблема, каузално тумачење, морално процењивање и/или препоручени третман описане ставке.”

Другим речима, медијски оквири на примаоце поруке делују сугестивно и усмеравају их у погледу „правилног” начина интерпретације достављеног садржаја. Сходно томе, уоквиривање представља процес у којем се поједини аспекти феномена о којима се извештава наглашавају и повезују са другим концептима тако да целокупна медијска порука усмерава

⁷ Иако у литератури такво опредељење није заступљено, сматрамо да би адекватан превод појма *framing theory* могао да буде „теорија интерпретацијских оквира”, јер додатно контекстуализује појам „оквира”.

примаоца ка одређеној интерпретацији (R.M. Entman, 2004, p. 5; Scheufele & Tewksbury, 2007, p. 15).

Организујући значење око феномена о којима се говори, медијски оквир утиче и на понашање прималаца поруке. Према Ентману (наведено у Јусић, 2008, pp. 54–55), оквири дефинишу проблеме, дијагностикују узроке, успостављају моралне судове и предлажу решења. Дакле, осим чињеничког, оквири имају и нормативни аспект. Сходно томе, Јусић истиче да се питање како је сукоб „уоквирен” другим речима односи на то како је конфликт дефинисан: како су одређени његови узроци, какви морални судови су изречени о сукобу и каква су решења предложена (табела 2).

АСПЕКТИ КОНФЛИКТА	МЕДИЈСКО УОКВИРИВАЊЕ КОНФЛИКТА	
	позитивно/помирљиво	негативно/поларизујуће
ПОРЕКЛО	Рационална објашњења (политички интереси), заједничка одговорност за конфликт	Ирационална објашњења (историјска, митолошка, емоционална), нема заједничке одговорности
АКТЕРИ	Сложен низ разних актера и њихових циљева	Биполарна, упрошћена дефиниција актера и њихових циљева
АКЦИЈЕ	Преговори (мирни), законите акције	Примена силе
ПОСЛЕДИЦЕ	Преживљавање, континуитет и слобода група	Разарање, прогон и потчињеност
ОПЦИЈЕ/РЕШЕЊА	Преговори, помирење, коегзистенција и мир	Подељеност, сукоб и доминација
МОРАЛНИ СУДОВИ	Све стране имају морално прихватљиве и законите циљеве или то нема ниједна страна	Само „наша” страна има морално прихватљиве и законите циљеве

Табела 2: медијски оквир конфликта (Јусић, 2008)

Осим тога, Јусић (2008, pp. 57–61) објашњава начине на која медијски дискурс утиче на развој, односно ескалацију конфликта, као и „дискурзивне стратегије представљања”, помоћу којих медији покушавају да објасне порекло, актере, акције, последице, опције и да успоставе моралне судове о конфликту.

Што се тиче утицаја медијског дискурса на развој конфликта, Јусић истиче да:

- 1) Медији могу да имају пресудну улогу у *дефинисању политичке атмосфере* у којој се конфликт одвија. У том смислу, ако је атмосфера позитивна, људи ће бити склонији да подрже мирна решења наспрам рата.
- 2) Медији утичу на конфликт тако што *обликују карактер јавне расправе* о њему, тј. одређују ко може да говори, каква се врста аргумената и какав се језик може користити у дебати. Сходно томе, јавна расправа може да буде уравнотежена, пристојног језика и заснована на рационалним аргументима, или монополизована, заснована на говору мржње и ирационалној аргументацији.

Јусић на основу расположиве литературе формулише и четири дискурзивне стратегије помоћу којих се конфликт објашњава и оправдава у медијима.

Прва стратегија обухвата дефинисање (конструкција) непријатеља⁸ - реч је о „основној стратегији поларизације” и стварања атмосфере „ми против њих”. Одређење непријатеља и формулисање начина на који би се према њему требало опходити усмерава политичку акцију.

Другим речима, „проналажење или измишљање непријатеља је предуслов хомогенизације једне заједнице и предуслов за вођење заједничке акције” (Јусић, 2008, р. 58). Према томе, дефинисање непријатеља стоји у основи мобилизације колектива пре и током конфликта и због тога представља основни фокус ове студије. Такође, подсећамо да одредити непријатеља и формулисати начин опхођења према њему практично значи секуритизовати неког политичког актера, односно колектив који он представља.

Имајући у виду да логички претходи колективној акцији, сматрамо да секуритизовање политичких актера у медијском дискурсу представља легитиман индикатор припреме колективне акције и нарастајућег конфликтног потенцијала у посматраној заједници, нарочито уколико је узајамно.

Друга дискурзивна стратегија је дефинисање (конструкција) жртава⁹ - поруке у којима се конструишу жртве имају за циљ појачавање осећаја угрожености и подстицање жеље за борбом у циљаном колективу. Конструкт жртве има двојаку улогу. Пре свега, он позива на освету и оправдава је као једини одговарајући механизам за остваривање историјске правде. Осим тога, форсирање теме жртава додатно појачава мобилизацијски ефекат претње.

Трећа дискурзивна стратегија коју Јусић наводи је историзација. Ова врста вербалног маневра подразумева „вођење националне историје као интерпретативног и аналитичког оквира за објашњавање датог тренутка и конфликта”. То, између осталог, подразумева контекстуализацију актуелних секуритизујућих потеза упућивањем на митове и мотиве из националне историје.

Финална дискурзивна стратегија је скретање односно преусмеравање пажње.¹⁰ У вези са тим, Јусић истиче да „медији одвлаче пажњу јавности од свакодневних проблема и усмеравају је ка проблематици нације, патриотизма, непријатеља, опасности и слично”. Он сматра да је основни циљ наведене стратегије стварање утиска да држава/нација нема важнијих проблема на унутрашњем плану, већ их превасходно има са „спољним факторима” или неком другом дефиницијом „другог”.

Комбиновање наведених становишта са основним теоријским оквиром Копенхагенске школе омогућава сагледавање секуритизујућих потеза у ширем контексту, кроз призму општијих односа секуритизујућих актера и медија, чиме се у сазнајном смислу обогаћује теорија секуритизације.

⁸ Изворно: „изумевање непријатеља”.

⁹ Изворно: „изумевање жртава”.

¹⁰ Изворно: „прећуткивање/прикривање правих проблема”.

У таквом експланаторном моделу, извештавање масовних медија постаје суштински важан чинилац процеса конструкције и деконструкције безбедносних претњи, јер су „медијски оквири призма кроз коју јавност посматра [политичка] питања” (Vultee, 2007, р. 2) и представљају једну од кључних детерминанти успешности секуритизујућих потеза.

Стога сматрамо да испитивање начина на који се нека појава или питање медијски промовише и контекстуализује представља прворазредни истраживачки циљ који истиче запостављену прогностичку вредност теорије секуритизације.

Међутим, да бисмо били у стању да комплетирамо аналитичку слику, потребно је да обрадимо и проблематику приоритетизације одређених тема у медијском извештавању. Наиме, на основу досадашњег излагања јасно је да медијски оквири усмеравају примаоце порука на то како би о нечему требало мислити, али подједнако је битно и усмеравање у погледу тога о чему би требало мислити. У сврху објашњења процеса медијске тематизације ослонићемо се на класични комуниколошки експланаторни оквир - теорију постављања агенде или дневног реда.

2.2.2.3 Теорија постављања агенде (*Agenda-Setting Theory*)

Ова теоријска концепција добила је своје искуствено утемељење у емпиријском истраживању Мекомбса и Шоа (1972) којим је потврђено постојање снажне позитивне корелације између медијске заступљености одређених тема („медијске агенде”) и значаја који тим темама придаје јавно мњење („јавне агенде”). Каснија истраживања показала су да није реч о простој корелацији, већ да се може рећи да су промене јавне агенде нека врста одложене последице модификовања медијске агенде (Griffin, 2011, Chapter 30). У том контексту, постављање агенде односи се на ситуацију у којој медији усмеравају публику у погледу важности неке теме тако што повећавају односно смањују учесталост извештавања о њој.

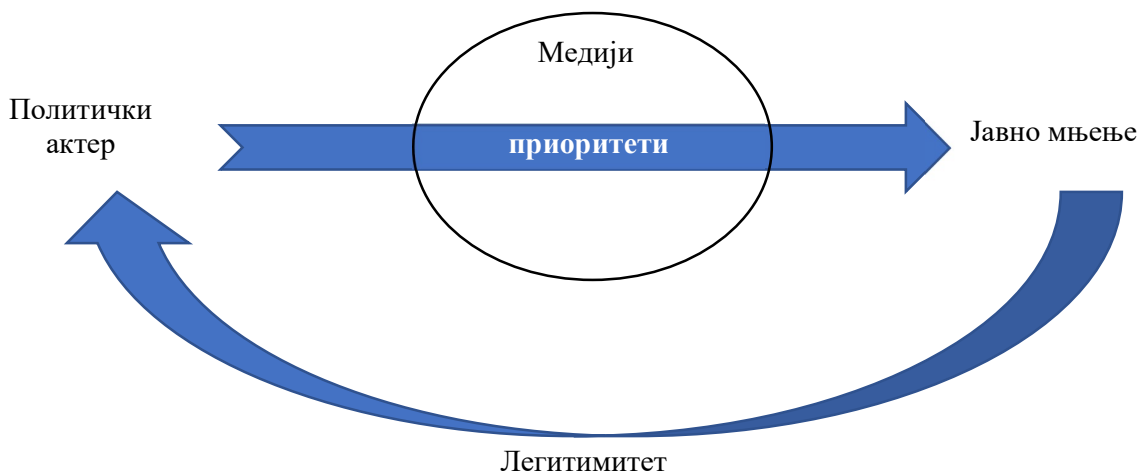
Генерално, теорија постављања агенде има три основна аналитичка концепта: политичку, медијску и јавну агенду (Dearing & Rogers, 1992, р. 5). У складу са тим, постоје три истраживачка правца: први се фокусира на постављање политичке агенде и факторе који утичу на доносиоце политичких одлука (како неко питање долази у први план приликом конципирања политика), други на постављање медијске агенде и факторе који утичу на уређивачку политику медија (како неко питање постаје приоритетно у медијским извештајима) и трећи, нама најзначајнији, на постављање јавне агенде и чиниоце који утичу на формирање јавног мњења (како неко питање постаје приоритетно у очима јавности).

Што се тиче објашњења процеса постављања дневног реда, најутицајније је виђење Коба и осталих (1976) према којем постоје три општа модела успостављања агенде:

- 1) Модел спољне иницијативе (*outside-initiative model*) – описује ситуацију у којој појединац или група актера који се налазе изван структура власти покушавају да иницирају реформске процесе споља, превасходно анимирањем јавног мњења. Реч је о покушајима утицаја на владајуће структуре помоћу притиска јавног мњења.
- 2) Мобилизацијски модел (*mobilization model*) – описује ситуацију у којој институције или политички лидери приоритетизују неко питање, а затим настоје да увере јавност у исправност такве одлуке. Овај модел се односи на ситуације у којима на реализацију политичких платформи у великој мери утиче степен јавне подршке. Вођење рата и организоване оружане борбе свакако спада у ову категорију.
- 3) Модел утицаја изнутра (*inside-access model*) – за разлику од претходна два модела, овај искључује партиципацију јавности у процесу постављања агенде. Наиме, реч је о

ситуацији у којој „инсајдери”, тј. актери унутар структура власти, настоје да издејствују приоритетизацију неког питања делујући унутар система.

Имајући у виду изнето, секуритизујући потези би се могли сагледати као један облик постављања јавне агенде. Сматрамо да је најпогоднији оквир за разумевање поменутог процеса „мобилизацијски модел” постављања агенде, пошто се односи на проблематику легитимизовања политичких иницијатива, односно преношења приоритета из политичке у јавну сферу, посредством медија (слика 3).

Слика 3 - Мобилизацијски модел постављања агенде

У досадашњем тексту пружен је осврт на најважније аспекте и доприносе конструктивистичког теоријског приступа у студијама међународних односа и безбедности. Осим тога, објашњене су специфичности безбедносног дискурса, а безбедност је сагледана као комуникацијска пракса у којој друштвени актери енкодирају и декодирају значења језичких порука.

Потом је теоријски елабориран процес социјалног конструисања безбедносних претњи (секуритизација), који је представљен као својеврсна комуникацијска парадигма према којој секуритизујући актери чине секуритизујуће потезе (неко питање семантички повезују са општим концептом егзистенцијалне претње) и затим такво значење пласирају публици.

Након тога, скренута је пажња на улогу масовних медија у процесу комуникације секуритизујућих актера са релевантном публиком и исцртана је основна скица аналитичког оквира помоћу којег је могуће истраживати секуритизујуће потезе у медијском дискурсу. При томе, секуритизујући потез се сагледава двојачко:

- 1) као медијски оквир, што омогућава његову семантичку анализу. У том смислу, секуритизујућим потезом се дефинише непријатељ или претња и, евентуално, потенцирају одређени начини супротстављања наведеној опасности.
- 2) као покушај постављања агенде, што омогућава анализу ефеката секуритизујућих потеза на јавну агенду. Другим речима, према теорији постављања агенде, публика након одређеног времена придаје већи значај питањима која се у медијима учесталије представљају као претње, тј. доживљава их као безбедносне приоритете, што се често манифестује и на политичком плану.

Коначно, на темељу основне конструктивистичке претпоставке да значење, тј. интерпретације стоје у основи понашања, међусобне секуритизације супротстављених друштвених група (конструкције другог као непријатеља) на унутрашњем политичком плану издвојене су као основни индикатор нарастајућег конфликтног потенцијала, тј. повећаног ризика од грађанског рата.¹¹

2.2.3 Структурални и организациони приступи

Ескалација конфликта, као уосталом и безбедносни феномени генерално, садржи објективну и субјективну компоненту. Структурални и организациони фактори често се сагледавају као објективне детерминанте понашања учесника конфликта. Међутим, не би требало изгубити из вида да структуралне и организационе околности уједно представљају и важне чиниоце субјективних процена ситуације на основу којих рационални актери доносе одлуке у погледу даљег поступања. У том смислу, модел ескалације грађанског рата не би био комплетан без узимања у обзир поменутих параметара конфликте динамике (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 26).

Као што је раније напоменуто, грађански рат се може схватити као врхунац процеса ескалације друштвеног конфликта утемељеног на противречностима између актера на унутардржавном плану (Galtung, 2009). Током поменутог процеса, уколико се постојећи механизми социјалне контроле и институционализованог решавања конфликта не покажу довољно успешним, интеракција супротстављених страна постепено бива трансформисана у организовани оружани конфликт.

Описану динамику грађанског сукоба, која започиње латентним испољавањем конфликта у виду друштвених противречности и затим ескалира у екстремни облик политичког насиља, адекватно аналитички репрезентује такозвани еволутивни модел рата (Diehl, 2006, p. 200). Поменути модел избијање рата означава као једну од развојних фаза ширег конфликтног процеса у друштву. Реч је о концептуализацији која омогућава рашчлањивање процеса одвијања грађанског рата на четири идеал-типске фазе: иницијалну, ескалациону, ратну и послератну.

Као што је напоменуто, фазе еволутивног модела (слика 4) нису у стварности јасно изоловане једне од других, већ је на плану истраживачке операционализације реч о флексибилном оквиру, који толерише варијације приликом дефинисања почетка и краја сваке фазе, а нарочито прве две: иницијације и ескалације конфликта. Аутор модела ипак даје одређене смернице у погледу потребних емпиријских услова за прогресију по фазама.

Када је реч о иницијалној фази, у којој две или више страна ступају у конфликт, она се често операционализује тако да почиње од тренутка када буде пређен одређени праг насиља или када нека од стране примени или запрети применом војне силе, јер је такве догађаје лако уочити у пракси (Diehl, 2006, p. 200). Међутим, аутор наводи да то није нужно. Због тога у овој студији сматрамо да иницијалну фазу конфликта може да карактерише и јасно уочавање још увек спорадичних секуритизујућих потеза које релевантни политички лидери путем масовних медија упућују својим присталицама, односно циљаном сегменту популације, ради представљања друге стране као непријатељске и остваривања мобилизацијског ефекта. Такво становиште у складу је са раније поменутиим увидом да дефинисање заједничког непријатеља претходи колективној акцији.

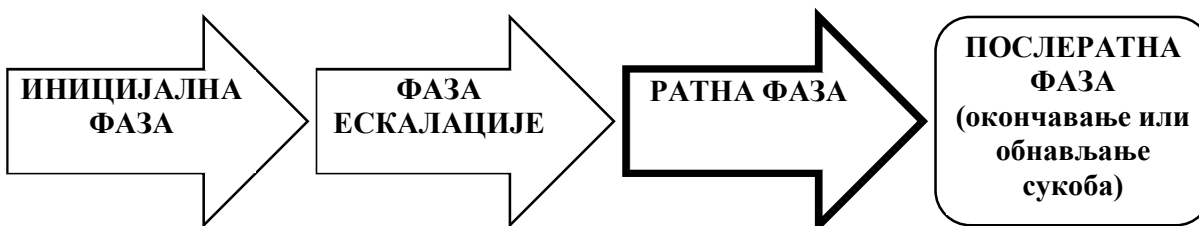
Фаза ескалације наступа када су актери већ прошли иницијалну фазу (дакле, бар једна страна посматра другу као непријатеља) и када су остварени основни предуслови за мобилизацију

¹¹ У вези с тим наглашавамо да процеси међусобне секуритизације не морају нужно бити синхронизовани. Могуће је да нека од супротстављених страна у том погледу предњачи.

колектива према дефинисаним претњама.¹² Међутим, још увек је реч о ризику од даље ескалације, с обзиром на то да успешност мобилизације актера зависи од бројних организационих и структуралних фактора, о чему ће бити више речи.

Након што је конфликт ескалирао у отворени грађански рат наступа ратна фаза, дакле дошло је до примене оружаних мера према раније дефинисаној претњи, при чему тренутак почињања грађанског рата зависи од операционализације тог појма у конкретном истраживању.

Послератна фаза почиње од тренутка окончања сукоба (споразумом или победом једне од страна) и траје све до његовог решења или обнављања (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 8).

Слика 4 - Фазе процеса ескалације грађанског рата (Diehl, 2006; Suzuki, 2013)

Еволутивни модел рата критикован је од стране појединих аутора који сматрају да се процес избијања грађанског рата не може представити по фазама јер се тиме уопштавају и губе из вида вишеструке интеракције и епизоде које могу имати важан утицај на развој (ескалацију или деескалацију) оружаног колективног насиља” (Suzuki, 2013, p. 15). У једној од критика, уместо еволутивног модела, предлаже се примена модела „динамичког вишефазног процеса” (Suzuki, 2013, p. 16).

Реч је о интересантном, али сложенем моделу у којем конфликтне фазе не представљају изоловане секвенце, већ су део јединственог интерактивног процеса, у оквиру којег се разматрају хипотетички правци (могло би се рећи сценарији) развоја сукоба. Модел у смислу тока акције нема јасан линеарни карактер због тога што је фокус на (тзв. *tit-for-tat*) интеракцијама актера у сукобу и кључним стратешким моментима у којима одлуке учесника одређују ток конфликта и није нужно поштовање редоследа фаза, тј. могуће је кретање унапред и уназад.

Фокусирајући пажњу на одлуке актера у конфликту које настају као одговор на стварне и претпостављене потезе друге стране, модел омогућава сагледавање алтернативних развојних токова сукоба и у већој мери одражава стварну комплексност појаве грађанског рата. Међутим, приближавање модела стварности коју би требало да представља увек подразумева повећање његове комплексности, што у овом случају смањује његову употребну вредност. Другим речима, у овој студији нисмо заинтересовани за целокупан ток и исход конфликта, већ само за његову иницијалну и ескалациону фазу. Због тога сматрамо да је еволутивни модел једноставнији и адекватнији вид концептуализације грађанског рата.

Сходно изнетом, у овој студији грађански рат посматрамо као процес који се састоји од четири фазе, при чему смо тежишно усмерени на фазу иницијације и ескалације. Такође, не бавимо се објективним узроцима грађанских ратова, већ смо фокусирани на субјективне перцепције актера у конфликту, тј. на комуникационе процесе унутар супротстављених колектива у

¹² Тренутак у којем једна страна почиње да посматра другу као непријатеља тешко је, ако не и немогуће, прецизно утврдити. Међутим, уколико се „други као непријатељ” појављује у форми значајније заступљеног медијског оквира, сматрамо да се може говорити о фази ескалације.

оквиру којих се друга страна означава као непријатељ. Такве појаве сматрамо индикативним са становишта детекције повећаног ризика од избијања грађанског рата, али при томе задржавамо свест о њиховом ограниченом прогностичком значају јер, као што показује и модел динамичног вишефазног процеса, не постоји чврста гаранција да ће ескалација конфликта нужно прерасти у ратну фазу.

Наиме, (међусобне) секуритизације супротстављених страна не дају довољно валидан основ за предикцију сукоба, уколико се тај појам схвати ригорозно и дословно. Расположива теоријска литература и емпиријска истраживања о узроцима грађанског рата указују да ниједан показатељ, нити скуп показатеља (квалитативних или квантитативних), није довољан за доношење сасвим поуздане предикције избијања грађанског рата. Другим речима, безбедносне студије још увек нису достигле ниво теоријске изграђености на којем би располагале знањима о узрочно-последичним везама које би омогућиле изношење поузданих предвиђања исхода.

Међутим, могло би се рећи да је постојање узајамних секуритизација нужан, иако не довољан, услов грађанског сукоба. Другим речима, тешко је замислити рат у којем сукобљене стране не доживљавају једна другу као непријатеље, а иако постојање непријатељства није гаранција да ће конфликт ескалирати у оружани сукоб, оно представља снажан подстицај за социјалну мобилизацију и указује на повећани конфликтни потенцијал.

Имајући у виду изнето, у даљем тексту ће више пажње бити посвећено структуралним и организационим факторима који утичу на то да ли ће конфликтни потенцијал бити реализован, односно да ли ће социјална мобилизација подстакнута узајамним секуритизацијама ескалирати у отворени оружани сукоб, или ће такав исход изостати.

2.2.3.1 Теорија мобилизације ресурса

Теорија мобилизације ресурса једна је од три најутицајније теорије помоћу којих се у савременој академској литератури објашњава појава грађанског насиља и ратова.¹³ Према овом схватању, колективно незадовољство и фрустрација, а додали бисмо и узајамне секуритизације, нису довољни разлози за појаву грађанског насиља, већ се оно јавља само уколико постоје повољне околности за мобилизацију дисидентских група.

Дакле, у теорији мобилизације ресурса процес мобилизације има централну улогу. Тили (1978, р. 69) поменути појам одређује као процес у којем група прелази пут од пасивног колектива до активног учесника у јавном животу. Овај појам с једне стране подразумева одређеност појединаца да учествују у колективној акцији која би требало да доведе до остварења заједничких интереса чланова групе, а са друге организацију и успешно управљање ресурсима

¹³ Објашњење структуралних узрока грађанских сукоба уобичајено се базира на поставкама неке од три доминантне теоријске парадигме (Taydas, 2006, р. 15): теорије релативне депривације, теорије мобилизације ресурса или теорије колективне акције. У оквиру поменуте тројке, теорија релативне депривације и теорија мобилизације ресурса представљају најчешће одређење истраживача приликом избора теоријског оквира емпиријских студија, при чему се њихове поставке по правилу проверавају употребом квантитативних метода. Основна разлика између теорије релативне депривације и теорије мобилизације ресурса очекивано је у варијаблама које се сматрају кључним за објашњење политичког насиља, услед чега до изражаја долазе различити аспекти истог проблема. Наиме, док присталице теорије релативне депривације истичу да је основни разлог за побуну грађана фрустрација изазвана неправедним ускраћивањем добара и права, заступници теорије мобилизације ресурса сматрају да су од кључног значаја променљиве политичке околности које отварају могућност за успешну мобилизацију ресурса од стране дисидентских група (TR, n.d., pp. 123–124). Наравно, обе теоријске концепције узимају у обзир структуралне карактеристике конкретног друштвеног и политичког контекста у оквиру којег се сукоб одвија, с тим што им је већи значај дат у теорији релативне депривације, док теорија мобилизације ресурса у први план ставља организацијске способности дисидентских група и рационално коришћење расположивих ресурса и повољних околности.

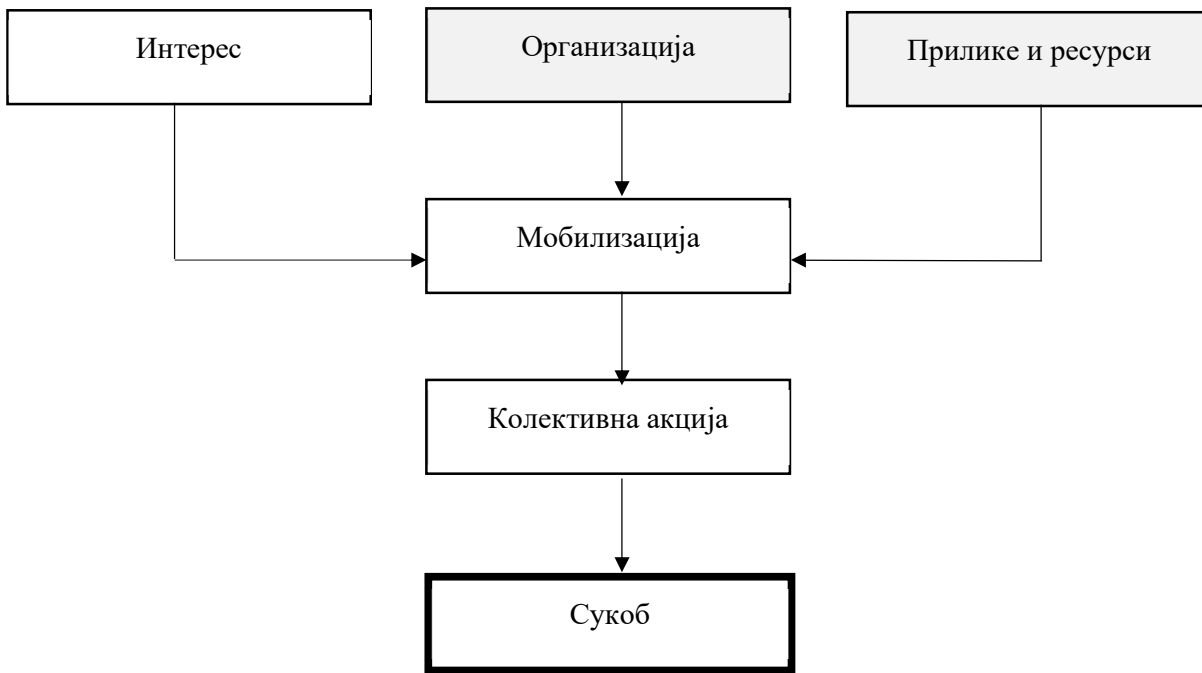
који су неопходни за опстанак и деловање колектива (Schock, 1996; Tarrow, 1988; Tilly, 1978). Према томе, способност групе да рационално управља неопходним ресурсима представља кључни фактор за објашњење појаве грађанског насиља (Lichbach, 1987, 1998a; McAdam, 1982).

Међутим, ма колико лидери побуњеника били вешти и промишљени, неопходно је да друштвени оквир пружа макар минималан маневарски простор за функционисање дисидентског покрета. Другим речима, теорија мобилизације ресурса полази од претпоставке да појава и магнитуда грађанског сукоба првенствено зависе од политичког контекста, одређеног дистрибуцијом моћи и ресурса у друштву, институционалним могућностима за решавање конфликта и односом државе према дисидентима, јер из њега проистичу шансе и ограничења у погледу могућности насилне промене поретка (Lichbach, 1998a).

Присталице теорије мобилизације ресурса сматрају да грађански сукоб не би требало посматрати као емоционалну реакцију, на шта, примера ради, упућује теорија релативне депривације, већ пре свега као рационално опредељење, односно наставак политике другим средствима. У складу с тим, Тили (1978) сматра да је прикључивање грађана побуњеничким покретима рационална одлука, јер они то начелно чине након што сагледају могућности и ограничења и закључе да је одржавање постојећег стања штетније по њихове интересе од укључивања у оружану борбу и насилног мењања поретка.

Аутори који се везују за теорију мобилизације ресурса сматрају и да су друштвене неједнакости, као и индивидуално и колективно незадовољство које из њих проистиче, у мањој или већој мери присутне у свим друштвима. Ипак, не долази у сваком од њих до побуне и грађанског рата. То упућује на закључак да постојање незадовољства у друштву није гаранција да ће доћи до побуне, већ да ће поменути мотив бити преточен у акцију само уколико у оквиру конкретне политичке структуре постоји довољан маневарски простор и ако побуњенички покрет буде у стању да обезбеди прилив и правилно искоришћење потребних ресурса (Wald et al., 2005).

Критичари теорије мобилизације ресурса као њену највећу слабост углавном наводе искључивање психолошких фактора из анализе грађанских сукоба (Taydas, 2006, p. 27). Другим речима, теорија је у стању да осветли условно речено технички аспект организовања побуне и услова у којима она прераста у грађански рат, али с обзиром на то да су мотиви за побуну стављени у други план, поменути концептуални оквир са мање успеха може да одговори на питање зашто је до сукоба дошло.

Слика 5 - Теорија мобилизације ресурса (Џуверовић 2013). Кључни фактори означени су сивом бојом.

Такође, наглашено рационалистичка природа теорије мобилизације ресурса чини је мање подесном за истраживање случајева у којима су нагомилано незадовољство и мржња довели до мање-више спонтане експлозије насиља која претходно није пажљиво припремана, као што је то на пример био случај током масакра у ДР Конго деведесетих година прошлог века.

2.2.3.2 Теорија колективне акције

Теорија колективне акције, слично теорији мобилизације ресурса, првенствено је фокусирана на процес ескалације грађанских сукоба, а не на њихове узроке (Lichbach, 1998a). У фокусу овог теоријског оквира налази се такозвана побуњеникова дилема (*Rebel's Dilemma*), која се односи на генералну склоност појединца да избегне директно укључивање у антивладине активности (Lichbach, 1998b; Olson, 1965). При томе, емотивни фактори (незадовољство, бес и сл.) стављају се у други план, а наглашава се рационални карактер појединаца (Taydas, 2006, p. 28).

Наиме, према теорији рационалног избора и теорији колективне акције, постоје бројни оправдани разлози због којих рационални појединац радије избегава да учествује у побуни:

- због тога што сматра да његова партиципација или одсуство никако не може пресудно да утиче на исход поменути активности;
- зато што је успешна побуна и промена поретка нека врста „јавног добра” које ће моћи да ужива независно од тога да ли је сам учествовао у побуни или није;
- због тога што ризици везани за учествовање у побуни надмашују добит која би била остварена успешном променом поретка итд.

Међутим, историјско искуство показује да се рационални актери, упркос изнетим аргументима, ипак повремено опредељују за учешће у побуни, уместо да остану по страни¹⁴ и препусте другима да на себе преузму ризик вођења оружане борбе против режима. Објашњење поменутог „парадокса” који стоји у основи успешне социјалне мобилизације¹⁵ кључни је циљ теорије колективне акције, а он се постиже увођењем у анализу појма селективних подстицаја (Lichbach, 1998b; Lindström & Moore, 1995; Olson, 1965).

Наиме, имајући у виду наведену склоност људи да остану по страни и препусте ризик вођења оружане борбе другима, неопходно је да постоје разлози, тј. селективни подстицаји, због којих ће појединци закључити да за њих није боље да апстинирају, већ да им се више исплати учешће у побуњеничком покрету. У складу с тим, теорија колективне акције полази од претпоставке да ће се појединци, као рационални актери, побунити тек уколико су убеђени да ће учествовањем у побуни унапредити сопствене интересе више него неучествовањем, као и да побуњенички покрет има реалне шансе за успех. На тај начин долази до мобилизације и колективне акције.

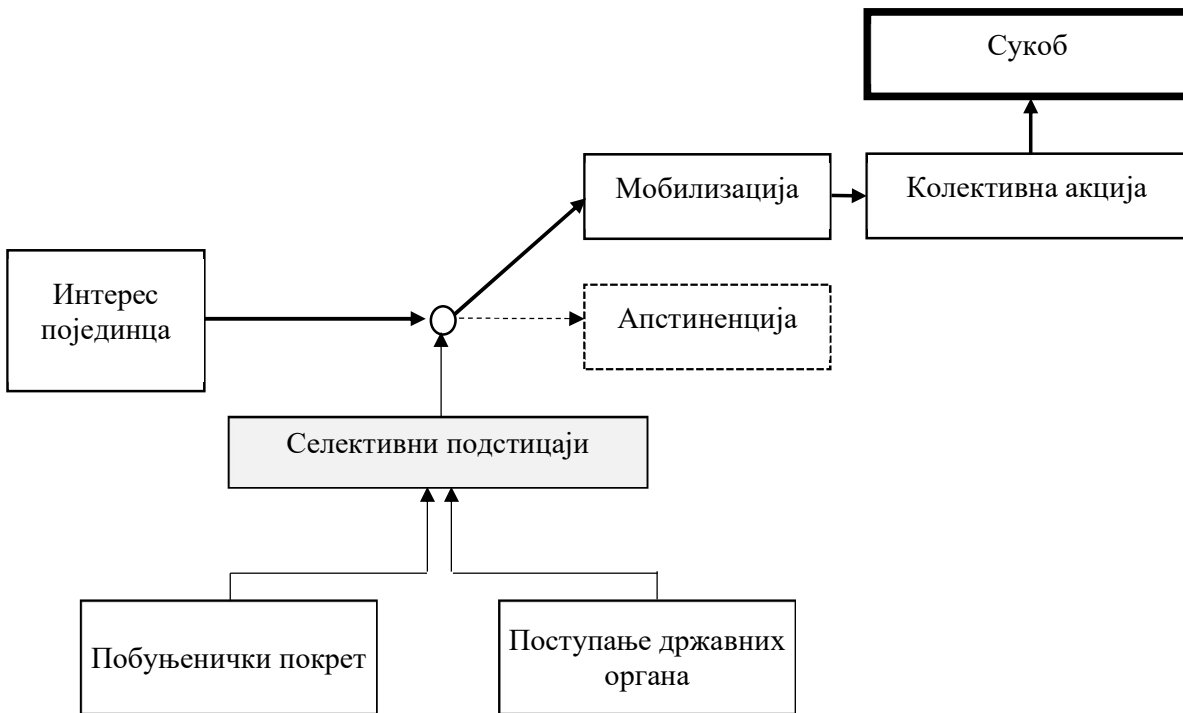
Одређени број аутора сматра да предочавање разних облика економских или друштвених добити углавном успешно решава „побуњеникову дилему” и обезбеђује масовнију мобилизацију (Lindström & Moore, 1995; Muller et al., 1991). Осим тога, наглашава се и значај избора адекватне противпобуњеничке тактике државних органа, јер дугорочна неселективна примена репресивних мера драстично повећава „цену” неучествовања у побуни и апстиненте практично усмерава ка активном анти-владином ангажману (DeNardo, 1985; Mason & Krane, 1989).

На основу изнетог, очигледно је да постоје сличности између теорије мобилизације ресурса и теорије колективне акције. Међутим, прва теорија је тежишно усмерена на прилике које омогућавају организовање побуне и потребу успешног управљања ресурсима, док је друга фокусирана на факторе који подстичу активацију појединаца и омасовљење побуњеничког покрета. Међутим, имајући у виду да обе теорије полазе од концепције рационалних актера, заједничко им је очекивање да ће се појединци укључити у побуну тек уколико верују да постоје макар минималне шансе за успех, или уколико цена апстиненције превазилази ризике учествовања.

Када је реч о критикама теорије колективне акције, оне су, из поменутог разлога, сличне замеркама на рачун теорије мобилизације ресурса и свODE се углавном на ограниченост увида које настаје услед потенцирања рационалних у односу на психолошко-емотивне детерминанте поступања учесника у грађанским сукобима.

¹⁴ У контексту теорије колективне акције оваква одлука се назива „бесплатна возња“ (*free riding*).

¹⁵ Социјална мобилизација се у поменутом смислу одређује као навођење грађана да активно учествују у побуњеничком покрету.

Слика 6 - Теорија колективне акције. Кључни фактор означен је сивом бојом.

2.3 Концептуални модел ескалације грађанског рата

Превасходни циљ овог рада јесте сагледавање прогностичког потенцијала теорије секуритизације, концептуалног оквира утемељеног у социјално-конструктивистичкој школи мишљења студија безбедности, на примеру ескалације грађанског рата. То значи да смо првенствено заинтересовани за ране манифестације поменутог типа друштвеног сукоба, а не за објашњавање његових узрока.

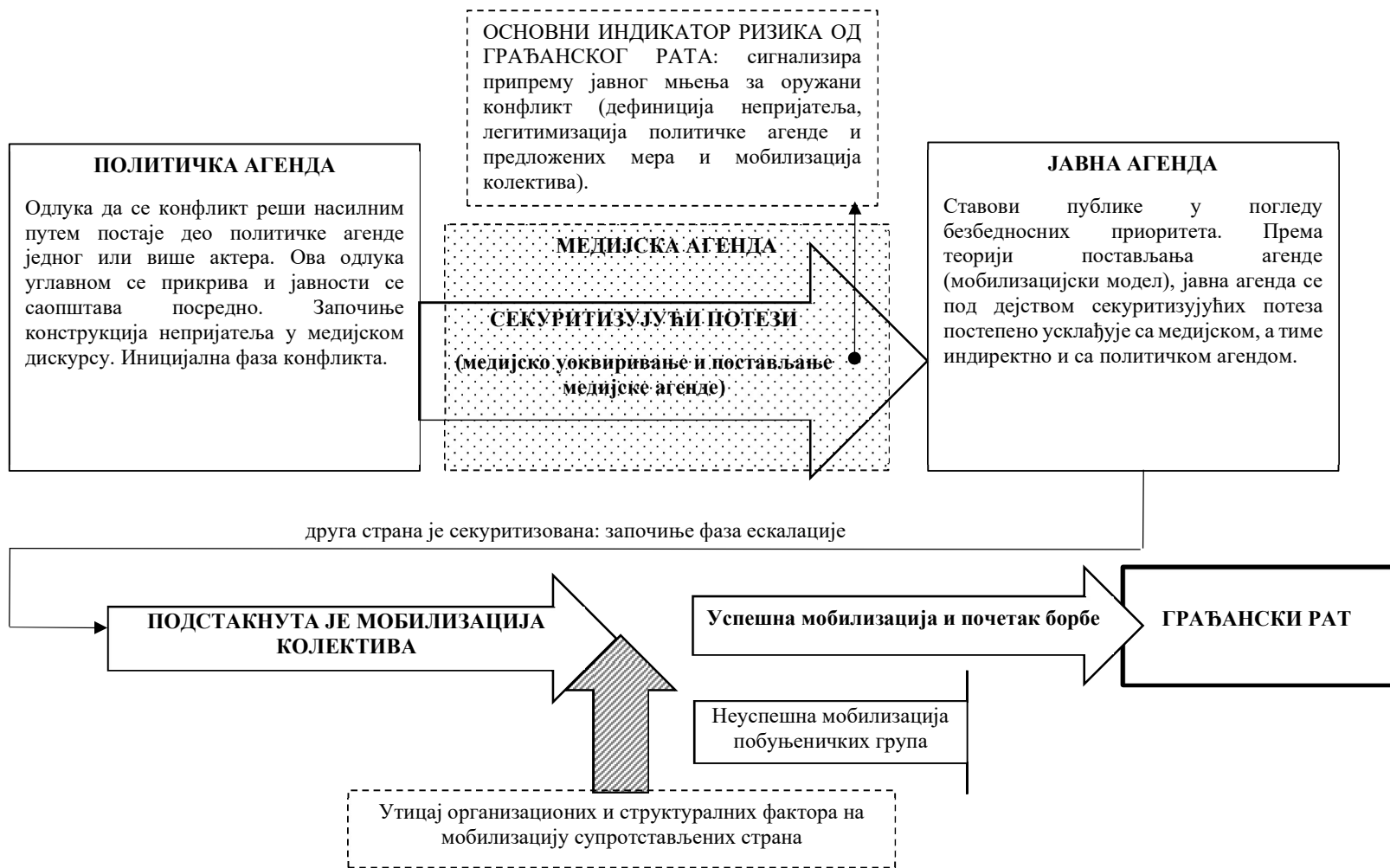
Међутим, потпуније сагледавање манифестације конфликта подразумева боље разумевање услова који омогућавају или отежавају превођење сукоба из латентне у манифестну фазу. Другим речима, било је неопходно изворни конструктивистички теоријски оквир обогатити увидом у комуникацијске, структуралне и организационе аспекте конфликтне динамике.

Након осврта на најрелевантније теоријске оквире присутне у литератури стекли су се услови да буде представљен и модел ескалације грађанског рата који ће бити употребљен као концептуално утемељење истраживачког дела ове студије (слика 7). Поменути модел обједињава кључне компоненте комуникацијских, структуралних и организационих експланаторних парадигми у настојању да понуди интегрални оквир за сагледавање процеса заостравања социјалног конфликта до момента када он прераста у грађански рат.

Требало би нагласити да у основи понуђеног модела ескалације конфликта стоји претпоставка рационалности актера, као и очекивање да је у једном моменту донета одлука да се спроведу припреме за офанзивни наступ или да се примене заштитне мере у односу на перципирану претњу од избијања грађанског рата. Рационалност у овом контексту има значење које је у складу са начелним одређењем датим у економској теорији рационалног избора према којој сврсисходни актери, делујући у условима ограничених могућности за задовољење сопствених

интереса, настоје да своје понашање организују тако да остваре максималну могућу добит (Крстић, 2015, pp. 167–169).

Имајући у виду неодрживост претпоставке да се људи доследно у свим ситуацијама понашају рационално, уз друге утемељене критике теорије рационалног избора (Крстић, 2015, pp. 176–181), модел који је на овом месту понуђен свакако нема универзални домен, али би требало да буде макар ограничено употребљив и користан за разумевање динамике великог броја савремених сукоба, јер њих ипак ретко карактеришу сасвим спонтани и хаотични изливи масовног насиља.

Слика 7 - Модел процеса ескалације грађанског рата

3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

3.1 Хипотетички оквир

Сходно становиштима изнетим у делу текста који се односи на теоријско утемељење ове студије (шема б), еволутивни модел рата представља општи оквир унутар којег се одвијају процеси секуритизација и десекуритизација страна у конфликту. Секуритизујући потези релевантних политичких актера могу се у медијском дискурсу анализирати са становишта квалитета (уколико се сагледавају као специфични медијски оквири) и квантитета (када се интерпретирају као покушаји постављања медијске агенде), а њихова сврха је усклађивање политичке и јавне агенде, односно припрема јавности и мобилизација колектива за евентуални оружани сукоб.

Конкретније, медијске поруке које експлицитно секуритизују супарнике у неком политичком конфликту, или су у функцији подршке секуритизујућим потезима, представљају индикатор нарастајућег конфликтног потенцијала у заједници. При томе, што је идентитетска поларизација на „нас и њих” израженија, основаније је очекивање да ће конфликт прерасти у организовано насиље и грађански рат, као што је наглашено у теоријском делу ове студије.

Из наведеног следи генерална хипотеза према којој појава узајамних секуритизација актера на унутрашњој политичкој сцени указује на пораст ризика од избијања грађанског рата јер појачава поларизацију у друштву која претходи оружаном конфликту. У питању је генерално очекивање да конструкције непријатеља појачавају кохезију супротстављених колектива, ограничавају простор за постизање компромиса и подстичу социјалну мобилизацију која претходи организованом насиљу. Такође, било би разумно очекивати да је озбиљност поменутог ризика већа уколико друштвене групе које учествују у процесу секуритизације располажу значајнијим ресурсима за социјалну мобилизацију и вођење оружане борбе.

Изнету претпоставку могуће је додатно конкретизовати у виду прве посебне хипотезе: секуритизујући потези путем којих се друга страна у медијском дискурсу приказује као непријатељ све су учесталији што је ближи тренутак избијања оружаног сукоба. Другим речима, што је тренутак избијања грађанског рата ближи, то би релевантни сегменти медијског дискурса требало да садрже јасније контуре образаца пријатељства и непријатељства у посматраној држави.

Друга посебна хипотеза односи се на квалитативни аспект секуритизације и подразумева постојање везе између секуритизујућих потеза у медијима и ескалације конфликта према којој радикализација реторике наговештава радикализацију понашања. Под појмом радикализације реторике подразумевамо употребу све негативнијих медијских представа друге стране,¹⁶ и залагање за примену насилних мера у сврху заштите референтних објеката. Радикализација конфликта подразумева јачање интензитета сукоба, пораст насиља и/или увећање броја жртава.

Наиме, као што је раније истакнуто, на основу расположиве литературе можемо рећи да је ефекат медијске агенде на људско понашање раније емпиријски потврђен.¹⁷ У складу са тим, овом хипотезом тврдимо да на ескалацију сукоба утиче и начин на који је у оквиру секуритизујућих потеза „уоквирен“ непријатељ, као и карактер мера које се предлажу ради заштите референтног објекта. Што су поменуте представе другог негативније и

¹⁶ Дехуманизација противника до које повремено долази у интензивним процесима сукобљавања представља екстремни израз оваквог начина говора.

¹⁷ Погледати одељак 2.1.4 овог текста.

свеобухватније, а предложене мере екстремније, то је израженија безбедносна дилема других група унутар државе и већи је ризик од ескалације конфликта у грађански рат.

Изнете истраживачке претпоставке ће у даљем тексту бити искуствено провераване у оквиру три студије случаја, што значи да ће бити сагледавано да ли је медијски дискурс начелно поседовао очекивана својства у оквиру којих су радикализоване медијске представе и секуритизације претходиле оружаним сукобима

3.2 Методолошка опредељења

Раније изнета теоријска поставка упућује нас на медијски дискурс као основни извор искуствених података. У том погледу, сродне конструктивистичке студије често су фокусиране на изворне текстове и њихову непосредну обраду, применом квалитативних (критичка анализа дискурса и сл.) или квантитативних метода (анализа садржаја и сл.). Међутим, таква истраживања углавном су усмерена на дешавања која су се догодила месецима или годинама уназад, а разлог за то је физичка немогућност прикупљања и обраде релевантних података у краћем временском року јер се посао углавном обавља мануелно, или делимично аутоматизовано уз помоћ одговарајућих софтверских пакета.

Ипак, у другој половини прошлог века долази до пионирских покушаја коришћења рачунара у сврху потпуно аутоматизоване анализе садржаја, која подразумева машинско кодирање сегмената обрађиваних текстова у складу са неком кодном шемом, односно номенклатуром. Све до недавно рачунари нису поседовали адекватну снагу да изађу на крај са проблемом брзе и ефикасне обраде велике количине текстуалног материјала, услед чега су могућност поменутих система за аутоматско кодирање биле доста скромне. Тек је у скорије време направљен неопходан технолошки предуслов за имплементацију напреднијих модела машинског учења који омогућавају темељнију аутоматизовану обраду неструктурираних текстуалних података и утиру пут ка ултимативном циљу: аутоматизованој семантичкој обради текста.

Према томе, савремени рачунарски ресурси и достигнућа у домену машинског кодирања неструктурираних текстуалних података омогућавају процесирање изузетно обимног корпуса у веома кратком времену, које се мери минутима. При томе, грешке у кодирању све више прилазе просеку људских грешака на истим пословима (D. J. Gerner et al., 1994; Schrodtt & Van Brackle, 2013). Другим речима, иако аутоматизовано кодирање текста још увек није на нивоу људског тумачења, поменути недостатак у великој мери компензује количина података коју је могуће обрадити у јединици времена. На великој количини, грешке човека и машине су у просеку сличне, када се узму у обзир интерперсоналне варијације у примени кодних правила, замор, незаинтересованост и слични фактори који умањују успешност људског кодирања. Такође, уз очекивани напредак технологије, поменута разлика постајаће све мања.

Ипак, требало би нагласити једно веома важно ограничење које у овом моменту поседују аутоматизовани системи, а то је обрада текста који није „правилан“. Другим речима, док човек нема посебних проблема да протумачи значење порука које су написане употребом сленга, емотикона, неправилно написаних речи и сличних недостатака, машински системи са поменутих околностима теже излазе на крај. Због тога се као улазни подаци за поменути тип софтвера углавном користе правилно написани текстови – претежно новинске вести, званична саопштења и слични материјали у којима је примена правописних и граматичких правила доследнија.

Имајући у виду изложени теоријски оквир и циљеве студије, примарни методолошки изазов била је адекватна операционализација истраживачких појмова, која би руководила процесом прикупљања и обраде података. Наиме, већ током иницијалних корака приликом сређивања

емпиријске грађе уочили смо да су појмови попут секуритизујућег потеза веома проблематично дефинисани у односу на наше настојање да сагледавамо могућности примене конструктивистичких интерпретативних оквира у сврху прогнозе грађанског сукоба, нарочито уколико се ослањамо примарно на машински кодиране податке.

Проблем се састоји у томе што наше искуство показује да је чак и човеку у појединим ситуацијама тешко да медијске садржаје недвосмислено подведе под опште одређење као што је „језичка порука којом се неко јавно питање представља као безбедносна претња“. У пракси, такве поруке често су суптилно формулисане и захтевају темељније познавање културног и политичког контекста који је у време пласирања поруке био актуелан и који јој даје прави смисао. Машине такве суптилности не могу и вероватно још неко време неће моћи да разликују.

Сложеност секуритизујућег потеза као језичког конструкта отежава, дакле, његово препознавање и аутоматизовано издвајање. Такве реторичке формулације веома су варијабилне и велики је изазов проналажење опште форме која би се могла употребити за кодирање текстова без учешћа човека. Наведена ситуација представља сазнајну препреку коју конструктивистичке студије безбедности не могу лако да савладају.

Поменути недостатак вероватно неће ни бити могуће отклонити, макар у догледно време. У међувремену, док машине не овладају семантичком анализом текста, требало би размишљати о начинима да се у оквиру садашњих могућности пронађу начини за прикупљање емпиријске грађе која би била довољно добра за доношење научно релевантних закључака.

Управо због тога смо се определили да ову студију конципирамо тако да у једном сегменту обухвата анализу ручно прикупљене емпиријске грађе из непосредних извора заједно са машински прикупљеним подацима. Наиме, у случају грађанског рата у Хрватској постојала је могућност остваривања приступа примарној истраживачкој грађи, односно дневним листовима који су у то време били најчитанији и најзначајнији са становишта формирања јавног мњења.

Осим тога, испуњен је и други нужан услов који подразумева темељно познавање језика на којем су материјали писани, што је омогућило извлачење највеће сазнајне вредности из поменутих материјала. Такву добит не бисмо могли да извучемо из осталих студија случаја, чак и да смо имали приступ примарној искуственој грађи.

Нарочиту повољност представљало је то што смо у случају рата у Хрватској имали приступ врло професионално спроведеном истраживању јавног мњења на нивоу читаве СФРЈ у периоду који је врло блиско претходио избијању грађанског сукоба (Баћевић et al., 1991).

Поменуто истраживање спроведено је средином 1990. године, односно у периоду који је уследио отприлике пола године након почетних секуритизујућих потеза обухваћених овим истраживањем и у том смислу представља најбољу могућу апроксимацију ставова јавног мњења грађана Хрватске и Србије у погледу развоја кризе у СФРЈ коју смо могли да обезбедимо.

Непосредни увид у ставове јавног мњења представља додатну специфичност студије рата у Хрватској која је чини централним истраживачким сегментом ове дисертације. У оквиру поменуте студије случаја спроведен је истраживачки поступак који је у највећој сагласности са захтевима теорије секуритизације, јер са једне стране обухвата ручно кодиране секуритизујуће потезе као независну варијаблу, а са друге машински регистроване конфликтне безбедносне инциденте и релевантне ставове јавног мњења као зависне варијабле.

Иако у нашој истраживачкој концепцији ставови јавног мњења нису од значаја за проверу хипотезе, они ипак представљају драгоцени допунски показатељ који у значајној мери увећава сазнајни допринос студије.

Прикупљање примарне грађе и ручно кодирање секуритизујућих потеза на новинским насловницама омогућило је бољи критички увид у квалитет и домаћај машински прикупљених података. У том погледу, испробали смо разне комбинације варијабли које су нам се у општем смислу наметнуле као релевантне и поредили их са варијаблом која је настала ручним издавањем и пребројавањем секуритизујућих потеза на дневном нивоу. Такође, били смо у прилици да испробавамо и различите агрегације доступних података, па смо их груписали на недељном, месечном и кварталном нивоу, како бисмо видели да ли у том случају показују обрасце који остају скривени у већој варијацији која је природно присутна на временски краћим интервалима.

Наравно, требало би имати у виду да је читав овај истраживачки поступак још увек неуобичајен у студијама безбедности и да му се могу наћи бројне више или мање одрживе замерке. Постоји свакако доста ствари које би у наредним студијама ваљало подићи на виши истраживачки и методолошки ниво. Ипак, наш циљ је био остваривање основних увида у квалитет и употребљивост нових емпиријских извора који показују потенцијал у погледу могућности њихове експлоатације у конструктивистички оријентисаним студијама безбедности.

У светлу изнетих опаски требало би сагледавати поређење ручних и машински кодираних података о секуритизујућим потезима. Такво поређење је оквирно, оно није спроведено у условима који су довољно ригорозни за доношење дефинитивних судова, већ више има дескриптивни и оријентациони карактер који би требало да укаже да ли уопште има смисла употребљавати машинске податке односно да ли су они, ако не очекиваног квалитета, онда макар довољно добри за стицање прелиминарних увида у динамику.

Сходно изнетом, прикупљени подаци обрађивани су статистички тамо где је то било неопходно да би се стекао генерални увид у њихов квалитет и адекватност. При томе су биране најједноставнији методи који имају што блаже и малобројније услове у погледу карактера улазних параметара. Иако смо настојали да поменуте поступке спроведемо што коректније и са што мање пропуста, они се ипак због описаног карактера података не могу искључити.

У том смислу, сви резултати би требало да буду тумачени не као чврсти докази исправности или погрешности полазних претпоставки и очекивања, већ пре свега као наговештаји структура и односа између издвојених варијабли које би у наредним, специјализованим и уско фокусираним истраживањима требало подробније изучити.

Осим тога, засебан проблем представља мерење успешности секуритизујућих потеза. Оправдано је претпоставити да би најподеснији истраживачки инструмент за то била истраживања јавног мњења, али су такви подаци најчешће недоступни истраживачима или би их било тешко, чак и немогуће, прикупити. Мерење успешности секуритизујућих потеза представља нарочити проблем када говоримо о интерпретацији података у (скоро) реалном времену, јер би у том случају било потребно освежавати податке о ставовима циљне групе у честим интервалима (ако не дневно, онда макар на недељном или месечном нивоу). Поменути изазов готово је несавладив чак и када бисмо занемарили све захтеве које је потребно испунити уколико истраживање претендује да добије научни карактер.

Због тога нам је, као једино решење, преостало проналажење додатних, индиректних показатеља који сведоче о томе да су циљане групе вероватно прихватиле безбедносни наратив који им је представљен. Наше је уверење да је само понашање релевантних актера довољно добра апроксимација њиховог односа према пласираним секуритизујућим потезима, јер сматрамо да су људи спремни да се ангажују у безбедносном смислу сходно свом уверењу у реалност претње. Изнето схватање полази од нашег примарног истраживачког искуства и логичких претпоставки о томе како би понашање људи требало да се одвија.

Такође, оно имплицира став да су људи углавном рационални актери који се у погледу доношења одлука из домена који је предмет нашег истраживања опредељују на основу анализе доступних информација, иако то, наравно, у одређеном проценту није случај. Због тога смо и у овом случају принуђени да нагласимо оријентациони карактер добијених увида.

Другим речима, наше примарно истраживачко искуство и основне претпоставке, које би у наредним студијама требало подробније истражити и проверити на ширем искуственом узорку, указују да се у претконфликтном периоду, нарочито у иницијалним, временски удаљеним фазама, недвосмислено формулисани секуритизујући потези којим се друга страна јасно означава као непријатељ јављају ређе него у периоду непосредно пре или током сукоба и у том смислу их је теже детектовати.

Изнете напомене требало би имати у виду када се узме у обзир да у основи ове студије стоји настојање за сагледавањем прогностичких домета теорије секуритизације. Према нашем тумачењу, поменута тежња подразумева не само одбрану полазних хипотеза, већ и проверу реалних, практичних могућности успостављања функционалног аналитичког оквира за рано упозоравање на опасност од пораста конфликтног потенцијала међу грађанима. Такав аналитички оквир требало би да омогући ефикасно прикупљање текућих и историјских података, као и њихову брзу обраду и тумачење, у сврху процене актуелног и наступајућег конфликтног потенцијала.

Према томе, пожељно је наћи ефикаснији начин прикупљања података од ручне анализе садржаја, чија брзина у овом контексту угрубо износи шест догађаја по сату (Schrodt & Van Brackle, 2013, p. 26).

3.3 Операционализација кључних појмова и извори емпиријских података

Када је реч о научном доприносу као општем циљу којем истраживачи стреме, операционална одређења појмова требало би да повежу теоријску поставку студије са искуственом равни и тиме обезбеде могућност емпиријске провере постављених хипотеза, чиме се дограђује или учвршћује теоријски корпус научне дисциплине. Осим тога, операционализација појмова има и апликативну димензију која се огледа у могућности примене стечених теоријских знања у сврху решавања практичних проблема из области проучавања.

У настојању да задовољимо оба поменута циља, сматрамо да је било кључно дефинисати шта у практичном смислу подразумевамо под појмом грађанског рата, како бисмо што јасније одредили скуп феномена које можемо сврстати у истраживачи оквир. Затим је било потребно навести искуствене показатеље који могу да апроксимирају теоријску концепцију секуритизујућег потеза, односно његове прихваћености од стране циљне групе, како бисмо одредили скуп варијабли које меримо.

3.3.1 Операционално одређење појма грађански рат

Друштвени сукоб се у најсажетијој форми може одредити као однос између две или више страна које верују да имају супротстављене циљеве (Angell, 1965; Bernard, 1957; Boulding, 1962; Dahrendorf, 1959; Fink, 1968; Kozler, 2007; Kriesberg, 1973; Park & Burgess, 1924; Weber, 1947). Наведено одређење друштвеног сукоба не подразумева да он нужно мора бити насилан. Напротив, насилни конфликти представљају ужи појам, јер социјални сукоби ређе и само под одређеним условима прерастају у оружану борбу.

У ширем смислу, грађански рат се може посматрати као један од бројних облика испољавања друштвеног сукоба. Међутим, пут до операционалне дефиниције грађанског рата која би могла да послужи као универзалнији водич приликом избора релевантних емпиријских случајева праћен је несугласицама унутар академског дискурса, које резултирају великим бројем различитих тумачења. Таква ситуација је прилично уобичајена у политичким студијама и студијама безбедности, стога је неопходно направити упоредни преглед утицајнијих одређења и на тој основи формулисати и образложити сопствено опредељење.

Према једном од битнијих тумачења (Small & Singer, 1982, p. 210,213), грађански рат је сваки оружани сукоб који укључује (а) војну акцију у оквиру државе, (б) активно учешће владе те државе и (в) ефективан отпор обе стране, при чему је дошло до најмање 1.000 жртава годишње, укључујући и цивиле. Иако јасно указује на унутардржавни карактер грађанског сукоба, ова дефиниција је, по нашем мишљењу, у једном делу доста генерална, док је у другом превише специфична у одређивању суштинских одлика предметног феномена. Наиме, аутори су се определили да веома широко одреде карактеристике сукобљених страна, избегавајући да наведу све могућности које у том погледу постоје.

Сматрамо да наведена карактеристика није нужно мана, јер омогућава флексибилнији операционални оквир за истраживаче. Ипак, велика општост некада може бити и слабост одређења јер подстиче „безобално“ ширење истраживачког домена и у искуствени оквир укључује појаве које знатно варирају, што отежава њихово поређење. Део који нам се чини превише конкретно одређеним тиче се броја жртава до којих конфликт доводи.

Иако разумемо да је потребно направити некакав основ за одређивање успешности отпора сукобљених страна и, у том смислу, озбиљности самог сукоба, проблематично је што су прагови базирани на броју жртава суштински произвољни и не постоји конкретније теоријско утемељење на основу којих би они могли бити одређени. Због тога сматрамо да постављање фиксног броја жртава као прага за дискриминацију случајева, иако често опредељење аутора, делује ограничавајуће јер на неки начин вештачки искључује граничне случајеве из истраживачког домена.

Говорећи о феномену унутардржавних ратова, Саркис, Вејман и Сингер (2003) наводе да је реч о ратовима који се воде унутар две или више група у оквиру међународно признате територије или државе и обухватају (а) ратове између владиних и невладиних снага; (б) интергрупне конфликте, при чему ниједна група није део државне власти; (в) сукоб у којем се државне снаге сукобљавају са несuverеним (непризнатим) спољним ентитетом. Сматрамо да је вредност изнетог одређења између осталог у томе што у домен унутардржавних сукоба уводи сценарио сукобљавања група које нису у склопу званичних државних власти. Такође, ова дефиниција не наводи праг у виду минималног броја жртава сукоба.

Фирон и Лаитин (2003, p. 76) наводе да грађански рат укључује сукобе представника државних снага и организованих недржавних група које настоје да преузму контролу над државом, преузму власт у одређеном делу државе или да промене званичну политику државе применом оружане силе. При томе, потребно је да за време трајања сукоба живот изгуби најмање 1.000 људи, са годишњом средњом вредношћу од најмање 100 погинулих на обе стране (рачунајући и цивиле које су убили побуњеници). Наведено одређење у великој мери је слично уобичајеним приступима дефинисању грађанског рата, а специфичност је детаљнија елаборација броја погинулих као критеријума за одређивање релевантних истраживачких случајева.

Тед Роберт Гур (1970) у својој чувеној књизи „Зашто се људи буне“ говори о кључним облицима политичког насиља у виду којих се конфликт и побуна манифестују у оквиру државе. Према Гуру, то су немири, завере и унутрашњи ратови (Gurr, 1970, p. 11). Аутор даје посредно одређење грађанских ратова, сврставајући их у категорију унутрашњих ратова, при чему наводи да је реч о високоорганизованим облицима политичког насиља који

подразумевају учешће знатног броја становника, а спроводе се у циљу свргавања режима или растурање државе. Гур такође истиче како унутрашње ратове прати широко распрострањено и интензивно насиље. Поменута дефиниција веома је општа, али сматрамо да је њен допринос то што указује на организационе аспекте грађанског сукоба, као и на кључне мете побуњеничких група: режим или државу схваћену као политичко-територијалну јединицу.

Ипак, рекли бисмо да је поменута различита становишта до сада можда најубедљивије успео да помири Николас Самбанис, чију дефиницију грађанског рата прихватамо због њене исцрпности и заступљености у литератури (DeRouen & Neo, 2007; Džuverović, 2013, pp. 53–62; Newman & DeRouen, 2014, pp. 2–4; Sambanis, 2002, 2004).

Према Самбанису (2004), оружани сукоб се може оквалификовати као грађански рат уколико су испуњени следећи услови:

1. Рат се одвија унутар територије државе која има статус члана међународног система, а њена популација броји 500.000 или више људи;
2. Стране у сукобу су политички и војно организоване и јавно саопштавају своје политичке циљеве;
3. Владине снаге су један од главних учесника у сукобу;
4. Главна побуњеничка организација/организације имају локални карактер и пре свега регрутују локално становништво и
5. Током рата, слабија страна је у стању да организује ефективан отпор, што подразумева да је у могућности да током трајања оружаног сукоба нанесе бар 100 губитака јачој страни.

Самбанис такође наводи да се као почетак рата може означити прва година у којој је сукоб довео до најмање 500 жртава међу сукобљеним странама, а мировни споразум након којег је уследио период од најмање шест месеци без сукоба или одлучна победа побуњеника која је довела до промене режима представља крај рата.

Предности наведене дефиниције су бројне. Она пре свега омогућава прављење јасније разлике између унутрашњих и међународних сукоба јер уводи критеријум претежно локалне популе страна у сукобу. Међутим, поменуто одређење ипак дозвољава утицај и умешаност спољних актера у грађански сукоб, имајући у виду да је тај фактор у пракси готово увек присутан, али само у мери у којој сукобљене оружане формације задржавају доминантно локални карактер.

Коначно, Самбанисова дефиниција даје релативно јасан критеријум и за одређивање почетка и краја грађанског рата, што је веома корисно у ситуацијама где се сукоб периодично обнавља.

Међутим, потребно је имати на уму и недостатке поменутог одређења. Наиме, као што смо већ истакли, сматрамо да увођење минималног прага жртава у дефиницију грађанског рата у одређеним околностима може довести до тога да важни случајеви остану изван дозвољеног емпиријског оквира. Због тога се у овој студији нећемо фокусирати на утврђивање тачног броја погинулих, иако случајеви које смо уврстили у емпиријски оквир генерално задовољавају наведене квантитативне критеријуме.

Наиме, Укупан број погинулих у грађанским ратовима на простору некадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије процењује се на око 140.000,¹⁸ а држава је према последњем званичном попису из 1991. године имала преко 23 милиона становника. Према скорашњим подацима Организације уједињених нација,¹⁹ у периоду од априла 2014. до

¹⁸ Извор: <https://www.ictj.org/publication/transitional-justice-former-yugoslavia>, приступљено 07.01.2020. године.

¹⁹ Извор: <https://www.rferl.org/a/death-toll-up-to-13-000-in-ukraine-conflict-says-un-rights-office/29791647.html>, приступљено 07.01.2020. године.

фебруара 2019. године у сукобима на територији Украјине погинуло је око 13.000 људи, од чега се цивилне жртве процењују на нешто више од 3.000.

Популација Украјине знатно је већа од поменутог Самбанисовог критеријума и према доступним подацима у моменту избијања сукоба је врло вероватно премашивала 43 милиона грађана.²⁰

Коначно, када је реч о броју погинулих у грађанским сукобима у Грузији, само је у сукобима на простору Абхазије у периоду између 1992. и 1993. године у масовним убиствима живот изгубило око 6000 етничких Грузијаца.²¹ Поменута држава такође има вишемилионску популацију, услед чега задовољава оба критеријума значајности која су наведена у изабраном оперативном одређењу грађанског рата.²²

3.3.2 Операционално одређење секуритизујућег потеза

За потребе ове студије направљен је несвакидашњи методолошки искорак када је реч о операционализацији појма секуритизујућег потеза. Наиме, један део истраживања базиран је на машински генерисаним подацима који су кодирани према *SAMEO* номенклатури, док је други, мањи део проистекао из непосредне мануелне обраде текстуалних материјала (насловних страница новина). Када је реч о ручно кодираним подацима, примењени су уобичајени критеријуми за одређење секуритизујућег потеза.

Наиме, у поменутом случају смо под секуритизујућим потезима подразумевали релевантне сегменте дискурса у којима активности, циљеви и популација неке од етничких заједница које конституишу државу експлицитно или имплицитно бивају представљени као безбедносно угрожавање, односно претња виталним вредностима или опстанку неке друге етничке заједнице. На тај начин, из анализе смо искључили уобичајеније и мање битне политичке „чарке”, које не производе утисак егзистенцијалног угрожавања.

Примера ради, када бисмо разматрали односе Срба и Албанаца, следећи новински сегмент сматрали бисмо релевантним јер читаоцима недвосмислено преноси поруку да је опстанак српског становништва на Косову и Метохији угрожен услед деловања албанских терориста: „(...) Данас су се бестијални албански терористи разуларили на Косову и Метохији, уништавајући и нападајући све српско, упадајући Србима у куће и тероризишући оно мало што их је тамо остало. На Косову и Метохији влада терор терориста наоружаних до зуба (...)”.²³

У питању је, дакле, секуритизујући потез којим се део албанске популације представља као егзистенцијална претња, тј. секуритизује.

Са друге стране, текстови у којима је нека заједница представљена у негативном тону, али не као егзистенцијална претња другима, нису били обухваћени истраживањем. Такође, с обзиром на то да се ручно кодирани подаци односе на грађански рат у Хрватској и обухватају анализу дела хрватске и српске штампе, пажњу смо фокусирали на текстуалне фрагменте у којима се Срби и Хрвати представљају као безбедносна претња у најширем смислу. Поменуто одређење дакле између осталог обухвата локално српско и хрватско становништво, као и српску односно хрватску националну заједницу широм тадашње СФРЈ, затим политичке актере из Социјалистичке Републике (СР) Србије који су у власти или опозицији, али и српске странке

²⁰ Извор: <http://worldpopulationreview.com/countries/ukraine-population/>, приступљено 07.01.2020. године.

²¹ Извор: https://web.archive.org/web/20080825011522/http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=401&issue_id=3024&article_id=2368290, приступљено 07.01.2020. године.

²² Извор: <https://data.worldbank.org/country/georgia>, приступљено 07.01.2020. године.

²³ Писмо читаоца Војислава К. Стојановића, председника Удружења наставника и научних радника Србије (Политика, 09.02.1990. стр. 9).

и лидере у СР Хрватској и обратно. Изузеци су направљени у смислу укључивања у анализу и вести које се односе на ситуацију на Косову и Метохији, где је често долазило до индиректног секуритизовања Србије и Хрватске, о чему ће бити речи накнадно.

Што се тиче дела студије који се ослања на аутоматски генерисане податке о политичко-безбедносним дешавањима, њих су генерисали софтверски системи засновани на, сада већ готово стандардној, кодној шеми *CAMEO*, о којој ће бити речи у наставку текста.

3.3.3 Кодна шема *CAMEO* и избор кодних категорија за зависну и независну варијаблу

Америчка Национална научна фондација (*NSF*) још крајем осамдесетих година прошлог века интензивно је подржавала напоре усмерене ка генерисању података о политичким догађајима, будући да је утврђено да се ради о другој најчешће коришћеној форми података у квантитативним студијама међународних односа, одмах после чувене базе података *Correlates of War* (Schrodt & Van Brackle, 2013, p. 23).

„Политички догађај“ у описаном контексту представља белешку о политичким дешавањима која има специфичну форму („ко је коме учинио шта“) и обухвата сам догађај, субјекта који га је извршио, пожељно и објекта према којем је усмерен, као и низ додатних корисних података (време дешавања, локација дешавања, извор података и сл.). Поменута активност (дешавање), њен субјекат као и објекат добијају одговарајуће кодне ознаке, у складу са усвојеном кодном шемом, или како се уобичајено назива у страним студијама, таксономијом.

Када је реч о *CAMEO* таксономији, у питању је наставак претходних напора да се направи функционална и довољно разграната кодна шема за политичке догађаје, али са специфичном тежњом да се фокус стави на генерисање података за потребе студија конфликта (Schrodt, 2012, p. 1). Другим речима, аутори таксономије су почели да у њу уводе категорије које су у теоријском смислу неопходне за изучавање конфликта. Рад на развоју кодне шеме започет је 2000. године на Универзитету у Канзасу и обухватао је неколико важних фаза.

У првој фази развоја (2000 – 2003) развијене су иницијалне номенклатуре (оригинално „онтологије“) за акције (глаголе, оригинално *verbs*) и актере. Затим је, у периоду од 2004. до 2007. године, рафинирана номенклатура актера. У кодну шему су потом уведене номенклатуре које се тичу организованих религија (2009 - 2011) и етничких група (2011). Читав пројекат финансиран је од стране америчке *NSF* (Schrodt, 2012).

Од самог почетка израде, кодна шема *CAMEO* је прављена тако да омогући аутоматизовано кодирање текстуалних података. Због тога је, упоредо са радом на таксономији, рађено и на развоју софтверских решења који ће моћи да означавају текстуалне материјале одговарајућим категоријама. Захваљујући томе, неки од кључних аутора *CAMEO* шеме и апликација које су се уз њу користиле, међу којима најзначајније место има професор Филип Шпроуд (*Philip A. Schrodt*), окупиле су се унутар Алијансе за отворене податке о догађајима (*The Open Event Data Alliance*) и омогућили слободно коришћење свих алата и кодних шема које су до сада развили, што повећава њихову заступљеност у савременој истраживачкој пракси.²⁴

Када је реч о структури *CAMEO* таксономије, према званичној кодној књизи и упутству, она и даље обухвата кодне називе за активности (*verbs*) и актере, као и кодну шему за религије и

²⁴ Требало би напоменути и то да је у току израда новије кодне шеме, која би требало да у будућности замени *CAMEO*. У питању је *Political Language Ontology for Verifiable Event Records (PLOVER)*, чије је упутство могуће пронаћи на веб адреси https://github.com/openeventdata/PLOVER/blob/master/PLOVER_Manual.pdf (приступљено 09.01.2020. године).

етничке заједнице. Један догађај (*event*) обухвата једну активност (*verb*) и најмање једног актера, идеално субјекта, иницијатора активности и објекта, мету активности.

Кодна шема препознаје укупно 20 општих облика активности, које су додатно конкретизоване кроз бројне подврсте. У питању су следеће категорије, при чему напомињемо да редни број ставке одговара кодној ознаци одговарајуће категорије у *CAMEO* кодној шеми:

1. Јавно саопштење
2. Апел
3. Исказивање намере за сарадњу
4. Консултације
5. Упуштање у дипломатску сарадњу
6. Упуштање у материјалну сарадњу
7. Пружање помоћи
8. Попуштање
9. Спровођење истраге
10. Захтев
11. Оспоравање
12. Одбијање
13. Претња
14. Протест
15. Демонстрација оружане силе
16. Редукција односа
17. Принуда
18. Напад
19. Борба
20. Употреба неконвенционалних облика масовног насиља

Како би начин примене поменуте кодне шеме био што јаснији, у наредном тексту ћемо пружити конкретан пример означавања изворног текста помоћу опште категорије бр. 11 (оспоравање), као и њене поткатегорије бр. 22 (*CAMEO* код 1122).²⁵ Пример је преузет из упутства које прати *CAMEO* кодну шему.

Наиме, уколико је реч о генералној категорији активности „оспоравање“, која се означава двобројном ознаком 11, потребно је издвојити делове текста у којима је уочено „изражено оспоравање, примедбе и жалбе које нису додатно спецификоване“ (Schrodt, 2012, р. 52). У том смислу, релевантан сегмент текста²⁶ био би:

„У уторак, министар спољних послова Д. О. позвао је на састанак амбасадора Нигера Б. М. како би му се пожалио због неактивности по питању решавања проблема банди.“

Једна од подврста категорије 11 је *CAMEO* ознака 1122, односно „оптужба за нарушавање људских права“. У том случају, потребно је трагати за наводима и оптужбама којима се мета активности доводи у везу за кршењем људских права, као што су произвољна притварања ради гоњења пред судом, мучење и ропство (Schrodt, 2012, р. 53). Као пример одговарајућег текста, у упутству за кодирање наводи се:

*„Организација за заштиту људских права Amnesty International **оптужила је Сједињене државе за нарушавање људских права, непоштовање***

²⁵ Упутство у којем се налазе сви детаљи *CAMEO* кодне шеме доступни су на интернету, на адреси <http://eventdata.parusanalytics.com/data.dir/cameo.html> (приступљено 09.01.2020. године).

²⁶ Напомињемо да се у примерима подвучени део текста односи се на актере, док подебљани текст садржи конкретну активност (*verb*) која је релевантна за препознавање врсте догађаја.

међународног права и упућивање прећутног одобравања насилним владама.“

Када је реч о нашем истраживању, један од основних методолошких изазова представљало је проналажење што веродостојнијих апроксимација секуритизујућих потеза помоћу категорија које препознаје *CAMEO* кодна шема. На срећу, такве категорије постоје и у том смислу могуће је искористити поменути таксономију за генерисање емпиријских података који су релевантни са становишта нашег теоријског оквира и предмета истраживања.

Требало би ипак имати у виду да је компатибилност *CAMEO* кодне шеме са теоријским поставкама ове студије рудиментарна и у том смислу идеално решење би било развијање наменске кодне шеме која би била „калибрисана“ искључиво за издвајање секуритизујућих потеза из прикупљених текстуалних фрагмената. С обзиром да кодна шема која се односи искључиво на секуритизујуће потезе још увек на постоји, нити је нама познато да се развија, то би могао да буде један од праваца развоја инструмената безбедносних студија базираних на конструктивистичким теоријским поставкама. Међутим, о томе ће бити више речи касније.

Након темељнијег испитивања и проучавања описа свих релевантних категорија, закључили смо да је у датим околностима најадекватнија тактика да из постојеће кодне шеме издвојимо категорије за које би се могло оправдано претпоставити да, уз остале релевантне текстуалне фрагменте, садрже и највећи проценат секуритизујућих потеза који се налазе у изворном материјалу. У ту сврху издвојили смо *CAMEO* категорије 10, 11, 12 и 13. Другим речима, у питању су:

- **Захтев** – општа категорија која обухвата различите облике захтева и наредби, при чему је реч о вербалним актима у којима су имплицитно или експлицитно назначене и реперкусије са којима ће се објекат суочити уколико се не повинује, што их у пракси чини веома сличним претњама. Разлика је у томе што се у односу на претње наводе блаже потенцијалне реперкусије (Schrodt, 2012, p. 45).
- **Оспоравање** – општа категорија која обухвата критике, денунцијације, оптужбе за агресију, нарушавање права и слично (Schrodt, 2012, p. 53).
- **Одбијање** – општа категорија која између осталог обухвата одбијање захтева за политичком реформом, променом руководства или политике, одбијање захтева за доделом већих права и слично (Schrodt, 2012, p. 58)
- **Претња** – општа категорија која обухвата разне облике испољавања наведене активности, којима је суштинска одлика да садрже потенцијалну реперкусију уколико одређени услов не буде испуњен. Ова категорија обухвата и претње организовањем протеста, разне облике политичке непослушности и слично (Schrodt, 2012, p. 63).

Након што смо се позабавили проблемом издвајања релевантних вербалних индикатора из доступног искуственог материјала, остало је још да прикупимо податке о материјалном испољавању конфликта, како бисмо могли да поредимо однос фреквенције секуритизујућих потеза као независне варијабле и материјалном испољавању конфликта као независне варијабле.

Наведени задатак било је знатно лакше решити, с обзиром на то да *CAMEO* кодна шема садржи категорије које се директно односе на разне облике материјалног конфликта, те се филтрирањем одговарајућих јавно доступних база лако може доћи до потребних података. У ту сврху искористили смо категорије 14, 15, 16, 17, 18 и 19 у којима се, да тако кажемо, прешло са речи на дела. Конкретније, у питању су:

- **Протест** – општа категорија која обухвата колективне активности везане за испољавање политичког неслагања и незадовољства (Schrodt, 2012, p. 66).
- **Демонстрација оружане силе** – у питању су активности у којима је дошло до померања војних и полицијских снага, али још увек без примене силе. У ову категорију

спадају повећање борбене готовости, мобилизација снага и слично (Schrodt, 2012, p. 73).

- **Редукција односа** – општа категорија која обухвата активности које представљају деградацију уобичајених начина политичког комуницирања и односа, попут прекида дипломатских веза, наметање ембарга или санкција, бојкот и слично (Schrodt, 2012, p. 76).
- **Принуда** – општа категорија која обухвата репресију и примену насиља према цивилима, њиховој имовини и правима. Поткатегорије обухватају заплону имовине, њено уништење, умањење политичких слобода, забрану партија, хапшења и слично (Schrodt, 2012, p. 78).
- **Напад** – општа категорија која обухвата разне облика примене конвенционалног и неконвенционалног насиља, од отмица, преко убистава, постављања бомби и слично (Schrodt, 2012, p. 82).
- **Борба** – општа категорија која обухвата ангажовање војних или полицијских састава уз употребу оружане силе, као што су блокаде, окупација, борбене активности и слично (Schrodt, 2012, p. 84).

Када је реч о категоријама које смо издвојили за прикупљање података о материјалним манифестацијама грађанског конфликта, напомињемо да нисмо користили *САМЕО* категорију 20 („Употреба неконвенционалних облика масовног насиља“), иако је по својој природи релевантна. Разлог је то што се увидом у одговарајуће базе података испоставило да је наведена категорија изузетно слабо заступљена, услед чега смо је одбацили као недовољно значајну.

У наставку текста фокусираћемо се на системе који омогућавају аутоматизовано прикупљање велике количине релевантних емпиријских података на дневном нивоу, према описаној кодној шеми. Резултат рада таквих система су базе података о политичким догађајима које смо користили као основне изворе искуствених података у свим обрађеним студијама случаја.

3.3.4 Аутоматизовани системи за кодирање података о политичким догађајима и избор извора искуствених података

За генерисање података о политичким догађајима, могу бити употребљени разноврсни извори, али се за аутоматизовано кодирање уобичајено користе новинске вести, због тога што по правилу имају исправнију граматичку структуру у односу на алтернативне изворе. Поменута карактеристика новинских вести је битна због тога што се аутоматизовани системи за обраду текста заснивају на граматичким правилима конкретног језика и свако одступање у том погледу доводи до већег процента грешака приликом кодирања. Такође, новинске вести су јавно доступан извор и у том смислу су погодне за научно истраживање, а у савременим околностима могуће их је веома лако прикупити и машински обрађивати јер су већ доступне у дигиталној форми на интернету и није их потребно скенирати, као што је то случај са старијим вестима које су публиковане у штампаној форми.

Напредак који је остварен током осамдесетих и деведесетих година прошлог века довео је до тога да средином прве деценије овог века велики број значајнијих политиколошких чланака користи податке о политичким догађајима (Schrodt & Van Brackle, 2013, p. 23), што је подстакло америчку агенцију *DARPA* да финансира развој Интегрисаног система за рано упозорење на конфликт (*Integrated Conflict EarlyWarning System – ICEWS*), заснованог на аутоматском кодирању података и способног да обради огромне количине текста у веома кратком временском периоду.

Након што је стављен у оперативну употребу, *ICEWS* је између осталог омогућио креирање базе података о политичким дешавањима која је била много већа од било које до тада развијене. Наиме, већ у иницијалним фазама развоја система, истраживачи су му проследили шест и по милиона вести о дешавањима у земљама које спадају у домен територијалне одговорности Команде за Пацифик Оружаних снага Сједињених Држава, које су укупно обухватале 253 милиона редова текста, а прикупљене су из 75 различитих међународних и регионалних извора.

У наредним фазама развоја, *ICEWS* је почео да производи податке на глобалном нивоу у скоро реалном времену, покривајући 175 држава и скоро 20 милиона вести (Schrodtt & Van Brackle, 2013, p. 24). У годинама након тога, аутоматски системи за кодирање података напредовали су и у погледу квалитета обраде текста и у погледу квантитета вести које обухватају.

Генерални принцип рада аутоматизованих система за кодирање текста обухвата ангажовање специјализованих модула задужених за прикупљање актуелних података (уобичајено са интернета), препроцесирање изворних текстова помоћу алата за компјутерско процесирање природног језика (ови модули се најчешће ослањају на решења која представљају резултат рада специјалиста из области *Natural Language Processing – NLP*) и модула који извршава кодирање, заједно са свим алатима и ресурсима од којих зависи његово извршавање (Schrodtt & Van Brackle, 2013, p. 24).

Када су у питању ресурси које је потребно обезбедити модулу за кодирање, обично је реч о речницима који садрже релевантне именичке и глаголске фразе неопходне за препознавање релевантних сегмената текста, као и кодној шеми (таксономији) помоћу које ће поменути делови текста бити означени. У најједноставнијој форми, модули за кодирање могу да користе просте речнике релевантних појмова помоћу којих се претражује изворни текст, али је такво решење проблематично због високог процента грешке.

Насупрот томе, савремени модули за препроцесирање текста и кодирање користе напредније алате који су у стању да „сирови“ текст аналитички разложе и омогуће бољу оријентацију приликом даље обраде. Вероватно најмоћнији јавно доступан и слободан *NLP* алат који значајно унапређује и кодирање политичких догађаја јесте решење развијено на америчком универзитету Стенфорд, а резултат његове примене на релевантном сегменту текста приказан је на слици 8.²⁷

²⁷ Сервис је доступан на веб адреси <https://nlp.stanford.edu/software/> (приступљено 09.01.2020. године).

— Text to annotate —

Israel today mounted its long-threatened invasion of South Lebanon, ploughing through the United Nations lines on the coast of south of Tyre and thrusting forward in at least to inland areas.

— Annotations —

parts-of-speech x named entities x dependency parse x

— Language —

English Submit

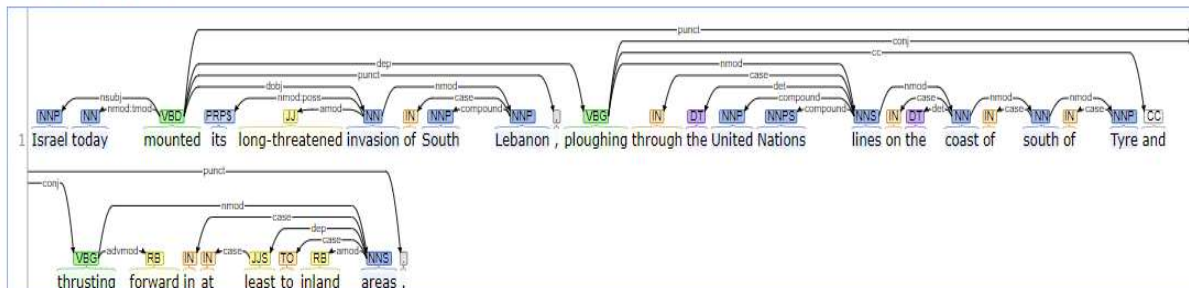
Part-of-Speech:

1 Israel today mounted its long-threatened invasion of South Lebanon, ploughing through the United Nations lines on the coast of south of Tyre and thrusting forward in at least to inland areas.

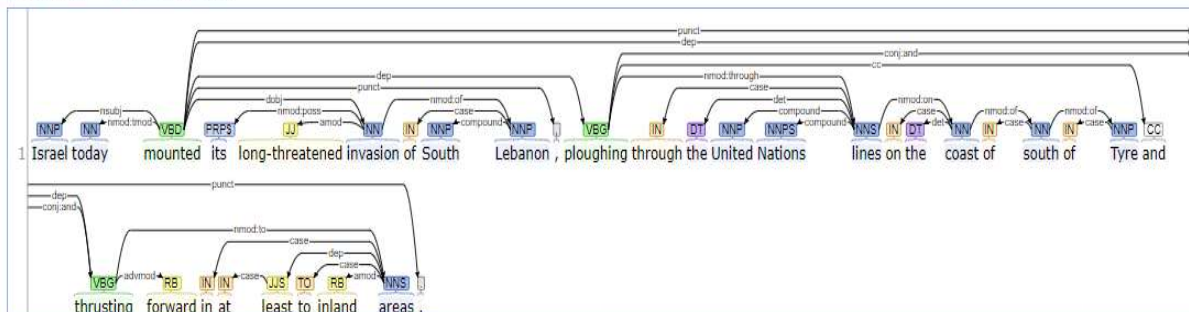
Named Entity Recognition:

1 Israel today mounted its long-threatened invasion of South Lebanon, ploughing through the United Nations lines on the coast of south of Tyre and thrusting forward in at least to inland areas.

Basic Dependencies:

Enhanced++ Dependencies:

Слика 8 – Пример савременог система за аутоматско процесирање текста Универзитета Стенфорд

Ми смо се определили за коришћење база података које су резултат примене напредних система за аутоматско кодирање текста, а међу њима смо издвојили два веома добро реализована, јавно доступна пројекта. У питању су пројекат *GDELТ* и нешто новија база података *TERRIER*.

Такозвана Глобална база догађаја, језика и тона (*Global Database of Events, Language and Tone – GDELТ*) је релативно нов пројекат, подржан од стране компаније Гугл (*Google*), који је настао на иницијативу неколицине америчких политиколога (др Кевина Литаруа, др Филипа Шроуда и других), а представља покушај креирања глобалне базе квалитативних и квантитативних података о друштвеним дешавањима.

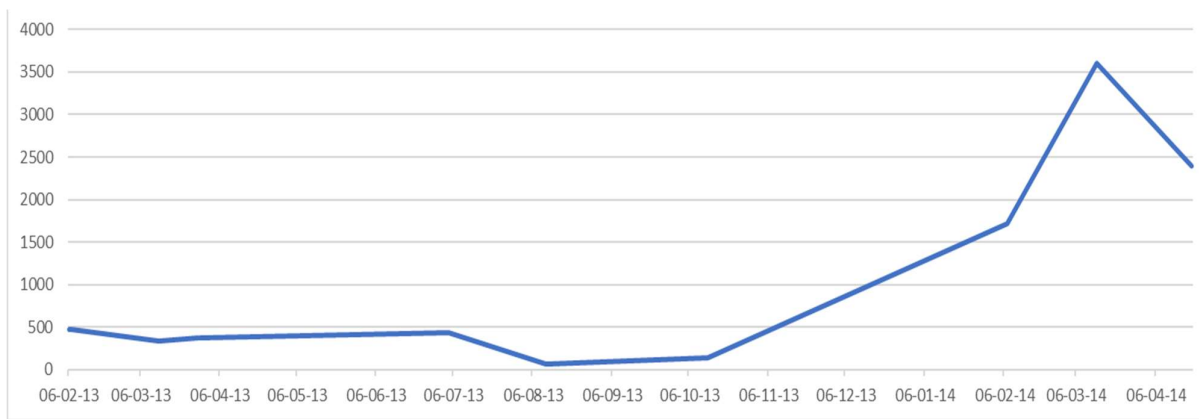
У оквиру пројекта *GDELТ* извештаји светских штампаних и дигиталних медија од 1979. године наовамо рачунарски су кодирани према *CAMEO* кодној шеми. На тај начин, створена је врло исцрпна база података о свакодневним дешавањима током дужег временског периода, коју

смо користили за прикупљање података о дешавањима на простору бивше СФРЈ који су претходили рату у Хрватској. Разлог за то лежи у чињеници да ниједан други доступни извор није садржао више података о догађајима из поменутог периода (1990 – 1991) за задати територијални оквир.²⁸

Ипак у оквиру других студија случаја, а нарочито Украјине, база *GDELТ* је показала и своје лоше карактеристике због којих смо били принуђени да потражимо адекватнији извор података. Наиме, у првој итерацији сређивања искуствене грађе покушали смо да податке о политичким догађајима који су изворно на дневном нивоу агрегирамо на месечни и недељни ниво. Међутим, након графичког приказивања резултата испоставило се да су се независна и зависна варијабла у том случају испољавале истовремено, услед чега није било смисла говорити о независној варијабли као индикатору.

Након подробнијег испитивања, уочили смо да су у *GDELТ* бази подаци који су композитно сачињавали наше варијабле чак и на дневном нивоу превише груписани и синхрони. Разлог за то је недостатак система који није видљив на први поглед. Наиме, када се подаци преузимају из *GDELТ* базе, један од параметара за претрагу је почетак и крај временског периода који је релевантан. Сваки ред табеле коју систем врати као резултат претраге представља један запис за одређени дан.

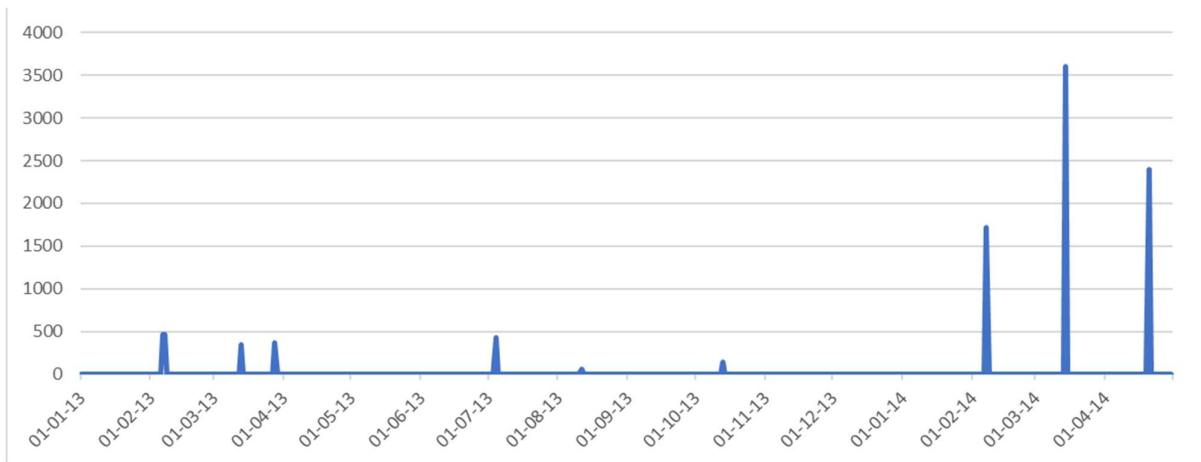
Уколико се подаци графички прикажу тако да се у обзир узимају само дани током којих су регистровани резултати, добија се континуална крива која изгледа очекивано – како се приближава конфликтни период тако расте број релевантних вести (слика 9) – Гделт догађаји згуснути).

Слика 9 – *GDELТ* догађаји згуснути (Украјина)

Међутим, уколико се подаци исцртају „растресито“, односно на временској оси која садржи све дане у задатом временском периоду, онда се може видети да између периода када су догађаји регистровани постоје велике празнине (слика 10). Другим речима, подаци су нагомилани у појединим данима у нереално великом броју, док осталих дана није регистрован ниједан релевантан догађај.

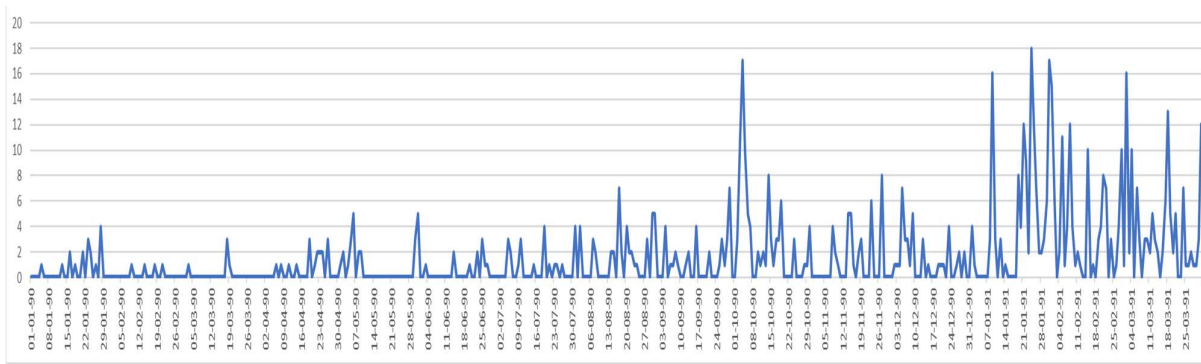
²⁸ . Поменута база података првенствено је намењена академској истраживачкој заједници и доступна је за коришћење без надокнаде на веб адреси <http://gdeltproject.org> (приступљено 09.01.2020. године).

Слика 10 - *GDELT* догађаји растресити (Украјина)

Шанса да описана ситуација не буде грешка у прикупљању је и логички немогућа ако узмемо у обзир природу података. С обзиром на то да је реч о новинским вестима, практично не постоји шанса да један дан неки догађај привуче толико пажње да систем региструје на стотине повезаних вести, а да већ сутра о том догађају не буде ни речи ни у једном од новинских извора. Очекивано би било да се интересовање смањује, па да та крива има пад, али никако да изгледа степенасто, где је већ следећи дан број регистрованих догађаја нула. Ради се о значајном недостатку *GDELT* система за који не можемо рећи да важи универзално, али би га ипак требало имати у виду и претходно проверити да ли се испољава у конкретном истраживачком случају.

У нашем истраживању користили смо *GDELT* базу само у оквиру једног дела студије рата у Хрватској јер боља алтернатива није постојала, а и овај проблем није био тако озбиљно испољен као када је реч о ситуацији у Украјини (слика 11).

Слика 11 - *GDELT* догађаји растресити (Хрватска)

Пројекат *TERRIER* (*Temporally Extended, Regular, Reproducible International Event Records*) по много чему је сличан са пројектом *GDELT*, уз напомену да је његов временски опсег фиксан и не допуњује се аутоматски свакога дана. Међутим, за нас је кључно то што је у оба случаја резултирајућа база података о политичким догађајима заснована на *CAMEO* кодној шеми што значи да су подаци истоврсни и могу се на јединствен начин обрађивати и поредити. Базу је израдио тим са универзитета у Оклахоми (САД) у оквиру пројекта „Модернизација података о политичким догађајима“ финансираног од стране *NSF*. Подаци обухватају период од 1979. до 2016. године и јавно су доступни на веб адреси <https://osf.io/4m2u7/> (приступљено 09.01.2020. године).

Осим за студију рата у Хрватској, где смо се ослонили на податке из система *GDELT*, базу података *TERRIER* користили смо као емпиријски извор у свим осталим студијама случаја јер се показала као најбоље решење. То је, као што смо већ поменули, нарочито упадљиво на примеру Украјине.

3.4 Поступак провере хипотеза

Специфичност, или боље речено недовољна изграђеност, одређених друштвених дисциплина у односу на природне и техничке науке, условљена је, између осталог, карактеристикама предмета истраживања, неразвијеном теоријом, готово неизбежним политичким утицајима на саму научну дисциплину, генералним тешкоћама приликом операционализације теоријских појмова у релативно једнозначне искуствене показатеље које је могуће донекле објективно измерити. Емпиријске податке из поменутог домена неретко карактерише и непозната доза шума, што опет спутава проверу генералних претпоставки и изградњу теоријског корпуса дисциплине.

Све наведено смешта истраживача у оперативни контекст који је са једне стране омеђен појмовима око којих не постоји консензус, а са друге непоузданим искуственим показатељима, неретко намерно лажираним од стране политичких актера који су саставни део посматраног искуственог оквира. Додајмо на то и чињеницу да кључни субјекти политичко-безбедносних структура које су предмет истраживања ове дисциплине већину релевантних показатеља и информација трајно задржавају у тајности, због чега истраживачи најчешће и не могу да постигну ништа више од индиректних увида и опрезних закључака базираних на великом броју непознаница.

У том погледу, истраживање грађанских ратова и, нарочито, покушај њихове прогнозе представљају посебно незахвалну делатност, због тога што за обе стране у сукобу, а поготово за ону која је ревизионистички настројена, конспиративност и обмана представљају апсолутни тактички императив. У наведеним околностима, тешко је бити сасвим сигуран у ваљаност и истинитост остварених увида, па стога није непримерено резервисати шири маневарски простор у погледу коначне интерпретације полазних очекивања и истраживачких претпоставки.

Суочени са описаним изазовима, били смо принуђени да истраживање спроведемо тако што ћемо настојати да међу јавно доступним подацима пронађемо оне који нам се чине довољно добри, у смислу операционализације изабраног теоријског оквира. Међутим, стварни квалитет доступних података далеко је од прижељкиваног. Приликом њиховог прикупљања и обраде било је неопходно направити бројне компромисе, али је ипак нарочита пажња посвећена томе да генерални квалитет аналитичког поступка не буде компромитован. У том смислу, настојали смо да јасно истакнемо све проблематичне тачке којих смо били свесни приликом употребе емпиријске грађе, како би интерпретација добијених резултата била што мање пристрасна и субјективна.

Ипак, чини се да одређену дозу субјективности приликом кодирања секуритизујућих потеза није могуће елиминисати. Томе погодује недовољна конкретност теорије секуритизације, која оставља простор за произвољна тумачења, што је озбиљан недостатак о којем смо већ говорили. Проблематичност аутоматски кодиране грађе представља изазов за себе, нарочито када се узме у обзир чињеница да *SAMEO* кодна шема уопште не препознаје секуритизујуће потезе као засебне ентитете, већ ми користимо расположиве кодне категорије да бисмо помоћу њих апроксимирали наведене језичке акте.

Свесни смо тога да је изабрани приступ обележен бројним методолошким недореченостима, али сматрамо да је то у оваквој врсти истраживања практично неизбежна ситуација. Наиме,

основни мотив ове дисертације односи се на сагледавање капацитета теорије секуритизације у домену у којем она није примењивана, у прогнози ескалације грађанских конфликта, па је, с обзиром на то да се крећемо по недовољно испитаној територији, одређена доза импровизације била нужна.

Што се тиче конкретног истраживачког поступка који смо спровели, кључни циљ била је искуствена провера теоријске претпоставке према којој су секуритизујући потези све учесталији и експлицитнији што је оружани сукоб ближи (прва посебна хипотеза).

Генералну претпоставку да медијске поруке путем којих се политички ривали на унутар-државном плану међусобно конституишу у безбедносне претње, како у логичком тако и у организационом смислу, претходе грађанском сукобу најподробније смо тестирали у оквиру централне студије случаја, на примеру рата у Хрватској.

Важно је напоменути да смо у случају Хрватске имали могућност да упоредимо ручно кодиране секуритизујуће потезе са машински забележеним вербалним индикаторима и конфликтним догађајима, те да ове варијабле, у форми временских серија, поредимо и подробније испитујемо њихова својства односе. Захваљујући обимној изворној грађи коју смо мануелно обрадили, добили смо прилику да испитамо да ли се ручна и машинска варијанта индикаторске варијабле на примеру ескалације грађанског рата у Хрватској понашају довољно слично да бисмо се у преосталим студијама случаја, у којима немамо приступ примарној емпиријској евиденцији, лакше могли ослонити на машински генерисане податке као једини искуствени извор.

При томе, у оба случаја били смо суочени на проблемом адекватне агрегације изворних емпиријских података. Наиме, изворна „резолуција“ емпиријске грађе била су дневна дешавања. Међутим, на дневном нивоу присутне су велике осцилације, услед чега смо се запитали да ли је то најадекватнији ниво анализе, имајући у виду да нас превасходно занимају процеси социјалне конструкције и конфликтне ескалације који се испољавају дугорочније. Због тога смо тамо где је то деловало упутно експериментисали са различитим видовима агрегације изворних података, од дневног, преко недељног, месечног и коначно кварталног нивоа. На сваком од поменутих нивоа агрегације, осврнули смо се на дистрибуцију секуритизујућих потеза и сагледавали је са становишта полазних хипотеза.

Овде вреди напоменути и то да је један од кључних фактора који смо настојали да издвојимо брзина промене вредности индикаторске варијабле у односу на претходни период. Конкретније, нисмо посматрали само просту количину регистрованих секуритизујућих потеза у датом временском периоду, већ смо за сваку изабрану временску јединицу (нпр. месец) рачунали проценат промене, тј. раста или опадања, у односу на јединицу која јој је непосредно претходила.

Другим речима, ако говоримо о агрегацији података на месечном нивоу, веома нам је важан податак била промена стања у односу на претходни месец. Поменути параметар једноставно се израчунава, тако што се актуелно стање представи као проценат претходног стања. Значај овог показатеља састоји се у томе што даје контекст измереним вредностима, односно броју секуритизујућих потеза и конфликтних догађаја, јер се они посматрају у релацији са ранијим вредностима након којих непосредно следе, тј. као део текућег процеса, а не изоловано.

Доступност изворне новинске грађе у студији случаја СФРЈ (Хрватска) дала нам је могућност да подробније истражујемо и квалитативне аспекте уочених секуритизујућих потеза и да на тај начин додатно проверимо прву посебну хипотезу. Захваљујући томе, могли смо да сагледавамо реторику и проверимо да ли су заиста секуритизујући потези експлицитнији и у симболичком смислу јачи како се избијање оружаних сукоба приближава, што је наше полазно очекивање.

Експлицитност секуритизујућих потеза такође је могуће апроксимирати тзв. тоном текста, односно квантитативним показатељем емотивног набоја у односу на неку тему, што смо и урадили. Наиме, поменути аспект прве посебне хипотезе емпиријски је провераван тако што је мерен тон релевантног сегмента медијске комуникације током времена које је претходило сукобу. Према постављеном хипотетичком оквиру, поменута варијабла би требало да у претконфликтном периоду има тенденцију погоршања. Као и у случају секуритизујућих потеза, сматрамо повољном околношћу то што смо имали могућност да упоредимо ручно и машински добијене податке и на тај начин кроз поређење остваримо бољи увид у квалитет аутоматски генерисаних извора података.

Квалитативни аспекти употребљених језичких формулација у којима се конституишу безбедносне претње за нас су веома важни не само због тога што се директно односе на теорију секуритизације и повезују њене концепте са изабраним емпиријским оквиром, него и због тога што анализа садржаја секуритизујућих потеза назначавала нове истраживачке правце усмерене ка бољем разумевању опште форме поменутих језичких аката.

Иако не верујемо у могућност потпуне генерализације секуритизујућег потеза, због неисцрпног броја потенцијалних формулација симболичких порука путем језика и других облика комуницирања, ипак би било корисно размишљати о могућностима које нам савремена технологија пружа у погледу примене алгоритама машинског учења на одговарајућим текстуалним корпусима ради издвајања индикатора, структура и веза које нам другачије нису видљиве, а могле би можда да унапреде аутоматизовани надзор јавне политичке комуникације у реалном времену и тиме евентуално створе основ за успостављање ефективнијих система раног упозоравања, како у академским тако и у професионалним круговима.

Квалитативно и квантитативно сагледавање секуритизујућих потеза омогућило нам је и израду својеврсне контекстуалне мапе истраживаног дискурса, која се састоји из најчешће употребљаваних појмова, односно такозваних *bag of words* дијаграма. У питању је аналитичко средство које има практични значај и врло је корисно у случајевима када је потребно надгледати текућу комуникацију, због тога што, када се правилно генерише, омогућава аналитичару или истраживачу да оствари брз увид у садржај понекад веома обимне писане комуникације. Наравно, један од предуслова успешне примене поменутог алата је упознатост његовог корисника са генералним и актуелним специфичностима референтног оквира у којем се одвија посматрана комуникација.

Ретроспективно, *bag of words* дијаграми између осталог могу да послуже истраживачу да изврши прелиминарни увид у садржај комуникације и закључи да ли је он у складу са генералним очекивањима. Коначно, ова визуелизација може да подржи остале аналитичке увиде и допуни истраживање грубим скицирањем садржаја комуникације и контекста који исцртавају најчешће употребљавани појмови, нарочито ако се узме у обзир и емотивни ефекат који они који производе код читалаца. Поменути дијаграми у нашем истраживању имају управо такву намену.

Другим речима, увидом у садржај медијске комуникације, квантитативном делу студије дат је веома важан контекстуални оквир помоћу којег се лакше могу тумачити промене учесталости секуритизујућих потеза и са њима везаног садржаја медијске агенде, а могуће је испратити и тон комуникације, што је од значаја за проверу постављеног хипотетичког оквира.

Најсажетије речено, други део истраживачког поступка обухватао је утврђивање фреквенције раније наведених *CAMEO* категорија које сачињавају композитну независну варијаблу (апроксимација секуритизујућих потеза) и њено поређење са учесталом, такође композитне, зависне варијабле (број регистрованих случајева испољавања конфликта, који се такође добија као сума фреквенција одговарајућих *CAMEO* категорија).

Циљ описаног поступка била је провера одрживости друге посебне хипотезе према којој се независна варијабла, односно вербална припрема конфликта реализована кроз секуритизујуће потезе, може сматрати индикатором зависне варијабле, тј. физичке манифестације конфликта у виду инцидената и јављања разних облика политичког насиља. Сходно томе, испитивали смо две ствари: прва је да ли су обе варијабле имале растући тренд у посматраном периоду, а друга да ли су језички акти претходили физичком испољавању сукоба, тј. оружаним инцидентима и дејствима.

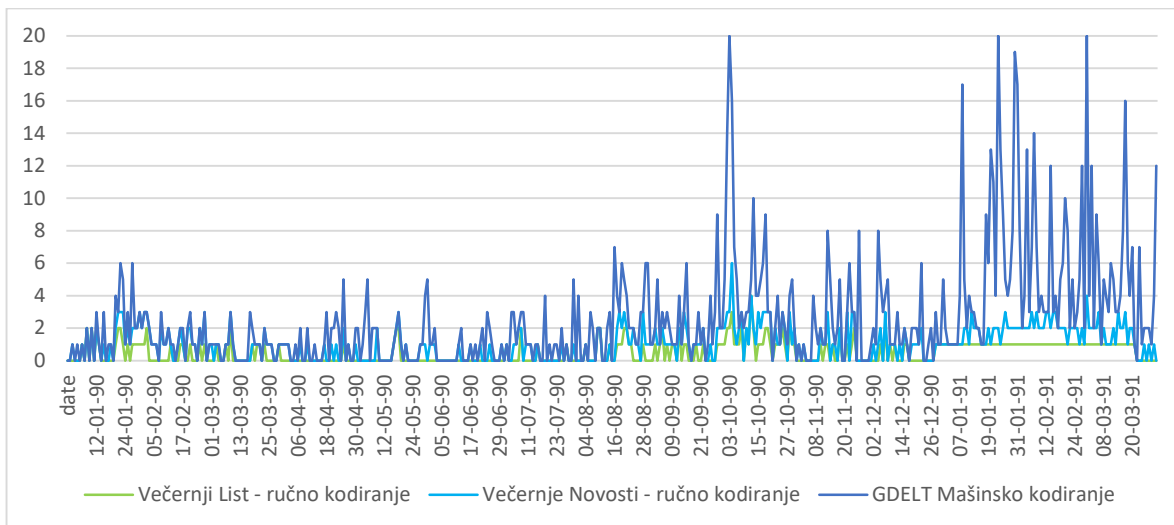
3.4.1 Однос ручно и машински генерисане независне варијабле

Иако није непосредно везано за проверу истраживачких хипотеза, сматрали смо да би у методолошком смислу било корисно упоредити фреквенцију ручно регистрованих секуритизујућих потеза са учесталошћу машински препознатих индикатора конфликта, како би се са једне стране остварио континуитет истраживачког поступка, а са друге сагледало одступање машинског у односу на ручно кодирање и на тај начин пружио садржајнији критички осврт на квалитет изабраних емпиријских извора.

Постоје бројни показатељи који говоре о томе да се поузданост аутоматизованог кодирања текстова према кодној шеми *CAMEO* све више приближава резултатима које постижу обучени људски извршиоци, уз невероватну брзину којом машина обавља тај посао у поређењу са човеком (Bond et al., 1997; D. Gerner et al., 2002; D. J. Gerner et al., 1994; King & Lowe, 2003; Schrodtt et al., 1994; Schrodtt & Gerner, 1994). Међутим, у нашем истраживању поменуте категорије коришћене су као посредни показатељи, односно индиректне емпиријске манифестације секуритизујућих потеза, варијабле која је за нас имала кључни значај.

Сходно томе, очекивали смо да ће између варијабле коју смо креирали непосредним ручним кодирањем новинских садржаја и оне коју смо формирали тако што смо се ослонили на машински кодиране *CAMEO* категорије као апроксимације секуритизујућих потеза постојати већи раскорак него што је то случај када се пореди ручно и машинско кодирање самих *CAMEO* категорија. Ипак, претпоставка је била да ће између добијених временских серија постојати макар слаба корелација, односно да се ручно и машински кодирана независна варијабла понашају бар угрубо слично током истог временског периода.

Наша очекивања су се испунила и, посматрано на целокупном истраживаном периоду, корелација између ручно кодираних вредности и апроксимације секуритизујућих потеза коју смо добили комбиновањем машински генерисаних *CAMEO* категорија била је слаба, али је ипак постојала ($r = 0.26$). Међутим, када смо истом тесту подвргли ручно кодиране вредности из Вечерњег листа и Вечерњих новости, добили смо још нижу корелацију ($r = 0.24$), што заправо и не би требало да изненађује имајући у виду да се уређивачке политике медијских кућа разликују, те да пажња медија није подједнако дистрибуирана на све теме. Однос машински генерисане композитне независне варијабле и ручно кодираних варијабли приказан је на слици 12.

Слика 12 – Упоредни преглед ручног и машинског кодирања података (Вечерњи лист, Вечерње новости и *GDELT*)

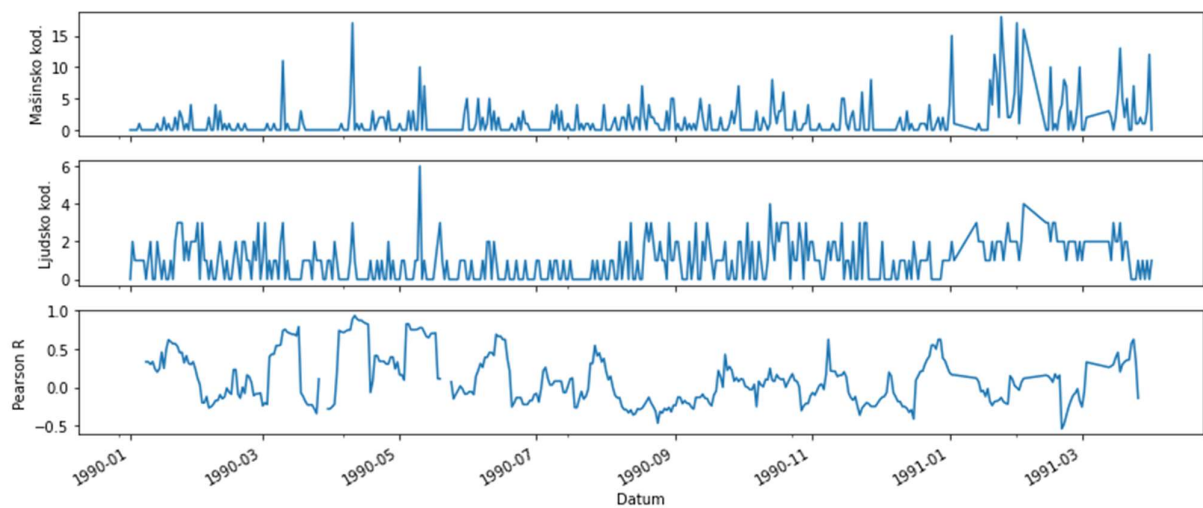
Међутим, као што се може закључити са слике, постоје периоди у којима се посматране варијабле понашају слично – истовремено бележе више или ниже вредности, што нас је подстакло да детаљније испитамо однос машински и ручно генерисаних варијабли у фазама када оне визуелно делују усклађено.

Закључили смо да при том нема разлога да податке о секуритизујућим потезима које смо добили из Вечерњег листа и Вечерњих новости разматрамо засебно, пошто *GDELT* систем такође прикупља релевантне чланке са разних извора и не уклања дупликате због сложености такве операције, стога смо сабрали и објединили у јединствену варијаблу све ручно издвојене секуритизујуће потезе и наставили анализу.

Такође, чињеница да у оквиру *GDELT* система није имплементирана рутина за дедупликацију прикупљених података вероватно објашњава много више вредности које има машински генерисана варијабла. Она, наиме, визуелно личи на ручно кодиране податке у смислу падова и скокова, али са упадљиво већим вредностима. Наша је претпоставка да су за такво „скалирање“ вредности управо заслужни дупликати, тј. случајеви у којима се исти догађај појављује у више различитих медијских извора, а *GDELT* их све региструје као посебан случај.

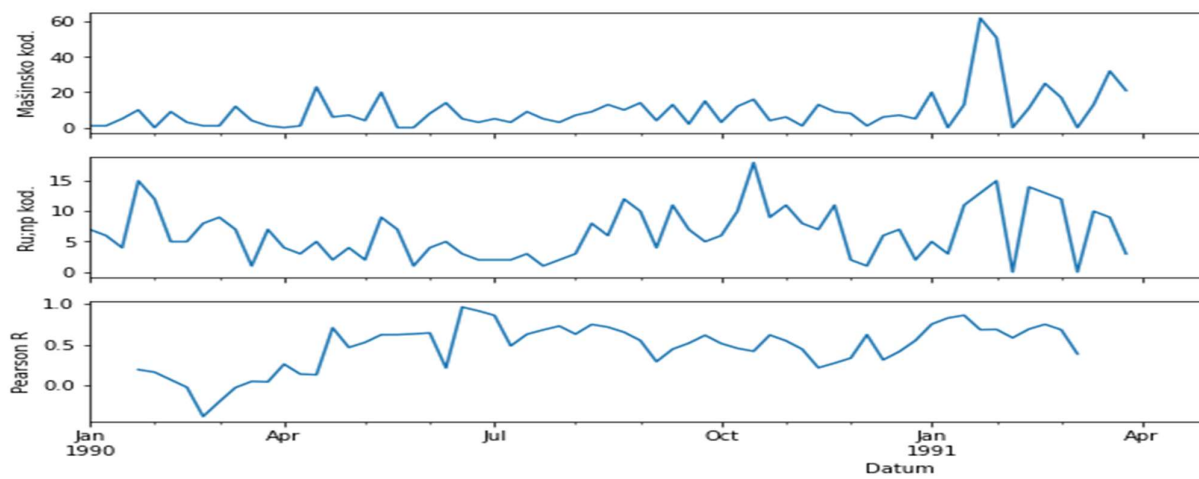
Имајући у виду да се претходно израчунати коефицијент корелације односио на целокупну вредност обе временске серије које смо анализирали и то тако да су оне представљене у изворним, дневним вредностима, одлучили смо да испитамо да ли се ситуација битније мења када са једне стране агрегирамо податке на недељни и месечни ниво, а са друге применимо тзв. *rolling window* корелацију у оквиру које се уместо целих временских серија, пореде њихови сегменти. У овом случају, најсмисленије се чинило поређење серија на дневном, недељном и месечном нивоу.

На дневном нивоу, ситуација је прилично динамична, што је и очекивано. Као што је и визуелни преглед наговестио, *rolling-window* поступак је јасније показао да постоје периоди високе корелације, како позитивне тако и негативне, као и да су они испресецани краћим периодима у којима је корелација минимална или је нема, као што се види на слици 13.

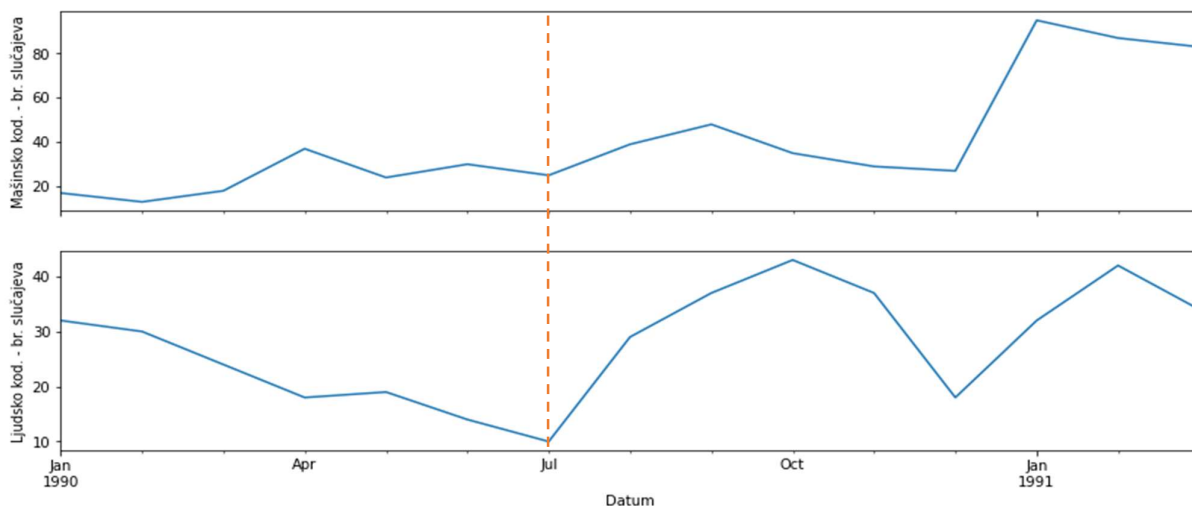
Слика 13 – Ручно наспрам машинског кодирања података (дневни ниво)

Ситуација постаје још очигледнија када се исти однос посматра на недељном нивоу (слика 14).

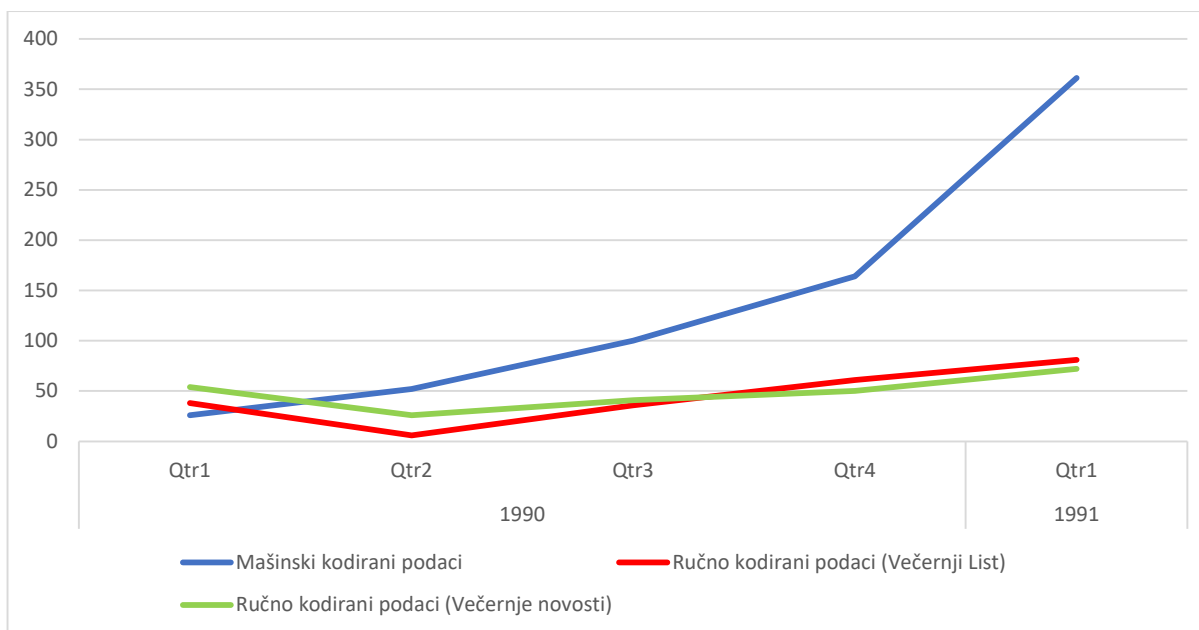
Слика 14 - Ручно наспрам машинског кодирања података (недељни ниво)

Сличности и разлике у вредностима ручно и машински генерисане варијабле нарочито се јасно виде када се изворни подаци агрегирају на месечни и квартални ниво, где је моментално очигледно да слично понашање варијабле почиње тек од јула 1990. године (слика 15).

Слика 15 - Ручно наспрам машинског кодирања података (месечни ниво)

Да бисмо боље испитали овај феномен, одлучили смо да сагледамо највиши ниво агрегације који овом контексту има смисла, квартални ниво, те да поново разложимо људски генерисану варијаблу на компоненте (Вечерњи лист и Вечерње новости) и сагледамо однос вредности две ручно генерисане варијабле са машинском (слика 16)

Слика 16 - Ручно наспрам машинског кодирања података (квартални ниво)

Наиме, на слици се јасно види да се број машински генерисаних података током читавог истраживаног периода стално увећавао, као и да је тај раст нарочито изражен у задњем кварталу 1990. године. Са друге стране, иницијално запажамо доста вишу вредност ручно кодираних података у односу на машинске, али након тога следи пад броја мануелно регистрованих секуритизујућих потеза све до средине трећег квартала. Коначно, од августа 1990. године запажа се јасније увећање броја секуритизујућих потеза и у случају машински генерисане и у случају људски кодиране варијабле.

Када је реч о разликама, може се закључити да је сваки анализирани медијски извор у довољној мери различит од другог да се не може говорити о значајнијој корелацији. Ова разлика није неочекивана, а добра околност је што не говори против наших хипотеза. Наиме, варијације у извештавању медијских извора очигледно и очекивано постоје. Међутим, оно што је веома важно са становишта одбране наших полазних претпоставки је чињеница да се оба ручно кодирана извора, као и машински генерисана варијабла, понашају у складу са теоријским очекивањима, односно да постоји упадљиво повећање вредности независне варијабле и нарастање индикатора у претконфликтном периоду. Конкретније, раст броја секуритизујућих потеза постаје константан од почетка трећег квартала 1990. године, што је отприлике пола године пре избијања оружаног сукоба.

Иако ћемо дешавањима у Хрватској посветити пуну пажу у оквиру засебне студије случаја, овде би било корисно изнети неколико напомена везаних за ситуацију у којој код машинске варијабле примећујемо константни раст од почетка 1990. године, док у случају обе ручно кодиране варијабле имамо релативно високу стартну вредност, а затим пад и ниске вредности све до трећег квартала. На основу увида у изворну грађу, увидели смо да у поменутом периоду структура дискурса није била таква да машина може да компензује неспособност семантичке анализе текста у поређењу са људским кодирањем.

Наиме, криза која је почела да се заоштрава у Југославији тог времена резултирала је све већим бројем текстова у којима су се републике и важни политички актери међусобно оптуживали, како је година одмицала. Поменуто реалност *GDELT* систем је очигледно „покупио“ јер видимо да бележи континуирани раст броја прикупљених података. Међутим, током јануара јавио се одређени број секуритизујућих потеза које смо ми регистровали упркос томе што политичка криза у земљи још увек није привукла велику пажњу медија (то се догодило крајем првог тромесечја 1990. године).

Другим речима, сви системи за аутоматизовано прикупљање података веома зависе од тренутног фокуса медија и они, као извор података, не одражавају нужно реално стање ствари већ само садржај медијске слике. Будући да *GDELT* није подешен да прикупља секуритизације, већ ми користимо посредне индикаторе, они једноставно у почетном периоду 1990. године нису били довољно присутни јер медијска пажња није била усмерена на одговарајућа питања.

Самим тим, добили смо подбацивање у смислу прикупљеног материјала. Са друге стране, када се политичка криза у СФРЈ нашла у фокусу медија, *GDELT* је почео да „пребацује“, тј. бележи више релевантних догађаја него што их је заправо било. Поменуте недостатке аутоматизованих извора података базираних на кодним шемама које нису специфично подешаване за бележење секуритизујућих потеза требало би имати у виду у наредним истраживањима.

На основу изложеног, закључили бисмо да, иако између машинских и ручних варијабли, као и између ручно генерисаних варијабли, постоје несумњиве разлике, оне са становишта наше анализе нису довољно озбиљне да би онемогућиле коришћење изабраних извора података, нити комбинацију *САМЕО* категорија која нам служи да апроксимирамо секуритизујуће потезе. Примарни разлог за то је чињеница да се све три размотрене варијабле, посматрано са становишта наших полазних претпоставки, понашају очекивано и релативно слично. Другим речима, јасно се може уочити тренд повећавања броја регистрованих секуритизујућих потеза упоредо са приближавањем тренутка избијања оружаног сукоба у Хрватској. У том смислу, закључили бисмо да су створени услови да окончамо методолошка разматрања и пређемо на конкретне студије случаја.

4. СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА

4.1 Грађански рат у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији: сецесија Хрватске

У процесу ескалације грађанског рата у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ) деловао је доста сложен сплет унутрашњих и међународних фактора услед чега је тешко понудити коначан закључак у дебати о узроцима поменутог конфликта. Међутим, у таквој дискусији не би било умесно занемарити економске тешкоће које су доста очигледно оптерећивале ситуацију у СФРЈ већ крајем седамдесетих, а нарочито током осамдесетих година двадесетог века. Велики раст спољног дуга и инфлације захтевали су од државног руководства да хитно реагује и спроведе важне и свеобухватне економске реформе, које су у ригидном и високо бирократизованом политичком систему практично остале мртво слово на папиру (Милановић, 2011, pp. 85–86).

Уколико бисмо прихватили теоријско становиште према којем економски фактори имају пресудан утицај на политичке процесе, могли бисмо да кажемо да је поменута економска криза подстакла политичку нестабилност и креирала погодан контекст за нарушавање односа међу републикама и народима који су чинили становништво Југославије.

Међутим, не би требало заборавити ни то да је СФРЈ створена на климавом темељу веома нарушених односа између конститутивних народа, нарочито Хрвата и Срба, те да је читавим својим постојањем била оптерећена страшним наслеђем грађанског рата који се десио након распада Краљевине Југославије и окупације те територије од стране нацистичке Немачке. Посматрано са тог становишта, уколико историјским факторима дајемо приоритет, могло би се рећи да је читаво југословенско друштво представљало темпирану бомбу већ од самог свог оснивања средином четрдесетих година прошлог века.

Уколико, пак, у експланаторном погледу приоритетизујемо политичке чиниоце, могли бисмо да тврдимо да је природа једнопартијског, недемократског режима у социјалистичкој Југославији била неадекватна за организацију здраве тржишне економије и друштвених односа који би омогућили отворенију дебату и пребацивање спорних питања у домен свакодневне политике, уместо њихове секуритизације и репресивног деловања према онима који упућују критику.

Пребацивање тежишта на спољнополитичке факторе дало би, опет, другачију интерпретацију узрока краха Југославије. У том погледу, могли бисмо да заузмемо став који је сличан закључцима Добрице Ћосића са краја осамдесетих година, према којима је Југославија производ специфичних околности, односа снага и интереса кључних међународних актера тога времена, те да је сходно томе привремена творевина која ће врло извесно морати да буде прекомпонована (Хацић, 2004, p. 67).

Слично наведеном, постоје и становишта према којима је „рат почео речима“ (Milutinović, 2010) у смислу да је „произведен“ од стране медија (Томпсон, 2000). Присталице оваквог становишта не негирају политичку и економску реалности, нити историјску стварност и констелацију међународних односа. Оно што чини овај приступ специфичним јесте тумачење према којем су масовни медији били катализатор сукоба, с обзиром на кључну улогу у процесу формирања јавног мњења које је пријемчиво за екстремније политичке опције. Медији су, дакле, стављени под политичку контролу и искоришћени за креирање атмосфере која је за последицу имала појачавање диференцијације југословенског становништва на етничкој основи и пораст конфликтног потенцијала у земљи.

Сходно изабраном теоријско-методолошком оквиру, фокус овог истраживачког рада такође је на улози медија. У том смислу, ослањамо се на интелектуалну традицију социјалног конструктивизма и претходна истраживања у којима је предмет анализе био политички и јавни дискурс, а циљ боље разумевање симболичке интеракције актера у друштвеном конфликту, процеса формирања супротстављених идентитета, као и других сродних питања. Међутим, наша примарна интенција је да одемо корак даље и сагледамо могућности употребе конструктивистичке анализе у сврху процене актуелног конфликтног потенцијала, прогнозе тока социјалног конфликта и изгледа за његово прерастање у грађански рат.

Данас би мало ко порекао значај економских, правних и политичких фактора у избијању оружаних сукоба у СФРЈ, с обзиром на то да је њиховим здруженим дејством озбиљно дестабилизована ситуација на федералном и републичком нивоу. Нема сумње да негативно дејство структурних чинилаца допринело стварању повољних услова за ескалацију сукоба, али сматрамо да постоји простор за дискусију у погледу тога да ли су наведене околности биле довољан услов за избијање рата.

Наиме, наступајући са становишта које је у теоријском погледу блиско мешавини реализма и социјалног конструктивизма, наше је виђење да је за активацију поменутих конфликтних предиспозиција била пресудна политичка намера, у оквиру које је криза инструментализована од стране републичких елита.

Поменута намера и припреме за предстојећи сукоб могу се назрети на основу до сада документованих активности о илегалном наоружавању на простору Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине (Frangić, 2015; Васиљевић, 2012). У том смислу, индикативни су били и све непомирљивији ставови републичких руководства, од којих су нека инсистирала на очувању заједничке државе, док су друга истицала спремност одбране права на самоопредељење и независност по сваку цену.

У оквиру консолидације власти нових републичких руководства након вишестраначких избора у земљи, важан циљ представљало је остваривање контроле над медијима, као кључног ресурса који омогућава креирање погодног јавног мњења на локалном и међународном плану (Томпсон, 2000). Другим речима, остваривање ефективне контроле над локалним медијским простором постао је стратешки ослонац за социјалну мобилизацију на унутрашњем плану, док је креирање повољне међународне медијске слике о сопственој политичкој агенди представљало кључни услов за обезбеђење подршке најзначајнијих иностраних политичких актера, без које генерално није мудро започињати остваривање сецесионистичких амбиција.

Југословенска криза нарастала је постепено, да би почетком деведесетих кулминирала у грађански рат у три од шест република. Имајући то у виду, сматрамо да је корисно осврнути се укратко на историјски контекст у којем је настала и нестала Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

4.1.1 Историјска позадина сукоба

Социјалистичка Федеративна Република Југославија представљала је други покушај стварања заједничке државе која би окупљала народе који, уз изузетак Албаније и додаток Словеније, насељавају географски простор одређен актуелним политичким појмом Западни Балкан. Слично претходној Краљевини Југославији, испоставило се да је суживот поменутих етничких заједница трајао док су биле на снази специфичне околности на спољнополитичком и унутрашњем плану, које су привремено довеле до замрзавања дубоких историјских подела и конфликта.

Почетак Другог светског рата на поменутом простору пратило је и сукобљавање на унутрашњем плану, које су обележили бројни ратни злочини изузетно свирепог карактера. Поменути злочини обухватили су етничка чишћења великог обима, нарочито на простору марионетске, усташке Независне Државе Хрватске (НДХ), која је осим готово целокупне данашње Хрватске обухватала део Србије и читаву Босну и Херцеговину. Наведена дешавања представљала су изузетно тешко наслеђе и кључну предиспозицију за развој накнадних ратних дешавања почев од деведесетих година двадесетог века.

Након окончања Другог светског рата власт на територији некадашње краљевине успоставила је Комунистичка партија на челу са Јосипом Брозом Титом и победничком Народноослободилачком војском, чија се званична идеологија заснивала на принципу „братства и јединства” југословенских народа и народности. Првобитно, нова држава се звала Демократска Федеративна Југославија, затим Федеративна Народна Република Југославија, да би коначно уставом из 1963. године добила назив Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

Упркос начелном опредељењу југословенских комуниста да све етничке групе буду равноправно третиране и форсирању става да не постоји рационалнији оквир за политичку егзистенцију поменутих народа од заједничке државе, СФР Југославија је крајем осамдесетих година прошлог века доживела судбину да њезино постојање буде оспоравано изнутра. Међутим, да бисмо боље разумели процес који је на крају довео до непомирљивих разлика у земљи и избијања грађанског рата, корисно је осврнути се на неке од догађаја који су имали важне последице у погледу организације политичког живота у Југославији.

Пре свега, социјалистичка Југославија настала је на развалинама претходне краљевине реконституишући се као федерација којом је заправо централистички управљала у то време јединствена Комунистичка партија Југославије. Међутим, притисци за стварном децентрализацијом државе и партије временом су јачали, да би први важан корак у том смислу био направљен шездесетих година прошлог века када су у партијским структурама превладале либералније снаге које су се залагале за децентрализацију, а неки од веома важних унитариста су убрзо потом уклоњени из политичког живота (Rudolf & Čobanov, 2010, p. 304).

Већ у то време било је јасно видљиво генерално опредељење републичких руководства да политичким питањима на федералном нивоу приступају са националних основа, односно јавно је констатовано да је у послератном периоду постојала „илузија о потпуном и дефинитивном решењу националног питања, али да је развитак друштвеног самоуправљања постепено почео да поново покреће питање националног односа“ (Gatalović, 2016, p. 121).

Испоставиће се да су ова, као и све накнадне мере либерализације односа у Југославији осим непосредних и намераваних последица остваривале и споредне ефекте који су јачали центрифугалне силе у федерацији (Rudolf & Čobanov, 2010, p. 304). Проблем све самосталнијег наступа републичких руководства постао је нарочито видљив након уставних реформи из 1974. године, када су практично све важне федералне одлуке подразумевале консензус република и аутономних покрајина (Rudolf & Čobanov, 2010, p. 305). Ипак, још увек активан политички ангажман Јосипа Броза Тита представљало је стабилизациони фактор који је успевао још неко време да обуздава све очигледније међуетничке противречности у земљи.

Последњи чин југословенске кризе наступа након Брозове смрти, почетком осамдесетих година прошлог века. Земља запада у дубоку економску кризу са израженим спољним дугом који је због промене става ММФ све теже могла да финансира. Смрт Јосипа Броза значила је губитак харизматичног лидера који је представљао снажан кохезиони фактор, али и нестанак врховног судије и кључног посредника у све бројнијим споровима између републичких руководства. Време је показало да високо бирократизоване управне структуре СФРЈ нису успеле да се реформишу и превазиђу поменуте изазове, што је резултирало све већом

економском кризом и додатном компликацијом већ увелико нарушених политичких прилика у земљи.

Крајем осамдесетих година, деструктивни процеси у СФРЈ добили су на замаху и брзини, тако да је, након уставних реформи и новог таласа политичке либерализације, дошло до профилисања националистички оријентисаних републичких лидера и њихове победе на изборима у свим републикама 1990. године. Затим долази до политичког дебакла на 14. Конгресу КПЈ у Београду и ефективног распада федералне партијске структуре у држави.

Убрзо потом, средином 1991. године, Словенија доноси и спроводи одлуку о отцепљењу. Као реакција следи крајње незграпна и невешта реакција савезне владе и Југословенске народне армије (ЈНА), којој је додељен незахвалан задатак очувања целовитости СФРЈ, успостављањем контроле на унутрашњем плану, што је задатак у којем се ЈНА, у датим политичким околностима, није добро снашла.

Након краћих оружаних дејстава на простору најсеверније републике, које је обележило врло агресивно наступање, па чак и потенцијални ратни злочини,²⁹ против регрута савезне армије и несловеначног становништва, снаге ЈНА напуштају територију Словеније, али се упоредо са тим отвара ново кризно жариште у Хрватској, где новоизабрано републичко руководство екстремно националистичке оријентације већ увелико припрема терен за отцепљење уз оружану борбу, формирајући паравојне партијске оружане саставе, унапређењем капацитета активног, а нарочито резервног састава Милиције, као и покушајем остваривања контроле над средствима Територијалне одбране.

4.1.2 Хронологија важних догађаја

4.1.2.1 Преглед важних догађаја у 1990. години

Крајем јануара (20 – 22), у Београду је одржан 14. ванредни Конгрес Савеза комуниста Југославије (СКЈ). На конгресу је дошло до фактичког цепања СКЈ, имајући у виду да су заседање напустили представници СК Словеније, а затим и СК Хрватске. Испоставиће се да је цепање Партије означило почетак фактичког разбијања заједничке државе.

У периоду од априла до краја маја одржан први и други круг вишестраначких избора у СР Хрватској. Највећи број гласова у оба круга добила је националистички оријентисана Хрватска демократска заједница (ХДЗ) на челу са Фрањом Туђманом.

Већ у јулу се виде последице доласка на власт националистичке и све отвореније шовинистичке ХДЗ. Наиме, Сабор Хрватске доноси одлуку да историјски хрватски грб, популарно назван ”шаховница”, постаје државни симбол. Имајући у виду да је велики број локалних Срба снажно везивао овај грб за фашистичку Независну државу Хрватску из периода Другог светског рата, то је додатно нарушило међуетничке односе и смањило већ пољуљано поверење између Хрвата и Срба.

Ситуација у Хрватској постаје све нестабилнија, а односе локалних Срба и Хрвата карактерише све већи степен безбедносне дилеме. Напетости су достигле нови врхунац у августу 1990. године, када је Министарство унутрашњих послова (МУП) Републике Хрватске послало припаднике специјалних јединица у Книн, са задатком да спрече спровођење плебисцита српског народа у успостављању аутономије. Локални Срби су одговорили подизањем барикада. Након овог догађаја, долази до убрзане деградације политичко-

²⁹ <https://www.slobodnaevropa.org/a/684892.html> (приступљено 20.08.2020. године).

безбедносне ситуације у Хрватској, при чему се обе стране отворено припремају за могућност оружаног сукоба.

Убрзо нова републичка руководства спровode уставне измене, а последице усвојених решења имаће историјски значај, како се накнадно испоставило. У вези са тим, најпре је у септембру Скупштина СР Србије усвојила нови републички Устав који Србију уређује као државу грађана, а покрајине Војводина и Косово и Метохија постају територијалне аутономије без атрибута државности. Поменута одлука довела је до великог незадовољства албанског становништва и значајног нарушавања политичко-безбедносне ситуације у АП Косово и Метохија, на чијем су смиривању накнадно биле ангажоване обимне полицијске и војне снаге. Реакција Београда на дешавања на Косову и Метохији била је веома оштро критикована од стране републичких руководства Хрватске и Словеније и тамошњих медија.

У децембру 1990. године и Сабор Хрватске усваја нови републички Устав према којем Хрватска постаје држава Хрвата, док се Србима одузима карактер конститутивног народа. То је значило да се Срби надаље у Хрватској третирају као национална мањина, а таква политичка одлука била је веома лоше примљена, па чак и секуритизована у оквиру локалног српског становништва.

Коначно, крај 1990. године обележила је и одлука Скупштине Словеније о проглашењу самосталности ове републике.

4.1.2.2 Преглед важних догађаја у 1991. години

Суочено са све драматичнијом ситуацијом у држави, која је између осталог подразумевала етничке нетрпељивости, илегално наоружавање, формирање паравојних састава па чак и словеначку одлуку о иступању из Југославије, Председништво СФРЈ је у јануару 1991. године донело одлуку од разоружавању свих паравојних јединица у Југославији, а за њено извршење била је задужена ЈНА. Очекивано, Хрватска и Словенија су одбиле спровођење поменуте одлуке, што је између осталог довело и до све учесталије секуритизације ЈНА од стране руководства поменутих република.

Делујући на основу сазнања Управе безбедности Генералштаба ЈНА о илегалном наоружавању Хрватске, у јануару 1991. године Председништво СФРЈ издаје и наредбу о обавезној демобилизацији резервног састава милиције у поменутој републици. Истога дана, у ударном термину, емитован је и филм о илегалном увозу оружја у Хрватску под руководством пензионисаног генерал пуковника ЈНА Мартина Шпегеља. Истога месеца Војни суд у Загребу издао је налог за привођење Мартина Шпегеља, али та наредба није реализована, а око зграде суда су одржаване масовне и насилне демонстрације.

У фебруару 1991. године Хрватско руководство јасно је манифестовало своје опредељење да иступи из федералне државе, након што је Сабор Хрватске донео одлуку према којој савезни закони више нису важили на територији те републике. Такав развој догађаја довео је до велике узнемирености локалног српског становништва које је већински желело да остане у саставу СФРЈ, нарочито након одлуке којом је Србима одузет статус конститутивног народа у Хрватској. Срби у Хрватској започињу отворено да се супротстављају новим хрватским властима, захтевајући аутономију области насељених већински српским становништвом. Долази до бројних скупова, демонстрација и инцидената.

У марту поменуте године избија један од најозбиљнијих етничких инцидената. Реч је о интервенцији хрватске полиције према локалним Србима у граду Пакрацу. Због полицијског насиља одржане су бројне демонстрације у општинама са српском већином, нарочито у Пакрацу и Двору на Уни.

Истог месеца долази и до догађаја који је у јавности Србије често представљан као последњи покушај спасавања СФР Југославије, који на крају није успешно изведен. Наиме, Председништво СФРЈ, после тродневне расправе, одбија предлог штаба Врховне команде ЈНА о подизању борбене готовости армије. Против предлога гласали су представници Словеније, Македоније, Хрватске и Босне и Херцеговине.

Коначно, последњег дана марта долази до отвореног оружаног сукоба припадника специјалних јединица МУП Хрватске и побуњених Срба на подручју Плитвичких језера. Тим чином почео је грађански рат у Хрватској.

4.1.3 Предратна медијска сцена у СФРЈ

Предратна медијска сцена у бившој СФРЈ била је предмет неколико квалитетних и широко цитираних студија које су спроведене у предратном и послератном периоду. Поменути истраживања представљају кључне изворе емпиријских података у делу студије који следи.

Расположиви подаци указују на то да се СФРЈ разликовала од других социјалистичких земаља између осталог и по томе што је имала доста богатију и разноврснију медијску сцену у којој је било простора чак и за гласила која су била критички оријентисана према доминантном партијском и идеолошком дискурсу (Томпсон, 2000).

Један од таквих примера представљао је први словеначки дисидентски часопис „Перспективе“, који је објављиван још од шездесетих година прошлог века.³⁰ У поменутом смислу значајан је и недељник „Студент“, који је од средине 1940-их година поново³¹ излазио као гласило студената Београдског универзитета.

Осим уобичајених студентских питања, у „Студенту“ су се често појављивали критички настројени извештаји о општијим друштвено-политичким темама, услед чега је лист неколико пута забрањиван. Лист „Студент“ је између 1960. и 1970. године постао водећи часопис универзитетске омладине у Београду, а у то време је достигао значајан тираж од чак 50 000 примерака.³²

Међутим, са становишта овог истраживања, значајно је приметити и то да је децентрализацију СФРЈ, која је започета шездесетих година прошлог века и заокружена уставом из 1974. године, пратио истоветан процес децентрализације контроле над масовним медијима (Томпсон, 2000). Наведени увид је битан зато што су већ у то време поједини страни аутори исправно уочавали да је децентрализација медија довела до својеврсног распарчавања југословенског јавног мњења у складу са тежњама националистички настројених републичких политичких елита (Joch Robinson, 1977), те да је дошло до „трансформације Савеза комуниста у коалицију недовољно координираних, понекад чак и међусобно сукобљених републичких и покрајинских партијских руководстава, која се не либе јавних препирки и противоптужби“ (Томпсон, 2000, р. 12).

Читав тај процес довео је до ситуације у којој су многи новинари заменили догму самоуправног социјализма за догму једнопартијског национализма (Joch Robinson, 1977; Томпсон, 2000, р. 14), чиме су створени повољни услови за претварање локалних медија у

³⁰ Интервју са Димитријем Рупелом, првим министром спољних послова Словеније од 1990. године. Извор: <https://jugpress.com/rupel-slovinci-su-bili-kao-na-studentskoj-ekskurziji-u-jugoslaviji/> (Приступљено: 20.12.2018. г.)

³¹ Издавање листа „Студент“ отпочело је још 1937. године, када је био гласило антифашистичке омладине на Београдском универзитету.

³² <http://rs.cultural-opposition.eu/registry/?uri=http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n41594&type=collections> (Приступљено 20.12.2018. г.)

пропагандне машине националистичких републичких руководстава, нарочито након првих вишестраначких избора у предвечерје грађанског рата у Југославији.

Описану ситуацију потврђују и додатно конкретизују подаци добијени истраживањем јавног мњења у СФРЈ. Наиме, „грађани Југославије имају веће поверење у ‘своје’ (републичко-покрајинске) медије. Мали изузетак чине већи телевизијски центри. Ова оријентација ка ‘сопственом’ медијском информисању може се објаснити факторима језика, брзином комуницирања, распрострањеношћу итд, али и све већом регионализацијом информативног простора која одражава национална (међурепубличко-покрајинска) подвајања и конфликте. Импликације овакве регионализације информационих канала су актуелне и за обим и за квалитет информација и за њихов проток.“ (Баћевић et al., 1991, p. 55).

Коначно, када је реч о истраживањима карактеристика јавног мњења СФРЈ, од значаја је и податак да су слабије образовани слојеви друштва по правилу били недовољно информисани о актуелним политичким дешавањима, те да су свој став у одређеној мери формирали на основу тумачења „угледнијих“ и образованијих припадника заједнице. Другим речима, постојао је „социјални слој твораца јавног мњења“, који је „својом образовном и интелектуалном позицијом“ утицао и водио „мишљење осталих“ (Баћевић et al., 1991, p. 84).

4.1.3.1 Србија

Разматрање медијске сцене у Србији у периоду пред распад СФРЈ започећемо освртом на нумеричке податке о медијским актерима. Наиме, “према званичним статистичким подацима, у Србији је 1990. године излазило 1.447 листова и часописа са укупним годишњим тиражом од 586 милиона примерака. Највећи део тиража опадао је на дневне листове (357 милиона). Укупно је излазило 14 дневних листова од којих су девет информативно-политички (у Београду Политика, Политика експрес, Борба и Вечерње новости, у Новом Саду Дневник и *Magyar Szó*, у Приштини Јединство и *Rilindja*, и у Нишу Народни лист. Највећи просечни тираж имале су Вечерње новости (222.000), Политика експрес (199.000) и Политика (185.000), на четвртм месту била је Борба (31.000). Радио и телевизијске станице делиле су се на матичне (републичке и покрајинске) и локалне. Статистика је 1990. регистровала 58 радио станица у Србији (1.821.000 претплатника) и пет телевизијских станица (1.620.000 претплатника). До 1990. у Југославији је постојала само једна новинска агенција – Танјуг, са седиштем у Београду и дописницима и редакцијама у републичким и покрајинским центрима.” (Бјелица, 1997).

У времену које је непосредније претходило наступању грађанског рата, које је тиме у фокусу ове студије, политичка ситуација у Србији, као и у остатку земље, креће се у правцу вишестраначја и псеудо-демократизације. У таквим околностима, медији су постали кључни плен за остваривање повољног изборног резултата и учвршћивање власти. То је на време разумео и Слободан Милошевић, који је већ 1990. године остварио чврсту контролу над уређивачком политиком кључних медија у Србији и тиме практично маргинализовао опозицију у информативном спектру (Бољевић et al., 2011, pp. 54–55). Такође, за сво време владавине Слободана Милошевића и СПС-ЈУЛ, кључни медијски ослонци његове и партије његове супруге Мирјане Марковић остали су Радио-телевизија Београд (касније Радио-телевизија Србије) и дневни лист Политика (Бољевић et al., 2011, p. 56).

Дакле, медији у Србији правовремено су стављени у функцију интереса републичког руководства и доминантно су извештавали о активностима кадрова Социјалистичке партије

Србије (СПС),³³ при чему је тон извештавања био изразито афирмативан. Са друге стране, активности опозиционих партија помињале су се узгред и најчешће „протоколарно“.

Коначно, о саопштењима и активностима Савезне владе (СИВ) и њеног премијера Анте Марковића грађани се углавном нису могли информисати преко насловних страна највећих медија, нити путем ударних вести другог Дневника,³⁴ који се сматра једним од најзначајнијих фактора обликовања јавног мњења (Бољевић et al., 2011, p. 58).

Према томе, Милошевић је медијску доминацију остварио неколико година пре избијања рата у Југославији утемељујући је правовременим постављањем блиских сарадника и личних пријатеља на челне функције у кључним медијским кућама, попут Политике (Живорад Миновић), Политике Експрес (Слободан Јовановић) и РТС (Душан Митевић). Наиме, Миновић и Јовановић су од стране Савеза комуниста Србије постављени на функције још 1986, док је Митевић на чело РТС постављен 1989. године (Бољевић et al., 2011, p. 65)

4.1.3.2 Хрватска

У односу на Фрању Туђмана и ново републичко руководство у Републици Хрватској, Слободан Милошевић је остварио временску предност у смислу консолидације контроле над медијима. Наиме, Хрватска демократска заједница (ХДЗ) ступила је на власт у Хрватској тек половином 1990. године, након првих вишестраначких избора у земљи.

Након доласка на функцију председника Председништва Републике, Туђман је затекао релативно либерализовану медијску сцену која је те 1990. године бележила неке од најсветлијих тренутака у историји новинарског извештавања у Хрватској након Другог светског рата (Томпсон, 2000, pp. 145–146). Међутим, нова републичка власт није губила време у намери да у потпуности успостави контролу над локалним медијима, тако да је одмах започела са уклањањем неподобних кадрова у свим важнијим медијским организацијама.

О процесу успостављања контроле над медијима од стране нових републичких власти детаљно извештава Томпсон наводећи да је наступила „замена медијских посленика верним хадезевцима, укључив и оне на телевизији, радију, у Хини (новој државној информативној агенцији)“, затим да је власт манипулацијама правног оквира и утицајем на процес приватизације остварила „*de facto* резултат ... да су медији власништво државе или функционера ХДЗ“, коначно извршено је „селективно гушење постојећих приватних електронских медија, зависно од политичког профила“, а закон се тумачио „прешироко“, односно тако „да би се ограничила слобода говора и медији застрашили“. (Томпсон, 2000, pp. 147–148)

Коначно, како бисмо избегли субјективност и пристрасност, читаоцу ћемо оставити да сам закључи какав је био карактер медијске реформе коју је убрзо по ступању на власт спровело ново хрватско републичко руководство, а као основ за доношење одлуке цитираћемо речи које је изговорио сам Фрањо Туђман у једном од својих предизборних обраћања 1990. године. Наиме, том приликом Туђман је навео: „Погледајте тко су уредници радија, телевизије и тиска... (Ми не можемо) да се сложимо да међу седам уредника телевизије њих шест и пол буду Срби“ (Cohen, 1995; Томпсон, 2000).

³³ Након формирања у јулу 1990. године, Социјалистичка партија Србије објединила је чланство и ресурсе Савеза комуниста Србије и Социјалистичког савеза радног народа Србије.

³⁴ Ударним термином се уобичајено сматра првих петнаест минута другог Дневника, који се емитовао у 19:30.

4.1.4 Југословенско јавно мњење 1990. године као параметар безбедносног контекста

Истраживања јавног мњења не везују се уобичајено за студије безбедности. Опште је познато да се водећа литература студија безбедности, глобално посматрано, базира на увидима из квантитативних истраживања структуралних фактора на унутрашњем или међународном плану. Са друге стране, студије утемељене на конструктивистичком оквиру углавном се фокусирају на анализу дискурса која подразумева непосредну обраду изворне искуствене грађе текстуалног типа.

У овој студији такође полазимо од конструктивистичких претпоставки, које се између осталог односе и на потребу сагледавања субјективне димензије безбедносних појава и процеса у друштву. Када говоримо о теорији секуритизације, она безбедносне појаве у онтолошком смислу утемељује у актима језичког чињења, о чему је већ било речи.

У вези са тим, сматрамо да анализа перформативног аспекта јавних политичких порука не може ни изблиза бити комплетна уколико се, осим пошиљалаца, у обзир не узму и реципијенти порука, те да је испитивање јавног мњења један од најбољих инструмената за утврђивање мере у којој мери су секуритизујући потези и са њима везани конструкти прихваћени од стране циљане публике. Отуда опредељење да у овој студији значајну пажњу посветимо анализи података о ставовима грађана СФРЈ у погледу тема које имају изражен безбедносни значај.

Међутим, требало би нагласити и то да поменуто истраживање јавног мњења у СФРЈ представља веома квалитетно и прилично јединствено сведочанство о „стању свести“ грађана једне државе оптерећене дубоком друштвеном и политичком кризом, које је спроведено непосредно пре избијања грађанског рата. У питању су емпиријски подаци који се ретко проналазе и као такви нису могли нити смели да буду занемарени.

4.1.4.1 Опште карактеристике југословенског јавног мњења

Као главни искуствени извор овог дела студије користили смо студију „Југославија на кризној прекретници“, која је представљала „анализу резултата истраживања ‘Југословенско јавно мњење 1990. о политици и ефектима мера Савезног извршног већа – друштвеној и привредној реформи’, које је за потребе Секретаријата за информације Савезног извршног већа средином 1990. године спровео Конзорцијум институција за испитивање јавног мњења“ (Баћевић et al., 1991).

Поменута студија веома је важан искуствени извор због тога што са временским размаком од оквирно пола године говори о релевантним аспектима југословенског јавног мњења, фокусирајући се при томе на политичка питања која са становишта истраживачких циљева ове дисертације имају примарни значај. Осим тога, истраживање је обухватило и примарне изворе помоћу којих су се грађани информисали о кључним политичким темама у земљи, што додатно повезује наш теоријско-методолошки оквир са резултатима поменуте студије из 1991. године. Требало би нагласити високе стручне стандарде и методолошке предуслове које је поменута студија задовољила, с обзиром на карактер и квалитет академских институција које су биле ангажоване током њене реализације (Баћевић et al., 1991, pp. 33–37).

Међутим, пре него што се упустимо у тумачење и сагледавање резултата наведеног истраживања, потребно је да истакнемо неке од битних одлика јавног мњења као друштвеног феномена. У том погледу, аутори студије (Баћевић et al., 1991, p. 28) истичу да је у основи „сваког мњења став појединца“, који можемо дефинисати као „комплексну тенденцију појединца да позитивно или негативно реагује на социјалне објекте у својој околини“.

Став појединца, као аналитичка категорија, може бити разложена на три кључне компоненте (Баћевић et al., 1991, p. 28):

- когнитивну, која обухвата веровања и перцепције везане за одређени социјални феномен (објекат),
- емотивну, која обухвата осећања субјекта, и
- бихејвиоралну (понашајну), која се састоји из „тенденција да се на одређени начин реагује према објекту“.

Ултимативни циљ истраживања јавног мњења и ставова појединаца представља откривање „латентних структура“ које ће указивати на стварна вредносна одређења појединаца која стоје у позадини изнетих ставова (Баћевић et al., 1991, p. 29). Поменути увиди, тј. вредносни оквир и оријентације, од великог су значаја за разумевање идеолошких и политичких одређења субјеката, што носи велику сазнајну вредност и за истраживања у оквиру студија безбедности која су, као што је то случај са овом дисертацијом, базирана на конструктивистичкој теоријској парадигми.

Чињеница да се поменута студија бави превасходно реакцијом грађана на мере савезне владе такође веома погодује овом истраживању због тога што је за избијање грађанског рата, које се догодило отприлике годину дана касније, било неопходно да део грађана федерације буде у довољној мери незадовољан политиком савезних органа да би био подложен за накнадну социјалну мобилизацију на републичком нивоу ради супротстављања савезним органима и њиховим одлукама. У том смислу, било је логички и организацијски нужно да се пре избијања сукоба у оквиру република створи велико незадовољство мерама Савезног извршног већа. Наша је претпоставка да су у процесу креирања таквог јавног мњења локални (републички) медији имали веома важну улогу. У даљем току истраживања проверићемо изнету претпоставку.

Такође је важно истаћи напомену аутора цитиране студије да истраживања комплексних ставова, оних који се тичу сложенијих друштвених питања и појава, полазе од претпоставке да су таква општија уверења и судови појединаца формирану у складу са „оквирима референтних група“ којима припадају. Поменути референтни оквири између осталог „обухватају велике (примарне) друштвене групе“ (Баћевић et al., 1991, p. 30), међу којима су са становишта овог истраживања од највећег значаја конститутивни народи бивше Југославије.

Примарно истраживачко искуство упућује нас на закључак да се уверења грађана у погледу политичких питања обично формирају преко посредника. Општа је пракса да се становништво о јавним питањима претежно информисе посредством медија, иако то свакако није искључиви начин формирања индивидуалних ставова. У прилог изнетој претпоставци говоре и резултати истраживања јавног мњења Југославије, према којима су се грађани о активностима и политикама Савезног извршног већа доминантно информисали посредством телевизије. Наиме, телевизију је за поменуту намену редовно користило 59 одсто испитаника (Баћевић et al., 1991, p. 45).

Када је реч о редовном информисању у погледу кључних политичких тема у земљи (активности савезне владе), дневна штампа је други медиј по утицају, имајући у виду да га је за поменуту сврху користило 38 одсто испитаника, нешто више од радија, на који се ради редовног информисања примарно ослањало 36 одсто испитаника (Баћевић et al., 1991, p. 45). Значајно је рећи и то да „дневну штампу најредовније читају, односно о програму и мерама СИВ-а се информису путем дневне штампе, запослени на руководећим местима (66%), стручњаци с вишом и високом стручном спремом (64%), они најбољег материјалног положаја (62%), политички најактивнији (61%) итд.“ (Баћевић et al., 1991, p. 47).

Иако сматрамо да наведени подаци довољно говоре о релевантности дневне штампе као искуственог извора за ову и сродне студије, додатно бисмо нагласили и то да социјални и образовни профил грађана који се о политичким темама превасходно информишу посредством поменутог медија вероватно појачава информациони ефекат штампе тако што образованији грађани преузимају улогу „тумача“ политичких питања у разговору са мање образованим и информисаним саговорницима. На то експлицитно указује и цитирано истраживање јавног мњења, у којем се наводи да „изгледа ипак постоји, и у овој чудној земљи, социјални слој твораца јавног мњења, који својом образовном и интелектуалном позицијом утјечу и воде мишљење осталих“ (Баћевић et al., 1991, p. 84).

Наиме, незванично, интерперсонално ширење информација препознаје и цитирана студија, сврставајући га у „неформалне канале комуницирања“, који обухватају „свакодневни разговор са рођацима, пријатељима и познаницима и сл.“. У том погледу, корисно је и запажање да се о политичким темама путем неформалних канала комуникације повремено или редовно информише чак 81% испитаника из Хрватске и 77% испитаника из уже Србије (Баћевић et al., 1991, pp. 47–48).

Нажалост, мера у којој образованији и утицајнији слојеви становништва захваљујући свом друштвеном статусу шире одређене безбедносно релевантне интерпретације и учествују у ширењу „социјалне заразе“ одређеном врстом секуритизујућих потеза представља засебно истраживачко питање на које у овој студији не можемо да одговоримо. Међутим, расположива теоријска схватања и емпиријска евиденција (Levy & Nail, 1993) даје нам за право да претпоставимо да такав утицај постоји и да није занемарљив, те да би га у накнадним студијама било корисно подробније испитивати и на тај начин унапредити разумевање сложених процесе секуритизације у савременом друштву.

Такође, посебно важно питање приликом истраживања улоге медија у процесима секуритизације представља поверење које грађани гаје према тим изворима информација. Уколико медије схватимо као функционалне актере у процесу секуритизације, а наше је мишљење да би их управо тако требало посматрати, онда је оправдано претпоставити да је њихов значај у том погледу директно пропорционалан поверењу и обиму читалачке публике. Међутим, у питању је још једна варијабла коју није лако мерити.

Студија на коју се позивамо у овом делу истраживања обухватила је и поменути аспект медијске сцене у бившој Југославији, услед чега смо у прилици да у табелама 3, 4 и 5 наведемо податке који су забележени средином 1990. године, а тичу се поверења испитаника у телевизију, радио и штампу, као три основна извора помоћу којих су се грађани информисали и политичкој ситуацији у земљи, односно мерама савезне владе које су се пре свега односиле на стабилизацију кризних економских и политичких прилика у тадашњој држави.

Табела 3 - Примедбе медијима према републичкој припадности (Баћевић et al., 1991, p. 50)

Примедбе медијима	Општа дистрибуција за цео узорак	Република – покрајина	
		Најмања пропорција	Највећа пропорција
Непотпуност	14	9 Србија	27 Косово
Неблаговременост	8	5 Хрватска	14 Косово
Нестручност и некомпетентност	4	2 Македонија	10 Косово
Претерана стручност	4	2 Косово	7 Македонија

Одсуство коментара и ставова	7	4 Словенија	12 Косово
Недобронамерност и необјективност	7	2 Словенија	16 БиХ
Пристрасност према СИВ-у	4	1 Словенија	6 БиХ
Друго	2	1 Македонија	4 БиХ
Нема примедба	50	23 Косово	59 Србија

Табела 4 Примедбе медијима према националној припадности (Баћевић et al., 1991, p. 51)

Примедбе медијима	Општа дистрибуција за цео узорак	Националност	
		Најмања пропорција	Највећа пропорција
Непотпуност	14	10 Македонци	23 Албанци
Неблаговременост	8	5 Македонци	12 Албанци
Нестручност и некомпетентност	4	2 Македонци	8 Муслимани
Претерана стручност	4	3 Албанци	7 Муслимани
Одсуство коментара и ставова	7	4 Словенци	10 Албанци
Недобронамерност и необјективност	7	2 Словенци	14 Југословени
Пристрасност према СИВ-у	4	1 Мађари	6 Муслимани
Друго	2	1 Македонци	6 Мађари
Нема примедба	50	34 Албанци	57 Словенци

Табела 5 - Примедбе медијима према занимању (Баћевић et al., 1991, p. 52)

Примедбе медијима	Општа дистрибуција за цео узорак	Занимање	
		Најмања пропорција	Највећа пропорција
Непотпуност	14	9 Пољопривредници	18 Стручњаци
Неблаговременост	8	9 Пољопривредници	9 Стручњаци
Нестручност и некомпетентност	4	11 Пољопривредници	6 Стручњаци
Претерана стручност	4	5 Стручњаци	7 Пољопривредници
Одсуство коментара и ставова	7	3 ПК и НКВ радници	9 Стручњаци

Недобронамерност и необјективност	7	3 Пољопривредници	12 Стручњаци
Пристрасност према СИБ-у	4	3 Пољопривредници	5 Стручњаци
Друго	2	2 ПКВ радници	4 Стручњаци
Нема примедба	50	33 Стручњаци	67 Пољопривредници

На основу изнетих података, може се констатовати за наше истраживање неколико врло значајних околности. Пре свега, када погледамо општу дистрибуцију за цео узорак, прво што упада у очи јесте подељеност грађана у погледу поверења медијима. Наиме, тачно половина испитаника нема никакве примедбе на рад и квалитет новинских, радио и телевизијских извештаја, док друга половина у том погледу гаји критичке ставове. При томе, ова подељеност је најмање изражена у ужој СР Србији, док је најгоре стање у погледу неповерења у погледу извештавања медија у јужној српској аутономној покрајини Косово и Метохија.

На основу расположивих података из литературе, као и непосредних увида у садржину извештавања неких од кључних штампаних листова тога времена, претпоставили бисмо да је незадовољство на Космету проузроковано општијим замеркама грађана албанске националности у погледу политичке партиципације и медијске заступљености њихових захтева у републичким медијским извештајима. Оно што је занимљиво је да истовремено 34 одсто анкетираних Албанаца нема никакве примедбе у погледу извештавања медија. У погледу распрострањености критичког става према извештавању медија истичу се и грађани СФРЈ словеначке народности.

Генерално гледано, на основу показатеља који се тичу републичке/покрајинске и националне припадности, могло би се закључити да грађани СР Србије и СР Хрватске у периоду који је обухваћен поменутих истраживањем нису били у већој мери незадовољни извештавањем радија, телевизије и дневне штампе. Што се тиче дистрибуције поменутих ставова према занимању испитаника, може се закључити да су образованији друштвени слојеви склонији неповерењу и критичком ставу према медијима. То, међутим, не важи за руководиоце (Баћевић et al., 1991, p. 49), што је такође релативно очекивано имајући у виду карактер тадашњег политичког система.

У делу ове студије који се бавио општим карактеристикама медијске сцене у предратној СФР Југославији истакли смо податак из литературе који је указивао на то да је понашањем медијских кућа појединих република дошло до нарушавања раније успостављених конвенција извештавања о ситуацији у земљи, те да је на тај начин дошло до фрагментације раније релативно јединствене медијске сцене. Поменуте наводе потврђују подаци добијени истраживањем јавног мњења, према којима „испитаници најчешће указују поверење медијима из ‘своје’ средине“, што према ауторима представља „још једну потврду о дезинтеграцији система информисања у Југославији“ (Баћевић et al., 1991, p. 53).

Поуздани подаци о растурању југословенске медијске сцене по републичким шавовима значајна су контекстуална одредница приликом сагледавања процеса секуритизације због тога што указују на формирање засебних референтних оквира унутар којих су могли да буду успостављени одвојени, локални безбедносни наративи. Другим речима, политички субјекти на републичком нивоу добили су прилику да безбедносно дискусију сместе у засебан контекст, чије су параметре посредством утицаја на медије могли да обликују у складу са сопственим интересима и циљевима.

Испоставиће се да је након првих вишестраначких избора у Југославији, који су одржани средином 1990. године, моћ била у рукама националистички опредељених републичких

руководстава, која нису губила време у погледу стављања локалних медијских кућа у функцију пропаганде својих политичких програма. Наведени став потврђују и аутори студије јавног мњења Југославије, закључујући да се описана „регионализација медијског простора“ са једне стране може објаснити деловањем фактора као што су језик, физичка близина и са њом повезана брзина комуницирања и слично, али је њу сасвим извесно проузроковала и „све већа регионализација која одражава национална (међурепубличко – покрајинска) подвајања и конфликте“ (Баћевић et al., 1991, p. 55).

Дакле, ситуацију у тадашњој Југославији је са једне стране карактерисало успостављање унутаррепубличких медијских наратива, који су кореспондирали са све израженијим међунационалним конфликтом, поларизирајући јавно мњење око значајних политичких питања (Баћевић et al., 1991, p. 54).

Са друге стране, што је нарочито значајно са становишта ове студије, истраживања указују на висок степен тзв. когнитивне незасићености грађана СФРЈ (Баћевић et al., 1991, p. 53). Реч је о феномену који се јавља у случајевима када је број грађана који сматрају да су добро информисани о ситуацији вишеструко мањи него што је то случај са појединцима који су, према сопственом уверењу, делимично информисани (Баћевић et al., 1991, p. 42). Суштина је у томе да присуство значајног броја недовољно информисаних грађана, као што је то био случај у тадашњој Југославији, „ствара широк и неиспуњен простор за пропагандни утицај и разноврсне манипулације“ (Баћевић et al., 1991, p. 42).

На основу досадашњег разматрања резултата истраживања јавног мњења грађана Југославије јасно се могу истаћи две кључне одреднице предратног медијског дискурса у земљи:

- након првих вишестраначких избора 1990. године, постојећа подељеност југословенског медијског простора на републичке и покрајинске потпросторе погодовала је успостављању засебних медијских наратива који су служили за промоцију националистичких вредносних одређења и на њима базираних политика нових власти у федералним јединицама
- ширењу националистичке пропаганде наруку је ишла и околност у којој је, услед недовољне и неадекватне политичке информисаности већег броја грађана и њихове „когнитивне незасићености“, створен значајан простор за пропагандно деловање и манипулације.

4.1.4.2 Перцепције и ставови грађана Југославије: секторска анализа

Конструктивистичке студије безбедности, а међу њима и Копенхагенска школа, наглашавају значај разумевања субјективне димензије поменутог концепта. То, између осталог, значи да се приликом анализе у обзир узимају интерсубјективна значења и распрострањена уверења која отварају могућност конструкције, или представљања „било чега (било које вредности, прим. *аут.*) као референтног објекта“ безбедности (Buzan, Wæver, et al., 1998, p. 36). Следећи изнету логику, било које питање или појава могу се промовисати у безбедносну претњу, уколико је у том погледу претходно остварен друштвени консензус.

Развијајући свој „нови оквир за анализу“, оснивачи Копенхагенске школе у студијама безбедности понудили су могућност раздвајања монолита друштвене стварности на специфичне области интеракције у појединим аналитичким „секторима“ (Buzan, Wæver, et al., 1998, pp. 7–8), уколико на тај начин може бити остварена већа сазнајна добит. Сектори су, дакле, аналитичке категорије чије је постојање оправдано потребом да се сложеност друштвене стварности привремено умањи фокусирањем на поједине домене социјалних, тј. у овом случају безбедносних интеракција, уз занемаривање осталих садржаја. Осим

аналитичког значаја, „сектори“ Копенхагенске школе немају објективно егзистенцијално утемељење (Buzan, Wæver, et al., 1998, p. 8).

Иако је један од твораца теорије секуритизације накнадно критиковао секторски приступ (Albert & Buzan, 2011), сагледавање резултата истраживања јавног мњења у Југославији кроз призму секторске анализе представља природни избор јер у самом истраживачком извештају наилазимо на разврставање резултата које одговара секторима дефинисаним у изворној теорији секуритизације. Осим тога, класичан приступ теорији секуритизације који подразумева употребу концепта сектора је у овом случају користан јер нам открива ставове грађана у погледу најпроблематичнијих јавних домена. Такође, комбиновање секторског приступа и расположивих података о ставовима грађана омогућило нам је да истражујемо секуритизујуће потезе у контексту који је одређен њиховим односом према карактеристичним „секторским“ референтним објектима и у то време актуелним представама о претњама.

Захваљујући квалитету цитиране студије јавног мњења, остварене истраживачке увиде могли смо додатно да обогатимо разматрањем разлика у перцепцијама које у односу на горе поменута питања постоје на нивоу република и појединих етничких група. То нам је, пак, омогућило да поузданије мапирамо скуп референтних објеката и уједно изградимо бољу основу за уочавање секуритизујућих потеза у изворној грађи, нарочито у случајевима где је постојала недоумица.

Ипак, секторска анализа у пуном капацитету садржи аналитичке категорије које су слабије заступљене у доступном осврту на карактер јавног мњења у претконфликтној социјалистичкој Југославији, будући да је она била доминантно оптерећена „материјалистичким“ бригама.³⁵ Имајући у виду да Бузан и остали истичу пет аналитичких сектора: војни, политички, економски, еколошки и социјетални (1998, pp. 7–8), испитивање вредносних ставова грађана предратне СФР Југославије открива да су међу приоритетизованим циљевима углавном вредности које спадају у економски, политички и војни сектор. Вредности из домена осталих сектора заступљене су далеко мање.

4.1.4.2.1 Економски сектор

Имајући у виду укупну сложеност ситуације у Југославији крајем осамдесетих година, коју су карактерисали изражена економска криза и нарушени међунационални односи, успех очекиване реформе коју је требало да спроведе Савезно извршно веће на челу са премијером Антом Марковићем било је у фокусу интересовања грађана, имајући у виду да је за већину грађана тај пројекат представљао најбоље решење за излазак из кризе, о чему сведоче подаци изнети у табели 6. Такође је важно имати у виду да је наведена криза у земљи за многе грађане представљала облик егзистенцијалног угрожавања, имајући у виду да се најпре доминантно испољавала у економској сфери.

У вези са изнетим, сматрамо да је значајно и прилично индикативно то што, упркос наведеном поимању грађана о виталном значају реформе за превазилажење нагомиланих политичких и економских проблема, њено спровођење није јасно и једногласно секуритизовано. Напротив, убрзо је, како и сами аутори цитиране студије оцењују, дошло до „сатанизације СИБ-а и А. Марковића у нациократски контролисаним медијима“ (Баћевић et al., 1991, p. 63).

³⁵ Аутори истраживања категоризују друштвене циљеве у две групе: „материјалистичке“ и „пост-материјалистичке“, према дихотомији присутној у литератури (Inglehart, 1977, 1990). У оквиру поменуте класификације, испитаници склони „материјалистичким“ вредностима приоритетизују јачање материјалне и економске стабилности друштва, односно циљеве попут јачања привреде, стандарда, одбрамбене моћи и сл. Са друге стране, склоност „пост-материјалистичким“ циљевима подразумева избор приоритета попут очувања околине, обезбеђења права и слобода и слично (Баћевић et al., 1991, p. 200).

Табела 6 - Грађани СФРЈ о реформи као средству за излаз из кризе (Баћевић et al., 1991, р. 65)

Да ли сматрате да су реформе које предлаже и спроводи СИБ право решење за излаз из кризе?	Републике и покрајине							
	БиХ	ЦГ	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	КОС	ВОЈ
Да	79	77	70	81	32	64	46	74
Не	4	2	7	3	20	4	18	3
Не зна	17	21	23	16	49	32	36	24

Било како било, подаци показују да су грађани већински сматрали да је успех тадашње реформе, а тиме и излазак из кризе, у највећој мери угрожен „међунационалним и међурепубличким сукобима“. Поменуто уверење делило је 69 одсто испитаника, на основу чега бисмо могли да закључимо да је представа о претњи која се огледала у нарушеним односима конститутивних народа и република већ била прилично раширена и утемељена, нарочито међу грађанима Хрватске, Србије и Босне и Херцеговине (Баћевић et al., 1991, р. 67). Другим речима, изнети податак наговештава да је велики број грађана већ имао одређену свест о томе да би друга етничка група могла представљати безбедносну претњу.

4.1.4.2 Политички сектор

Већ летимичан поглед на податке о јавном мњењу који се тичу политичких питања указују на дубоку кризу и подељеност у коју је тадашња Југославија запала. Наиме, вешто постављајући испитаницима питање „Како ће по Вашем мишљењу Југославија изгледати у блиској будућности?“, истраживачи нису очекивали „непристрасну процену испитаника“, већ су ценили да ће одговори садржати „не само рационалну, него и афективну компоненту“, односно да ће представљати „исказ не само о томе шта се прогнозира него и шта се жели“ (Баћевић et al., 1991, р. 118). За ово истраживање поменути подаци су од великог значаја због тога што указују на дистрибуцију ставова грађана у погледу савезне државе као референтног објекта. Ради уштеде простора, у табели која следи дајемо преглед првих пет најдоминантнијих ставова.

Табела 7 - Најзаступљенији ставови и очекивања грађана у погледу будућег уређења Југославије

Одговор	Процент
Биће федерална држава, слична садашњој	24
Биће конфедерација	20
Не знам	20
Биће федерална, са мањим овлашћењима савезних органа	13
Могуће је издвајање неких делова и опстанак крње Југославије	12

На основу изнетог, лако је уочити да се становништво тадашње Југославије груписало у два супротстављена табора: први, који очекује да ће федерално уређење опстати и други, који прогнозира конфедерално уређење. Уколико прихватимо претпоставке аутора истраживања, можемо закључити да би идентичне поделе и спорења постојала и да је било постављено питање очувања актуелног уставног уређења, као уобичајеног референтног објекта у политичком сектору. Ситуацију је додатно оптерећивала чињеница да су поменуте поделе биле „истовремено и регионалне (републичко-покрајинске), националне и религиозне“ (Баћевић et al., 1991, p. 120).

Консензус у погледу очувања уставног поретка, као традиционалног објекта заштите, није постојао ни када је било речи о евентуалном увођењу вишестраначког система. Наиме, 36 одсто испитаника сматрало је да вишестраначје продубљује међунационалне напетости, заштита политичке расправе, подстиче нејединство или, у најмању руку, компликује доношење одлука (Баћевић et al., 1991, p. 129).

Другим речима, подаци из политичког сектора јасно су указивали да је тадашњу федералну државу захватила „леgitимациона криза“ која је претила да из основа уздрма Југославију као политичку заједницу, са свим њеним атрибутима и прерогативима – укључујући и безбедносне (Баћевић et al., 1991, pp. 131–132).

4.1.4.2.3 Војни сектор

На основу досадашњих разматрања и изнетих података, може се закључити да грађане Југославије није бринула спољна агресија као приоритетан облик угрожавања. Напротив, пажња је била усмерена на унутрашњи план и изазове опстанку државе који су долазили изнутра. У том контексту, занимљиво је сагледати ставове који се тичу улоге ЈНА, која је представљала кровну оружану формацију у земљи задужену за заштиту суверенитета, независности, уставног поретка и целокупне територије Југославије независно од тога да ли угрожавање долази споља или изнутра (Старчевић, 1991).

У вези са тим, доступни су подаци о ставовима везаним за финансирање ЈНА, који су у овој студији сагледани као индиректан показатељ мере у којој је армија од стране грађана доживљавана „као своја“ (Баћевић et al., 1991, pp. 97–98). Подељеност је поново евидентна, имајући у виду да је 55 одсто грађана сматрало да би требало издвајати једнако или више, док је 36 одсто заступало став да би издвајања требало да буду смањена (Баћевић et al., 1991, p. 97). У том погледу, нарочито је индикативно расположење у Словенији, где је чак 78 одсто грађана за смањење издвајања ЈНА, што се, као и у случају Косова и Метохије где је слична ситуација, може протумачити као сигнал да се у поменутим федералним јединицама федерална армија посматра као „средство унутрашње репресије“ (Баћевић et al., 1991, p. 98).

4.1.4.2.4 Еколошки сектор

Доступни подаци указују да, генерално гледано, у Југославији тог времена није постојала равномерно развијена еколошка свест на нивоу федерације која би омогућила да питања из домена заштите животне средине добију значајније место у јавној расправи о политичким, а нарочито безбедносним, приоритетима. Развијеност еколошке свести манифестовало се и на перцепције грађана о еколошкој угрожености, па је, на основу поменутог критеријума, било могуће издвојити три групе становништва.

Прву групу карактерисала је најнижа перцепција угрожености и у њу су улазили испитаници из Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине и Војводине. Друга група грађана имала је

нешто вишу перцепцију угрожености и у њу су спадали испитаници из уже Србије, Хрватске и са Космета. Коначно, врло развијену перцепцију у погледу еколошке угрожености имали су испитаници из Словеније (Баћевић et al., 1991, p. 270).

Када је реч о облицима еколошког угрожавања које су грађани препознали као доминантне претње, може се рећи да је то била загађеност ваздуха и воде, као и употреба хемикалија у прехранбеној индустрији (Баћевић et al., 1991, p. 271).

Изнети подаци говоре о томе да еколошка питања нису била у фокусу политичких спорова, нити су чинила битну компоненту нарастајућег социјалног конфликта у некадашњој Југославији.

4.1.4.2.5 Социјетални сектор

Будући да социјетални сектор обухвата предуслове за одржање националног и верског идентитета (Buzan, Wæver, et al., 1998, p. 8), перцепције грађана у оквиру поменутог домена друштвене интеракције представљају важан сазнајни допринос конструктивистичким интерпретацијама феномена грађанског рата, нарочито у случајевима када битну одредницу безбедносне динамике чине нарушени међуетнички и/или међукоњесионални односи.

Нажалост, у доступној искуственој евиденцији нема података који се односе директно на осећај угрожености сваке етничке групе, али је овај недостатак донекле ублажен информацијама о односу и међусобним перцепцијама етничких заједница које су изражене тако што је појам социјалне дистанце операционализован и мерен (табела).

Табела 8 - Манифестна национална дистанца грађана неких делова Југославије с обзиром на хипотетички однос брака данас и пре четврт века (Баћевић et al., 1991, p. 174)

Регион	Народи према којима се испољава дистанца								
	Година испитивања	Срби	Хрвати	Словенци	Македонци	Црногорци	Албанци	Мађари	Муслимани
ЦГ	1966	9	16	13	15	-	29	30	27
	1990	8	29	31	22	7	42	24	35
ХРВ	1966	10	-	12	18	14	22	15	15
	1990	24	4	18	27	27	43	26	37
МАК	1966	13	16	17	-	17	49	36	48
	1990	22	34	34	11	29	60	39	54
СЛО	1966	45	45	-	47	48	50	46	47
	1990	52	36	2	49	53	56	49	58
Ужа СРБ	1966	-	26	25	25	22	39	31	31
	1990	3	35	39	23	14	58	29	48

Када је реч о питањима социјеталне безбедности, са становишта очувања Југославије било је важно да се успостави југословенски идентитет као фактор који би могао да ублажи фрикције између конститутивних народа. Међутим, та врста идентитета никада није заживела у довољној мери, о чему сведоче и расположиви подаци из 1990. године. Наиме, констатује се да „највећи број грађана Југославије појам југословенства запажа као пуко држављанство“ (Баћевић et al., 1991, p. 162).

Прогресивно нарушавање међунационалних односа, нарочито између група које ће се током деведесетих година прошлог века оружаном сукобити, јасно је уочљиво у упоредном прегледу доступном у истраживању јавног мњења грађана Југославије.

Наиме, нарочито је интересантно приметити да је у периоду од 1966. до 1990. године значајно порасла социјална дистанца Црногораца према Албанцима, Муслиманима и Хрватима. Хрвата према Србима и Муслиманима, Срба према Хрватима, Словенцима, Албанцима и Муслиманима, док је код Словенаца константно бележен висок индекс социјалне дистанце према свим осталим народима у Југославији.

4.1.5 Секуритизујући потези

4.1.5.1 Ручно генерисани подаци

Као што смо већ истакли, грађански рат у Хрватској представља централни истраживачки фокус ове дисертације. Због тога ће у оквиру наредног поглавља, осим машински генерисаних података, бити испитани и квалитативни и квантитативни аспекти секуритизујућих потеза који представљају резултат ручног кодирања и анализе преко 1500 страна изворне искуствене грађе.

Генерално, укупни расположиви новински материјал састојао се из две компоненте. Прва је обухватала насловне странице хрватског Вечерњег листа од почетка 1990. до априла 1991. године. Поменута грађа прикупљена је и стављена на располагање од стране Центра за емпиријска политолошка истраживања (ЦЕПИС), који функционише при Факултету политичких знаности Свеучилишта у Загребу (Ширинић et al., 2016).

Друга компонента искуствене грађе обухватала је насловне странице српских Вечерњих новости и Политике од почетка 1990. до априла 1991. године, које су резултат личног ангажовања аутора ове студије. Приликом фотографисања материјала, вођено је рачуна о томе да буде испоштована форма за коју су се определили истраживачи из ЦЕПИС, како би два скупа података била максимално компатибилна и погодна за поређење.

Што се тиче приступа самом кодирању, у овој студији су примењена савремена решења присутна у релевантној литератури (Costanza-Chock & Rey-MazónRey-Mazón, 2016), која су комбинована са традиционалним поступцима анализе садржаја.

Када је реч о српској штампи, примарна обрада и кодирање обухватило је насловне стране Вечерњих новости за претконфликтни период исте дужине (01.01.1990. – 01.03.1991. године). Сматрали смо да су Вечерњи лист и Вечерње новости погодни за поређење не само због тога што су оба часописа имали високу читаност, већ и због тога што су имали готово идентичну форму насловне стране која се састојала из блокова ударног текста и слика који су јасно истицали кључне поруке и теме, а истовремено су били сасвим упоредиви и погодни за мерење. Насупрот томе, београдски дневник Политика имао је сасвим другачије решену насловну страну (слика 17). Она се састојала из дугачких ступаца текста који су се настављали у унутрашњости листа, где су заправо најчешће и истицане кључне пропагандне поруке. Због тога је материјал из Политике коришћен само као допуна контекстуалних увида и као извор за навођење изворних цитата у деловима студије где је то било корисно.

Слика 17 – Примери решења насловних страна обрађиваних дневних листова

Поступак обраде прикупљених материјала имао је за циљ утврђивање следећих квантитативних вредности:

- Просечне површине насловне стране изабраног листа;
- Површине релевантних наслова, тј. оних наслова који садрже елементе секуритизујућег потеза;
- На основу претходне две вредности, израчунавање дела површине насловне стране који заузимају релевантни наслови. Ова величина изражена је у процентима, а добијена је дељењем површине наслова са просечном површином насловне стране;
- Укупан број секуритизујућих потеза и
- Учесталост појмова (речи) од којих су се састојали секуритизујући потези, тј. релевантни наслови.
- Емотивни набој (тон) наслова

Сходно томе, поступак обраде материјала је обухватао:

- Издвајање 20 насловних страница из обрађиваног корпуса по принципу случајног узорка, затим мерење њихове површине и израчунавање просечне вредности површине насловне стране;
- Препознавање релевантних текстова у складу са критеријумима за селекцију секуритизујућих потеза, који су детаљније описани у методолошком оквиру ове студије, затим мерење њихове површине;
- Преписивање оригиналног наслова и
- Декомпозицију наслова на појединачне речи, затим уношење тих речи у јединствену табелу и мерење фреквенције њиховог јављања на нивоу целокупног обрађеног текстуалног корпуса.
- Рачунање вредности емотивног тона издвојених наслова изражене као збир коефицијената додељених појединачним речима

Припрема материјала за обраду обухватала је пребацивање фотографија у pdf формат, где су повезане у јединствену датотеку и сложене хронолошки. Фајл је затим учитан у апликацију

Adobe Acrobat Reader, где је вршено мерење површине помоћу одговарајућег алата (*Measuring Tool*), који је дозвољавао додавање коментара на издвојени полигон, што смо искористили за упис оригиналног наслова и других релевантних мета-података (слика 18).

Слика 18 – Поступак ручног издвајања секуритизујућих потеза

Поступак је обухватао и филтрирање скупа речи од којих се састоје наслови, односно избацавање помоћних речи и задржавање само оних појмова који су корисни за анализу.

4.1.5.1.1 Хрватска (Вечерњи лист)

Од јануара 1990. године у извештајима Вечерњег листа постаје приметно постојање релативно јасно изражених секуритизујућих потеза који су усмерени ка екстремистичким елементима на простору СФРЈ, примарно националистичким и нео-четничким организацијама у Републици Србији, као што су Друштво Сава, затим странка Српска народна обнова и слично. При томе, пажњу хрватских медија нарочито је привлачило политичко деловање Вука Драшковића и Војислава Шешеља, као потенцијално најзначајнијих експоната екстремне националистичке идеологије у Србији тог времена.

Очекивано, крајем јануара на насловницама Вечерњег листа били су прилично заступљени проблеми везани за функционисање 14. ванредног Конгреса Савеза комуниста Југославије (СКЈ), при чему је истакнуто и истраживање „Чега се боје Југославени“, у којем се закључује

да су грађани СФРЈ превасходно „забринути због политичке ситуације у земљи“, да су „критични према СКЈ“, као и да „сваки други сумња да ће Конгрес променити ситуацију“ (22. јануар).

Поводом ситуације на Конгресу, у први план се истиче да „разлике прете разлазом“ (22. јануар). Након дебакла на поменутом конгресу, преносе се ставови хрватских и словеначких делегата према који саопштавају како су „били изиграни“, те да је „Конгрес изгубио легитимност“ и сличне негативне оцене (24. јануар). Први месец 1990. године завршава се са драматичним извештавањем са Косова и Метохије, при чему се наводи да се „на Косову опет гине“ (28. јануар), односно да стање у Покрајини карактеришу „жестоки сукоби“ (31. јануар).

Фебруар 1990. године започиње са забрињавајућим извештајима са Космета у којима се све отвореније критикује понашање руководства СР Србије према косметским Албанцима. У том духу се преноси како је „на Косову драматично – рафали по недужнима“ (01. фебруар). По први пут се, због све сложеније ситуације у земљи, отворено разматра могућност грађанског рата (03. и 21. фебруар), а поставља се и питање „тко разара Хрватску?“ (17. фебруар).

Март 1990. године почиње са извештајем о дешавањима на Петровој гори, тачније и митингу локалних Срба под називом „Народни збор братства и јединства“ на подручју меморијалног парка „Петрова гора“, који је одржан 04. марта 1990. године. Поменути скуп карактерише се врло негативно, као „покушај дестабилизације Хрватске“ (04. март), а „стратегичка митинга“ се оцењује као „напад на СР Хрватску“ (08. март). Проблематизују се и економски односи у федерацији, где се констатује да је „Хрватска грубо оштећена законом о плаћама“ (10. март), а затим се фокус у потпуности пребацује на проблем локалних Срба. У том смислу, нарочито се истиче наводни покушај атентата на Туђмана у Бенковцу (19. март), затим страже које је српско становништво Бенковца и Равних Котара почело да организује, да би се поентирало са врло ефектним секуритизујућим потезом према којем је „косовизација Хрватске почела у Бенковцу“ (24. март).

Током априла 1990. забележен је само један секуритизујући потез на насловној страни Вечерњег листа, а он се односио на намеру Савезног секретаријата за народну одбрану да спречи формирање републичких војски.

Мај 1990. године започиње са захтевом Председништва СФРЈ за увођењем хитних мера заштите земље (17. мај), које се стављају у негативни контекст све већег хрватског и словеначког противљења мерама и ставовима савезног Председништва. Крај месеца резервисан је за давање оцена о „позадини“ вандализма на утакмици Динамо – Црвена Звезда (19. мај).

Током јуна није забележен ниједан секуритизујући потез, а у јулу је доминирала проблематика побуне локалних Срба у ширем рејону Книна. Битно је нагласити да је у јулу по први пут истакнуто да „Хрватској треба гарда да би осигурала сигурност“ (16. јул).

Август 1990. године обилује секуритизујућим потезима који представљају реакцију на проблеме које републичко руководство Хрватске има са локалним Србима у јужним и југоисточним деловима земље. Наиме, одлуке српских политичких представника и њихови захтеви за аутономијом оцењује се као „смишљена претња“, „покушај државног удара“ (10. август), при чему се отворено поручује да „стрпљење има граница“, а неколико пута се понавља да ће Хрватска „бранити суверенитет и законитост свим расположивим средствима“ (11, 15, 18, 22. и 24. август). Друга половина августа 1990. године протекла је у знаку намере неколико већински српских општина са подручја Книна да организују референдум о аутономији. Присутни су и извештаји о крађи оружја из полицијске станице у Книну и барикадама на путевима. Коначно, крај месеца обележавају наслови који додатно драматизују ситуацију у на подручју Книна, уз наводе да су поједине хрватске породице избегле са тог

подручја и траже смештај и закључак да су „све очи упрте у Сабор“, од којег се очекују брза решења (23. август).

Током септембра 1990. године, Вечерњи лист наставља са потенцирањем истих секуритизујућих потеза као и августу. Наиме, суштински се све врти око побуне Срба са подручја Книна и представљања те побуне као претње хрватској демократији. Тензије додатно појачавају извештаји о крађама пешадијског наоружања, а побуњени грађани српске националности добијају епитет „терористи“ (30. септембар), чиме постају недвосмислено секуритизовани.

Октобар 1990. године је месец са највише регистрованих секуритизујућих потеза у извештавању Вечерњег листа током анализираних периода. У питању је месец у којем побуна Срба са подручја Книна добија на замаху, а појављују се и спорадични оружани инциденти, као што је отварање ватре на милицију, експлозије и слично (04. и 06. октобар). Активности локалних Срба се уобичајено називају тероризмом, као што се учестало наводи и проблем угрожавања слободе, територијалне целовитости и суверенитета Хрватске (између осталог 09, 14. и 17. октобар). Србија се оптужује за економски рат против Хрватске и Словеније, као и за помагање, организовање книнских Срба, а за заштиту српских побуњеника оптужује се и ЈНА (13, 18 и 24. октобар). Месец се закључује извештајем према којем су становници Бјеловара „запрепашћени“ завршетком војне вежбе на том простору, јер су упућени „хици из војне колоне“ (31. октобар).

Новембар 1990. године обележавају теме везане за нарушену безбедносну ситуацију на подручју Книна, као и економске теме у којима се Србија оптужује за „економски протекционизам“ (13. новембар). Крајем месеца, на барикадама на путу који води од Обровца до Бенковца догодио се оружани инцидент. Према наводима Вечерњег листа, том приликом су „маскирани терористи“ убили једног и ранили другог припадника СУП Хрватске (24. новембар).

Задњи месец 1990. године такође обележавају исте теме, при чему наглашавамо битан моменат у којем се по први пут побуњени Срби отворено називају „терористи четничких мотива“ (29. децембар).

Јануар 1991. године карактерише велики број регистрованих секуритизујућих потеза, укупно 31. У оквиру њих се истичу поруке у којима се позива на одбрану суверенитета (01. јануар), одбацује се „заједништво силом“ (02. јануар), Србија се оптужује за уништавање савезног финансијског система након неовлашћеног узимања 18,3 милијарде динара из Народне банке Југославије. Такође се као претња учестало истиче могућност војног пуча, што је мотив у оквиру којег се наводи и могућност атентата на високе функционере нове хрватске власти, као што је министар унутрашњих послова Јосип Бољковац (04. јануар). Отворено се говори о „хајци“ и „кампањи“ која се против Хрватске води из Београда (16. и 22. јануар). Општи је утисак да је у овом периоду прилично консолидована медијска слика у којој је суверенитет, целовитост и актуелни режим у Хрватској на удару ретроградних комунистичких снага које желе да централизују федерацију и омогуће српску хегемонију у оквиру ње.

Током фебруара 1991. године такође је забележен велики број секуритизујућих потеза, укупно 28. Србија се отворено ставља у улогу агресора, при чему се наводе и случајеви као што је минирање катедрале у Суботици (24. фебруар). Такође, ЈНА је у овом периоду увелико промовисана у претњу, при чему је нарочита пажња посвећена деловању контрабавештајних органа који су документовали илегални увоз наоружања у Хрватску и извели део одговорних лица пред суд. У том смислу, ЈНА и њени представници се често оптужују за „дезинформације и лажи“ (20. фебруар). Такође, термин „великосрпски“ добија своје место у секуритизујућем дискурсу Вечерњег листа (15. фебруар).

Током марта 1991. године било је јасно да се ситуација у Хрватској развија у правцу ескалације међунационалног конфликта. У том смислу, све су оштрије секуритизације деловања локалних Срба и руководства републике Србије, а када је реч о посебним мерама, као кључном елементу секуритизујућег потеза, експлицитно се наводи да „изванредне прилике“ захтевају „изванредне овласти“ (05. март), те да ће се „домовина бранити“ (09. март). Поменуте потезе подржавају синтагме попут „великосрпска мегаломанија“ (15. март), „окупација Хрватске“ (12. и 13. март) и сл. Такође, ЈНА се оптужује да „руши демократију у Хрватској“ (17. март), те да се суђем оптуженима за илегални увоз наоружања из Мађарске заправо „суди хрватској демократији и суверености“ (22. март). Због свих изнетих претњи, у позитивном тону се извештава о оснивању Збора народне гарде ради „заштите уставног поретка и територијалне цјеловитости Хрватске“ (19. март).

Осврћући се на претходно изнето, намеће се неколико главних утисака. Најпре, веома велика пажња посвећена је проблемима у АП Косово и Метохија, при чему је било очигледно да хрватска штампа и руководство гледају на поменуту ситуацију потпуно другачије од медија и републичких званичника у Србији, често противречно извештавајући у истим ситуацијама. Изнето запажање потврдило је и допунило наводе присутне у литератури, у којима се истиче како је, када је реч о извештавању о спољнополитичким реакцијама на ситуацију на Космету, „Београд приказивао потпуно позитивну слику, а Загреб негативну“. (Томпсон, 2000, р. 19).

Наша анализа је показала да је тзв. косовско питање у Вечерњем листу доминантно представљено кроз критике репресивног поступања савезних органа и републичког руководства Србије према косметским Албанцима, затим тако што је уредништво давало већи простор за виђења локалног албанског руководства и опширније извештаје о тешкоћама албанске популације – као што су жртве репресије, случај наводног тровања ученика широм Космета и слично.

Познати југословенски новинар, својевремено уредник вести на ТВ Београд, Горан Милић објашњава да је управо проблем извештавања са Космета довео до прекида уобичајене договорене праксе Југословенске радио-телевизије према којој је постојала нека врста „територијалне надлежности“ локалних телевизијских станица за извештавање о битним темама, при чему су остале редакције преносиле такве извештаје у изворном облику. Наиме, с обзиром на то да је ТВ Београд „заменила извештаје ТВ Приштина о Косову и, као свој производ, убацила их у савезни систем“, друге станице више нису веровале извештајима београдске редакције и „први пут“ се догодило да је „политичка збивања у једној федералној јединици покривало пет, шест, чак осам екипа“ (Томпсон, 2000, р. 18).

Тема Косова и Метохије показале се као врло битан фактор у формулисању накнадних секуритизујућих потеза у Вечерњем листу. Наиме, поступања републичког руководства Србије према Хрватској постепено су у све већој мери симболички повезивана са изазивањем кризе на Космету тако што им је придодат епитет „косовизација“. Пример за то представља наслов који је објављен 24. марта 1990. године и садржи поруку: „Косовизација Хрватске почела у Бенковцу“ појачану оценом „Милошевићево сјеме раздора“.

На тај начин, остварена је нека врста кумулативног ефекта поменуте медијске поруке, јер је она осим основног садржаја да је у Бенковцу дошло до међунационалних тензија захваљујући деловању представника СР Србије, који је у безбедносном смислу већ прилично алармантан и има недвосмислено секуритизујуће дејство, додатно емотивно појачана асоцијацијом на узнемиравајуће сцене са простора Косова и Метохије, о којима је у претходном периоду често врло драматично извештавано.

Примера ради, неки од наслова који су блиско претходили наведеној вести су: „на Косову се опет гине“ (28. јануар 1990), „на Косову напетост не попушта, нове жртве сукоба“ (29. јануар 1990), „на Косову драматично, рафали по недужнима“ (1. фебруар 1990) и слично. Када се вести сроче на начин сличан описаном, паралелно се читаоцу упућује читав низ суптилних,

али веома узнемиравајућих, сугестија. Међу њима се могу разазнати и обриси поруке која истиче за Хрватску угрожавајуће настојање Србије да успостави хегемонију у оквиру федерације.

Дакле, извештавање о Космету одиграло је важну функционалну улогу у оквиру ширег процеса секуритизација активности републичког руководства СР Србије, тако што је послужило као контекстуални ослонац за накнадно утемељење претпоставке о српским хегемонистичким тежњама као главној претњи за кључне референтне објекте СР Хрватске и њене тежње за самосталношћу.

Као што смо већ укратко поменули, бележење наслова свих вести које смо окарактерисали као секуритизујући потез омогућило нам је дескриптивнији увид у обухваћени медијски садржај. У том погледу, део анализе обухватио је и разлагање свих обрађених медијских порука на конститутивне речи, а затим сагледавање учесталости њиховог појављивања у укупном узорку. Једноставније казано, свакој речи која се појављује у узроку придружен је одговарајући тежински фактор, сходно учесталости појављивања те речи.

Примена ове једноставне технике омогућава израду веома интуитивних визуелизација дискурзивних сегмената које се неформално називају „*bag of words*“ графици. Поменути начин графичке репрезентације садржаја текста базира се на претходно израчунатој фреквенцији речи, при чему је величина речи у графичком приказу директно пропорционална учесталости појављивања тог појма. Због тога се речи које се у тексту појављују чешће одмах бивају истакнуте у први план и на тај начин у најгрубљим цртама пружају илустрацију општег контекста.

На основу сагледавања „*bag of words*“ графика који се односи на претконфликтни период (слика 19), лако се може уочити да су окосницу релевантних извештаја Вечерњег листа представљале теме везане за статус Хрватске у политичком и безбедносном погледу, противречности и конфликти у земљи, функционисање СКЈ, проблем Косова и Метохије, српско етничко питање, као и почетак онога што ће касније прерасти у оружану побуну локалних Срба, деловање ЈНА и, опште узев – забринутост око тога да ли ће у федерацији и републици доћи до избијања оружаног сукоба на етничкој линији.

Изнети увид у потпуности је сагласан са претходним истраживањима која су недвосмислено указала на то да су грађани Хрватске, као и целокупне Југославије тога времена, били превасходно забринуте због нарушених међунационалних односа и страховали од могућег сукоба на поменутој основи (Баћевић et al., 1991, p. 67).

Слика 19 - Најчешће коришћене речи у секуритизујућим потезима из претконфликтног периода (Вечерњи лист)

Такође ваља напоменути да је у извештавању Вечерњег листа 1991. године дошло до својеврсног пребацивања фокуса са структуралних слабости СФРЈ на спољнополитичку афирмацију новог хрватског републичког руководства, затим је приметан све негативнији медијски оквир кроз који је извештавано о активностима ЈНА, а питање конфедералног уређења постаје званични став хрватског руководства и као такво добија значајну медијску пажњу.

Од марта 1991. године све су недвосмисленије и чешће критике републичког руководства Србије, као и српског члана Председништва СФРЈ Борисава Јовића. Југословенска народна армија од чувара безбедности Југославије постаје све чешће медијски приказивана као претња хрватском суверенитету и тек конституисаној демократији.

Нарочито се негативно извештава о резултатима опсежне акције органа безбедности ЈНА усмерене на пресецање илегалног увоза пешадијског наоружања из Мађарске за потребе паравојних структура у Хрватској, која је реализована под кодним називом „Штит“ (Васиљевић, 2012). Наиме, током ове акције начињени су конспиративни снимци тадашњег републичког министра одбране пензионисаног генерала ЈНА Мартина Шпегелја у којима он отворено позива на убијање припадника ЈНА и њихових породица, јасно истичући да ће у земљи уследити грађански рат.

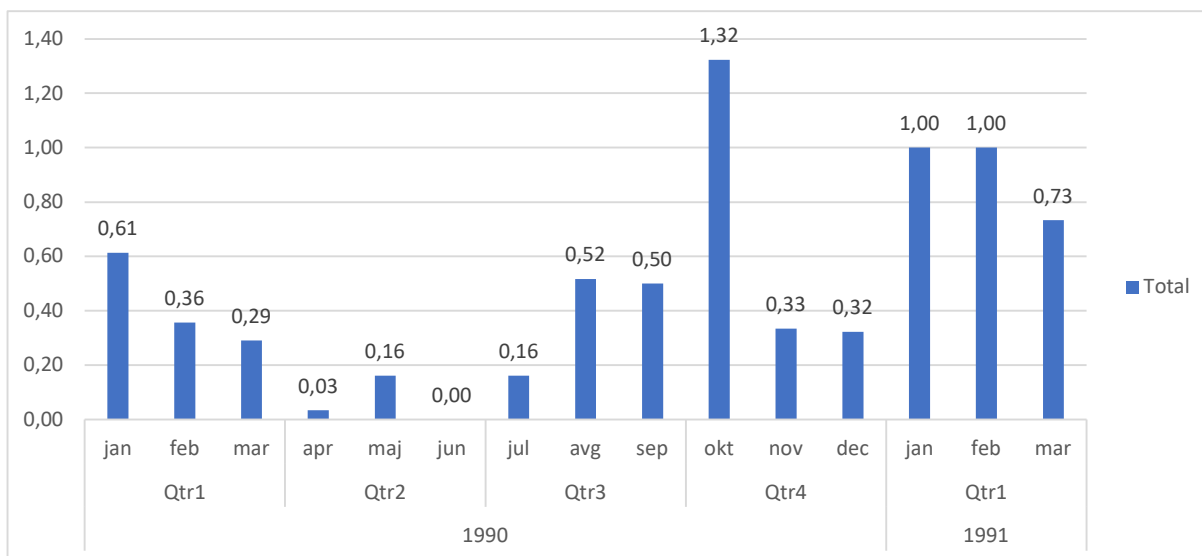
Суђење осумњиченима у поменутој афери, које је организовано у Војном суду у Загребу 1991. године, изазвало је велике демонстрације испред зграде суда услед којих је војска морала да распореди оклопна возила да би обезбедила несметан ток процеса. Током и након ових

дешавања ЈНА у извештајима Вечерњег листа све чешће бива представљена у негативном тону, да би постепено постала једна од главних претњи у месецима када је Председништво СФРЈ разматрало могућност војне интервенције, тј. употребе ЈНА са циљем завођења реда у земљи и разоружавања свих паравојних субјеката.

Такође је значајно потенцирање свих тема које имају улогу у реконституисању хрватског националног идентитета. У том погледу су посебно изражени историјски мотиви као што је краљ Томислав и Бан Јелачић, а један од водећих субјеката овог дела дискурса била је Католичка црква, која је, између осталог, све гласније заговарала потребу ревизије историјске улоге кардинала Алојзија Степинца.

У претконфликтном периоду као кључне вредности, односно референтни објекти, издвајају се територијални интегритет и суверенитет Републике Хрватске, као и „демократија“ која заправо представља опстанак новоуспостављеног републичког режима предвођеног Хрватском демократском заједницом. Коначно, међу субјектима који дефинишу безбедносну стварност (секуритизујућим субјектима) нарочито је запажено деловање Вијећа за народну одбрану и заштиту уставног поретка Републике Хрватске.

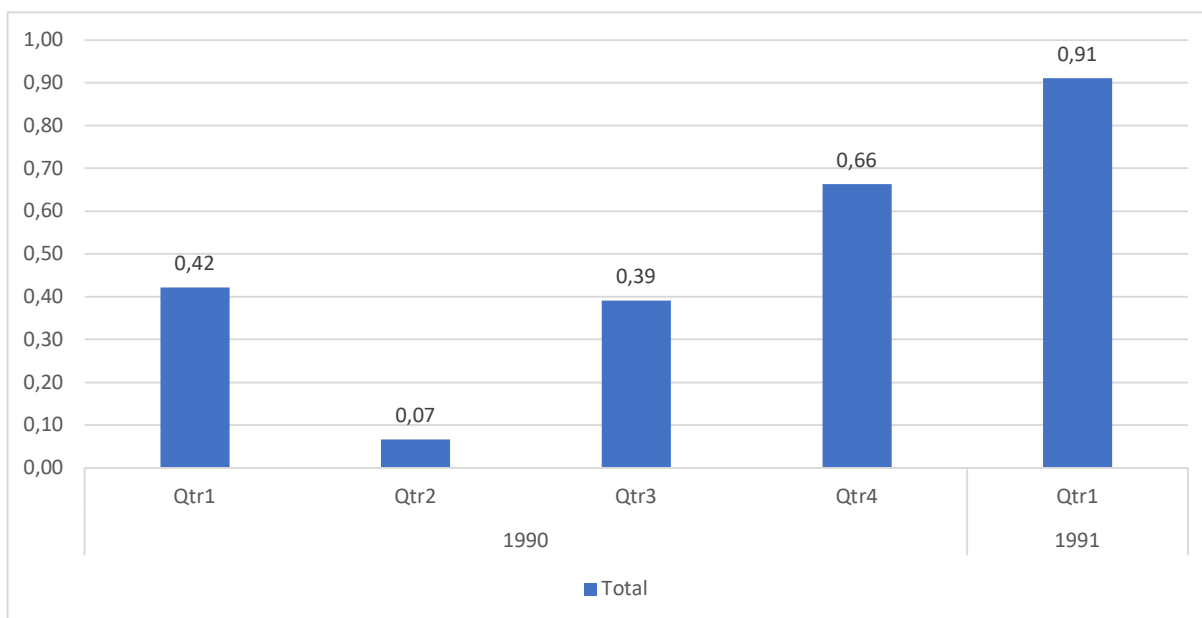
Када је реч о делу медијског узорка који се односи на претконфликтну фазу, у посматраном периоду просечно се на насловној страници Вечерњег листа појављивало 0.49 секуритизујућих потеза по дану. Дистрибуција просечног броја секуритизујућих потеза на насловној страни загребачког дневника за сваки месец, приказана на слици 20, указује на то да је период интензивније секуритизације започео у августу 1990. године, док је месец са највише забележених секуритизујућих потеза октобар 1990.

Слика 20 – Просечни број секуритизујућих потеза на месечном нивоу (Вечерњи лист)

Међутим, са становишта овог истраживања кључно је то што је просечан број регистрованих секуритизујућих потеза по дану у првом тромесечју 1991. године, конкретно 0.91, упадљиво већи него што је то случај у 1990. години, када их је било 0.39. Ово готово троструко повећање броја секуритизујућих потеза претходи ескалацији кризе услед чега се може закључити да, сходно теоријским претпоставкама ове студије, представља један од њених непосредних индикатора.

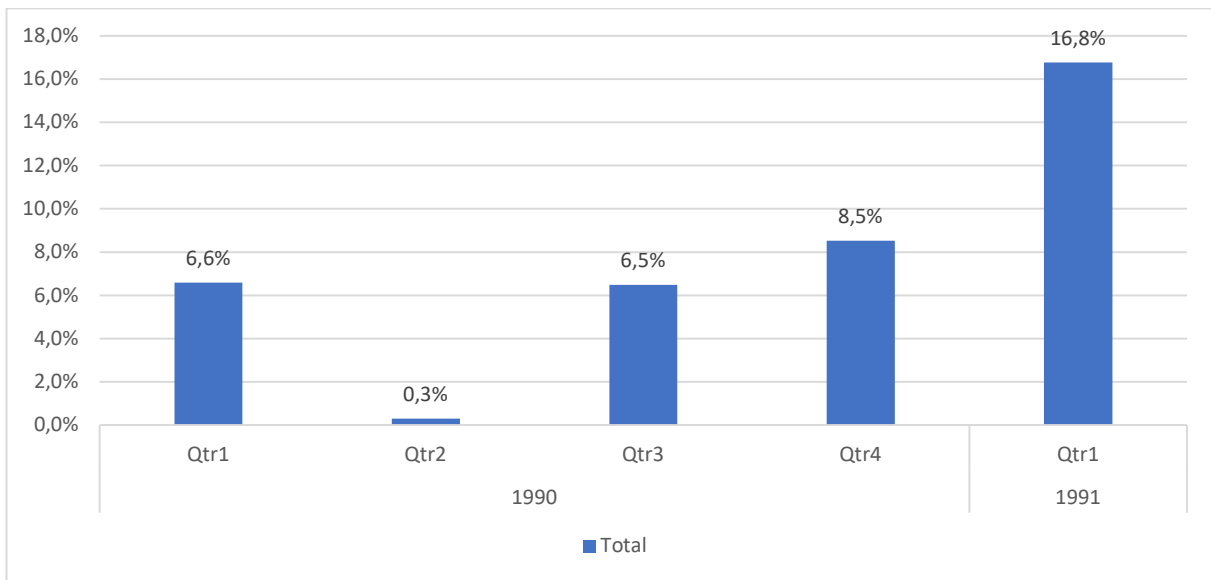
Континуиран раст броја секуритизујућих потеза који се просечно могао видети на насловној страни Вечерњег листа у периоду пре него што је отпочео грађански рат најјасније се види на кварталном нивоу (слика 21), што додатно искуствено утемељује полазне хипотезе.

Слика 21 – Просечни број секуритизујућих потеза на кварталном нивоу (Вечерњи лист)

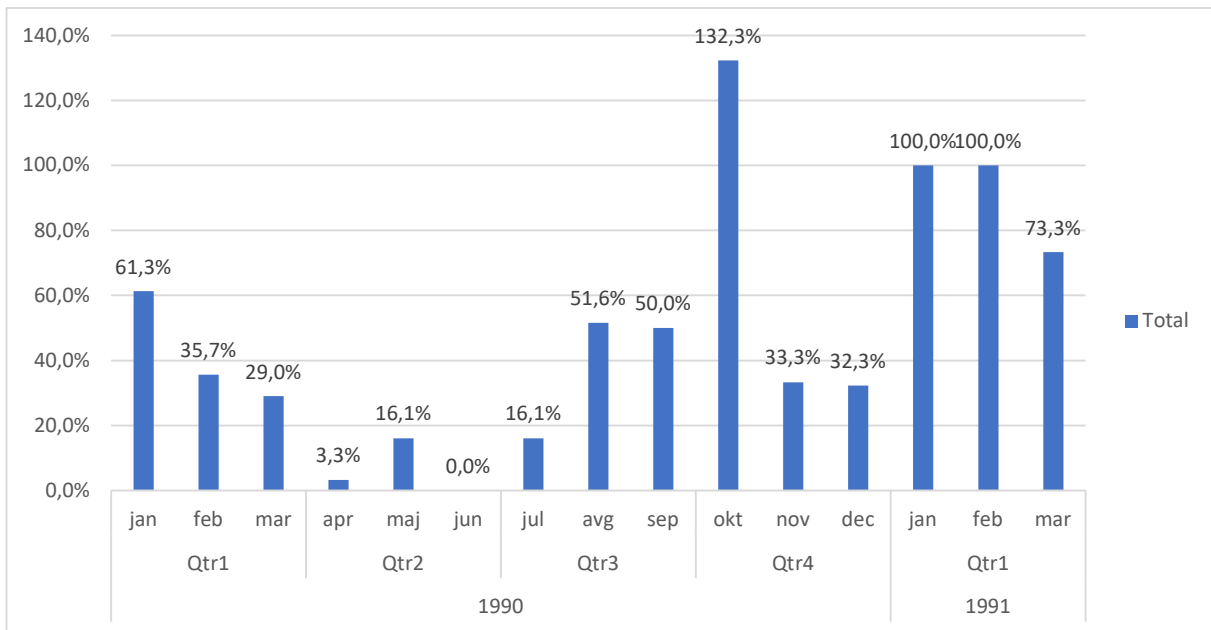
Као што смо раније нагласили, пуко пребројавање секуритизујућих потеза може указати на *agenda-setting* аспект истраживањег медијског извештавања. Ипак, слика постаје потпунија када у анализу укључимо и меру која указује на релативни значај који је уредништво листа доделило сваком објављеном чланку. Поменути димензију медијског узорка изразили смо мерењем дела површине насловне стране који посматрани чланак заузима.

Процентуална заступљеност секуритизујућих потеза на насловним странама такође одговара нашим очекивањима. Наиме, испоставило се да дистрибуција забележених секуритизујућих потеза у претконфликтном периоду прати дистрибуцију њихове процентуалне заступљености на насловној страни у истом раздобљу – она расте упадљиво од августа 1990. године (слика 22).

Слика 22 - Просечна површина насловне стране коју су заузимали секуритизујући потези на кварталном нивоу (Вечерњи лист)

Другим речима, не само да се број безбедносних тема на насловној страни повећавао како се грађански рат ближио, већ је уредништво поменутих темама давало пропорционално све већи значај у односу на друге теме, додељујући им све већи удео насловне стране. Посебно је индикативно то што је у прва три месеца 1991. године дошло до благог смањења броја секуритизујућих потеза, али је забележен раст њихове заступљености на насловној страни. Другим речима, поменутих догађајима је давана све већа „тежина“ од стране уредништва.

Слика 23 - Просечна површина насловне стране коју су заузимали секуритизујући потези на месечном нивоу (Вечерњи лист)

4.1.5.1.2 Србија (Вечерње новости)

Као што је то био случај и са хрватским Вечерњим листом, почетак 1990. године у београдском дневнику очекивано су обележила историјски значајна дешавања на међународној сцени, као и унутрашње економске теме, с обзиром на велику кризу у којој се привреда земље у том тренутку налазила и реформе од којих се очекивало да што пре стабилизују ситуацију.

Такође, слично хрватском дневнику, дешавања у аутономној покрајини Косово и Метохија били су почетком године веома заступљени. Међутим, за разлику од Вечерњег листа, у Вечерњим новостима се већ током јануара Словенија оптужује за „блокарање промена“, а место на насловној страни дато је и сведочењу грађана о наводној тортури коју су преживљавали од словеначких цариника.

С обзиром на то да је економске тешкоће у земљи пратила и политичка криза, крајем јануара на насловним странама Вечерњих новости доминирали су наслови посвећени припреми 14. ванредног конгреса СКЈ, затим његовом неуспеху, за који су окривљене делегације Словеније и Хрватске, као и потенцијалним импликацијама тог неуспеха по стабилност СФРЈ. У том погледу, истицано је да „чланство тражи јединствен СКЈ“, као и да се „Југославија неће распасти“.

Крај јануара 1990. године популарне Новости обележавају ударним насловима према којима „на Косову прети оружана побуна“ (30. јануар), након чега је већ сутрадан пред Скупштином СФРЈ протествовало око 10 000 студената и Београђана, који су поручили „бранићемо Косово“. Овај детаљ врло сликовито потврђује теоријске претпоставке ове студије о утицају успешне секуритизације на понашање људи који су циљна група поменутих порука.

Фебруар 1990. године започиње снажним секуритизовањем косметских Албанаца, као носилаца оружаног угрожавања органа реда и локалних Срба у том делу земље. Албанци се оптужују за терор над српским становништвом, национализам и сепаратизам, изазивање грађанског рата, диверзије и саботаже. Треба нагласити и то да је ситуација на Космету искоришћена као повољан контекст за пласирање секуритизујућих потеза према Хрватској³⁶ и, знатно блаже, Словенији³⁷ на сличан начин на који је то урадио хрватски дневник, оптужујући Србију за покушаје „косовизације Хрватске“.

У фебруару смо забележили и прву експлицитнију формулацију секуритизујућег потеза према Хрватској у којем се отворено прети „не дирајте у осињак“, а затим се наводе саопштења са скупа бораца кордунашких и личких дивизија у Београду према којима „морамо да помогнемо нашем народу у Хрватској“, а да „подрепашима ... и другима запретимо да скину прсте са Срба“ (17. фебруар).

Недуго затим, као једна од ударних вести са насловом „Дискретни окус ендехазије“ наведен је извештај са општег сабора Хрватске демократске заједнице (ХДЗ), странке будућег председника те републике Фрање Туђмана, током којег је он, између осталог, саопштио да „НДХ није била само квислиншко-ушаста творевина, него и део вековне тежње Хрвата“ (25. фебруар). До краја месеца регистрована су још три секуритизујућа потеза, по један за Хрватску, Словенију и косметске Албанце.

Током марта 1990. године и даље доминира тема Косова и Метохије, али се такође наводи и да „Туђман прети народом“ (1. март), Словенија и Хрватска се стављају у контекст нарушавања јединства СКЈ, поставља се питање да ли, након одлука словеначке скупштине

³⁶ „Албански националисти проналазе подршку у појединим ставовима хрватског руководства“ (09.02.1990.)

³⁷ „Словеначка милиција напустила Косово“ (05.02.1990.)

постоји СФРЈ и истиче да „народ упозорава све републичке и југословенску владу да ће бранити уставни поредак и територијални интегритет Југославије“ (5. март).

У априлу 1990. године и даље су најзаступљенији секуритизујући потези према косметским Албанцима, међутим понашање руководства и партијских групација у Словенији означавају се уводом у „развијачки сценарио“ (3. април), а извештава се и о Фрањи Туђману као политичком лидеру са највећом подршком у Хрватској, због којег би „политички курс у овој републици могао да буде померен удесно“ (23. април). Такође се наводе и Туђманова одређења за преуређење СФРЈ у конфедерацију (26. април), што се имплицитно ставља у контекст нарушавања постојећег уставног поретка и целовитости земље.

Тема Косова и Метохије коначно није у првом плану у мају, када се у фокусу налазе Словенија и Хрватска. Што се тиче односа са Словенијом, наглашава се да „Србија није ничија колонија“ (10. мај). Хрватска је добила више пажње, при чему се наводи да је „тровање (мисли се на наводно тровање Албанаца на Космету, прим. аут.) смишљено у Опатији“ (19. мај), затим се извештава о нападу на председника месног одбора Српске демократске странке (СДС) у Бенковцу и преносе се ставови да „не може нико, зато што је Србин, да носи главу у торби“ (22. мај).

Јун 1990. године такође доноси нове секуритизације за Хрватску, у којима се објашњавају „корени мржње и геноцида над Србима у Хрватској“ (1. јун), наводи се инцидент у којем су код Шибеника запаљене викендице глумцу Мији Алексићу и сликару Николи Граовцу (2. јун). У ударном наслову на насловној страници тога 2. јуна преносе се речи Николе Граовца који саопштава да му „кућу није запалио манијак него националистичка еуфорија која је победом ХДЗ достигла врхунац“.

Јул доноси равноправну заступљеност секуритизујућих потеза према Хрватској и косметским Албанцима, при чему формулације које се тичу ситуације у Хрватској постају све недвосмисленије и директније – Хрватско руководство се све јасније ставља у контекст угрожавања права локалних Срба и истовремено се представља као фактор који, заједно са словеначким руководством, настоји да уништи постојећи уставни поредак и целовитост земље. Крајем месеца, практично цела насловна страна Вечерњих новости посвећена је Декларацији о суверености и аутономији српског народа у Хрватској, коју је изгласао новоформиран Сабор Срба у Хрватској (26. јул).

Август 1990. године представља период интензивнијег заоштравања ситуације у Хрватској, што се манифестује у извештавању Вечерњих новости. Описују се отпуштања Срба са посла и подвале хрватског руководства српском народу, оснивање хрватских паравојних састава („добровољаца“) и српских сеоских стража према којима делују хрватске специјалне полицијске јединице.

Већ током наредног месеца секуритизујући потези који се односе на Хрватску постају врло експлицитно формулисани и ослоњени на историјске појмове са снажном емотивном конотацијом, као што су усташе и сеобе Срба. У том погледу, истичу се наслови попут „усташки сценарио почетка нове ликвидације српског народа“ (1. септембар), као и „сеобе Срба никад више“ (23. септембар). Такође су све присутније теме у којима се помињу усташки злочини из Другог светског рата, Јасеновац и слично. У септембру 1990. године само 17% регистрованих секуритизујућих потеза односило се на проблеме у АП Косово и Метохија, што указује на промену тежишта у извештавању овог листа.

Поменуто пребацивање тежишта са дешавања на Космету ка „северозападним републикама“ видљиво је и у октобру 1990. године. Поново су приметни наслови у којима се већ етаблирана претња (албански сепаратисти са Космета) повезује са новом претњом (републичко руководство Хрватске), као што је видљиво у следећем наслову из 18. октобра 1990. године: „Албански специјалци у Хрватској – више него сигурно да у редарству и агентурама нове

хрватске власти увелико раде Албанци.“ Наставља се са употребом историјских референци, а ново хрватско руководство оптужује се и по партијско-идеолошкој линији и то за „бољшевизам оличен у реваншизму“ (19. октобар).

Новембар 1990. године обележава забринутост за опстанак Југославије, понашање словеначког руководства које се, између осталог, оптужује за диверзију (22. новембар). Осим тога, помиње се и својеврсни економски рат који је Србија водила са „северозападним републикама“, односно Словенијом и Хрватском. Коначно, велика пажња посвећена је убиству милиционара Горана Алавање које се догодило крајем месеца у околини Обровца у Хрватској.

Ни последњи месец у 1990. години није био релаксиран, имајући у виду да смо издвојили 13 секуритизујућих потеза, који су имали веома оштру реторику. Наиме, наслови су указивали на планове хрватског руководства за нападе на јединице ЈНА, хрватски Сабор је, усвојивши нови републички устав, „аплаудирао против Југославије“ (23. децембар), а Председништво СФРЈ је након плебисцита у Словенији разматрало „мере против отцепљења којима ће се заштитити интереси и интегритет земље“ (19. децембар). Већ је у овом моменту пажљивом читаоцу београдског дневника могло да буде у потпуности јасно да савезну државу у наредној 1991. години очекују бројни озбиљни изазови.

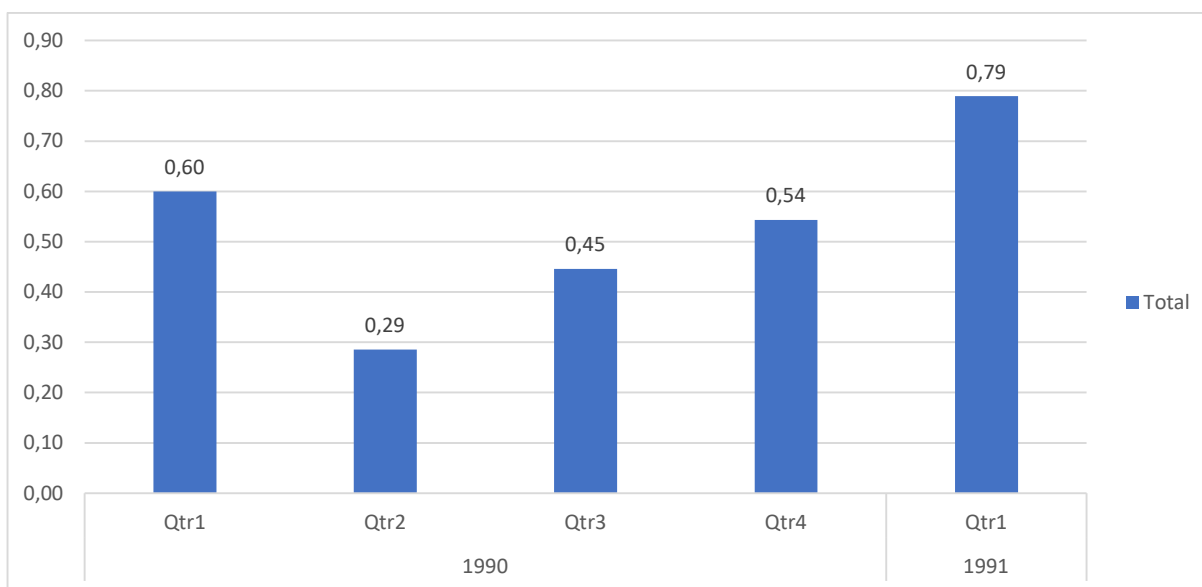
Јануар 1991. године доноси чак 18 секуритизујућих потеза, међу којима су посебно значајни они који се односе на одлуке савезних органа о неопходности разоружавања свих паравојних састава, што је задатак које је Председништво СФРЈ доделило ЈНА. На такву одлуку руководство Хрватске је одговорило да ће се „свим средствима супротставити сваком покушају уплитања армије у послове из уставно-правне надлежности МУП Хрватске“ (11. јануар). У то време, у Хрватској је, како преносе Вечерње новости, од стране републичких власти „до усијања подгрevano анти-армијско и антијугословенско расположење“ (23. јануар), тако да су обриси и актери будућег сукоба постајали све јасније видљиви: наиме, са као кључни субјекти су се издвајали Југословенска народна армија као једина легална војна формација у СФРЈ, затим републички МУП Хрватске и паравојске које су биле блиске владајућој партији, али које још увек нису биле сасвим логистички обезбеђене и коначно „одметнуте“ полицијске станице и грађани српске националности који су формирали сеоске страже и сличне паравојне оружане групације.

Фебруар 1991. године доноси значајан скок од 32 регистрована секуритизујућа потеза, од којих је 26, односно 81 одсто, посвећено ситуацији у Хрватској. Такође, у овом периоду јасно је истицан и мото „сви Срби у једној држави“ (1. и 13. фебруар). Као жариште кризе у Хрватској истакнута је Славонија, поготово вировитички крај, који је „популаризован“ захваљујући, између осталог, афери везаној за илегално увожење оружја у ту републику из суседне Мађарске. Поменута тема која и током фебруара учестало одјекује у београдском дневнику.

Коначно, март 1991. године доноси укупно 22 регистрована секуритизујућа потеза који су махом усмерени ка дешавањима у Хрватској, односно поступању тамошњих власти. Истиче се интервенција МУП Хрватске у Пакрацу, при чему се наводи да су хрватски милиционери, осим репресије према локалним Србима, пуцали на војску (6. март). Осим тога, констатује се да је Председништво СФРЈ у функцији врховног команданта оружаних снага пропустило прилику да донесе адекватне одлуке, те да је у Председништву „преовладао однос снага који не води рачуна о суверенитету, независности и територијалном интегритету земље“, који је „оријентисан на подршку распаду земље (16. март).

0.53 секуритизујућа потеза, нешто више него што је то био случај са загребачким дневним листом.

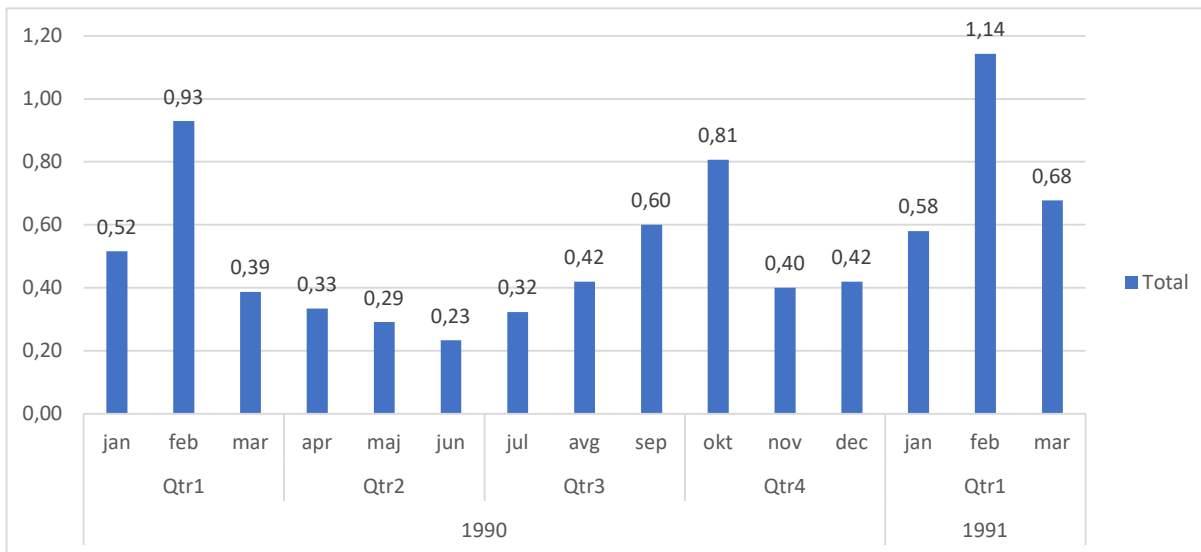
Ипак, дистрибуција секуритизујућих потеза у Вечерњим новостима током периода обухваћеног истраживањем оквирно је одговарала оној која је забележена на примеру загребачког Вечерњег листа. Наиме, и у случају извештавања београдског дневника током првог тромесечја 1990. године такође је примећено веће присуство секуритизујућих потеза, које је затим средином године било смањено, да би у последњем тромесечју поново порасло (слика 25).

Слика 25 - Просечни број секуритизујућих потеза по дану за сваки квартал (Вечерњи новости)

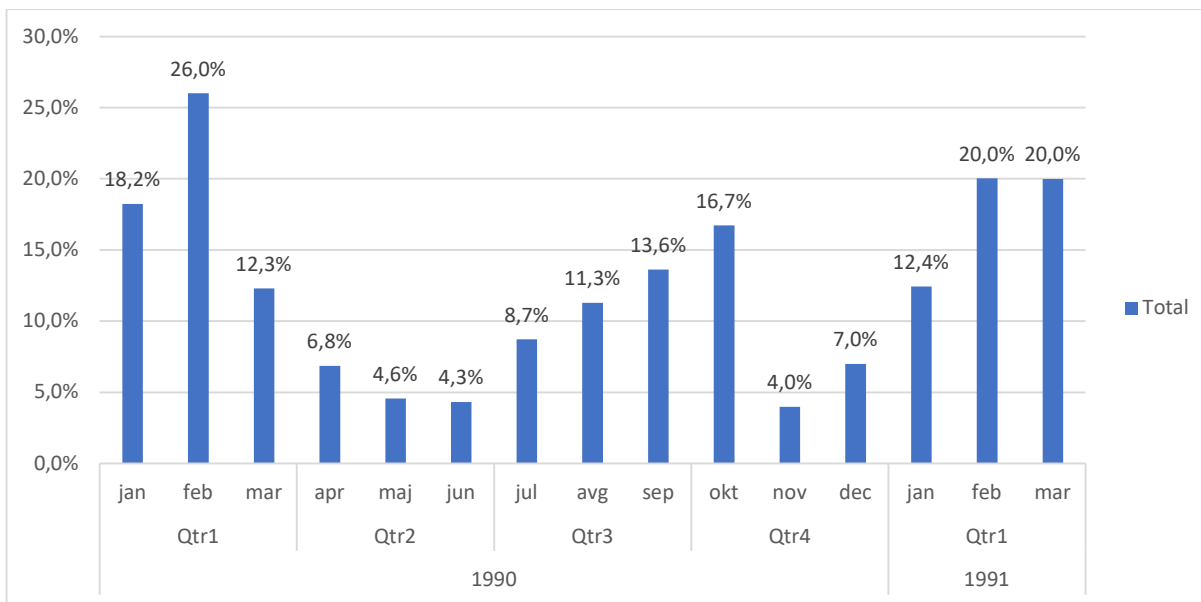
Такође, са становишта постављених хипотеза, важно је напоменути да је просечан број регистрованих секуритизујућих потеза у првом тромесечју 1991. године и у случају Вечерњих новости упадљиво већи у поређењу са истим периодом 1990. године. Наиме, током првог тромесечја 1990. године појављивало се 0.60 секуритизујућих потеза дневно, док је тај показатељ након годину дана достигао вредност 0.79. Поменута разлика сведочи о много интензивнијој кампањи секуритизације у периоду који је непосредније претходио избијању грађанског рата, услед чега се може закључити да су полазне претпоставке и теоријска очекивања ове студије потврђена и на примеру извештавања Вечерњих новости.

Дистрибуција просечног броја секуритизација на насловници за сваки месец (слика 26) такође показује раст у периоду од јула до октобра 1990. године, а затим поново од децембра 1990. практично до избијања сукоба, с тим што је фебруар месец са апсолутно највећим бројем секуритизујућих потеза.

Слика 26 - Просечни број секуритизујућих потеза по дану за сваки месец (Вечерње новости)

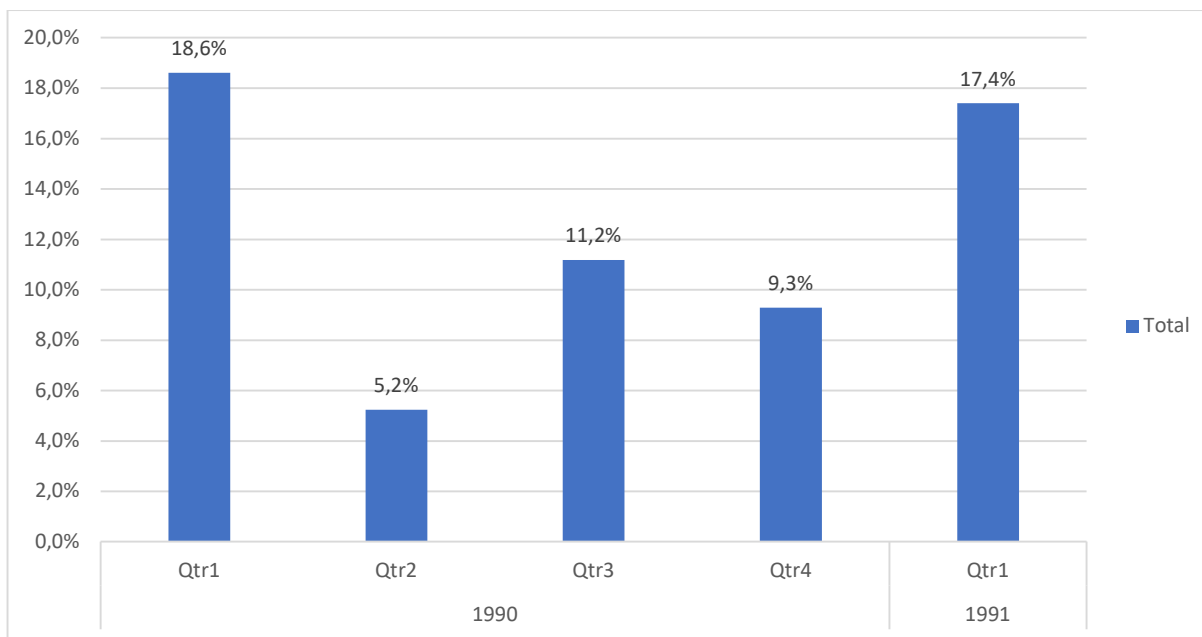
Када је реч о процентуалној заступљености секуритизујућих потеза на насловним странама Вечерњих новости, слика донекле другачија. Наиме, на месечном нивоу се примећују три таласа интензивнијег раста заступљености: почетак 1990. године, период од јула до октобра исте године и период од почетка 1991. године до избијања сукоба (слика 27).

Слика 27 - Просечна површина насловне стране коју су заузимали секуритизујући потези на месечном нивоу (Вечерње новости)

На кварталном нивоу, слика је донекле јаснија јер је јасније да су у два периода секуритизујући потези израженије истицани на насловној страни Вечерњих новости. У питању је почетак 1990. године, када је доминирала тема кризе на Космету и прво тромесечје 1991. године,

непосредно пре избијања грађанског рата у Хрватској, што је начелно резултат који би се и очекивао са становишта полазних претпоставки овог истраживања (слика 28).

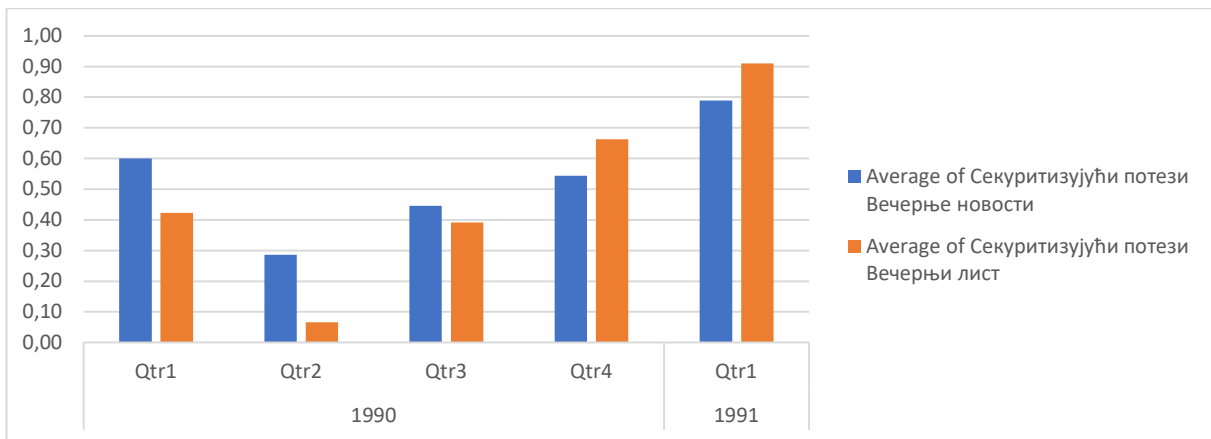

Слика 28 - Просечна површина насловне стране коју су заузимали секуритизујући потези на кварталном нивоу (Вечерње новости)

4.1.5.1.3 Упоредни преглед извештавања Вечерњег листа и Вечерњих новости у претконфликтном периоду

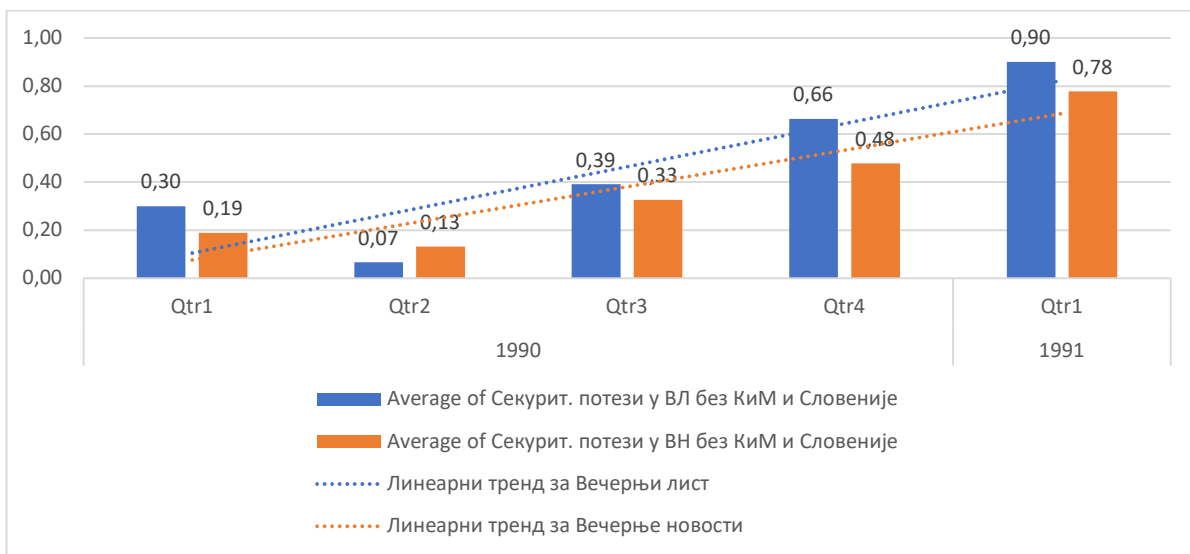
Након сагледавања квалитативних и квантитативних аспеката регистрованих секуритизујућих потеза на обрађеном медијском узорку, могло би се закључити да је извештавање Вечерњег листа и Вечерњих новости, генерално посматрано, имало значајан број сличних одлика. Наиме, на насловним странама потенциране су сличне теме, али са различитих становишта, као што се може приметити на *bag of words* сликама приказаним у претходном тексту.

У погледу генералне сличности уредничке политике београдског и загребачког дневника у претконфликтном периоду користан показатељ представља слика 29, на којој је приказан упоредни преглед просечног броја секуритизујућих потеза на насловним странама двају листова на кварталном нивоу током истраживаног периода. Са становишта хипотетичког оквира ове студије, посебан значај има континуирани раст од трећег квартала 1990. године који је примећен на примеру оба листа.

Слика 29 - Упоредни преглед просечног броја секуритизујућих потеза на насловним странама Вечерњег листа и Вечерњих новости током истраживаног периода

Пример Космета је нарочито занимљив због тога што је на неки начин послужио за посредно узајамно секуритизовање Србије и Хрватске и због тога су секуритизујући потези који се односе на КиМ и уврштени у искуствени материјал ове студије. Феномен посредног секуритизовања значајан је у општем смислу јер показује сложеност избора који се понекад морају направити приликом прикупљања и кодирања искуствених података. Међутим, уколико филтрирамо секуритизујуће потезе и избацимо из анализе све што се односи на Словенију и Космет добијамо увид који је за нијансу речитији јер очигледније приказује значајно интензивирање процеса узајамне секуритизације у првом тромесечју 1991. у односу на исти период 1990. године (слика 30).

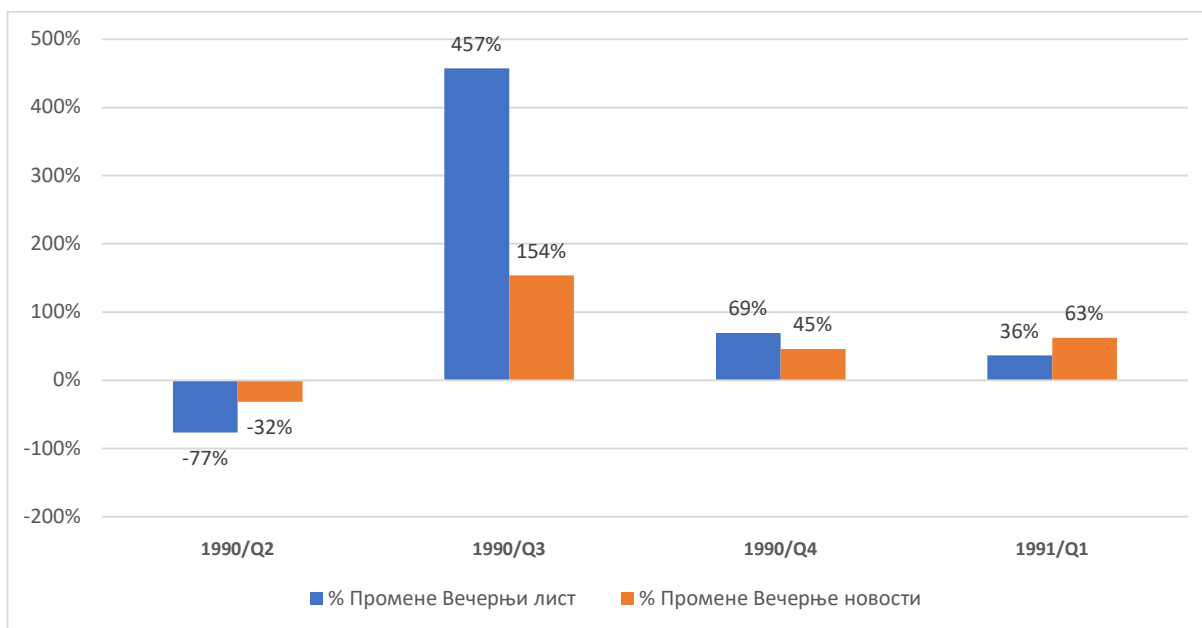

Слика 30 – Упоредни преглед броја секуритизујућих потеза у Вечерњим новостима и Вечерњем листу без референци на ситуацију на КиМ или у Словенији

Наиме, просечан број секуритизујућих потеза који се могао учити током првог тромесечја 1990. године на насловници Вечерњих новости, а непосредно се односио на Хрватску износио је 0.19, да би годину дана касније његова вредност повећана на 0.78, што је четвороструко

повећање. Слично томе, просечан број секуритизујућих потеза на насловници Вечерњег листа који се односе директно на Србију и Србе у Хрватској повећан је троструко: са 0.3 у прва три месеца 1990. на 0.9 у првом тромесечју 1991. године.

Евидентно је и да је линеарни тренд посматраних показатеља током истраживаног периода био изразито позитиван. Осим наведеног, генерална слика се није много променила: и даље је прво тромесечје карактерисало веће присуство секуритизујућих потеза, да би у другом тромесечју оно било знатно ниже, а затим је уследио раст све до избијања оружаног сукоба. Са становишта хипотетичког оквира ове студије корисно је обратити пажњу и на проценат промене просечног броја секуритизујућих потеза на насловницама по кварталима. Наиме, у случају Вечерњих новости може се приметити мања осцилација све до последњег тромесечја када је она доста већа у односу на хрватски дневник, док је код Вечерњег листа у том смислу ситуација варијабилнија, при чему су нарочито упадљива повећања у трећем и четвртом кварталу (слика 31).

Слика 31 - Промене просечног броја секуритизујућих потеза на насловној страни по кварталима

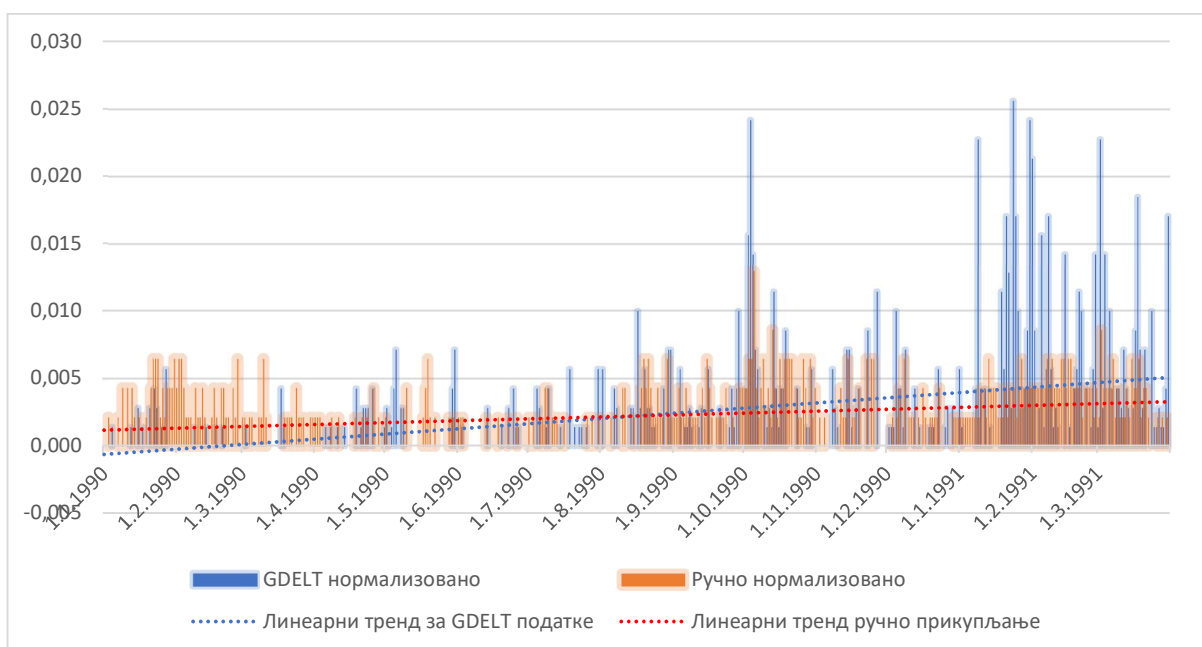
Остаје отворено истраживачко питање да ли би у објашњењу драматичног повећања присуства секуритизујућих потеза на насловници Вечерњег листа у трећем кварталу 1990. године битну улогу играла чињеница да националистички оријентисан ХДЗ почиње да испољава свој директан утицај на медије тек након доласка на власт крајем прве половине 1990. године. Међутим, оно што је јасно је да се праћење интензитета промене изабраног индикатора по једнаким временским интервалима веома добро уклапа у теоријски и методолошки оквир ове студије јер се показало да добро одражава стварну политичко-безбедносну ситуацију током посматраног периода.

4.1.5.2 Машински генерисани подаци

Када је реч о машински генерисаним подацима помоћу којих је апроксимиран број секуритизујућих потеза, очекивано је да је *GDELT* систем регистровао много више релевантних догађаја него што је то случај са мануелним прикупљањем. Наиме, за 1990. годину укупно је забележено 342, а за прво тромесечје 1991. године 361 догађај, што је укупно 703 догађаја за истраживани период наспрам ручно прикупљених 465.³⁸

Када се тумачи разлика у количини прикупљених података, требало би имати у виду да су према дизајну ове студије *CAMEO* категорије употребљене као апроксимације секуритизујућих потеза, те да као такве укључују и остале догађаје из исте категорије пронађене у текстовима обрађених вести. С обзиром на наведену специфичност, у наредном тексту биће детаљније сагледане карактеристике машински генерисаних података и њихов однос са искуственом евиденцијом која је настала на основу ручног кодирања изворног материјала.

У вези са тим, на слици 32 се на примеру нормализованих вредности за сваки дан у истраживаном периоду могу приметити извесна одступања која постоје између два скупа података. На пример, у првом тромесечју било је више ручно регистрованих података, док је од половине године ситуација обрнута. Међутим, узлазни тренд, који је теоријски очекиван, присутан је у оба скупа података и не разликује се драматично.

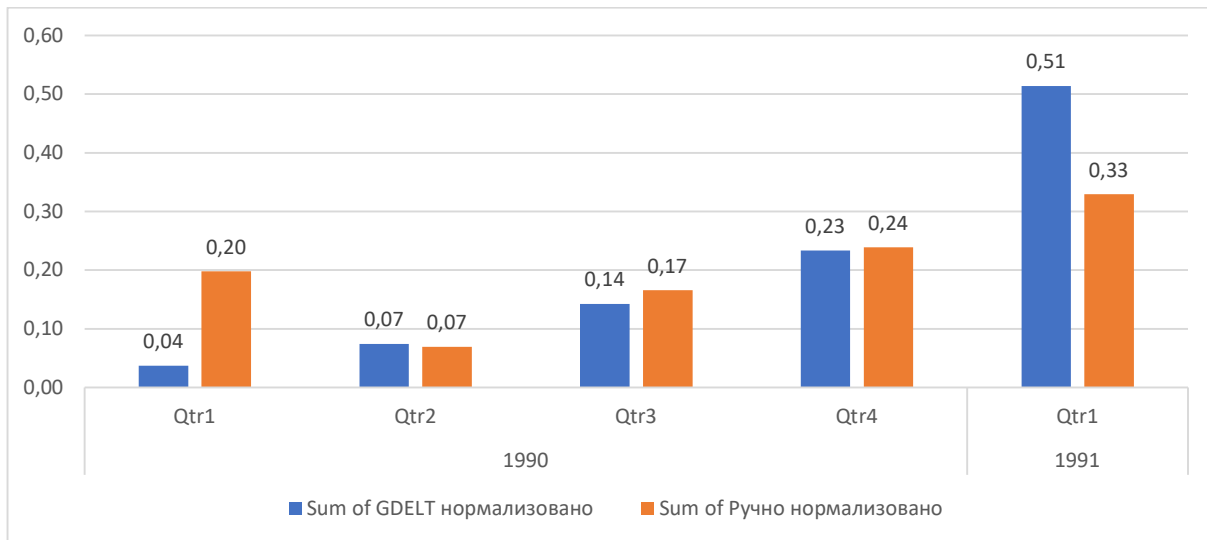

Слика 32 - Упоредни преглед нормализованих вредности машински и мануелно прикупљених података

Сличност посматраних скупова података постаје ипак очигледнија на вишем нивоу агрегације, о чему сведочи преглед на кварталном нивоу (слика 33). Могло би се стога закључити да је у

³⁸ Имајући у виду да системи за аутоматизовано прикупљање немају имплементирану рутину за дедупликацију, са укупним бројем машински прикупљених података смо поредили смо укупан број секуритизујућих потеза из оба извора која смо мануелно кодирани (Вечерњи лист и Вечерње новости).

три од пет тромесечних периода количина ручно и машински прикупљених података има готово истоветна, док је у периоду непосредно пре избијања конфликта, задржана генерална тенденција која је теоријски очекивана и подразумева значајан скок вредности.

Слика 33 - Упоредни преглед нормализованих вредности машински и мануелно прикупљених података на кварталном нивоу

Највеће одступање забележено је у првом тромесечју када је број ручно прикупљених секуритизујућих потеза био знатно већи од онога који је прикупио машински систем, али је оправдано претпоставити да је томе допринео још увек недовољно развијен прикупљачки механизам аутоматизованог система, који би временом требало да буде побољшан.

Наведена одступања додатно указују на потребу разматрања могућности за прилагођавање аутоматизованих модула за кодирање текста специфичном задатку екстракције секуритизујућих потеза из изворне грађе. Истраживачко искуство настало током израде ове студије говори у прилог одређењима у којима би се, макар иницијално, за те потребе креирали одговарајући речници, након чега би се могле размотрити и сложеније идеје. Несумњиво је да би се на тај начин значајно унапредили начини генерисања високо релевантне искуствене грађе за студије безбедности.

4.1.6 Вербални индикатори грађанског рата

Након што смо сагледали карактеристике безбедносног контекста у предратној социјалистичкој Југославији и проучили ручно, односно машински прикупљене податке о секуритизујућим потезима у хрватској и српској штампи, на реду је финални део ове истраживачке студије у којем је потребно да поменуте увиде упоредимо са подацима о материјалној ескалацији конфликта и на тај начин проверимо да ли су наше полазне хипотезе постојању вербалних индикатора конфликта валидне у случају грађанског рата у Хрватској.

Конкретније, пред нама су два примарна циља. Најпре је потребно да утврдимо да ли секуритизујући потези претходе сукобима, а не обратно. Затим, преостаје да испитамо да ли су секуритизујући потези све учесталији, односно да ли је забележен тренд њиховог умножавања у периоду који претходи избијању оружаних сукоба.

Коначно, остаје нам да проверимо и да ли се квалитет секуритизујућих потеза мења на тај начин да они постају све експлицитнији и оштрије формулисани како се оружани сукоб приближава. Потврдни одговор на свако од постављених питања омогућио би нам да закључимо да постоји чврста искуствена заснованост наших полазних претпоставки на примеру ескалације грађанског рата у Хрватској.

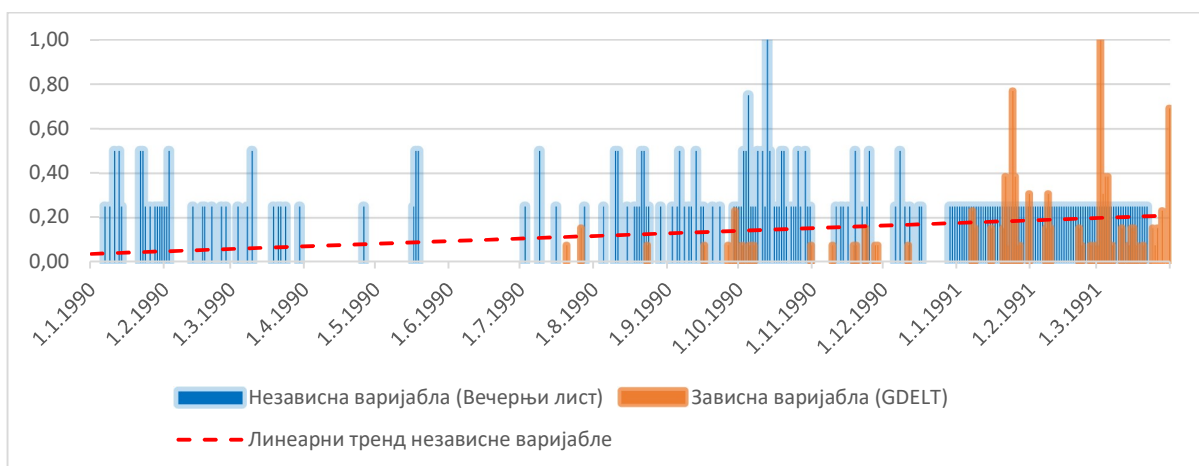
4.1.6.1 Ручно кодирана независна варијабла (Вечерњи лист) и зависна варијабла

Суштина овог дела истраживања састоји се у поређењу две временске серије. Једна се односи на фреквенцију секуритизујућих потеза, односно потенцијално секуритизујућих наслова на насловницама Вечерњег листа, а друга на учесталост безбедносних инцидената у којима су учесници Срби и Хрвати у оквиру састава милиције, ЈНА, паравојних јединица или делујући као вршиоци јавних функција.

Прва ствар која у том смислу упада у очи је несклад у вредностима на у – оси у смислу да је инцидената, генерално гледано, укупно било много више и тиме су јако одскакали од вредности секуритизујућих потеза. Како бисмо омогућили лакше визуелно поређење, одлучили смо да податке нормализујемо, тј. сведемо на исту меру.

Нормализација података извршена је у складу са уобичајеном формулом за ту намену, која подразумева да се од вредности посматраног податка најпре одузме минимална забележена вредност за целу варијаблу, а затим да се та разлика подели разликом максималне и минималне вредности варијабле. Након примене описане трансформације изворних података, све вредности нормализованих варијабли кретале су се у опсегу од 0 до 1, што је омогућило упоређивање.

На основу графичке репрезентације прикупљених података (слика 34) може се уочити да је пре јаснијег испољавања зависне варијабле прошао вишемесечни период јасне манифестације независне променљиве, односно да је пре него што су забележени озбиљнији инциденти на терену (период од јула 1990. године, када су почели проблеми на ширем подручју Книнске крајине) у Вечерњем листу већ била недвосмислено спровођена дуготрајнија кампања секуритизације.

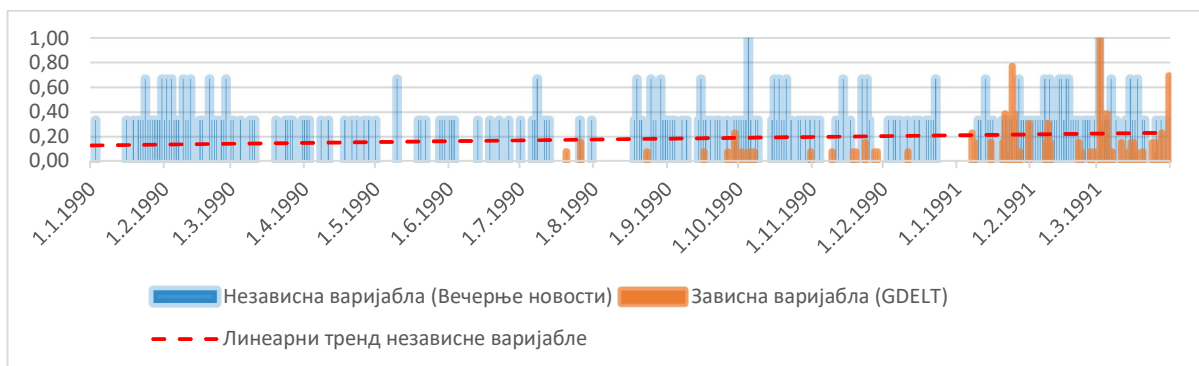
Слика 34 – Однос ручно кодиране независне и машински генерисане зависне варијабле (Вечерњи лист)

Почетком јула 1990. године, упоредо са јављањем инцидената, појављује се све већи број секуритизујућих потеза и то све учесталије, да би од 1991. године та врста наслова готово свакодневно била присутна на насловним странама Вечерњег листа, о чему сведочи део графикона од јануара 1991. године надаље. Описано испољавање индикаторске варијабле, сагледано у контексту вредности независне променљиве, такође је у потпуности очекивано са становишта теоријског и хипотетичког оквира ове студије. Наведене чињенице снажно говоре у прилог полазних истраживачких претпоставки, услед чега се може закључити да је праћење насловних страна Вечерњег листа и њихова анализа у погледу присуства секуритизујућих потеза могла је да буде употребљена као један од валидних индикатора ескалације грађанског конфликта у Хрватској.

4.1.6.2 Ручно кодирана независна варијабла (Вечерње новости) и зависна варијабла

Извештавање Вечерњих новости било је донекле другачије од претходно анализираних хрватског дневног листа (слика 35). Наиме, у случају београдског дневника, није било значајнијег периода паузе у смислу ређег присуства секуритизујућих потеза са насловних страна, као што се то могло приметити у Хрватској у периоду од априла до јула. Са тог аспекта, „најмирнији“ период био је између јула и септембра 1990. године, иако је и у то време било значајних секуритизујућих потеза, нарочито крајем јула и почетком августа

Слично Вечерњем листу, и на насловним страницама Вечерњих новости крајем лета 1990. године може се приметити период учесталије секуритизације, који од почетка 1991. године практично нема значајније прекиде. Друга сличност београдског и загребачког дневника огледа се у чињеници да је октобар 1990. године био нарочито изражен период, сада се већ може рећи, узајамне секуритизације Срба и Хрвата. У том смислу корисно је подсетити се да је поменути месец карактеристичан по додатном заоштравању односа двају народа на подручју Книнске крајине и Загоре. Трећа битна сличност између обрађеног медијског узрока хрватске и српске штампе огледа се у томе да је и у случају Вечерњих новости тренд независне варијабле растући. Дакле, може се закључити да је извештавање београдског дневника такође у складу са нашим хипотезама, те да их искуствено утемељује и потврђује. Другим речима, праћење извештавања Вечерњих новости у периоду пре рата у Хрватској могло је да укаже на пораст конфликтног потенцијала између тадашње две федералне јединице, као и међу грађанима СР Хрватске.

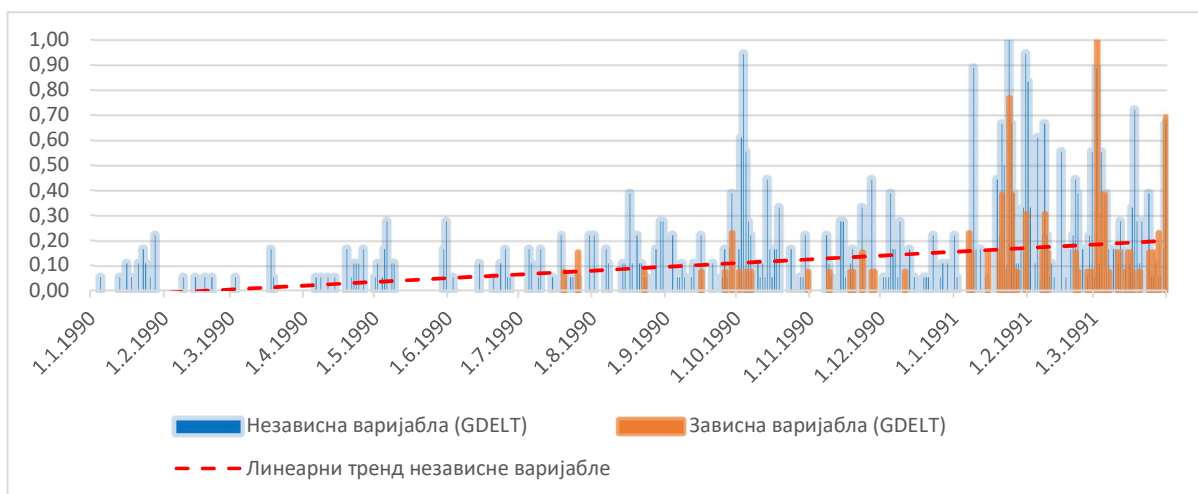
Слика 35 - Однос ручно кодиране независне и машински генерисане зависне варијабле (Вечерње новости)

4.1.6.3 Машински кодирана независна и зависна варијабла

Разматрање „понашања“ индикаторске варијабле која је производ ручног мерења у односу на аутоматски прикупљене вредности зависне променљиве добар је контекстуални оквир за поређење машински генерисаних варијабли (слика 36). На тај начин можемо да проверимо не само то да ли су одрживе истраживачке хипотезе, већ и да ли смо направили добра опредељења приликом избора *CAMEO* категорија које апроксимирају ручно прикупљене податке. Оно што након анализе расположиве искуствене грађе можемо констатовати је да су оба поменута критеријума у овом случају, у већој или мањој мери, задовољена.

Наиме, карактеристични „скок“ индикаторске варијабле који је забележен почетком 1990. године приметан је и на машински кодираним подацима. Затим, сличније Вечерњем листу, следи нека врста паузе све до маја 1990. године, од када је приметна већа учесталост секуритизујућих потеза.

У погледу адекватне супституције ручно прикупљених података са композитном машински генерисаном индикаторском варијаблом нарочито нам је значајно то што се врло јасно уочава и истиче скок вредности варијабле у октобру 1990. године, што је у потпуности у складу са ручно прикупљеним подацима. То је врло важан показатељ да су одговарајуће *CAMEO* категорије обухватиле и искуствени садржај који нам је од прворазредног значаја.

Слика 36 - Однос нормализованих вредности машински генерисане независне и зависне варијабле

Такође, исто као и у случају ручно генерисаних индикаторских варијабли, машински генерисана независна варијабла има растући тренд, а јачање интензитета и учесталости вредности ове променљиве веома се јасно види у првом тромесечју 1991. године, што је период који је непосредно претходио избијању оружаног сукоба. Сходно изнетом, можемо закључити да је и у случају када су обе варијабле машински прикупљене наша хипотетичка конструкција добила неопходну искуствену заснованост.

4.1.6.4 Радикализација секуритизујућих потеза наспрам радикализације конфликта

Говорећи о претпостављеном односу индикаторске и зависне варијабле у хипотетичком оквиру ове студије изнели смо очекивање према којем би требало да региструјемо одређене квалитативне промене секуритизујућих потеза како конфликт постаје извеснији и временски ближи. Другим речима, претпоставили смо да ће радикализација реторике претходити радикализацији конфликта.

Међутим, у том погледу наметнуло се питање начина на који ћемо моћи да меримо радикализацију реторике. Наше опредељење била је тзв. анализа сентимента (тона) текста који сачињава секуритизујући потез. Ипак, дужни смо да напоменемо да је начин на који је овде спроведена анализа сентимента крајње рудиментаран и као такав врло ограничених могућности, али је зато истовремено врло транспарентан, како у домену функционисања, тако и у погледу имплементације што је у складу са наменом којој би у оквиру ове студије требало да послужи.

Наша имплементација аутоматизованог алата за спровођење анализе сентимената секуритизујућих потеза подразумевала је два корака:

- Креирање „сентимент-табеле“ која ће садржати сваку реч која је присутна у анализираном текстуалном корпусу и придруживање оцене сентимента тој речи. Оцена сентимента имала је три могуће вредности: -1 уколико је сентимент речи негативан, 0 уколико је неутралан и 1 уколико је позитиван.
- Креирање програмске скрипте која ће учитати све забележене секуритизујуће потезе и постојећим подацима (време регистровања, итд.) придружити оцену сентимента.

Функција која оцењује секуритизујуће потезе обухватала је неколико корака:

- Креирање варијабле која ће бележити сентимент секуритизујућег потеза. Ова варијабла ће се иницијализовати на 0 приликом сваког позивања функције, а затим ће садржати збир оцена сентимента сваке појединачне речи од које се састоји секуритизујући потез;
- Разбијање секуритизујућег потеза на конститутивне речи
- Свака од појединачних речи тражи се у претходно креираној сентимент-табели, где јој је придружена оцена сентимента. Уколико буде пронађена, локална варијабла која садржи сентимент секуритизујућег потеза се увећава за ту појединачну оцену сентимента пронађене речи

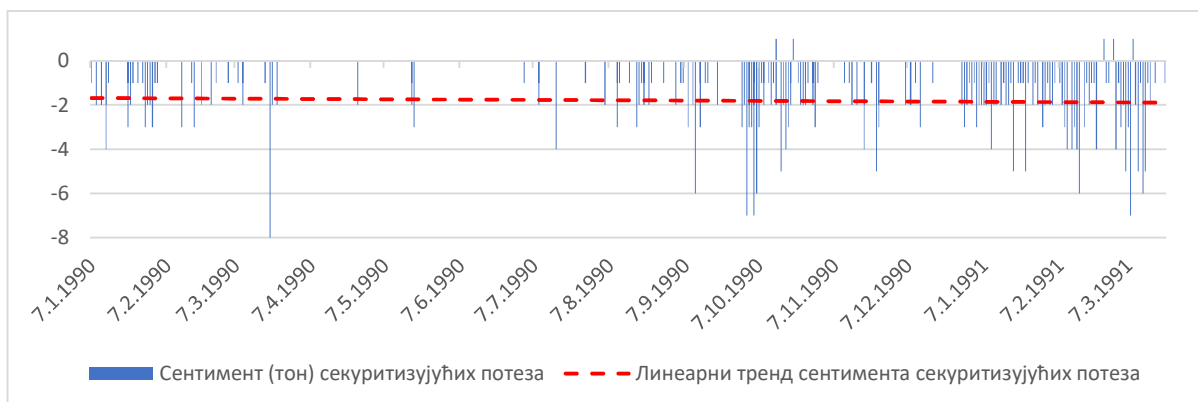
Применом описаног поступка били смо у стању да креирамо још једну истраживачку варијаблу помоћу које смо могли да проверимо другу посебну хипотезу. Наиме, као резултат смо добили временску серију која је садржала вредности сентимента сваког секуритизујућег потеза. Таква варијабла компатибилна је са постојећим подацима о ескалацији конфликта, што је омогућило њихово графичко представљање и једноставно визуелно поређење.

Међутим, још једном бисмо истакли да је добијене резултате потребно тумачити имајући у виду рудиментарни карактер употребљеног истраживачког инструмента. Иако је наш алат за анализу сентимента у погледу идеје и суштинских елемената усклађен са литературом и праксом (Taboada et al., 2011), сигурно је да би поступак креирања табеле са оценама емотивног „поларитета“ речи могао да буде знатно унапређен.

Међутим, имајући у виду да су нам били добро познати контекст и специфичности везане за обрађени текстуални корпус, сматрамо да су резултати ипак употребљиви. Свакако, као и у сличним случајевима у литератури, могућност примене поменутог „речника“ у другим истраживачким студијама у најбољем случају веома је ограничена (Taboada et al., 2011, p. 268)

и чини се да је у случају овакве врсте истраживања добра пракса израда наменских речника, или макар пажљиво прилагођавање постојећих решења.

Секуритизујуће потезе разматрали смо за сваки лист засебно, како бисмо добили бољи увид у локалну динамику и карактер секуритизације. Наиме, претпоставили смо да ће постојати одређене разлике у извештавању хрватског и српског медија, које ће вероватно бити, између осталог, условљене специфичностима локалног политичког контекста. Ова се претпоставка показала као тачна.

Слика 37 - Сентимент секуритизујућих потеза у Вечерњем листу

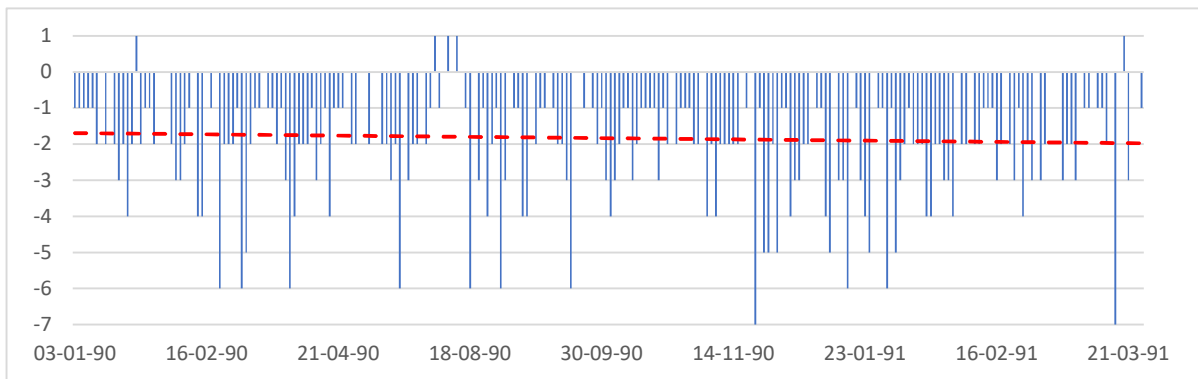
Наиме, када је реч о емотивном тону секуритизујућих потеза у Вечерњем листу (слика 37), оно што на први поглед можемо да закључимо јесте да се учесталост релевантних наслова са изразито негативним емотивним набојем упадљиво повећава у периоду који претходи отвореном оружаном сукобу. Такође, читав анализирани период карактерише доминантно негативан тон, уз пар изузетака у којима је забележено присуство већег броја појмова са позитивнијим „поларитетом“.

На основу тога, може се закључити да је извештавање Вечерњег листа у потпуности усклађено са нашим полазним хипотезама. Наиме, оно је упадљиво негативније у периоду који непосредније претходи сукобу. Такође, читав истраживани период карактерише негативан тренд емотивног тона текста, односно са протоком времена тон постаје све негативнији

Уколико сагледамо извештавање Вечерњих новости у истом периоду (слика 38), најпре је приметно да се у случају београдског дневног листа прилично негативни наслови јављају током целог истраживаног периода релативно конзистентно, али су ипак уочљиви и периоди када је тон био изразитије негативан, на пример од фебруара до августа 1990. године, а затим од краја новембра 1990. до краја јануара 1991. године.

Међутим, оно што је кључно са становишта наше полазне хипотезе која подразумева да радикализација реторике претходи радикализацији сукоба, јесте чињеница која се остварила и у случају извештавања Вечерњих новости, а то је негативан тренд емотивног тона текста. Дакле, и на овом примеру потврдило се очекивање да емотивни набој текста, као апроксимација радикализације реторике, добија све негативније вредности, како ескалација конфликта, изражена у фреквенцији инцидената, расте.

У том смислу, иако не у свим аспектима тако очигледно као што је то случај са извештавањем Вечерњег листа, медијски узорак из Вечерњих новости такође је генерално усклађен са нашим хипотезама и у том смислу их искуствено утемељује.

Слика 38 - Сентимент секуритизујућих потеза у Вечерњим новостима

4.1.7 Закључак

Студија ескалације грађанског рата на подручју бивше СР Хрватске представља кључни сазнајни допринос овог рада јер у односу на целокупан емпиријски део дисертације садржи најквалитетније искуствене показатеље на основу којих је могуће проценити утемељеност истраживачких хипотеза и изнети општу процену прогностичких домета теорије секуритизације. Због тога емпиријска заснованост полазних истраживачких претпоставки која је током ове студије случаја установљена има нарочито велики значај.

Самостално прикупљање и ручна обрада изворне новинске грађе представљала је оригинални научни допринос најпре због тога што је постојећи корпус искуствене грађе који обухвата насловне странице загребачког Вечерњег листа проширен додавањем насловних страна београдских Вечерњих новости и Политике у периоду од скоро годину и по дана, а затим и због примене аналитичког и методолошког поступка који у научној заједници наше земље везаној за студије безбедности до сада није спроведен.

С обзиром на то да је на примеру грађанског рата у Хрватској изабрани теоријски оквир тестиран и на ручно и на машински генерисаним подацима, битно је нагласити неколико запажања.

Пре свега, у сазнајном смислу, увиди добијени на основу ручно кодираних текстуалних материјала супериорнији су у односу на машински генерисане податке. Таква ситуација је очекивана због тога што је у питању био релативно кратак период који није захтевао ангажовање више људи на задацима прикупљања и обраде материјала, па су избегнути неки од проблема који се везују за интерсубјективна тумачења кодне шеме, замор, грешке и слично. Затим, човек је још увек знатно бољи од машине на задацима семантичке обраде текста, што је веома важан фактор од којег зависи квалитет издвојених секуритизујућих потеза. Коначно, за разлику од ручно кодираних искуствене грађе, машински генерисани подаци нису наменски креирани за потребе истраживања базираног на конструктивистичком теоријском оквиру, услед чега је сасвим очекивано да њихова употребна вредност буде мања.

У вези са изнетим је и кључно запажање које проистиче из спроведене студије случаја. Реч је о томе да су се на примеру ескалације грађанског рата у Хрватској машински генерисани подаци показали као довољно добар емпиријски садржај на основу којег је било могуће спровести анализу индикатора и правовремено уочити пораст кризног потенцијала у периоду који је претходио избијању оружаних дејстава.

Тиме није само потврђен прогностички значај аналитичких модела заснованих на теорији секуритизације, што је основни циљ ове дисертације, већ је промовисан и нови извор

емпиријских података, који допушта анализу ситуације у реалном времену, када је могуће упућивање раног упозорења на растућу кризу, за разлику од традиционалних истраживачких приступа у конструктивистичким студијама безбедности, који су усмерени ка интерпретацији прошлих догађаја на основу ручно обрађиване искуствене грађе.

4.2 Грађански рат у Украјини

4.2.1 Увод

Вероватно нећемо погрешити уколико кажемо да сваки оружани сукоб садржи идентитетску компоненту, јер би без ње било јако тешко дефинисати ко се бори против кога, а самим тим и због чега се бори. Међутим, чини нам се да у случају Украјине секуритизација идентитета и са њом повезана политичка надметања имају централни значај. Другим речима, генеричко језгро грађанског конфликта у Украјини ситуирано је у оквиру друштвеног домена који се речником Копенхагенске школе може назвати социјеталним сектором. На ту релативно несвакидашњу околност, између осталих, указује и савремени украјински историчар Сергеј Јекелџик.³⁹ Такође, поменути интересантна одлика украјинског сукоба представља један од разлога због којих је он укључен у емпиријски део ове студије, будући да је теоријски део тежишно базиран на аналитичком оквиру Копенхагенске школе.

Због значаја и комплексности украјинског идентитетског питања за разумевање данашњег сукоба у тој држави, потребно је више пажње посветити историјском контексту, те ћемо у наредним редовима настојати да пружимо релативно свеобухватан приказ кључних дешавања која су довела до тога да чак и данас становници који насељавају Украјину имају донекле различита виђења у погледу сопственог порекла и одређења.

4.2.2 Историјска позадина сукоба

Као што прича о генези идентитетских поимања грађана данашње Украјине мора бити смештена у адекватни историјски оквир, тако је и сам историјски наратив пожељно просторно контекстуализовати кроз сагледавање географских одлика терена на којем су се дешавала важна историјска догађања.

Прво што се уочава када је реч о географском аспекту је то да Украјина заузима простор који је несумњиво имао велики геополитички значај у свим досадашњим епохама, као што га сасвим извесно има и у садашњем времену. Не само што је незанемарљив део поменуте територије прекривен изразито плодним черноземом, па је тиме његов привредни потенцијал висок, већ је у питању и важан стратегијски правац који, између осталог, спаја подручја централне Европе и Азије.

Друга важна ствар која се одмах уочава јесте то да Украјина генерално гледано представља високопроходно земљиште, које је део велике европске низије, те да се као већа географска препрека која би имала функцију природне заштите границе истичу само Карпати у југозападном делу територије. Отвореност и доступност овог простора највећа је на подручјима прекривеним степом, а реч је о великом делу територије која се на југу наслања на Црно море, а на северу долази надомак Кијева. Излазак на Црно море отворило је украјинску степену за византијске и грчке утицаје, док су са североистока продирали номадска пљачкашка племена. Истовремено, са западне и северозападне стране допирали су утицаји западноевропских и нордијских народа.

Имајући у виду са једне стране саобраћајни значај и природна богатства, а са друге незаштићеност, односно лаку проходност и доступност територије, аутохтоно становништво данашње Украјине било је одувек изложено високом ризику од инвазије и покоравана спољним утицајима. Генерално говорећи, страни завојевачи би иницијално освојили

³⁹ <http://origins.osu.edu/article/ukrainian-crisis-russias-long-shadow> (приступљено 14.08.2016.)

територију насиљем, али би се потом постепено измешали са локалним становништвом и на тај начин допринели стварању мешовите демографске и културне структуре, која је карактеристична за већину подручја сличног геополитичког профила.

Могло би се рећи да је најранија и најзначајнија политичка творевина која је настала на подручју данашње Украјине, Кијевска Русија или Кијевски Рус. Према расположивим сазнањима, поменута структура највероватније је изникла из мешовитог скандинавско-германско-словенског социјалног супстрата, као резултат деловања етничких група које су настањивале исту територију и које су се временом измешале (Subtelny, 2009, p. 25).

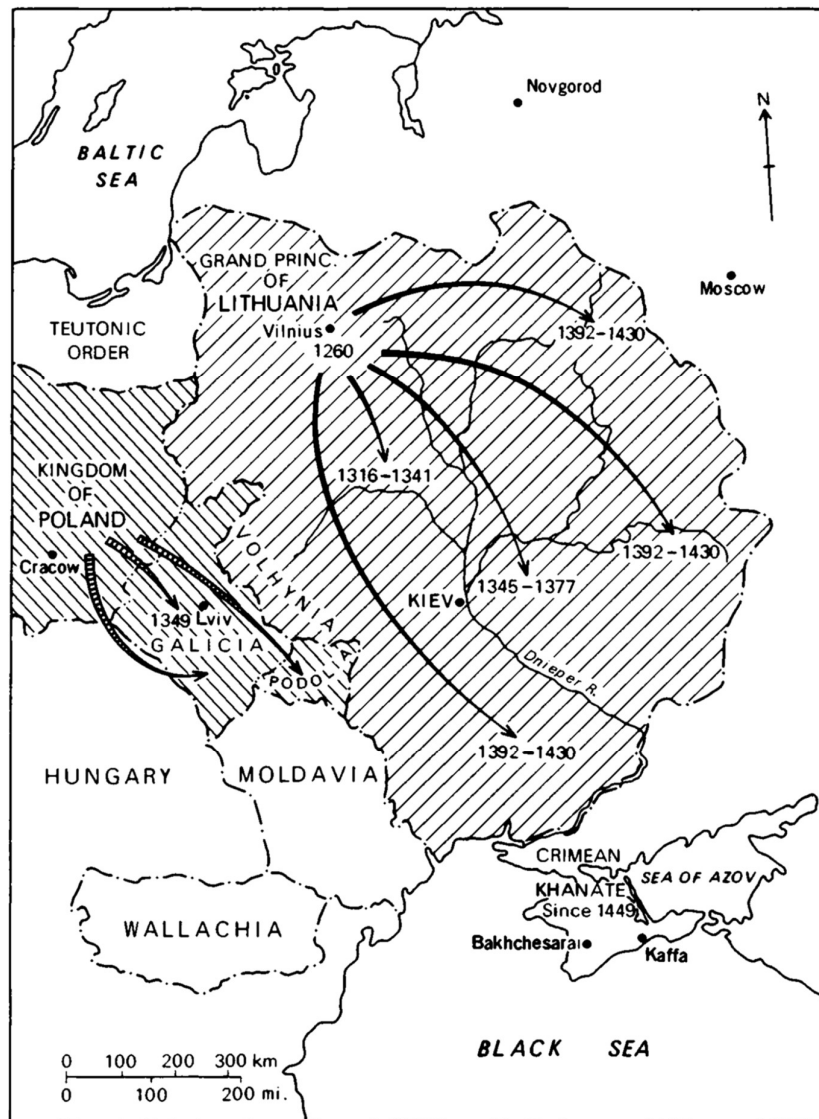
У вези са тим, литература је генерално подељена на два тора (тзв. нормански и анти-нормански приступ), у оквиру којих је (пре)наглашен утицај словенских односно германских народа на стварање Кијевског Руса (Subtelny, 2009). Такође, ваља нагласити да још увек није окончана дискусија о томе да ли је исправно тумачење блиско совјетским круговима о „тројединој Русији“, према којем је Кијевска Русија језгро из којег су настала три источнословенска народа Белоруси, Руси и Украјинци, или би такво становиште требало одбацити (више о томе у Жуковски & Субтељни, 2018). Оно што је, међутим, неспорно јесте то да данашњи Руси и Украјинци, свако на свој начин, посматра Кијевски Рус као важан део историје сопствене нације, полажући ексклузивно право на поменуто наслеђе, што додатно доприноси актуелној идентитетској збрци и додатно утемељује постојећи конфликт. Другим речима, како је јачала украјинска национална свест у 19. столећу тако је јачао и отпор према својатању кијевског наслеђа од стране Русије (Subtelny, 2009, p. 53).

Успон Кијева као политичког ентитета значајан је, између осталог, и по томе што је у односу на њега рубна област према југу названа Украјина. Конкретније, Украјина као географски појам први пут се помиње 1187. године и означава простор на периферији Кијева (Subtelny, 2009). Када је реч о раном периоду Кијевског Руса, нарочито је значајно поменути једног од најзначајнијих владара тога доба, Володимира Великог (980 – 1015). У питању је владар чије су одлуке суштински трасирале правац развоја украјинског друштва.

Најпре, опредељење Володимира да запоседне подручја која данас обухватају западну Украјину, представљало је почетак вековног ривалитета између Пољака и Украјинаца за контролу поменуте области (Subtelny, 2009). Осим тога, Володимир Велики је тај који је донео одлуку да се Кијевски Рус окрене хришћанском западу уместо исламским утицајима који су допирали са истока. Недуго затим, након поделе хришћанства, поменути владар је повезао Кијев са Константинопољем, удаљивши се од Рима, што га је сместило у свет православних земаља и додатно појачало конфликт са Пољацима који су се приклонили католичанству (Subtelny, 2009, p. 34).

Значај запоседања западних територија, Галиције и Волиније, од стране древног Кијева у историјском погледу веома је значајно јер су то области у којима се, према мишљењу угледних украјинских историчара, утемељила „права“ украјинска државност и, у то време „русински“, идентитет (Subtelny, 2009, pp. 57, 65). Такође, превасходно због близине и накнадне вишевековне доминације Пољске, Литваније и других западних држава над овим простором, становништво Галиције и Волиније морало је континуирано да се бори за очување самобитности, али је било неизбежно и прихватање културних утицаја завојевача (слика 39). Поменути утицаји укључивали су и слабљење православног наслеђа и идентитета, што је довело до културног и идентитетског удаљавања западних у односу на источне области данашње Украјине.

У том погледу, требало би имати у виду да је Галиција још у 15. веку претворена у пољско „војводство“, при чему је званично уведен латински језик, док је Католичка црква била највећи земљопоседник (Subtelny, 2009, p. 74). Временом су напетости између католичких и православних становника расле, да би током 16. века у Галицији дошло до избијања оружаних

Слика 39: Пољска и литванска експанзија према украјинским територијама, наведено према Subtelny, 2009, p. 57

сукоба. Оштар ривалитет Украјинаца и Пољака трајаће преко пола миленијума, а за то време ће пољски утицај продрети дубоко у културни и политички живот домаћег становништва у поменутих областима. Један од најснажнијих израза пољског и католичког утицаја свакако је Брестовска унија, која је поделила Украјинце на православне и грко-католичке и на тај начин успоставила темељ за трајну поделу поменуте етничке заједнице на линијама које су и данас препознатљиве. Упоредо са наведеним притисцима долази и до успона Москве (Московита) и јачања њених експанзионистичких тежњи усмерених у правцу Кијева, што постаје очигледно након што је московски кнез Иван III Васиљевич, доделио себи титулу господара свих Руса, имплицирајући да Москви припада право на све територије из састава некадашњег Кијевог Руса (Subtelny, 2009, p. 77).

Суочени са асимилаторским притисцима из правца северозапада, многи становници Галиције и Волиније одлазе на исток у басен Дњепра, где се придружују својим сународницима у оквиру све снажнијих скупина Козака, који су свој слободан статус темељили на улози заштитника пограничног подручја, односно борби против Татара (Монгола) и Османлија, слично улози коју су на нашим просторима у односу на Турке имали становници војне крајине. Козаци временом израстају у респектабилну војну силу према којој пољско племство има крајње

инструменталан однос. Такав приступ и непристајање пољске Шлахте⁴⁰ да им призна већа права, долази до врло успешне побуне запорошких козака (1648) под вођством атамана Богдана Хмељницког. Временом ће козаци израсти у украјинске националне хероје и овај покрет ће имати врло запажену улогу у конституисању и очувању националног идентитета.

Како у време поменуте побуне запорошких козака, тако и касније, украјински борци за ослобођење ће бити у знатно неповољнијем положају у односу на хегемоне, услед чега ће постојати потреба за проналажењем спољних савезника који ће пружити помоћ у борби. Међутим, историјско искуство показује да такви аранжмани углавном само подразумевају замену једног хегемона другим, мање или више очигледно. Што се тиче атамана Хмељницког, постојале су две кредибилне стране од којих је могао да затражи заштиту. Са једне стране, то је био отомански Султан, при чему ваља нагласити да је турска Порта чак формално прихватила атамана као свог вазала (Subtelny, 2009, p. 133).

Ипак, културолошка и религијска дистанца довела је до тога да аранжман са Османлијским царством не буде популаран и шире прихваћен. Са друге стране, постојала је опција тражења заштите од московског цара, што је у културолошком смислу био далеко прихватљивије решење. Сходно томе, у другој половини 17. века московски цар Алексеј Михајлович одлучује да прихвати Украјинце под свој патронат. Наравно, осим бриге за „православну браћу“, таква је одлука Московита укључивала и стратегијску рачуницу у односу на Пољаке и Турке (Subtelny, 2009, p. 134). Поменута одлука формализована је потписивањем Перејаславског споразума (1654), који ће остати предмет контроверзе до данашњих дана.

У литератури постоје неслагања у погледу природе поменутог документа, чему доприноси и чињеница да је оригинални текст изгубљен. Наиме, национално оријентисани украјински интелектуални кругови сматрају да је поменути споразум први конкретан корак успостављања руске хегемоније над Украјинцима, док је, примера ради, у совјетској литератури форсиран званичан став да је потписивање документа „природна кулминација вековне тежње Руса и Украјинаца за уједињењем“ (Subtelny, 2009, p. 135).

Било како било, потписивање Перејаславског споразума значајан је догађај у историји руског и украјинског народа, с обзиром на то да је представљало основ њиховог трајнијег историјског повезивања. Уједно, схватање мотива који су довели до Перејаславског споразума, као и сагледавање његових последица на касније односе Руса и Украјинаца, један је од предуслова за разумевање референтног оквира у којем су ситуирани секуритизујући дискурзивни процеси сукобљених страна у актуелном грађанском конфликту на простору Украјине.

Остварени политички успеси и аутономија почели су брзо да бледе недуго после смрти Богдана Хмељницког, а Украјинцима је било суђено да дочекају и 20. век као поданици туђих царстава. Наиме, око 80% Украјинаца живело је у оквирима царске Русије, где су називани „Малорусима“, док је остатак припадао Аустроугарској монархији, носећи националну одредницу „Русини“ (Subtelny, 2009, p. 201).

У оквиру Русије, многи етнички Украјинци су са лакоћом прихватили руски идентитет, имајући у виду велику сличност између двају народа са једне, као и званичну политику према којој су украјинске територије природан део Русије, док су Украјинци „мали Руси“ који су коначно припојени матици у коју би требало и културолошки и идентитетски да буду утопљени (Subtelny, 2009, pp. 202–206). На тај начин, специфичности украјинског идентитета почеле су да бледе.

Са друге стране, Хабзбуршка монархија је успоставила контролу над западним украјинским територијама од којих је најзначајнија Галиција, при чему је град Лавов, који се налази на седамдесетак километара од данашње границе са Пољском, постао административни центар.

⁴⁰ Пољска властела.

Реформе које су се у Аустроугарској монархији догодиле крајем 18. века погодиле су украјинском становништву и дале му већи простор да практикује своју националну посебност.⁴¹ Поменуте реформе створиле су тзв. Рутенијанство, у оквиру којег је припадност украјинском етничком корпусу практично редуковано на Галицију као територијалну целину у којој постоји „прави украјински идентитет“ и са њим везану грко-католичку веру. Такође, као још један резултат поменутих реформи, развијен је снажан поданички етос „Рутенијанаца“ у односу на хабзбуршке господаре (Subtelny, 2009, p. 219).

На основу изнетог, лако се може уочити образац који је исцртао основне обресе поделе украјинског етничког бића на две идентитетске форме које су данас нажалост постале и оружано супротстављене.

Са једне стране, Украјинци који су живели у западним деловима земље били су вековима изложени утицају европских сила, што је утицало на то да се потискује изворна православна религија и да њено место заузме католичка или грко-католичка форма хришћанства. Након реформи Аустроугарске монархије из 18. века, носиоци украјинског националног идентитета дуже време су били управо припадници грко-католичке свештеничке „касте“, док се упоредо са тим у народу развила и снажна лојалност према Бечу.

Са друге стране, Украјинци који су насељавали источне територије били су у саставу Руског царства, где су задржали многе изворне украјинске одлике, као што је православна вера, али је њихова сличност са руским културним наслеђем искоришћена као потврда истоветности двају народа и повод за асимилацију „малих Руса“ у матицу.

Пред будућим еманципаторским и интеграционистичким тежњама уздизала се, дакле, све већа практична препрека: како помирити растећи диспарат између две културне сфере и стопити га у јединствен украјински национални идентитет. Први који су се прихватили задатка дефинисања најмањег заједничког имениоца свих Украјинаца и постављања основа украјинског националног идентитета била је малобројна интелигенција, која је на истоку у највећој мери потицала из редова наследника некадашње запорошке козачке елите, а на западу је била део грко-католичког клера (Subtelny, 2009, pp. 235–238).

Термин „Украјинци“ прихваћен је од стране интелектуалних кругова у западним провинцијама крајем 19. и почетком 20. века, а сам појам је најпре усвојен на истоку (Subtelny, 2009, p. 307). Оно што је такође важно напоменути јесте то да је прелазак деловања интелектуалних кружока и удружења са културног на политички план на источним територијама наишло на репресивни одговор царистичке руске владе, те да је степен сузбијања поменутих делатности генерално био мањи у Галицији (Subtelny, 2009, p. 335).

После дуго година релативне стагнације, низ изузетно важних догађаја одиграо се на простору Украјине током двадесетог века. Пре свега, Први светски рат је довео до значајног прекомпоновања геополитичких околности и распада двају царстава која су до тада представљала вековни оквир у којем су Украјинци живели и у којем им је у већој или мањој мери негирана самобитност.

Украјинци су се нашли са обе стране линије додира две велике силе, Аустроугарске и Русије, а Галиција је била нарочито погођена ратним разарањима. Очекивано, вође украјинских националних покрета са обе стране фронта настојале су да искористе новонастале околности за успостављање украјинске државности.

Када је реч о западним територијама, украјинске парламентарне и интересне групе покушавају да се изборе за аутономнију контролу украјинских области, надајући се да ће Аустроугарска победити у рату и да ће бити смањени уступци Беча Пољацима, као главним конкурентима Украјинаца. Међутим, околности нису ишле наруку очекивањима Украјинаца. Стрпљења је у

⁴¹ Више о томе у (Subtelny, 2009).

том смислу било све мање, а додатно слабљење царства јачало је тежњу за независношћу. Када је постало јасно да ће се Аустрија урушити, на површину је испливао ривалитет између Пољака и Украјинаца који је прерастао у оружани сукоб (Subtelny, 2009, p. 369).

Са друге стране линије раздвајања, слабљење царског режима на простору Русије такође ствара вакуум моћи. Након што су вести о паду цара Николаја II стигле у Кијев, почетком марта 1917. године, на локалној политичкој сцени појављује се неочекивани нови актер: Централна рада. У питању је тело које је обједињавало интересе бораца за украјинску независност, а његову окосницу чинили су украјински умерени либерали (касније су им се прикључили и социјалдемократе и социјалисти). Са друге стране, бољшевици су на простору данашње Украјине окупљали пролетаријат из источнијих провинција, углавном Русе и Јевреје.

Очекивано, дошло је до конфликта између Централне раде и бољшевика, који су уз помоћ сабораца из Русије започели инвазију Украјине ради успостављања совјетске републике, али су недуго затим, након немачке интервенције, избачени из земље (више о овоме у Subtelny, 2009, pp. 345–350). Деловање бољшевика пратио је терор и дужи грађански сукоб, што је што је многе локалне становнике подстакло на оштар отпор према даљем повезивању са Москвом.

Закључно са 1919. годином читав простор Украјине нашао се у ситуацији коју су у највећој мери карактерисали сукоби, па чак и хаос и безвлашће. Ипак, овај мукотрпан процес готово константних сукобљавања током четири године (1917 – 1921) довео је до великог напретка у смислу заокруживања националног идентитета. Због тога се може рећи да је тзв. украјинска револуција из поменутог периода у једну руку била и национална револуција (Subtelny, 2009, p. 379).

Двадесетих година двадесетог века, источни делови данашње Украјине налазили су се у саставу Совјетског савеза, док је остатак западних територија био под контролом Пољске, Чехословачке, Мађарске и Румуније. У настојању да прошири подршку међу неруским народима током почетног периода владавине, врх Комунистичке партије предвођен Лењином заузима став према којем би требало имати више такта о односу на посебности конститутивних народа, те да би партија требало да подржава, а тиме и контролише, процесе националног развоја партија (видети Subtelny, 2009, pp. 387–400). Сходно томе, испоставило се да је аутохтоно становништво тадашње совјетске Украјине имало коректан третман јер су украјински језик и култура слободно практиковани у мери која је поједине ауторе навела да период двадесетих година назову украјинском „културном револуцијом“ (Subtelny, 2009, p. 394).

Међутим, доласком Стаљина на чело партије, крајем двадесетих година, дошло је до крупне промене околности и успостављања режима чији је лидер желео да од целокупног СССР-а створи монолитно, високоцентрализовано друштво чији је сваки аспект контролисан од стране партије и тиранина лично. Дошло је до колективизације пољопривредне производње и индустријализације земље, а оба поменута процеса значајно су утицала на прилике у Украјини, мењајући карактер дотадашњих друштвених односа. Осим тога, директно је била сузбијана свака „националистичка“ тенденција и њена социјална основа.

Такође, сам почетак тридесетих година прошлог века обележио је догађај који ће у украјинској колективној свести остати запамћен као једна од највећих траума. У питању је био период глади који је трајао од 1932. до 1933. године (укр. *Голодомор*), када је одлуком државе конфискована већина пољопривредних производа, упркос томе што сама жетва те године није била значајно испод петогодишњег просека (Subtelny, 2009, pp. 413–414). Одузимање пољопривредних производа (жито и др.) било је пропраћено застрашујућом бруталношћу, у оквиру које је чак и безначајна крађа жита са колективних фарми кажњавана углавном смрћу. Тачан број жртава овакве политике није могуће утврдити, међутим процене се крећу од преко три милиона или оквирно око 13 процената популације (Rudnytskyi et al., 2015), па нависе.

Тридесете године двадесетог века оставиле су крвав траг у Украјини и на политичком плану, јер је локално руководство практично нестало током бројних чистки. Све је указивало на то да је Стаљин остао доследан својој процени да је Украјина „слаба тачка“ Совјетског савеза (Subtelny, 2009, р. 387), те да је, знајући да је подршка большевизма у сеоским областима била занемарљива, свесно настојао да кроз колективизацију и конфискацију хране уништи друштвену базу за евентуалну политичку опозицију, као и да путем партијских чистки физички уклони све кадрове који би у било којој мери могли да доведу у питање безусловно извршавање наређења из Москве.

Стаљиново схватање да су локални национализми највећа претња Совјетском савезу представљало је постулат на којем су биле утемељене све накнадне политике сузбијања културних специфичности конститутивних народа. Наравно, Украјина у том погледу није представљала изузетак. Напротив. У оквиру тежње са друштвеном хомогенизацијом Совјетског савеза, водећи идеолози одлучили су да су „руски језик и култура најподеснији за промовисање пријатељства, сарадње и напретка“ конститутивних народа (Subtelny, 2009, р. 422). Тиме се период стаљинизма практично почео везивати и за процес успостављања руске културне и политичке хегемоније. Када је реч о Украјини, с обзиром на то да није било политички мудро истицати националну припадност, украјински идентитет углавном је потиснут у урбаним срединама и опет је „прогнан“ у удаљеније руралне области.

Када је реч о територијама ван СССР на којима су Украјинци били већина, нарочито је важно размотрити ситуацију у Галицији, која је у време између два светска рата била под Пољском управом. Као што смо већ помињали, односи пољских владара и локалног народа били су оптерећени веома озбиљним историјским наслеђем које је укључивало бројне конфликте. Имајући у виду широко распрострањен и прилично утврђен став Украјинаца да је циљ пољске елите експлоатација и асимилација поменутих националних мањина, Украјинци из Галиције су имали веома негативан однос према пољској управи.

Због тога су двадесете и тридесете године прошлог века у Галицији обележили инциденти попут уништавања имовине локалних Пољака од стране Украјинаца и бруталних кампања одмазде од стране власти у оквиру програма „пацификације“ поменутих националних мањина (Subtelny, 2009, р. 430). Јачање украјинског национализма у Галицији довело је и до стварања радикалнијих организација, попут Украјинске војне организације (УВО) и Организације украјинских националиста (ОУН), које су усвајале милитаристичке, па чак и терористичке организационе принципе и методе деловања.

Дакле, на основу изнетог се може закључити да услед бруталног стаљинистичког терора усмереног према Украјинцима насељеним на територијама које су припале Совјетском савезу, на истоку нису постојали услови за вођење покрета националног ослобођења. Услови на западу, пре свега у Галицији, иако неповољни у социоекономском погледу, допуштали су далеко већи маневарски простор за деловање украјинског националног покрета, па се он у тим крајевима много чвршће утемељио.

Период између два светска рата завршавао се приближавањем Совјетског савеза и Немачке и њиховом споразумном поделом Пољске, формализованом у споразуму који су потписали министри спољних послова Молотов и Рибентроп 1939. године. Када је договор спроведен у дело, Совјетски савез је анектирао западне украјинске територије које су до тада биле под пољском управом. Испрва је примењена слична тактика као и двадесетих година: подржана је „украјинизација“ земље, омогућено је образовање на свим нивоима на украјинском језику и слично. Нарочито је међу Украјинцима из Галиције одјекнула најава експропријације имања пољских великопоседника и подела земље народу (Subtelny, 2009, р. 455). Међутим, већ 1940. године почињу уобичајене репресивне мере усмерене ка успостављању тоталитарног режима на целом простору Украјине, у оквиру којих је НКВД имао запажену улогу, а примењиване су разне мере од хапшења до депортација десетина хиљада људи (Subtelny, 2009, р. 457).

Живот у Украјини веома се компликује након што су Немци покренули операцију Барбароса 1941. године и напали Совјетски савез. Наступање Вермахта испрва је било муњевито и довело је до ужурбаног повлачења Совјета, који су примењивали принцип спаљене земље, настојећи да не оставе непријатељу било шта што би у логистичком смислу било корисно, са циљем напрезања његових линија снабдевања током даљег напредовања ка Москви. Међутим, повлачење је, осим премештања и уништавања материјалних добара, подразумевало и брзу ликвидацију великог броја људи који су били у затворима НКВД, чак и оних који су били притворени због лакших дела (Subtelny, 2009, p. 461).

Имајући у виду непопуларност совјетског режима у западној Украјини, долазак немачке војске дочекан је од стране широких народних маса као ослобођење и протумачен као прилика да Украјина успостави властиту државност. Украјински националисти окупљени унутар обе фракције ОУН,⁴² упркос бројним неслагањима, углавном су сматрали да би ривалитет између немачког Рајха и СССР требало искористити за ослобођење земље од совјетске окупације говори. Остварена је сарадња са обавештајном компонентом немачке војске, Абвером, у оквиру које су од припадника обе фракције ОУН⁴³ у предвечерје немачког напада на СССР формиране две украјинске јединице унутар немачке војске под кодним именима *Nachtigall* и *Roland* (Subtelny, 2009, p. 463). Обе јединице ангажоване су приликом немачке окупације Украјине.

У заносу који им је пружио привид победе, припадници Бандерине фракције ОУН, уз подршку људства јединице *Nachtigall*, чак су одлучили да без консултовања Немаца у Лавову прогласе успостављање државе Украјине (30. јуна 1941. године), али су за тај поступак платили скупу цену јер немачка власт, упркос проценама украјинских националиста, реаговала репресијом (Subtelny, 2009, pp. 463–464).

Такође, насупрот надањима украјинских колаборациониста, немачка управа над Украјином добила је веома бруталан, експлоататорски карактер, у складу са нацистичком доктрином према којој су Словени нижа раса у односу на Немце. Осим строгог режима, масовних егзекуција,⁴⁴ депортација на присилни рад у Немачку, успостављања великих концентрационих логора на територији Украјине и сличних мера, немачки окупатор је настојао да до максимума исцрпи сва расположива природна богатства земље.

Када је совјетска војска у каснијој фази рата прешла у офанзиву и повратила изгубљене територије, проширивши своју зону утицаја далеко на запад, украјински колаборационисти очекивано нису имали чему добром да се надају. Међутим, осим према њима, репресивне мере примењене су широко, а једна од важнијих мета била је украјинска гркокатоличка црква. Вођени још једном крајње погрешном стратегијском проценом, припадници украјинских националистичких организација одлучили су да се супротставе надирућој Црвеној армији, што је налагало потребу принудне „пацификације“ западне Украјине употребом војске и НКВД.

Ипак, након Другог светског рата, Украјинци су коначно могли да кажу да живе у јединственој земљи, будући да су све територије обједињене у саставу нове социјалистичке републике. Када је реч о условима живота, они су уз додатне напоре на реконструкцији разорене земље, укључивали и све уобичајене елементе карактеристичне за Стаљинову еру са којима су становници источне Украјине током тридесетих година накратко имали додира.

До значајног олакшања друштвено-политичких околности у Украјини долази раних педесетих, након Стаљинове смрти. Никита Хрушчов, који је преузео функцију првог човека

⁴² Организација украјинских националиста била је подељена на две фракције које су се у једном периоду отворено сукобљавале, користећи се између осталог и потказивањем код немачког окупатора. Име вође једне фракције ОУН, тзв. ОУН-Б, Степана Бандере одјекује и данас у Украјини. Бандера је 1959. године убијен у атентату у Минхену, који је, према накнадној истрази немачких власти, организовао КГБ.

⁴³ Припадници Бандерине фракције су чинили већину.

⁴⁴ Нарочито су били изражени злочини према Јеврејима, међу којима се истиче масакр у кланцу Бабин Јар.

СССР, имао је према поменутој републици далеко блажи став, о чему је сведочио и присуство Украјинаца у врховима безбедносних и политичких структура на савезном нивоу. Такође, одласком Стаљина генерално је дошло до ублажавања репресије у земљи и временом се почео јављати простор чак и за дисидентско деловање.

Са становишта украјинских националиста, спорни су били покушаји успостављања совјетског идентитета, односно совјетизације, који је доживљаван као прикривена русификација свих осталих етничких група, затим и промена етничке структуре у оквиру које је досељен велики број Руса, а одређени проценат Украјинаца је расељен широм Совјетског савеза (Subtelny, 2009, pp. 521–525). Досељавање Руса у Украјину било је фокусирано на исток, пре свега индустријализовани регион Донбаса, као и на јужне крајеве и велике градове. Међутим, западни део земље углавном је задржао су свој ранији карактер, а украјински идентитет био је доминантан у селима. Такође, касније унутрашње миграције становништва услед којих је све већи проценат становника прелазио из села у град, довеле су до квалитативне промене и у великим градовима, који су, у смислу идентитета становника, све више губили руски, а добијали украјински карактер.

Након година стагнације, почетком осамдесетих година прошлог века Совјетски савез улази у своју финалну фазу, која би се могла описати као колапс, будући да реформе које су крајем поменуте декаде биле инициране од стране Михаила Горбачова („Гласност“ и „Перестројка“) нису успеле да зауставе распад читавог источног блока заједно са СССР. Слично ситуацији у социјалистичкој Југославији крајем осамдесетих година, слабљење утицаја Комунистичке партије отворило је простор за алтернативна тумачења националних историја конститутивних народа и генерално повратак на националистички дискурс.

Поновно буђење националног идентитета и етничке самосвести у Украјини подразумевало је реинтерпретацију прошлости, увођење ранијих националних симбола (нпр. Садашња жуто-плава застава, трозубац итд.), а кренуло је из западних крајева земље. Коначно, крајем осамдесетих година прошлог века дошло је и до формирања политичких покрета са националним програмима, који су нарочито били популарни у западној Украјини. Већ тада је дошло до тензија у земљи на релацији исток-запад, при чему су у областима са значајним процентом руског становништва (Донбас, Доњецк, Одеса и др.) регистроване сепаратистичке тенденције, а Крим је чак прогласио аутономију у односу на Кијев (Subtelny, 2009, p. 578). Тиме су исцртане контуре конфликта који је у нашем времену прерастао у грађански рат чији се крај још увек не назире. У наредном тексту посветићемо више пажње важним догађајима који су непосредно претходили избијању оружаних дејстава.

4.2.3 Хронологија важних догађаја⁴⁵

4.2.3.1 Преглед важних догађаја у 2013. години

Савремена криза у Украјини започела је у новембру 2013. године, када је украјинска влада, предвођена премијером Миколом Азаравим, донела одлуку о прекиду припрема за потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском унијом, како би „потпуније сагледала утицај планираног споразума на индустријску производњу и трговину са Руском Федерацијом“.⁴⁶ Поменута одлука Владе Украјине позивала је и на одржавање самита Украјине, Руске Федерације и ЕУ, као и на ревитализацију „активног дијалога“ царинском унијом Руске Федерације, Белорусије и Казахстана.

Такође, украјински парламент није усвојио законе који би омогућили бившој премијерки Јулији Тимошенко да напусти земљу, што је био један од предуслова ЕУ за потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању са Украјином.

Очекивано, у врло кратком року су уследиле опречне реакције на међународном плану. Док је Руска Федерација поздравила одлуку владе и парламента Украјине,⁴⁷ представници ЕУ⁴⁸ и САД⁴⁹ упутили су жестоке критике, указујући да је у питању акт потчињавања украјинских власти вољи званичне Москве који је у супротности са тежњама највећег броја грађана Украјине. Тиме је индиректно упућена порука опозиционим, проевропским снагама да могу да очекују подршку САД и ЕУ у борби за обарање актуелне власти.

Очекивано, већ у децембру 2013. године уследиле су масовни грађански протести у Кијеву, на Тргу Независности, који ће накнадно постати познат као Евромајдан.⁵⁰ Већ на првом протесту, окупило се на хиљаде демонстраната који су покушали да заузму или блокирају поједине институције, захтевајући оставке целокупне владе, премијера и председника државе.

Имајући у виду насилан карактер демонстрација, власти су одговориле масовним ангажовањем редовних и специјалних полицијских састава који су, упркос релативној уздржаности, ступили у сукоб са демонстрантима. Насиље између демонстраната и полиције допринело је повећању напетости у Кијеву и створило повољан контекст за ескалацију сукоба. Прве људске жртве на страни демонстраната, до којих је убрзо дошло, престављале су катализатор за омасовљене протеста и све одлучније нападе на полицијске снаге. Процењује се да је у протестима на Тргу Независности у то децембру 2013. године учествовало од триста хиљада⁵¹ до чак милион људи.⁵²

Званичне реакције председника државе биле су релативно благе и он у почетку у својим медијским наступима није давао већи значај протестима. Нешто оштрији био је премијер Азаров, који је почетком децембра 2013. године изјавио да протести поседују све елементе државног удара.⁵³ Међутим, нема сумње да су носиоци власти били свесни намера лидера

⁴⁵ Фактографија тока кризе израђена је на основу бројних новинских извора доступних на интернету.

⁴⁶ <https://www.rferl.org/a/ukraine-tymoshenko-bill-rejected/25175222.html> (приступљено 13.09.2016.)

⁴⁷ http://voiceofrussia.com/uk/news/2013_11_21/Ukraine-calls-off-EU-deal-in-stunning-reversal-after-Tymoshenko-law-flop-6844/ (приступљено 13.09.2016.)

⁴⁸ http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131121_04_en.pdf (приступљено 13.09.2016.)

⁴⁹ <https://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/11/217928.htm> (приступљено 13.09.2016.)

⁵⁰ Трг Независности се оригинално зове *Майдан Незалежності*, на основу чега су проевропски демонстранти створили појам Евромајдан. Иначе, овај трг представља традиционално место за већа политичка окупљања и протесте још од почетака украјинског покрета за независност, деведесетих година прошлог века.

⁵¹ <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/01/ukraine-largest-street-protests-orange-revolution> (приступљено 13.09.2016.)

⁵² https://www.nytimes.com/2013/12/03/world/europe/ukraine-unrest.html?_r=0 (приступљено 13.09.2016.)

⁵³ https://www.nytimes.com/2013/12/03/world/europe/ukraine-unrest.html?_r=0 (приступљено 13.09.2016.)

опозиције да им на сваки начин преузму место, те да су покушавали да спроведу спољнополитичке маневре који би их, након удаљавања од САД и ЕУ, приближили Русији и Кини.

Сусрети тадашњег украјинског председника Виктора Јануковича са председником Руске Федерације, до којих је дошло крајем 2013. године, резултирали су одобравањем преко потребних зајмова Украјини у вредности од 15 милијарди долара, путем куповине украјинских државних обвезница. Осим тога, снижена је и цена гаса за скоро једну трећину.⁵⁴ На тај начин, према проценама западних економских стручњака, створени су услови за одржавање ликвидности украјинске државе у периоду од наредне две године.⁵⁵

4.2.3.2 Преглед важних догађаја у 2014. години

Суочени са све масовнијим протестним окупљањима у земљи, представници тада владајуће Партије региона Виктора Јануковича у јануару 2014. године релативно тесном већином⁵⁶ успевају да изгласају закон који санкционише неке од кључних активности опозиционих демонстраната (организовање неодобрених масовних скупова, постављање шатора на јавним површинама и слично).⁵⁷

У складу са увидима Џина Шарпа везаним за функционисање и динамику ненасилне побуне, могло би се закључити да су овим поступком, односно усвајањем закона који безбедносним снагама налаже масовну примену казних мера, тадашње власти у Кијеву заправо откриле да су се суочиле са веома озбиљним изазовом и да су без јасног плана посегнуле за најмање пожељним начином за сузбијање изазова сопственом ауторитету: општом репресијом (Sharp, 2013, р. 88). Сходно томе, агресивно поступање државних органа ишло је наруку опозиционим лидерима, који су уз то добијали и отворену подршку САД и ЕУ.

Средином фебруара 2014. године, након што је најмање шест демонстраната погинуло у сукобима са полицијом, дошло је до краткотрајног затишја током којег су, уз посредовање ОЕБС, власти и опозиција постигле споразум о деескалацији сукоба. Споразумом је предвиђена амнестија неколико хиљада ухапшених демонстраната, као и деблокирање зграда државних институција које су заузеле демонстранти.⁵⁸ Ипак, било је јасно да од дуготрајнијег решења нема ништа, с обзиром да власти нису пристајале на главне захтеве опозиције (одлазак председника Јануковича), а опозиција, охрабрена спољном подршком, није била спремна да прихвати компромисну понуду да преузме место председника владе.⁵⁹

Сходно томе, крајем фебруара су уследили до тада најжешћи протести и сукоби у Кијеву, у којима је према проценама страних медија живот изгубило око 90 људи, док су стотине повређене.⁶⁰ Власт је упозоравала на то да ће безбедносне снаге добити одобрење да користе ватрено оружје приликом успостављања јавног реда и мира, а уследиле су и међусобне оптужбе власти и опозиције у погледу одговорности за ангажовање снајпера који су

⁵⁴ <https://www.bbc.com/news/world-europe-25411118> приступљено (13.09.2016.)

⁵⁵ <http://www.businessweek.com/articles/2013-12-17/ukraine-cuts-a-deal-it-could-soon-regret> (приступљено 13.09.2016.)

⁵⁶ Закон је подржало 235 од укупно 450 посланика колико окупља украјинска Рада.

⁵⁷ <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-law/ukraine-parliament-pushes-through-sweeping-anti-protest-law-idUSBREA0F12M20140116> (приступљено 14.09.2016.)

⁵⁸ <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10642022/Ukraine-protesters-evacuate-Kiev-city-hall-as-tensions-defused.html> (приступљено 14.09.2016.)

⁵⁹ https://www.nytimes.com/2014/01/26/world/europe/ukrainian-president-offers-top-posts-to-opposition-leaders.html?_r=0 (приступљено 14.09.2016.)

⁶⁰ <https://www.aljazeera.com/news/europe/2014/03/timeline-ukraine-political-crisis-201431143722854652.html> (приступљено 14.09.2016.)

дејствовали са кровова зграда. У датом тренутку, Украјина је евидентно подељена у политичком и етничком/идентитетском погледу и убрзано корача у правцу грађанског рата.⁶¹

Поновни покушај смиривања сукоба уследио је крајем фебруара, када су председник Јанукович и опозициони лидери успели да се договоре и потпишу споразум, који су подржале Русија, Француска, Немачка и Пољска. Споразум је предвиђао расписивање ванредних председничких избора до краја текуће године, успостављање владе националног јединства у првој половини марта и враћање на устав из 2004. године. Договорена је и амнестија за све опозиционе демонстранте, новчана помоћ за све породице погинулих демонстраната, као и ослобађање бивше премијерке Јулије Тимошенко.

Међутим, упркос потписивању споразума, присталице најмилитантније опозиционе групације, профашистичког Десног сектора, одбијају да „положе оружје“,⁶² док председник Јанукович напушта Кијев и одлази, како ће се накнадно испоставити, у Русију. Само два дана потом, украјински парламент разрешава Јануковича и на његово место поставља Олександра Турчинова, као вршиоца дужности. Тиме је погажен постигнути споразум и извршено преузимање власти од стране опозиције које је у источним и јужним деловима земље углавном доживљено као незаконито и нелегитимно. Руска Федерација је такође поменути чин окарактерисала као противправно преузимање власти.

Тог дана, 23. фебруара 2014. године, парламент је донео неколико одлука које су у потпуности промениле политичке околности у земљи, али ће се накнадно успоставити да је усвајање закона којим се украјински језик проглашава јединим званичним језиком можда и најсудбоноснији потез нових власти. Наиме, усвајање поменутог акта је постојеће политичко-етничке поделе у земљи учинило практично непремостивим, драстично ескалирајући напетости на истоку и југу Украјине. Као очекивана последица, дошло је до сукобљавања про и анти Мајдан демонстраната у Одеси и другим градовима, која су однела и људске жртве. У то време појављују се и превентивна упозорења САД да би евентуална интервенција Руске Федерације у Украјини била велика грешка.⁶³

Упоредо са компликовањем унутрашње ситуације у земљи, на спољнополитичком плану отпочињу отворена сукобљавања САД и ЕУ са једне и Руске Федерације са друге стране. Москва повлачи амбасадора из Кијева и замрзава раније договорену куповину украјинских евро-обвезница у вредности од две милијарде евра, вршећи тиме значајан економски притисак на финансијским проблемима опхрвану Украјину.⁶⁴ Након додатне ескалације конфликта на релацији анти и про-руски оријентисаних грађана на истоку и југу земље, током марта 2014. године, долази до „незваничне“ интервенције Војске Руске Федерације на Криму, блокирања кључних стратешких тачака и касарни ОС Украјине, а коначно и формалног припајања полуострва Руској Федерацији, након референдума о отцепљењу одржаног средином марта 2014. године. Упоредо са тим, долази и до побуне про-руског становништва у донбаској регији, чиме отпочиње грађански рат на истоку Украјине, који траје до данас.

⁶¹ <https://www.bbc.com/news/world-europe-26249330> (приступљено 14.09.2016.) Политичка подела у Украјини на присталице Јануковича и његове противнике у великој мери је кореспондирала са поделом на етничке Украјинце и Русе.

⁶² https://www.nytimes.com/2014/02/22/world/europe/ukraine.html?hp&_r=2 (приступљено 14.09.2016.)

⁶³ <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/23/ukraine-crisis-yanukovich-tymoshenko-live-updates> (приступљено 14.09.2016.)

⁶⁴ <https://sputniknews.com/russia/20140223187803933-Russia-to-Delay-Ukraine-Bailout-Until-New-Cabinet-Is-Formed/> (приступљено 14.09.2016.)

4.2.4 Секуритизујући потези и вербални индикатори грађанског рата

Истраживање ескалације грађанског сукоба у Украјини спроведено је на основу искуствене евиденције забележене у бази података *TERRIER* због тога што је у овом конкретном случају њен квалитет већи у поређењу са базом *GDELT*. Као што је већ напоменуто у методолошком оквиру ове дисертације, пројекат *TERRIER* такође садржи базу политичко-безбедносних догађаја која је усклађена са *CAMEO* таксономијом. Ипак, с обзиром на то да база *TERRIER* не садржи податке о емотивном тону забележеног текстуалног узорка, за тај сегмент искуствене грађе морали смо да се ослонимо на податке *GDELT* система, упркос њиховим недостацима о којима је било речи у претходном тексту.

Требало би имати у виду да је украјински сценарио у неку руку специфичан због тога што је пут до грађанског рата пратила насилна смена режима током протеста на тргу Мајдан. Затим је дошло до оштре и нагле поларизације односа у земљи на идентитетској линији коју је пратила оружана побуна, као и страна интервенција Русије и заузимање полуострва Крим од стране те земље. У том погледу, ситуација је врло замршена и било је реално очекивати много шума у регистрованим искуственим подацима.

Ради боље екстракције релевантних садржаја који ће ући у вредносни опсег независне и зависне варијабле, било би пожељно да осим тематског фокусирања искуственог узорка и филтрирања медијских саопштења у односу на ауторе (секуритизујуће актере), обе фазе имају и засебан темпорални профил. Међутим, за такав вид сегментације података препреку је представљала чињеница да су се у случају украјинске кризе ствари одвијале прилично испреплетано и у врло кратком временском оквиру, односно да је недуго након дешавања на тргу Мајдан дошло до преузимања власти од стране опозиције, а затим и компликовања унутрашњих односа у земљи и коначно избијања оружане побуне праћене руском интервенцијом.

Када је реч о истраживању кризе у Украјини, контекстуални оквир за истраживање вербалних индикатора грађанског сукоба у ширем смислу је успостављен освртом на историјски процес изградње украјинског националног идентитета и социјетални аспект локалне безбедносне динамике, док је у ужем смислу контекст мапиран на основу сагледавања важних догађаја који су непосредно претходили избијању сукоба.

Имајући у виду да је ова студија базирана искључиво на машински генерисаним подацима, они су темељније испитивани између осталог и кроз сагледавање карактеристика медијских саопштења које су структуре власти усмеравале ка опозицији и побуњеницима и обратно. Фокусирање на релевантне сегменте медијског наступа специфичних група актера омогућено је захваљујући разгранатости *CAMEO* таксономије и напредној аутоматизованој обради изворног текста коју пружају употребљени прикупљачки системи интегрисани у *TERRIER*, *GDELT* и сличне пројекте. У питању је погодност која је омогућила остваривање додатних увида у манифестацију вербалних индикатора конфликта, што је увећало истраживачке домете спроведене студије и допринело реалнијем сагледавању прогностичких капацитета аналитичких модела заснованих на теорији секуритизације.

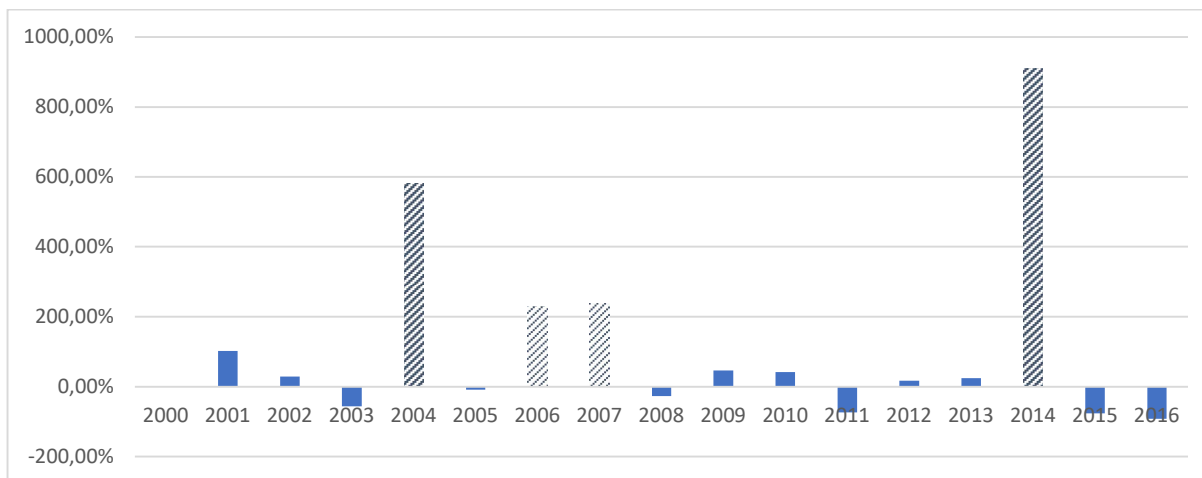
Као и у студији грађанског рата у Хрватској, варијабле које смо разматрали у овом истраживању имале су форму временских серија. С обзиром на то да су употребљене базе података садржале записе ширег временског опсега од периода обухваћеног овом студијом, било је могуће остварити бољи увид у то да ли су током кризних периода забележена значајнија одступања у погледу интензитета испољавања посматраних варијабли. Ваљало би још једном нагласити да квалитет емпиријских података о ситуацији у Украјини није био на жељеном нивоу, по свему судећи услед техничких недостатака система за аутоматско прикупљање у тренутној фази развоја. Наиме, евидентна је тенденција да систем неприродно гомила догађаје у појединим периодима, правећи нерелну, испрекидану репрезентацију

социјалне динамике чије испољавање настоји да забележи. Поменути недостаци долазе до изражаја тек у току напредније анализе и нису били видљиви у фази прелиминарног истраживања искуствених извора, што би требало имати у виду током будућих истраживања.

Поменути недостатак нарочито је евидентан у бази *GDELT*, али је нажалост присутан у великој мери и у подацима генерисаним од стране система *TERRIER*. Услед деловања наведених ограничавајућих фактора, аналитичка слика односа двају варијабли јесте употребљива, али није јасна у мери у којој би могла да буде уколико би се проблему прикупљања података посветила већа пажња у техничком смислу, што ће се највероватније и догодити у будућим фазама развоја система за аутоматску обраду и кодирање текста.

Ради остваривања униформности истраживачког процеса кроз све три студије случаја, истраживање грађанског рата у Украјини такође је фокусирано на период од годину дана пре избијања оружаног сукоба. То у конкретном смислу значи да је фокус на подацима од 1. јануара 2013. до 31. марта 2014. године. Међутим, имајући у виду нижи квалитет расположиве искуствене грађе, временски оквир је проширен у ситуацијама у којима је процењено да би такав поступак омогућио боље критичко сагледавање конкретне динамике посматраних дешавања.

У том смислу, на самом почетку студије корисно је сагледати на који начин се мењала учесталост апроксимираних секуритизујућих потеза током целокупног периода који је забележио систем *TERRIER* (слика испод). Као и у случају студије о грађанском рату у Хрватској, на графику је приказан проценат промене броја секуритизујућих потеза у односу на претходни период, у овом случају претходну годину.

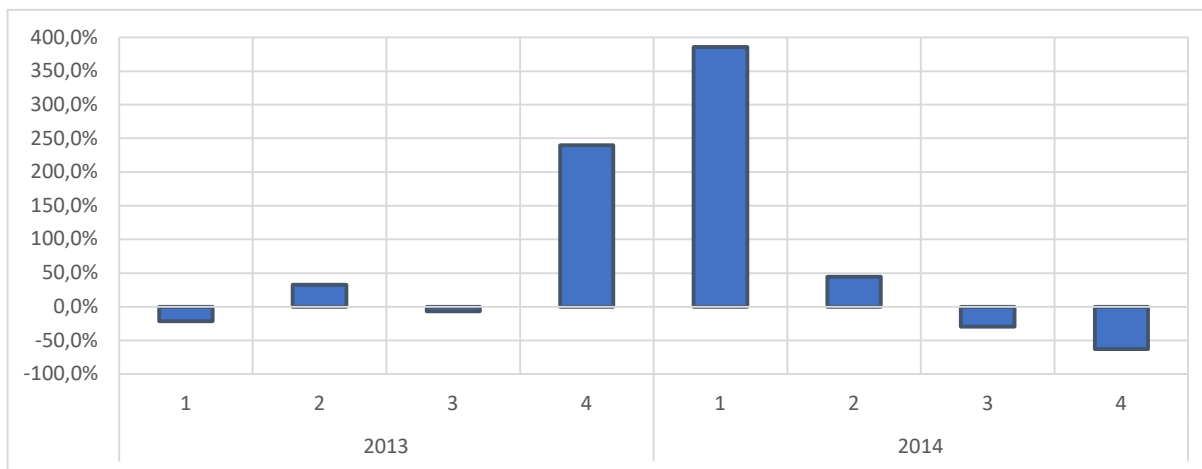

Слика 40 – Промена учесталости секуритизујућих потеза (Украјина). Године које је карактерисала изражена политичка криза обележене су шрафираним ступцима.

Оно што је испрва евидентно је да се периоди политичке нестабилности јасно могу уочити на приказаном графику. Не само то, већ је и интензитет повећања броја регистрованих секуритизујућих потеза у јавном дискурсу пропорционалан озбиљности кризе. Наиме, у периоду од 2000. до краја 2016. године по значају се издвајају две године у којима је дошло до изразито великог повећања секуритизујућих потеза у односу на претходни период (2004. и 2014.) и две године у којима је забележена значајна промена (2006. и 2007.). Што се тиче првог великог скока секуритизујућих потеза у јавном дискурсу, они се везују за 2004. годину. У питању је била година у којој је избила тзв. Наранџаста револуција, односно политички протести који су се дешавали од новембра 2004. до јануара 2005. године као реакција на

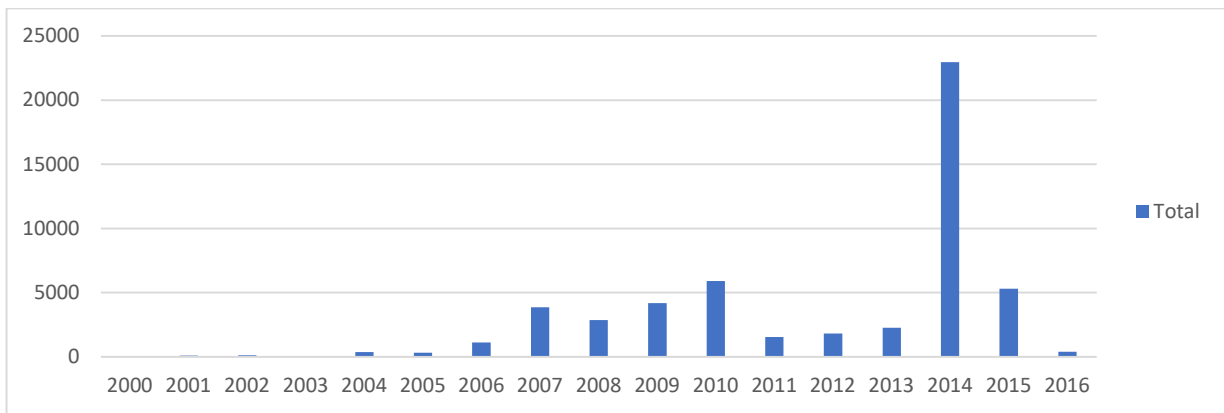
наводне манипулације током председничких избора. Након тога, упадљива промена приметна је и 2006. године, а те године у марту, након избора за скупштину, избила је парламентарна криза у земљи. Поменута криза наставила је да се манифестује и 2007. године, да би кулминирала у периоду од априла до јула наведене године порастом напетости између владајуће коалиције и опозиције и расписивањем ванредних парламентарних избора. Коначно, драматичан скок броја секуритизујућих потеза регистрован је 2014. године, а то је година када је у Украјини дошло до насилне смене власти, а затим и радикалног погоршања политичко-безбедносне ситуације у земљи, сецесије Крима и избијања грађанског рата.

Уколико се фокусирамо на године које су са становишта ове студије критичне за процену прогностичких домета теорије секуритизације, а то је период од 2013. до краја марта 2014. године, можемо да закључимо да је регистровано очекивано понашање индикаторске варијабле у претконфликтном периоду (слика 41). Наиме, у четвртном кварталу 2013. године видимо да је дошло до екстремне промене у смислу присуства секуритизујућих потеза у јавном дискурсу. Још драматичнија ситуација је у првом кварталу 2014. године, након којег је и дошло до отвореног грађанског рата у земљи.

Слика 41 – Процентуална промена броја регистрованих секуритизујућих потеза (Украјина)

Да ситуација одговара теоријским очекивањима видљиво је и када се осврнемо на графички приказ укупног броја регистрованих секуритизујућих потеза. Наиме, као што се види на слици 42 укупан број регистрованих секуритизујућих потеза континуирано расте упоредо са увећавањем кризног потенцијала у земљи. Поменута чињеница сведочи о две ствари. Прво, кризна ситуација у друштву манифестује се у медијском дискурсу кроз присуство специфичног типа медијских порука. Осим тога, укупан волумен релевантних медијских садржаја расте што сведочи о повећаној медијској пажњи коју добија политичка и безбедносна ситуација у земљи.

Слика 42 – Укупан број регистрованих секуритизујућих потеза (Украјина)

4.2.4.1 Однос машински генерисане независне и зависне варијабле

Имајући у виду да је грађанском рату у Украјини претходила ситуација у којој су опозиционе снаге организовале народ и обориле режим, а да је затим нова власт донела одлуке које су подстакле побуну у јужним и источним деловима земље, нарочиту пажњу посветили смо истраживању вербалних напада власти према опозицији, а затим (нове) власти према побуњеницима и обрнуто.

Дакле, за разлику од ситуације у Хрватској и Србији 1990. и 1991. године, у случају Украјине основни критеријум за разликовање страна чије смо узајамне секуритизације пратили била је политичка и функционална улога пре него етничка припадност. Из наведеног наравно не следи да је украјински конфликт био лишен етничке димензије, јер је јасно да то није био случај и да је социјетална компонента играла веома важну улогу у свеукупној безбедносној динамици.

Разлог за поменути одлуку био је техничке природе: због изражене улоге Русије у украјинској кризи, која се између осталог манифестовала и кроз накнадно заузимање полуострва Крим и његово припајање Руској Федерацији, било је тешко поуздано раздвојити сегменте дискурса који су се односили на „домаће Русе“ у односу на оне који су секуритизовали деловање Русије као спољног фактора. Међутим, подела према функционалној улози актера омогућила је прављење такве дистинкције, што је још једна од предности *CAMEO* таксономије.

4.2.4.1.1 Однос независне и зависне варијабле без филтрирања актера

Најрудиментарнији поступак провере хипотеза обухватао је издвајање секуритизујућих потеза независно од тога ко их је и према коме усмерио и затим поређење динамике секуритизације са општим показатељима политичко-безбедносне стабилности у земљи.

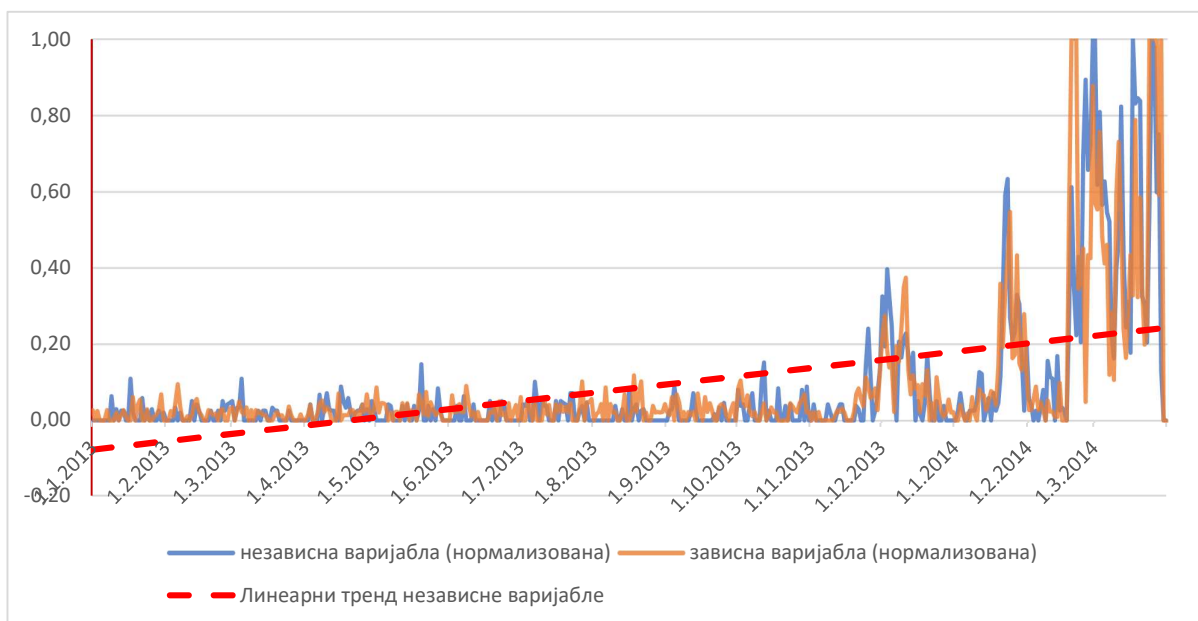
У овом конкретном случају, такав поступак подразумева поређење фреквенције свих случајева који се квалификују као секуритизујући потези према критеријумима које смо поставили у методолошком делу студије и њихово поређење са фреквенцијом ненасилних и насилних инцидената, као зависном варијаблом која је такође детаљно елаборирана у методолошком оквиру ове студије. Описани поступак пружа генерални увид у евентуалне обрасце безбедносних интеракција унутар јавног дискурса, скрећући пажњу на периоде интензивне секуритизације односно десекуритизације.

На примеру Украјине у периоду од почетка 2013. године до краја марта 2014. године јасно се може уочити образац који указује на значајан пораст заступљености секуритизујућих потеза у

захваћеном медијском узорку (слика 43). Другим речима, крајем 2013. године долази до прилично рапидног скока индикаторске варијабле који готово у стопу прати истоветно понашање зависне варијабле.

Међутим, понашање варијабли, иако генерално усклађено са стварном безбедносном ситуацијом, није адекватно са становишта наше основне претпоставке да се секуритизујући потези могу искористити као индикатор растућег кризног потенцијала. Проблем са којим се у том смислу суочавамо на датом примеру тиче се готово синхронизованог понашања обе варијабле, тако да не постоји довољан временски период од скока индикаторске променљиве до адекватног одговора зависне варијабле. Насупрот томе, варијабле расту и опадају готово истовремено, услед чега се може закључити да разматрање секуритизујућих потеза у овом случају није индикативно јер коинцидира са појавом феномена који би требало да наговештава.

Иако без додатног истраживања које би обухватало ручно кодирање медијских извора у Украјини није могуће са сигурношћу тврдити шта се заиста догађало, на основу увида у квалитет машински кодираних података прилично утемељено можемо да претпоставимо да је описано понашање варијабли у великој мери узроковано неадекватним прикупљањем података од стране аутоматизованих система, о чему је већ било речи. Суштина је у томе да су подаци вештачки груписани у значајном броју случајева и због тога имамо истовременост у испољавању варијабли чак и тамо где она не би постојала да је систем лишен поменутог недостатка.

Слика 43 – Однос независне и зависне варијабле без филтрирања актера (Украјина)

У сваком случају, генерални осврт на секуритизованост медијског дискурса, иако пружа динамичну слику, није довољна основа за разумевање односа конкретних носилаца политичко-безбедносне динамике. На основу таквих увида могуће је закључити да се у друштву догађа нешто што је релевантно са безбедносног аспекта, али је у следећем кораку потребно испитати шта тачно. Један од начина да се то постигне је праћење интеракција разних категорија актера и уочавање индикативних образаца секуритизовања друге стране.

4.2.4.1.2 Однос независне и зависне варијабле – локални актери

Слика безбедносне стварности преломљена кроз медијски дискурс постаје јаснија када се фокусирамо искључиво на изјаве локалних украјинских актера (слика 44).

Слика 44 – Однос независне и зависне варијабле у изјавама локалних актера (Украјина)

Оно што у први мах упада у очи јесте очекивано присуство повећаног броја секуритизујућих потеза у периоду који претходи значајнијем скоку испољавања случајева грађанске непослушности, односно насилног понашања грађана и органа власти. Јасан тренд увећавања присуства секуритизујућих потеза у оквиру медијског узорка у потпуности је усклађен са теоријском и хипотетичком поставком ове студије и дефинитивно указује на пораст конфликтног потенцијала у друштву.

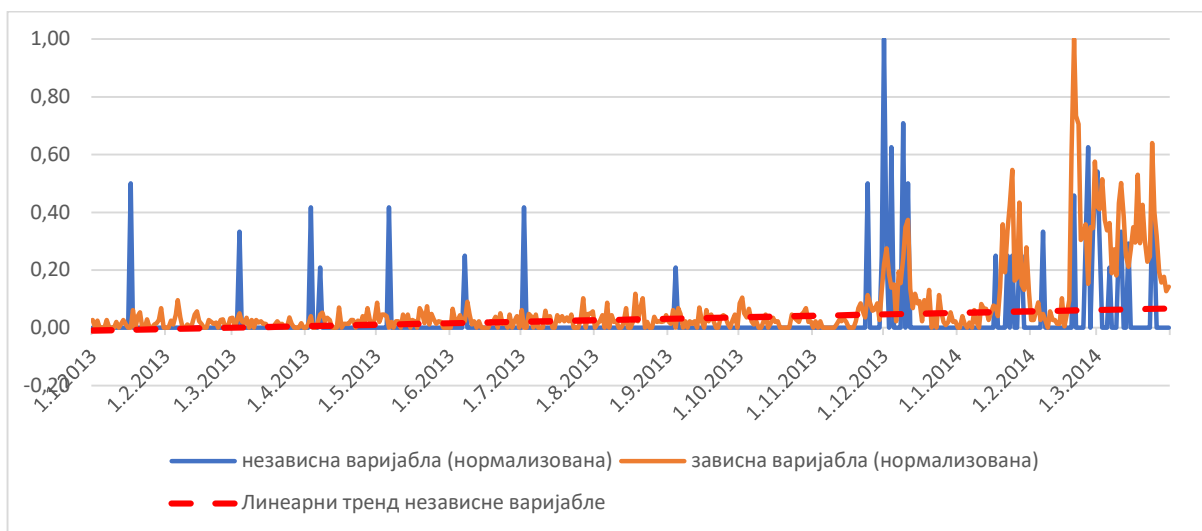
С обзиром на то да су догађања у Украјини из истраживаног периода већ позната, унапред је јасно да су носиоци евидентирани безбедносне динамике режим и опозиција. Међутим, корисно је да ту околност привремено занемаримо како бисмо подробније испитали да ли се индикатори ескалације конфликта јасније виде уколико се фокусирамо искључиво на интеракцију власти и опозиције, односно побуњеника.

4.2.4.1.3 Однос независне и зависне варијабле – однос власти и изазивача (опозиција, побуњеници)

У теоријском делу ове студије објашњен је генерални процес ескалације социјалног конфликта у оружани сукоб, односно грађански рат. На том месту наглашено је да окосницу поменуте динамике чине две категорије актера: они који поседују власт и настоје да је задрже и они који у том смислу представљају изазиваче и претенденте на позиције политичке моћи у датом друштву, тј. држави. Такође је наглашено да поменуте стране нису равноправне у погледу

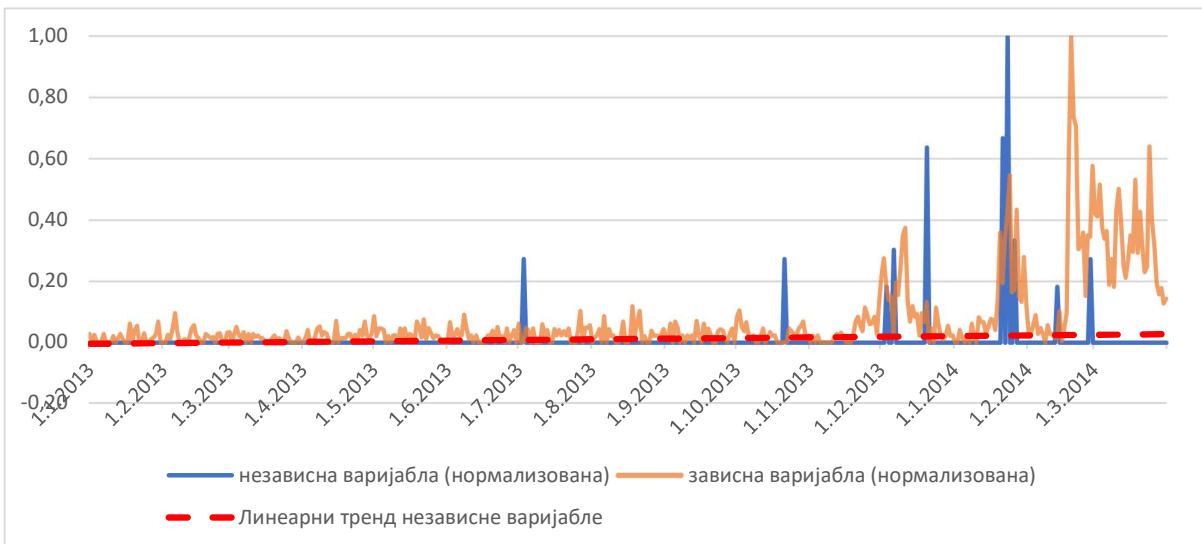
ресурса, већ да је у почетку конфликта режим углавном увек у повољнијој ситуацији што се тиче средстава која су му на располагању. Једна од поменутих предности обично је и већа контрола медијског простора. Са становишта полазних претпоставки ове дисертације, очекивано понашање било би регистровање повећаног броја секуритизујућих потеза од стране представника режима према изазивачима, у овом случају опозицији (пре евромајданског преврата) и то значајно пре него што је дошло до веома озбиљног угрожавања власти током протеста на тргу Мајдан у Кијеву.

Упркос недостацима доступних података, могло би се рећи да је емпиријска евиденција усклађена са хипотезама ове студије. Наиме, као што показује слика 45, већ почетком 2013. године, више од годину дана од избијања оружаних сукоба већих размера, започело је упадљивије емитовање карактеристичних медијских порука од стране режима. Учесталост јављања индикаторске варијабле нарочито је изражена крајем године када је заправо и дошло до озбиљнијег нарушавања политичко-безбедносне ситуације у земљи. Иницијално, приметан је много већи скок индикаторске варијабле који прати постепено повећање зависне променљиве, што је са становишта полазних истраживачких претпоставки у потпуности очекивано догађање. Нарочито је интересантан период почетком 2014. године, где је забележен недостатак секуритизујућих напора режима уз истовремено смањење броја инцидената. Очигледно је да је кратки предах након преузимања власти од стране опозиције у Кијеву забележен од стране аутоматизованог система за прикупљање података. Такође, није прошло непримећено ни поновно распламсавање сукоба у земљи крајем марта 2014. године које је било непосредни увод у грађански рат.

Слика 45 - Однос независне и зависне варијабле на примеру секуритизујућих потеза власти према опозицији

Како бисмо подробније испитали изнету претпоставку према којој режим у првим фазама конфликта има веће медијске ресурсе од изазивача, што се манифестује као снажнија секуритизујућа активност режима према опозицији него што је то случај у супротном смеру, размотримо учесталост секуритизујућих потеза опозиције према носиоцима власти у украјинским медијима током истраживаног периода (слика 46).

Слика 46 – Однос независне и зависне варијабле на примеру секуритизације режима од стране опозиције

Искусвена евиденција и овога пута је на страни постављених претпоставки. Наиме, озбиљнија секуритизујућа активност опозиције према режиму почиње да се догађа тек почетком 2014. године, када је он већ увелико ослабљен. Такође је занимљива околност то што се секуритизујући потези опозиције према режиму практично гасе након што је дошло до преузимања власти од стране учесника евромајданских демонстрација, што показује да је у подацима евидентан обрт током којег је дотадашња опозиција постала власт и потврђује да машински генерисани подаци овог типа носе велики потенцијал за будућа истраживања у области студија безбедности.

Слика 47 – Секуритизација побуњеника од стране представника власти као индикатор предстојећег грађанског сукоба

Имајући у виду да се непосредно пред избијање грађанског рата ситуација у Украјини фундаментално променила у смислу да је Јануковичев режим оборен и да је дотадашња опозиција преузела власт, те да су се након успостављања новог режима почели јављати грађански протести у појединим деловима земље, било је упутно испитати да ли се поменута динамика адекватно манифестовала у доступним подацима. У том смислу, нарочито је интересантан период од почетка јануара до краја марта 2014. године. Такође, овога пута су

носиоци безбедносних дешавања били са једне стране режим, а са друге побуњеници на полуострву Крим, у регији Донбас и сл.

Међутим, рекли бисмо да расположиви подаци не одражавају адекватно безбедносна дешавања током поменутог периода (слика 47). Иако је видљив скок индикаторске варијабле пре него што је дошло до поновног пораста броја инцидената, односно повећања вредности зависне променљиве, размак у временском смислу није довољан, нити је такво понашање независне варијабле у оквиру посматраног временског опсега било довољно конзистентно да би могло бити употребљив индикатор. Осим недостатака које је испољио аутоматизовани систем за кодирање вести, могло би се претпоставити да је један од разлога за овако лошу предиктивну моћ независне варијабле велика временска блискост и узајамна повезаност догађаја, услед чега није било довољно времена да се јасније издвоји припремна фаза сукоба од његове реализације.

4.2.4.1.4 Радикализација секуритизујућих потеза насрам радикализације конфликта

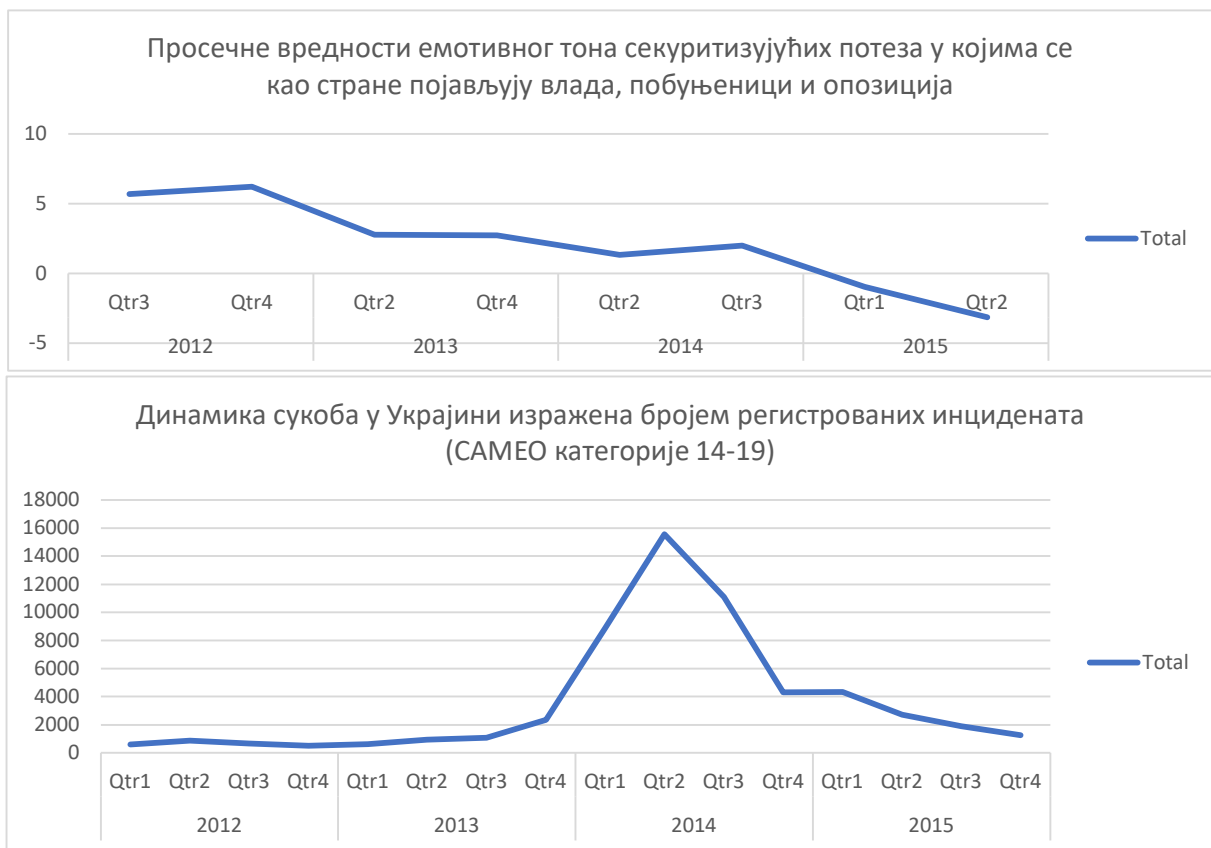
Финални део ове студије случаја односи се на испитивање претпоставке да радикализација реторике, операционализована кроз емотивни „тон“ текста, претходи радикализацији сукоба, која се манифестује кроз повећање инцидената.

С обзиром на специфичности украјинског сукоба, који је укључивао смену власти, затим наглу деградацију односа у земљи, па чак и отворену страну интервенцију, као и више озбиљнијих политичких криза које су се периодично јављале током двехиљадитих година, фокус је стављен на тон медијских изјава представника власти током дужег временског периода.

Додатни разлог за овакву одлуку био је и лошији квалитет емпиријских података чија је релативна малобројност и неприродна временска груписаност налагала проширење временског оквира ради бољег уочавања дугорочнијих тенденција које би могле да буду индикативне са становишта процене одрживости постављених истраживачких хипотеза.

Уколико упоредимо кретање тона секуритизујућих потеза у којима се као стране појављују влада Украјине или побуњеници, односно опозиција (слика 48) приметно је да је током читавог узорка од друге половине 2012. до краја прве половине 2015. године тон у готово константном опадању (горњи график). Са становиште одбране хипотеза ове студије значајно је то што је број инцидената, а тиме и динамика сукоба, почиње нагло да расте тек у последњем кварталу 2013. године, дакле са значајним временским заостатком у односу на наговештаје које је у погледу безбедносне ситуације давала индикаторска варијабла (доњи график).

Ипак, поменути наговештаји објективно нису били очигледни у довољној мери. Прва ствар која је у том погледу проблематична јесте чињеница да су вредности индикаторске варијабле, иако близу нули, ипак у позитивном делу скале све до 2015. године. Било би очекивано да су вредности све време негативне, са тенденцијом уочљивог погоршавања. Међутим, такво понашање променљиве видљиво је тек у периоду који излази из оквира ове студије и сасвим је далеко од почетне фазе конфликта.

Слика 48 – Просечне вредности тона секуритизујућих потеза наспрам броја забележених инцидената (Украјина)

Поменута ситуација готово је извесно последица лошије квалитета машински генерисаних података у односу на ручно или аутоматизовано кодирање које је посебно прилагођено конкретном медијском корпусу. У то смо могли да се уверимо на примеру Хрватске, где је материјал ручно кодиран. Међутим, у садашњој фази развоја аутоматизованих система за прикупљање података о политичким и безбедносним догађајима из медијских извештаја на глобалном нивоу није могуће остварити боље резултате и увиде, стога је оправдано очекивати да ће се сазнајни капацитет студија заснованих на овој врсти података поправити упоредо са очекиваним техничким напретком.

Такође, иако је то изван уско дефинисаних оквира ове студије, корисно је посветити пажњу и периоду након избијања грађанског рата, дакле од другог квартала 2014. године. То је моменат након којег видимо најпре велики скок инцидената који говори о значајној ескалацији конфликта, да би се затим ситуација постепено смиривала. Очигледно је да је систем успео да адекватно преслика стварну безбедносну динамику у базу података.

Међутим, неочекивано је благо „поправљање“ тона реторике, за који бисмо могли да претпоставимо да је резултат кратке фазе консолидације нове власти током које још увек није дошло до нагле деградације односа у земљи, да се догодио раније. Ипак, у периоду у којем је регистрован описани емпиријски запис нема много смисла и упућује на постојање значајнијег шума унутар података.

Оно што делује очекивано јесте оштрији пад тона узајамних секуритизација током 2015. године, нарочито уз релативно смиривање ситуације у смислу броја инцидената. Смањење броја инцидената могло би да указује да су се сукобљене стране „замориле“ након периода

интензивнијег сукоба, те да се унутрашњи фронт у одређеном смислу стабилизовао, што је чест случај током дуготрајних конфликта. Са друге стране, пролонгирана борба резултирала је продубљивањем непријатељстава и, рекли бисмо сасвим очекивано, подстакла радикализацију реторике и експлицитније узајамно секуритизовање.

4.2.4.2 Закључак

Студија случаја ескалације грађанског рата у Украјини пружа значајан допринос у смислу процене прогностичког капацитета теорије секуритизације. Наиме, она је пре свега омогућила поређење увида који се добијају употребом потпуно аутоматски генерисане искуствене евиденције са ситуацијом у којој је истраживачу доступна ручно кодирана грађа. На основу добијених резултата може се закључити да су полазне истраживачке претпоставке добиле искуствену потврду и на примеру који није укључивао обраду података од стране људи, те да су вербални индикатори конфликта, упркос свему, прилично јасно видљиви.

У том смислу, потврђене су и очекиване слабости аутоматизованих система, које се пре свега огледају у још увек ниском проценту успешности кодирања емотивног тона обрађиваних медијских саопштења. Наиме, чак и сасвим рудиментаран оквир за оцену тона текста који је у студији рата у Хрватској ручно имплементиран дао је неупоредиво боље и поузданије резултате него што је то био случај са аутоматски генерисаним подацима у случају Украјине.

У даљем тексту, остварени увиди биће додатно проверени на примеру ескалације грађанског рата у Грузији.

4.3 Грађански рат у Грузији: сецесија Абхазије

4.3.1 Увод

Последња студија случаја у оквиру ове дисертације односи се на сукоб који се, слично рату у Украјини, може сматрати неком врстом совјетског наслеђа, будући да је на односе супротстављених страна значајно утицало како формирање тако и распад СССР. Такође, у случају оба поменута конфликта, Русија се појављује као веома важан фактор регионалне безбедносне динамике и детерминанта тока унутардржавног сукоба. Коначно, резултат рата је замрзнути сукоб чије се решење, као и у случају Украјине, још увек не назире.

Сва три случаја грађанског рата слична су и по томе што су у питању постсоцијалистичке државе у којима је упоредо са слабљењем социјализма дошло до снажног пораста национализма и погоршања међуетничких односа. Међутим, за разлику од Украјине, где је значајнији развој националне свести везан тек за релативно новије раздобље, Абхази и Картвелијанци (Грузијци, Грузини) спадају у народе са раширеном свешћу о свом древном пореклу. У том смислу, грађански рат и *de facto* сецесија Абхазије имају своје утемељење у комплексном и обимном историјском наслеђу које сукобљене стране тумаче прилично различито. Тешко је са поузданошћу рећи чија је интерпретација тачнија, али се са сигурношћу може рећи да су у питању тешко помирљива становишта.

Студија која следи фокусирана је на први грађански сукоб на простору Абхазије који је избио у постсовјетској Грузији (1992. – 1994.), али је ради поређења истражена и ситуација из 2008. године, када је дошло до ширег сукоба уз непосредно учешће Руске Федерације.

4.3.2 Историјска позадина сукоба

Као што је истакнуто у уводу, историја кавкаских народа, међу којима су и Картвелијанци и Абхази веома је дуга и сложена, а детаљније разматрање генезе и односа поменутих етничких група превазилази оквиру ове студије. Због тога ће у наредном тексту релевантни историјски оквир бити представљен у форми која је максимално упрошћена, али довољна за разумевање генералног контекста у којем је крајем осамдесетих година прошлог века дошло до снажнијег пораста конфликтног потенцијала.

Абхазија се налази у регији Јужног Кавказа. Својим јужним делом, излази на источну обалу Црног Мора, у чијем залеђу се налазе оштри планински врхови Великог Кавказа. Због повољног географског положаја и некадашњег трговинског значаја читаве јужнокавказке области, поменути простор се кроз историју налазио под бројним страним утицајима, још од античких времена. Траг на простору данашње Абхазије оставили су, између осталог, древни Грци, Римљани, Византинци, као и Отоманско и Руско царство и, коначно, Совјетски савез. Упоредо са тим, односи између Абхаза и Картвелијанаца били су доста динамични и кретали су се од сарадње до надметања и сукоба (Hewitt, 1998, Chapter 4).

Према абхаским историјским изворима, које по овом питању оспоравају бројни картвелијански аутори, Абхази су засебна, аутохтона етничка група, која се развијала самостално у односу на Картвелијанце, иако је у више наврата долазило до преплитања историјских трајекторија двају народа (Hewitt, 1998, pp. 65–66). Исти извори наводе да је за национално освешћење Абхаза веома важан период осмог века, када су се древна абхаска племена ујединила у краљевство под руководством Леона I, са престоницом у граду Анакопији (Hewitt, 1998, Chapter 58). Отприлике две стотине година након тога, крајем десетог века, долази до формирања Краљевства Абхаза и Карвелијанаца, које је познато и као Грузијско

Краљевство, са Багратам III на челу (Hewitt, 1998, p. 63). Током овог периода долази до интензивније културне размене у оквиру које абхаска црква уместо грчког усваја грузијски језик.

Међутим, најезда Монгола у 13. веку доводи до распада краљевства на мање целине, међу којима се на територији провинције Цкум (*Tskhum*) поново јавља засебна абхаска кнежевина, на чијем челу је била породица Чачба. Током 14. века абхаска лоза Чачба покушава да се одупре настојањима мингрелијске династије Дадани да успостави контролу над поменутом провинцијом, што доводи до губитка дела територије и њеног укључивања у мингрелијску кнежевину Сабедиано (Hewitt, 1998, p. 64).

Током 14. и 15. века Ђеновљани одржавају своје трговачке колоније на простору Абхазије, међу којима се по значају нарочито истиче Севастополис или Савастополис (Hewitt, 1998, p. 64). Грб поменутог града, шака окренута дланом, налази се и данас на застави Абхазије. Присуство Ђеновљана довело је до процвата трговине и снажнијег развоја абхаског обалног подручја, о чему сведоче бројни споменици, утврђења и други материјални трагови.

Међутим, упоредо са наведеним културним и економским развојем, током 15. и почетком 16. века појачавају се настојања мингрелијске династије Дадани за успостављањем контроле над целокупним абхаским територијама, све до обале, услед чега се граница између абхаске и мингрелијске кнежевине константно помера у зависности од тренутних односа снага. Сукоби Абхаза и Картвелијанаца постају све бруталнији, а у 17. веку их је чак карактерисала „вансеријска окрутност“ (Hewitt, 1998, p. 65).

Ситуацију додатно компликује продор Турака у 16. веку и успостављање њихове доминације и културног утицаја над подручјем Абхазије наредна два столећа. Крајем поменутог периода долази и до све израженијих претензија Руског царства према поменутом простору, услед чега се локалним владарима отвара могућност спољнополитичког маневрисања између две велесиле. У том смислу, за разумевање абхаско-мингрелијских односа нарочито је значајно деловање кнеза Келешбеја из породице Чачба.

Наиме, вештим коришћењем описаног геополитичког контекста и дипломатским маневрисањем између Османског и Руског царства, Келешбеј је успео да се ослободи турског утицаја формално се приближавајући Русији. Истовремено, Келешбеј је консолидовао своје војне снаге и покренуо вишеструке упаде на мингрелијску територију, у оквиру којих је чак успео да зароби Левана, сина и наследника мингрелијског владара Григорија Даданија. Суочен са великим угрожавањем и притисцима, Григори Дадани се обраћа Русији за помоћ и Мингрелија 1803. године формално постаје руски протекторат (Hewitt, 1998, p. 69).

Описана реконфигурација односа довела је до погоршања односа између Руског царства и Келешбеја, а затим и до руске интервенције у Абхазији у марту 1805. године. У настојању да балансира интересно повезивање Русије и Мингрелије, Келешбеј одлучује да успостави односе са Наполеоновом Француском у чему остварује иницијалне успехе, али неколико година касније (1808) ипак бива убијен у завери коју су по свему судећи заједнички организовале Русија и Мингрелија да би на престо довеле Сефергеја Чачбу (Hewitt, 1998, p. 69). Међутим, први покушај устоличења Сефербеја уз војну подршку Русије не успева и ауторитет фактички успоставља Келешбејев син Асланбеј који се окреће Турцима у настојању да спречи насилно свргавање.⁶⁵

Ипак, Асланбеј не успева дуго да одоли нападима и руске снаге ускоро заузимају Сухуми (Сукум), престоницу Абхазије, постављају Сефербеја на власт и недуго затим закључују мир и са Турцима. Осим припајања Абхазије као аутономне области у Руско царство (1810), постепено долази до успостављања руског утицаја над целим подручјем данашње Грузије. У

⁶⁵ Занимљиво је напоменути да поједини абхаски историчари оповргавају општеприхваћену „руску фабрикацију“ према којој је Келешбеја убио син Асланбеј (Hewitt, 1998, pp. 70–71).

вези са тим, важно је нагласити да су Абхази невољно прихватили руску доминацију, те да су накнадно покушавали и да организују побуну (1866), чије је гушење довело до репресије над абхаским становништвом, а касније (1877-1890) и до првих случајева његовог масовнијег расељавања са матичних простора (Hewitt, 1998, p. 83).

Упоредо са процесом исељавања Абхаза из Абхазије у јавном дискурсу Грузије долази до јачања гласова према којима Мингрелијанци имају ексклузивно право на поменути територију (Hewitt, 1998, p. 84). Поменута становишта постепено добијају одлике политичког програма. У склопу поменуте доктрине, Тбилиси спроводи снажну дипломатску и лобистичку активности према властима Русије у којој се наглашава да је насељавање Мингрелијанаца на територију Абхазије у функцији заштите руских регионалних интереса. Овај процес подстакао је Абхазе да фокус секуритизујућег дискурса постепено премештају са Русије као спољног фактора на своје суседе Мингрелијанце и њихову све израженију тежњу да успоставе власт над Абхазијом (Hewitt, 1998, p. 88).

У периоду након слома царске Русије, у Сухумију је формиран Национални савет Абхазије (НСА), а Абхазија 1917. године улази у новоформирану Унију планинских народа Кавказа. Недуго након тога, долази и до формирања Севернокавказске Републике (1918) у којој осим Абхазије партиципирају и Дагестан, Чеченија и Ингушетија, Осетија, Кабардија, Балкарија и Адигеја. Упоредо са тим, након распуштања Транскавказске Демократске Федералне Републике, настаје и Демократска Република Грузија (1918). Дакле, у тренутку када је дошло до формирања Грузије, Абхазија се није налазила у њезином саставу, већ је око годину дана била у склопу Севернокавказске Републике (Hewitt, 1998, p. 90). Већ половином јуна 1918. године грузијска војска под командом генерала Мазниашвилија врши окупацију Абхазије (Hewitt, 1998, p. 90).

Агресивно понашање Грузије изазвало је велико незадовољство народа на подручју Абхазије што је олакшало продор бољшевика у поменуто подручје, нарочито након декларације из марта 1921. године према којој је успостављена самостална ССР Абхазија. Међутим, већ у децембру 1921. године, под притиском Стаљина, Абхазија бива приморана да прихвати споразум према којем ступа у „специјалну унију“ са Грузијом. Према поменутом документу који је ратификован фебруара 1922. године, ССР Грузија је формирана као федерација двају равноправних конститутивних република – Грузије и Абхазије (Hewitt, 1998, p. 93). Требало би напоменути да су првој декади постојања ССР Грузије Абхази не сметано користили сопствени језик у институцијама и школама, али је таква пракса касније замрла (Hewitt, 1998, p. 100).

Карактер поменуте заједнице накнадно ће бити измењен на штету Абхазије која уместо равноправне федералне јединице постаје аутономна република у оквиру ССР Грузије. Такође, комунистички лидер Абхазије Нестор Лакоба, иако првобитно у добрим односима са Стаљином, суптилно одбија беспоговорну послушност и бива отрован од стране Лаврентија Берије, етничког Мингрелијанца из Абхазије којем је претходно помогао приликом политичког успона (Hewitt, 1998, p. 95).

Након Лакобиног убиства, у периоду од 1931. године па све до Стаљинове и Беријине смрти 1953. године, уследио је период интензивног терора над абхаском популацијом током којег је, између осталог, уништена локална интелектуална и политичка елита под изговором спречавања национализма и побуне против Стаљина. Осим тога, промењена је демографска слика подручја, а спроведено је и насилно наметање грузијског културног оквира уз искључиву употребу грузијског језика, превођење топонима и сличне мере (Hewitt, 1998, p. 95).

У периоду након Стаљинове смрти дошло је до одређеног попуштања поменутих мера, а Абхази су искористили попуштање терора да организују демонстрације и скупове на којима су захтевали да се поништи инкорпорација Абхазија у Грузију. Такви протести организовани

су 1957, 1964, 1967, 1978, у 1989. године, при чему је 1978. године забележено и уништавање или префарбавање саобраћајних знакова на којима су стајала имена насеља на грузијском језику (Hewitt, 1998, р. 97).

Наведени кораци, сагледани у контексту прилично репресивног политичког режима у којем су предузети, сведоче о снажном анимозитету Абхаза према власти из Тбилисија. Стога не чуди да је релаксација политичких односа у земљи до које је довела Горбачовљева политика „Гласности“ и „Перестројке“ додатно подстакла абхаске интелектуалце и политичаре да појачају захтеве за националном еманципацијом. Међутим, слабљење утицаја централних власти у Москви дало је простор за нарастање опозиционог покрета базираног на националистичкој платформи и у самој Грузији. Врло брзо су абхаски и картвелијански национални покрети ушли у игру са нултом сумом, што је представљало увод у политичку кризу која ће ескалирати у оружани сукоб на подручју Абхазије.

4.3.3 Хронологија важних догађаја

4.3.3.1 Преглед важних догађаја у периоду од 1989. до краја 1991. године

У касним фазама постојања СССР, слично као и у СФРЈ, на нивоу република и њихових конститутивних целина почеле су да јачају националистичке тенденције, које су убрзо добиле и свој политички израз у форми партија и програма усмерених на остваривање већег степена самоуправе. Локална ситуација у Грузији и њеним аутономним целинама 1989. године у том погледу није представљала изузетак (Souleimanov, 2013).

Када је реч о Абхазији, поменуте године долази до формирања Абхаског националног фронта (*Aydgylara*), а недуго затим, у марту 1989. године, и до великог скупа Абхаза у близини села Ликни (*Likhny*). Том приликом, потписано је и упућено писмо руководству СССР у којем је захтевано да се Абхазији врати статус из 1921. године, када Сухуми није био подређен Тбилисију, већ је са њим стајао равноправно.

Догађај из Ликнија додатно је мобилизовао у то време већ доминантно националистички оријентисано јавно мњење Грузије и довео до демонстрација широм земље. Незадовољни грађани захтевали су од власти у Тбилисију да због „издаје“ у потпуности укину аутономију Абхазији. Са становишта ове студије важно је нагласити да расположиви историјски извори указују на спровођење медијске кампање у Грузији, која је имала за циљ да Абхазе и њихове захтеве за самосталношћу представи у негативном светлу, као издају и незахвалност за све уступке у погледу аутономије, које су им у претходном периоду учиниле републичке власти (Hewitt, 1998, р. 105; Souleimanov, 2013, р. 133)

Пораст међунационалних нетрпељивости до којег су довела описана догађања у наредним месецима је растао, а социјална дистанца између Картвелијанаца и Абхаза се повећавала, да би у јулу 1989. године дошло до првог озбиљног инцидента. Повод је био наизглед тривијалан, а радило се о одлуци да у Сухумију буде основан огранак државног Универзитета из Тбилисија.⁶⁶

Поменута одлука изазвала је велики револт Абхаза који су колективно изашли на улице да спрече њену реализацију. Том приликом, дошло је до већих инцидената који су довели до људских жртава (Hewitt, 1998, рр. 102–110). Совјетске снаге безбедности покушале су да интервенцијом поново успоставе јавни ред и мир, али је том приликом дошло до сукоба са локалним групама побуњених грађана. Ситуација је стабилизована након готово недељу дана,

⁶⁶ Више о поменутом догађају могуће је прочитати у једном од оригиналних новинских извештаја тога времена: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-07-20-mn-5172-story.html> (приступљено 14.01.2019. године).

при чему се број жртава процењивао на најмање 16, док је повређених било више стотина, углавном Картвелијанаца (Souleimanov, 2013, p. 132).

Свака од учествујућих страна имала је сопствену интерпретацију инцидента из јула 1989. године. Абхази су сматрали да су Картвелијанци организовали сукобе у антисовјетском духу и тежњом за успостављањем самосталне Грузије у границама из СССР (Hewitt, 1998, p. 121). Са друге стране, Картвелијанци су били убеђени да је сукоб подстакнут од стране абхаског локалног руководства које је инсистирало на захтевима за самосталност, неприхватљивим са становишта Тбилисија. Такође, антисовјетски настројени политички кругови у Тбилисију сматрали су да је сукоб у Сухумију режија федералног КГБ који је активирањем криза у аутономним областима (Абхазија и Јужна Осетија) покушао да ослаби Грузију и казни њену тежњу за напуштањем СССР (Souleimanov, 2013, p. 132).

Структуралне околности на нивоу СССР наставиле су да иду наруку сецесионистичким тежњама, тако да је већ наредне 1990. године дошло до успостављања савезног закона према којем су аутономне целине унутар конститутивних република, од којих је једна била и Абхазија, могле да формално прогласе самосталност (Souleimanov, 2013, p. 133). Поменуто прилику искористио је Врховни совјет Абхазије да неколико месеци касније унилатерално прогласи формирање ССР Абхазије, остављајући при томе простор за преговоре са званичним Тбилисијем и формирање заједнице базиране на конфедералном принципу (Souleimanov, 2013, p. 133).

Као одговор на поступке локалног абхаског руководства усмерене ка формалној промени статуса унутар Грузије и СССР, власти у Тбилисију су покренуле мере ограничавања аутономије Абхазије, како у политичком тако и у културном погледу, што је додатно подстакло претконфликтну социјалну мобилизацију по националном основу у поменутој аутономној републици.

Почетак 1991. године обележио је контекст у којем су односи Картвелијанаца и Абхаза додатно нарушени због супротстављених ставова двају народа према партиципацији Грузије у СССР. Наиме, Абхази и остали мањински народи су углавном подржали опстанак СССР на референдуму у марту 1991. године, док су се Картвелијанци већински залагали за независност (Souleimanov, 2013, p. 133). Упркос противљењу дела становништва Абхазије и Јужне Осетије, Грузија је почетком априла 1991. године ипак прогласила самосталност и била је међу првим совјетским републикама које су то учиниле.

Упркос претњама грузијског председника Гамсакурдије да ће распустити локални Врховни Совјет и укинути аутономију Абхазије, захваљујући ранијем пребазирању совјетског 901. ваздушно-десантног батаљона са подручја Балтика у Сухуми, до којег је дошло у првој половини 1991. године, Тбилиси није био у могућности да намеће решења у датом тренутку, већ је пронађен компромис којим је предвиђено одржавање локалних парламентарних избора.

Сходно томе, у последњем тромесечју 1991. године на подручју Абхазије одржавају се избори након којих, захваљујући важећем систему квота, политички представници Абхаза у локалном Врховном Совјету добијају број места који је знатно већи од онога што би било пропорционално заступљености поменуте етничке групе у укупној популацији тадашње Абхазије.

Наиме, Абхази су на изборима освојили највећи број посланичких места, 28 од укупно 65, док су Картвелијанци добили 26, а остале етничке групе 11 мандата. (Hewitt, 1998, pp. 137–138; Souleimanov, 2013, p. 134).

У децембру 1991. године, Совјетски савез престао је да постоји. Слично као што је то био случај са СФРЈ, држава се распала на целине одређене границама дотадашњих совјетских социјалистичких република. Сходно томе, Абхазија (као и Јужна Осетија) остаје у саставу Грузије, суочена са националистичком политиком новоизабраног председника Звиада

Гамсакурдије која није остављала могућност за дијалог у погледу будућег статуса аутономних области и њиховог евентуалног осамостаљења.

Могло би се закључити да се 1991. године, упркос вероватном постојању политичке воље у врху власти у Тбилисију, још увек нису стекли повољни оперативни услови за покретање репресивних мера већег обима према Абхазији, нарочито оних који би укључивали употребу војске, будући да су оружани састави већ били ангажовани у сукобима који су раније избили на подручју Јужне Осетије, услед чега је постојала претња од претераног развлачења расположивих снага.

4.3.3.2 Преглед важних догађаја у 1992. години

Јануар 1992. године обележило је заседање Врховног совјета Абхазије на којем је за председника поново изабран Абхаз Владислав Ардзинба. Међутим, већ на самом почетку, јављају се проблеми у функционисању новог сазива парламента, јер је јаз између Картвелијанаца и Абхаза постајао све дубљи, а будући да је за усвајање одлука била потребна трочетвртинска већина картвелијански заступници су могли да блокирају доношење појединих одлука.

Упоредо са тим, у Тбилисију је спроведен војни удар током којег је свргнут Звиад Гамсакурдија. Након тога, власт привремено преузима Војни савет. Убрзо се на челу поменутог савета нашао Едвард Шеварнадзе, Гамсакурдијин политички противник и бивши министар спољних послова СССР. На тај начин, Шеварнадзе је *de facto* преузео улогу председника Грузије. Једна од првих важнијих одлука нових власти била је измена устава у којем се Абхазија није помињала као засебни конститутивни елемент Грузије, што су Абхази протумачили као формално укидање аутономије (Hewitt, 1998, p. 138).

У међувремену, подвајање на националној бази у локалном парламенту Абхазије почело је да добија све драстичније облике, тако да од маја 1992. године на седницама практично више није било заједничког присуства картвелијанских и абхаских посланика. Уместо тога, локални Картвелијанци су почели да захтевају распуштање Врховног совјета и, заједно са њим, смену председника Ардзинбе, затим да организују грађанску непослушност и раде на успостављању паралелних институција (Hewitt, 1998, p. 139).

У другој половини 1992. године, суживот Абхаза и Картвелијанаца у Абхазији одвијао се у контексту веома нарушених међунационалних односа, дисфункционалних институција управе, све очигитијих настојања републичког руководства да створи унитарну Грузију, непостојања Совјетског савеза као фактора који би балансирао између Тбилисија и Сухумија, као и исхитреног признавања Грузије у совјетским границама од стране појединих држава Запада и њеног увођења у ОУН у крајем јула 1992.

Услед описаних околности, Врховни совјет Абхазије 23. јула 1992. године доноси одлуку о суспензији Устава Абхазије из 1978. и поновном успостављању Устава Абхазије из 1925. године. Другим речима, донета је одлука која је подразумевала успостављање конфедерације са Грузијом (Hewitt, 1998, p. 139). Седница која је заказана за август 1992. године неће бити одржана имајући у виду да је у међувремену дошло до акције грузијских снага у Абхазији, а тиме и до почетка грађанског рата.

4.3.4 Секуритизујући потези и вербални индикатори грађанског рата

Простор Грузије је почетком деведесетих година прошлог века био поприште врло комплексне конфликтне динамике која је обухватала готово истовремено одвијање неколико крупних сукоба. Сва поменута дешавања рефлектовала су се и у информативној сфери и партиципирала су у јавном дискурсу готово симултано. Подаци о поменутим дешавањима прикупљени су накнадно, тако што су изворне вести скениране и прослеђене модулу за аутоматско кодирање у оквиру *GDELT* и *TERRIER* система. Том приликом, пре него што је релевантним текстуалним сегментима придружена одговарајућа *CAMEO* категорија, по потреби је вршено је и аутоматско превођење на енглески језик.

У тако сложеним околностима било је очекивано да и успешност аутоматизоване обраде текстуалних извора не буде максимална, те да се у финалним подацима појаве шумови и грешке, које, у крајњој линији, није могуће избећи ни приликом ручног кодирања. Међутим, кључно питање није да ли је емпиријска евиденција фалична или не, већ да ли је упркос поменутим недостацима било могуће остварити жељени аналитички увид.

Другим речима, сагледавање прогностичког потенцијала теорије секуритизација, као основни истраживачки циљ којем ова дисертација тежи, требало би да буде спроведено са становишта података који су у овом тренутку истраживачима на располагању. Сходно изнетом ставу, уколико би се испоставило да теорија секуритизације, као аналитички оквир, захтева недостижно висок квалитет улазних података, онда би се могло констатовати да се још увек нису стекли услови за пуну примену поменутог експланаторног модела у савременим емпиријским студијама безбедности.

Подаци из консултованих база представљају за сада најнапреднији и најобимнији механизам прикупљања релевантних података, али је јасно да постоји огроман простор за њихово унапређивање. Због тога је један од допунских циљева ове студије утврђивање недостатака у расположивим базама података и давање предлога за побољшање квалитета расположиве искуствене грађе, како би она у будућим истраживањима била у већој мери прилагођена специфичним потребама студија безбедности.

4.3.4.1 Однос независне и зависне варијабле без филтрирања актера

У тежњи за очувањем униформности истраживачког поступка и што исцрпнијим испитивањем могућности које пружа доступна искуствена грађа, однос независне и зависне варијабле на примеру грађанског рата у Грузији такође је истражен најпре на целокупном садржају медијског дискурса, а затим и на његовим специфичним сегментима који су добијени филтрирањем података према географској области на коју се односе (у овом случају, територију Абхазије) и типу субјеката који су аутори обрађеног медијског саопштења или се у њему помињу.

Конкретније, поменути поступак подразумева фокусирање анализе на специфичан сегмент медијске комуникације: безбедносни дискурс у којем партиципирају само одређене врсте субјеката, попут владиних званичника, председника, представника војске, пословних и других елита блиских властима, затим опозиционих лидера, представника побуњеничких покрета и сл.

Другим речима, уколико аналитичка слика није довољно јасна на генералном нивоу, пружа се могућност усмеравања на секуритизујуће актере чије би деловање могло да буде нарочито индикативно. Један од допунских задатака ове студије је да укаже да ли су такви поступци на примеру конкретне студије случаја увећали експланаторну и прогностичку моћ изабраног

интерпретативног оквира. При таквој оцени, требало би имати у виду да селекција најрелевантнијих актера у дискурсу у великој мери почива на субјективним опредељењима и одукама истраживача, као и да зависи од познавања културних, историјских, политичких и других детерминанти конфликтног контекста.

У случају Грузије, аналитички увид на генералном нивоу био је замућен првенствено због чињенице да се у готово истом временском периоду упоредо одвијало неколико значајних политичких и безбедносних процеса који су имали велики одјек у вредностима независне и зависне варијабле.

Први је био распад Совјетског савеза, који је у геополитичком и сваком другом погледу представљао прворазредни тектонски поремећај на стратешком нивоу. Поменути догађај јасно се рефлектовао у безбедносном комплексу регије Кавказа, где је узбуркао локалну конфликтну динамику и дао покретачки импулс читавом низу сукоба од којих су многи прерасли у оружану борбу већег или мањег обима.

Други важан процес који је отежавао фокусирање истраживачке пажње на односе Абхаза и Картвелијанаца представљало је активирање сецесионистичког покрета на подручју Јужне Осетије, још једне аутономне грузијске регије на чијој територији се догодио оружани конфликт.

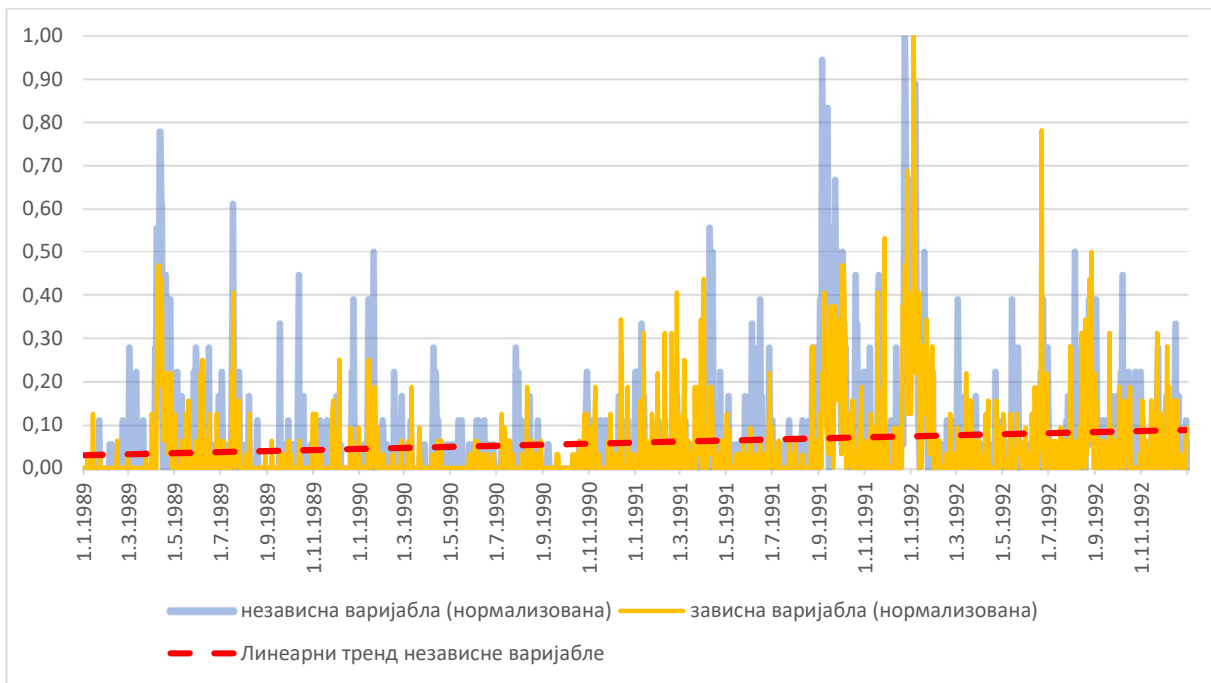
Коначно, изолација интеракција званичног Сухумија и Тбилисија није била једноставна ни због тога што су у кризи учествовали спољни субјекти, од Русије, преко суседних држава (Дагестан, Чеченија, Јерменија и др.), ОУН и земаља Запада, који су партиципирали у локалном безбедносном дискурсу и имали улогу у процесима секуритизације, конструкције претњи и сл.

Временски оквир ове студије нешто је дужи од годину дана, слично опредељењима која су направљена током истраживања грађанског рата у Украјини, а разлог за то је покушај ублажавања недостатака у погледу квалитета и квантитета расположивих података. Наиме, аутоматизовани прикупљачки системи нису забележили много релевантних медијских фрагмената и значајних догађаја, тако да је проширење временског захвата требало да пружи потпунији увид у међусобни однос варијабле као и позитивне односно негативне тенденције у погледу њиховог испољавања.

Важно је напоменути и то да су за потребе ове студије, осим података из система *GDELT*, испитане и могућности базе података *TERRIER*, али се испоставило да она нема готово ниједан емпиријски запис од 1989. до 1992. године који би био релевантан за истраживање. У том погледу, подаци система *GDELT*, упркос раније помињаним недостацима, представљали су најбољи могући избор.

Када је реч о интегралној форми безбедносног дискурса, прва ствар која је јасно уочљива на целокупном искуственом узорку је проблем синхронизованости независне и зависне варијабле (слика 49). Улогу у таквој временској дистрибуцији података засигурно игра несавршеност прикупљачког сегмента аутоматизованог система за прикупљање података, која, као што је то напоменуто у случају Украјине, има тенденцију да прави вештачке „рупе“ у прикупљању па да онда у једном дану региструје велики број догађаја стварајући доста искривљену репрезентацију стварности.

Међутим, несумњиво је да је таквој ситуацији допринела вишеслојност политичко-безбедносног контекста и већ поменуто паралелно одвијање неколико значајних и међусобно релативно повезаних криза.

Слика 49 – Однос независне и зависне варијабле без филтрирања (Абхазија)

У вези са тим, потребно је нагласити неколико ствари. Најпре, током читавог истраживаног периода смеђују се скокови и падови вредности независне и зависне варијабле и генерално је уочљив само образац који открива постојање двају кључних периода са максималним вредностима, један око 1989. године, а други крајем 1991. и почетком 1992. године. При томе, није јасно уочљиво да независна варијабла наговештава испољавање зависне већ се две променљиве у погледу момента испољавања повећаних вредности готово сасвим поклапају.

Осим поменути два глобална максимума, уочљиво је и неколико фаза у којима су вредности значајније повећане. Најпре је то период између маја и августа 1989. године током којег је, између осталог, дошло до првих сукоба грађана у Абхазији. Следећи скок догодио се почетком 1991. године, баш у време када је дошло до интервенције грузијских снага у Јужној Осетији и накнадног сукоба на том простору. Наредни скок вредности обе варијабле забележен је крајем 1991. и почетком 1992. године, када је дошло до пуча у Тбилисију. Коначно, скок је регистрован и половином 1992. године, што је период који са становишта ове студије најзначајнији.

Стога се може закључити да, упркос томе што је забележена динамика секуритизујућег говора начелно усклађена са верно репрезентованом материјалном манифестацијом сукоба, истовременост испољавања обе варијабле не даје довољан основ за тврдњу да би једна другој могла да буде индикатор. Другим речима, прогностички значај оваквог аналитичког увида практично не постоји и потребна је додатна обрада података ради откривања евентуалног постојања латентних структура вербалних индикатора конфликта.

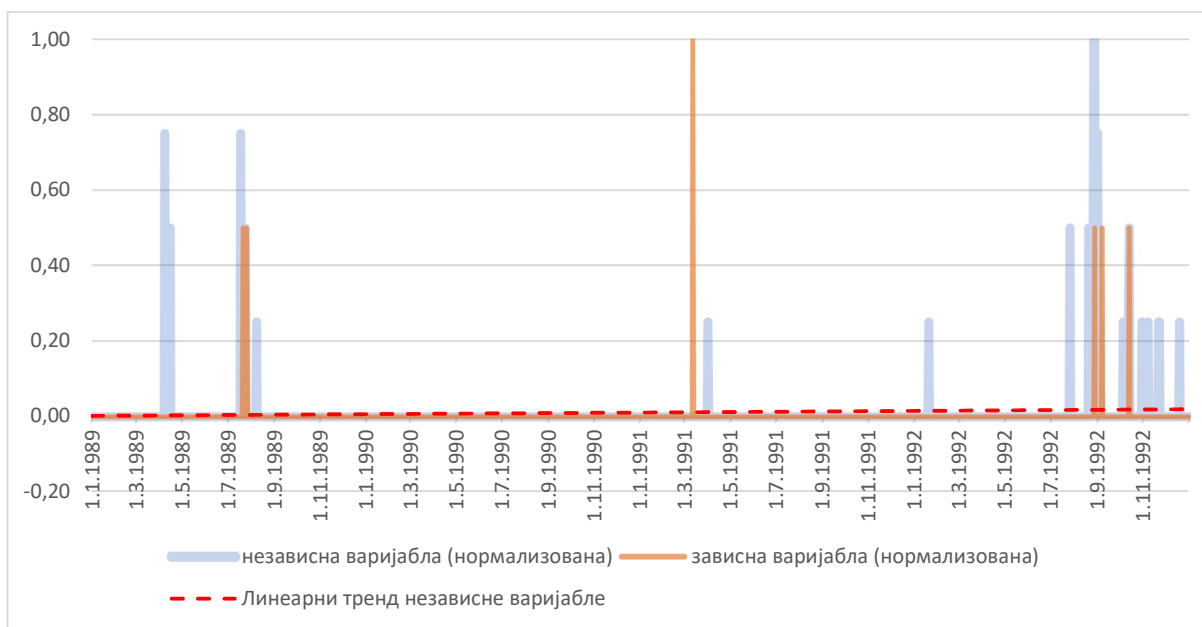
4.3.4.2 Однос независне и зависне варијабле – однос власти и изазивача

С обзиром на то да генерална слика дискурса у аналитичком смислу није била довољно јасна, било је потребно испитати да ли би се ситуација поправила уколико би из расположивог фонда

података биле издвојене и засебно сагледале медијске поруке кључних актера у конфликту у којима се секуритизује ситуација у Абхазији.

Наведено филтрирање искуствене грађе било је могуће захваљујући разгранатости кодне шеме *SAMEO* и способности прикупљачког система да изворне текстове обради и класификује на одговарајући начин. Наиме, с обзиром на то да поменута кодна шема прави разлику између аутора изјаве и субјекта који је у оквиру те медијске поруке поменут (у питању су подаци наведени у групи својстава које се односе на ентитете *Actor1* и *Actor2*), издвојене су само изјаве релевантних грузијских и абхаских актера које се искључиво односе на ситуацију у Абхазији и реферишу само субјекте непосредно умешане у локалну ситуацију.

Описани аналитички поступак значајно је поправио ситуацију и пружио јаснију репрезентацију конфликтне динамике (слика 50).

Слика 50 – Однос независне и зависне варијабле у дискурсу локалних актера

На основу добијеног увида може се закључити да је интензивна кампања узајамног секуритизовања носилаца конфликтне динамике регистрована најпре почетком маја, а затим и у периоду између јула и септембра 1989. године. Таква ситуација у складу је са дешавањима на терену, с обзиром на то да је у јулу поменуте године дошло до првих већих инцидената у Абхазији, који су били везани за покушај отварања одељења Универзитета из Тбилисија у Сухумију, као што је раније напоменуто.

На основу општег модела конфликтне динамике који је изложен о теоријском делу ове дисертације, могло би се очекивати да ће пре поменутог инцидента јавни дискурс садржати поруке које су усмерене на подстицање социјалне мобилизације циљаног колектива и означавање друге стране у сукобу као безбедносне претње. Такође, сасвим је очекивано да након избијања сукоба у којем је било људских жртава на обе стране дође до интензивније кампање узајамних секуритизација. Може се, дакле, закључити да се индикаторска варијабла у посматраном периоду начелно испољавала у складу са теоријским очекивањима, те да се на основу промена у њеним вредностима јасно могло уочити да се конфликтна динамика у појединим периодима драматично убрзава, као наговештај повећаног ризика од избијања сукоба.

Када је реч о зависној варијабли, очекивани су њени скокови у јулу 1989. и након августа 1992. године када је коначно избио грађански рат. У том погледу, у расположивим подацима нису уочена битнија одступања. Међутим, велики скок независне варијабле у периоду марта 1991. године није нешто што би се могло очекивати са становишта наших хипотеза због тога што тада није дошло до битнијих инцидената на терену.

Ипак, март 1991. године је период у којем је спроведен референдум на којем су се грађани изјашњавали по питању останка у Совјетском савезу, а питање опредељења, па и самог изласка на референдум, изазвало је поделе међу локалним Картвелијанцима и Абхазима.

Детаљнија анализа искуствене грађе указала је да се регистровани догађаји управо односе на бојкот референдума, те да су исправно кодирани *CAMEO* категоријом 16. Као што је наглашено раније, у питању је општа категорија која подразумева „деградацију уобичајених начина политичког комуницирања и односа“, односно активности попут „прекида дипломатских веза, наметања ембарга или санкција, бојкота и сличног“ (Schrodt, 2012, p. 76).

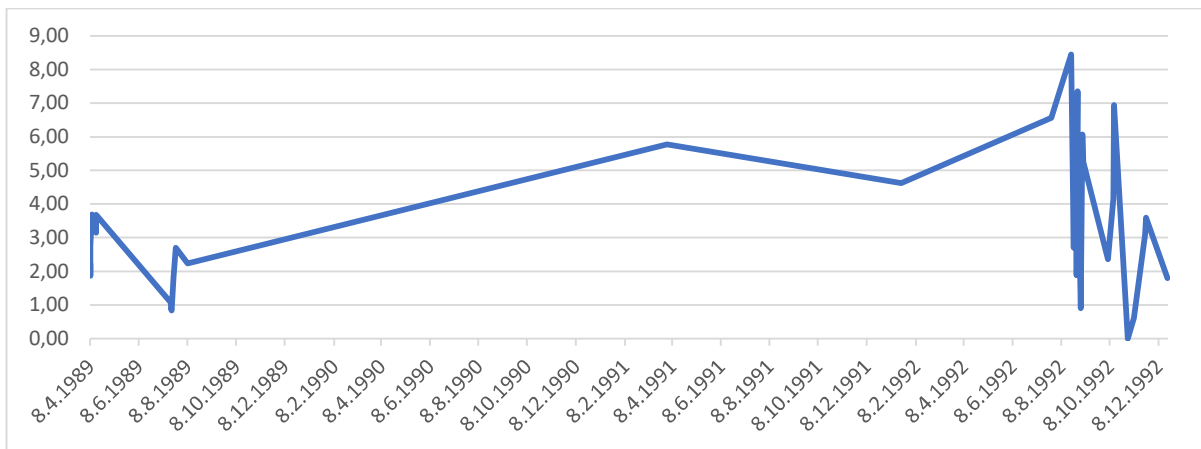
Када се има у виду изнето, могло би се рећи да је и у периоду марта 1991. године понашање зависне и независне варијабле прилично верно осликало догађаје на терену. Наиме, најпре је регистровано материјално испољавање релевантног догађаја, у овом случају бојкота референдума од стране локалног картвелијанског становништва, које је одмах пратила реакција у облику серије секуритизујућих потеза.

Описани догађај значајно је истаћи због тога што добро осликава сложену интеракцију изабраних варијабли. Иако је у основи теоријског и хипотетичког оквира ове студије очекивање да вербални индикатори најављују грађански сукоб, то не значи да у свим случајевима индикаторска варијабла претходи зависној променљивој. Другим речима, поједини облици материјалног испољавања конфликта у ширем контексту имају улогу катализатора накнадне секуритизујуће динамике, која затим доприноси порасту конфликтног потенцијала и ризика од избијања физичког сукоба. Такве епизоде могу да се јављају, чак су и очекиване услед сложеност интеракције вербалног и физичког чињења, али би требало да представљају изузетак који је могуће образложити, као што је то случај са претходно описаном ситуацијом.

4.3.4.3 Радикализација секуритизујућих потеза наспрам радикализације конфликта

Као што је то био случај и са претходним студијама, истраживање грађанског рата на подручју Абхазије завршићемо освртом на доступне податке о емотивном тону забележених секуритизујућих потеза. У том смислу, пример Абхазије је наговестио да је аутоматизовано кодирање тона медијских саопштења још увек релативно рудиментарна технологија која ће свој пуни капацитет показати тек у годинама које долазе.

Међутим, подаци који су расположиви у овом тренутку показују тенденцију значајног одступања од очекиваних вредности. У поређењу са случајем Хрватске и Украјине, где је искуствена евиденција у потпуности одговарала теоријским претпоставкама, на примеру Абхазије се то не може децидирано тврдити (слика 51).

Слика 51 – Просечни тон секуритизујућих потеза (Абхазија)

Наиме, на основу спроведене анализе податка може се рећи да просечна вредност индекса емотивног набоја релевантних медијских саопштења приметно опада током кризних периода. Међутим, и даље је реч само о „мање позитивном“, али не и негативном тону текста, што би било неопходно да бисмо могли да констатујемо сагласност између емпиријских података и полазних истраживачких очекивања. Додатно испитивање искуствене евиденције указује да у основи поменутог проблема готово извесно леже технички разлози, а не стварна одступања теоријске концепције и емпиријске збиље.

Разлог за такву оцену представља чињеница да ниједна вест у целокупној бази расположивих података о Абхазији, која укупно броји 1658 записа, нема негативну вредност емотивног тона (најнижа забележена вредност је 0). То није случај чак ни са оним вестима које се односе на догађаје са људским жртвама, и које уз то имају максималну негативну вредност Голдштајновог индекса, што је прилично јасан показатељ неадекватног кодирања изворног материјала.⁶⁷

Због тога се може констатовати да у случају ескалације грађанског рата у Грузији, бар када је реч о сукобима на простору Абхазије, расположиви подаци показују само начелну тенденцију која је у складу са хипотезом да радикализација реторике наговештава радикализацију конфликта, јер вредности емотивног тона опадају у периодима непосредно пре избијања оружаних сукоба. Ипак, то није довољно да би се могло говорити о недвосмисленој искуственој потврди поменутог теоријског очекивања.

4.3.5 Закључак

Ескалација грађанског конфликта на подручју Абхазије утемељена је у некомпатибилним визијама историје према којима и Абхази и Картвелијанци полажу неутуђиво историјско право на поменути простор (Hewitt, 1998). Поменуте интерпретације, као део званичног академског, медијског и политичког дискурса у поменутим подручјима, успоставиле су контекст у којем тежње једне стране готово нужно угрожавају настојања друге стране, што читаву конфликтну динамику приближава моделу игре са нултом сумом.

Док је постојао спољни фактор који је био у стању да пројектује моћ на простор Грузије и стабилизује ситуацију нису постојали повољни услови за организовање одрживог сецесионистичког покрета у Абхазији. Такође, нису могле да буду спроведене ни намере

⁶⁷ У питању је индекс којим се изражава позитиван, неутралан или негативан утицај догађаја на политичку стабилност. Детаљније у (Goldstein, 1992).

појединих политичких активиста у Тбилисију које су подразумевале успостављање независне Грузије. Међутим, нагла либерализација односа током Перестројке, а затим и распад СССР довео је до распада структуралног оквира који је годинама обуздавао распламсавање абхаско-картвелијанског конфликта. У том тренутку, пробуђени и неспутани националистички покрети почели су нагло да јачају и у Тбилисију и у Сухумију и њихови представници дошли су на власт.

Домогавши се позиција моћи у друштву, нове, отворено национално оријентисане политичке елите успоставиле су и контролу над медијским простором, о чему сведоче подаци из секундарних емпиријских извора који указују на спровођење снажне медијске припреме оружаног сукоба, у оквиру које су активности друге стране биле представљане као безбедносна претња (Hewitt, 1998, p. 133). О томе да је кампања секуритизације претходила оружаним сукобима сведочи и примарна искуствена грађа, на основу чега се може закључити да је аналитички оквир базиран на теорији секуритизације био у стању да пружи кредибилне индикације пораста конфликтног потенцијала на размотреном историјском примеру.

Међутим, с обзиром на то да су улазни подаци били нешто лошији него што је то био случај са претходне две студије, прогностички потенцијал изабраног експланаторног модела на примеру грађанског рата у Грузији (Абхазији) био је сразмерно мањи, што је још једном нагласило потребу правовременог прикупљања квалитетних емпиријских података.

5. САГЛЕДАВАЊЕ ПРОГНОСТИЧКОГ ПОТЕНЦИЈАЛА ТЕОРИЈЕ СЕКУРИТИЗАЦИЈЕ

5.1 Општа запажања

Студије случаја које су биле представљене у претходном поглављу показале су да постоји солидан емпиријски основ за позитиван одговор на питање да ли прогностички потенцијал теорије секуритизације на примеру грађанског рата уопште постоји. Наиме, све три студије су, у већој или мањој мери, показале да су се узајамне секуритизације испољавале у релевантном дискурсу на начин који је предвиђен хипотетичким оквиром ове студије.

Другим речима, показало се да су секуритизујући потези претходили избијању грађанског рата и оружаних дејстава у довољној мери да би се могли протумачити као употребљиви наговештаји негативног развоја политичко-безбедносне ситуације и пораста конфликтног потенцијала у држави. Осим тога, нешто мање недвосмислено, искуствено се манифестовало и очекивање да радикализација реторике претходи радикализацији понашања, при чему се показало и да поменута два фактора по свој прилици узајамно делују један на други, појачавајући свој израз и позитиван утицај на ескалацију конфликта.

Међутим, након ових основних увида потребно је отићи корак даље и сагледати какве могућности стоје пред теоријом секуритизације у погледу прогнозе грађанских конфликта и тиме пружити допринос на попуњавању значајне празнине која у литератури већ дуже време постоји када је реч о предиктивним аспектима ове и сродних конструктивистичких теорија.

Због тога ћемо у наредним редовима пружити осврт на нека од најзначајнијих искустава која су резултат реализације претходне три студије случаја и сагледати на који начин би она могла да допринесу већем искоришћењу несумњивог прогностичког потенцијала који теорија секуритизације поседује када је реч о грађанским сукобима.

5.2 Развојне перспективе

Пре свега, да би уопште могло да буде речи о прогнози конфликта неопходно је да буду задовољени предуслови који се односе на доступност адекватних података о релевантним елементима јавног дискурса. То значи да би требало да постоји начин да се што већи обим изворне текстуалне грађе прикупи и обради у врло кратком времену, како правовременост процене не би била доведена у питање. Такви захтеви подразумевају одређене методолошке иновације у домена истраживања процеса секуритизације.

У оквиру ове студије начињен је најосновнији искорак у поменутом правцу. Наиме, с обзиром на недостатак специјализованих извора података који би садржали секуритизујуће потезе наменски припремљене за експлоатацију унутар студија секуритизације, покушано је проналажење довољно добре замене која би могла да се искористи за иницијална истраживања и генерисање идеја о могућностима усавршавања прикупљачког процеса, као и давање најопштијих препорука за организовање будућих активности на плану прикупљања искуствених података.

5.2.1 Унапређење процеса прикупљања података

Наше је истраживање показало да подаци о политичким догађајима који су кодирани према *SAMEO* кодној шеми представљају релативно добру супституцију за ручно кодиране

секуритизујуће потезе у недостатку боље алтернативе. Међутим, искуства након спроведених студија случаја указују да постоји основ за размишљање о могућностима за унапређење мануелног процеса прикупљања секуритизујућих потеза или чак његову потпуну аутоматизацију, у зависности од тога да ли ће бити могуће остварити прихватљив проценат грешке.

Мануелно прикупљање секуритизујућих потеза могло би најпре да се унапреди тако што би се правили специјализовани софтверски алати који би се конфигурисали тако да што успешније изврше препроцесирање изворне текстуалне грађе и издвоје сегменте у оквиру којих детектују претходно дефинисане индикаторе потенцијалних секуритизујућих потеза. То би, на пример, могле да буду специфичне речи, или тзв. н-грами, односно више речи за које се анализом утврди да се учестало појављују заједно у релевантном текстуалном корпусу.

Јасно је да би израда поменутих софтверских алата морала да почива на претходним истраживањима у којима би се ручно издвојени текстуални фрагменти који представљају секуритизујуће потезе детаљно анализирали и сагледавали са различитих аспеката, ради издвајања општијих својстава. Уочена генерална својства би затим могла да послужи као конфигурациони параметри прикупљачког софтверског модула.

Ручно кодирање текстова које је проведено на релативно великом узорку током истраживања грађанског рата у Хрватској показало је да је сваки медијски извор засебан случај и да га као таквог треба анализирати и прилагођавати му све евентуалне прикупљачке система. Другим речима, у нашем истраживању то би значило да се изврши засебна анализа корпуса Вечерњег листа и Вечерњих новости, па да се затим прикупљачки софтвер конфигурише за сваки понаособ.

Када је реч о студији спроведеној на примеру поменуте републике СФРЈ проблем за аутоматизацију прикупљања представљала је и употреба различитих дијалеката истога (српско-хрватског) језика. Међутим, поменута тешкоћа била би вишеструко већа да су у питању потпуно различити језици, па је и то фактор који би требало имати у виду када се разматра могућност унапређења прикупљања података о секуритизујућим потезима.

Значајнији искорак ка генерализацији прикупљања секуритизујућих потеза вероватно би могао да буде остварен кроз ангажовање мултидисциплинарних тимова који ће имати довољно стручних капацитета да обаве прелиминарна истраживања и испитају могућности формализације поменутог језичког акта.

У сврху остваривања поменутог циља корисно би било размотрити најадекватније начине комбиновања експертиза из области студија безбедности, лингвистике, статистике и машинског учења. Међутим, чак и у том случају остаје отворено питање колики би био проценат грешке у прикупљању и да ли би он био довољно мали да представља прихватљиву алтернативу мануелном кодирању.

Уколико то не би био случај, односно чак и када не би било могуће искључити људску интервенцију у прикупљању података за студије засноване на теорији секуритизације, пребацивање што већег дела посла на машине би могло да повећа брзину обраде изворних материјала, што би опет допринело прогностичким капацитетима копенхагенске концептуалне парадигме.

Конечно, када је реч о формату прикупљених података, искуствена евиденција прикупљена у оквиру *GDELT* и *TERRIER* система показала је да савремена техничка достигнућа омогућавају врло лако прикупљање обиља допунских података (мета-података) упоредо са издвајањем искуствене евиденције која је од примарног значаја. Реч је о подацима који се односе на локацију, именоване ентитете и актере, емотивни тон текста и слично. Такву праксу би требало задржати због тога што омогућава додатну аналитичку обраду која може да открије обрасце не само у погледу релевантних значењских структура, већ и географског контекста, односа

актера итд. Примера ради, уз такве податке могуће би било фокусирати се само на одређени подкуп секуритизујућих актера који делују на јасно одређеном географском подручју.

5.2.2 Унапређење процеса обраде и анализе података

Конструктивистичке студије природно су усмерене на истраживање релевантних наратива и анализу дискурса услед чега је велики број истраживања посвећен разматрању квалитативних аспеката предмета изучавања. Поменуте студије значајно су допринеле разумевању контекстуалних специфичности засебних случајева испољавања одређених безбедносно релевантних појава, међу којима је и грађански рат.

Међутим, наше је истраживање указало да би у сазнајном смислу било врло корисно усмерити део истраживачке пажње и на квалитативне аспекте релевантних дискурса. У том погледу, нарочито је важно фокусирати се на карактеристике секуритизујућих потеза, као фактора који се током ове студије показао као један од врло употребљивих вербалних индикатора конфликтног потенцијала и динамике.

Међу потенцијално плодноним правцима даљих истраживања по значају и могућој користи се издваја разматрање могућности за инкорпорацију формалних конфликтних модела који би били у стању да брзо обрађују доступне податке, сигнализирају скокове вредности индикаторских варијабли и на тај начин помогну истраживачима у доношењу процена везаних за ескалацију грађанских ратова. У том погледу, значајни су пионирски кораци које је својевремено начинио Хант (1997) и Шроуд са сарадницима (Schrodt & Gerner, 1994), као и неки савремени аутори (de Cadenas-Santiago et al., 2015; Yonamine, 2013; Zeitzoff, 2011).

Потреба прогреса у погледу аналитичких поступака у оквиру студија безбедности базираних на теорији секуритизације и конструктивистичком теоријском оквиру уопште нарочито је битна када имамо у виду чињеницу да технологије које омогућавају брзи прилив квалитетнијих искуствених података напредују великом брзином и тиме чине извеснијим решавање проблема који је дуго оптерећивао емпиријске студије овог типа, а огледао се у проблемима везаним за обезбеђивање свеобухватније искуствене евиденције.

Међутим, напредак на поменутом плану није могућ без свеобухватније ревизије саме теорије секуритизације, која би требало да буде додатно конкретизована и систематизована како би пружила повољнији оквир за операционализацију варијабли него што је то случај сада. У претходном тексту смо навели неке од кључних недостатака копенхагенске концептуалне парадигме, а по значају истичемо недовољно јасна одређења кључних појмова попут секуритизујућег потеза и сл.

Унапређењем матичног теоријског оквира створила би се прилика за непосредније и једнозначније повезивање теоријских концепата и искуствене грађе, што би омогућило реализацију већег броја квалитетнијих истраживања и даље усавршавање експанаторног оквира секуритизације. Као последица таквих помака, сасвим извесно би био унапређен и прогностички капацитет поменуте теорије.

5.3 Теорија секуритизације као оквир за анализу индикатора грађанског рата

Када је реч о прогностичком потенцијалу, он се утемељује у могућности правовременог препознавања и праћења кључних индикатора анализираних појава, у овом случају грађанског рата. Може се говорити о три најопштија типа ових показатеља: дугорочни, средњорочни и краткорочни (Hagmeier-Gaverus & Weissmann, 2003; Walton, 2011).

Дугорочни (структурални) индикатори конфликта углавном се односе на податке о друштвеној структури у оквиру које се посматрана конфликтна динамика одиграва (Clarke, 2005; Hagmeier-Gaverus & Weissmann, 2003). Најчешће је реч о квантитативним подацима који се освежавају на годишњем нивоу и доступни су за велики број земаља. Такође, у зависности од теоријског опредељења, дискурс такође може да буде посматран као структурални параметар (Checkel, 2011, p. 8). У аналитичком погледу, структурални индикатори обично се тичу општих предуслова који стварају повољан контекст за конфликт (Hagmeier-Gaverus & Weissmann, 2003). С обзиром на то да омогућавају релативно поуздан увид у генерална својства посматраног друштва, веома су корисни за оријентацију истраживачке пажње и креирање опште процене конфликтног потенцијала.

Средњорочни индикатори (акцелератори) конфликта односе се на појаве и процесе који појачавају ефекат структуралних фактора и увећавају ризик од избијања сукоба (Hagmeier-Gaverus & Weissmann, 2003). Коначно, краткорочни индикатори конфликта (окидачи) односе се на догађаје који поседују потенцијал за претварање високоризичне ситуације у директан сукоб и непосредно претходе ескалацији конфликта (Hagmeier-Gaverus & Weissmann, 2003).

Најопштије испитивање прогностичких потенцијала теорије секуритизације, које је у оквиру ове дисертације спроведено, показало је да начелна теоријска очекивања везана за процес секуритизације и ескалацију грађанског конфликта имају одређену искуствену потврду, бар када је реч о сукобима обухваћеним студијама случаја. Ове увиде би било пожељно додатно обогатити у наредним истраживањима, где би, након што буде доступан већи број упоредних студија, било корисно размишљати и о примени статистичке анализе у сврху издвајања поузданијег и рафиниранијег скупа вербалних индикатора ескалације грађанског конфликта.

Као што смо у претходном тексту навели, секуритизујући потези представљају кључни концепт на којем темељимо прогностички капацитет теорије секуритизације. Када овај теоријски појам добије операционални израз и постане емпиријска варијабла он истовремено може да указује на више ствари.

На пример, реторичка конструкција секуритизујућег потеза може да укаже на фазу ескалације конфликта у смислу да употреба радикалнијих израза, оних који изазивају снажну емотивну реакцију, или чак подстичу одсуство било какве емпатије и разумевања према другој страни, представља поуздан наговештај да је сукоб унапредовао. Такве вербалне поруке уједно указују и на то да су све мање шансе да се конфликт задржи у оквирима друштвено прихватљивих институционалних начина решавања спорова, односно да опадају шансе за његову трансформацију и пацификацију.

Међутим, најбитнија ствар на коју секуритизујући потези, односно секуритизујућа кампања у медијима, указују јесте политичка намера да се супарничка друштвена група циљаној јавности прикаже као непријатељ и егзистенцијална претња. У недостатку могућности да као истраживачи безбедносних појава непосредно утврдимо садржај свести и планове кључних политичких актера, поменути намеру тумачимо као један од озбиљнијих показатеља њихове спремности да поведу своје следбенике у оружани сукоб са групама које покушавају да јавно промовишу у непријатеље.

Тако схваћени, секуритизујући потези имају улогу средњорочних и краткорочних индикатора сукоба. Наиме, са једне стране они представљају манифестацију процеса конструкције непријатеља који углавном трају дуже и представљају фактор који „преводи“ постојећа незадовољства и противречности у опипљивију форму конкретног непријатеља, која затим може да послужи као средство за подстицање социјалне мобилизације колектива. Такође, секуритизујући потез може имати и непосредан ефекат у којем се у већ припремљеном контексту тражи оправдање за хитну примену ванредних мера. Због тога је пожељно приликом анализе водити рачуна и о квалитативним аспектима секуритизујућих потеза, уколико то расположива искуствена евиденција и истраживачке могућности дозвољавају.

На сва три искуствена примера која су разматрана у оквиру студија случаја показало се да секуритизујући потези претходе избијању оружаних сукоба довољно дуго да би, у случају да је анализа спроведена у реалном времену, постојала могућност упозорења на убрзану конфликтну ескалацију. То у одређеној мери говори у прилог њиховом доминантнијем испољавању као средњерочних индикатора у оквиру искуственог оквира ове студије.

Ипак, динамика појаве секуритизујућих потеза није униформна и она се у сваком појединачном случају испољава другачије. У том смислу, тешко би било дати генералну формулу помоћу које би могло да се израчуна у ком тренутку конфликтна ескалација почиње да добија на убрзању. Другим речима, не постоји апсолутни број секуритизујућих потеза који је индикативан, већ је потребно пратити њихово појављивање у контексту дискурса који се анализира.

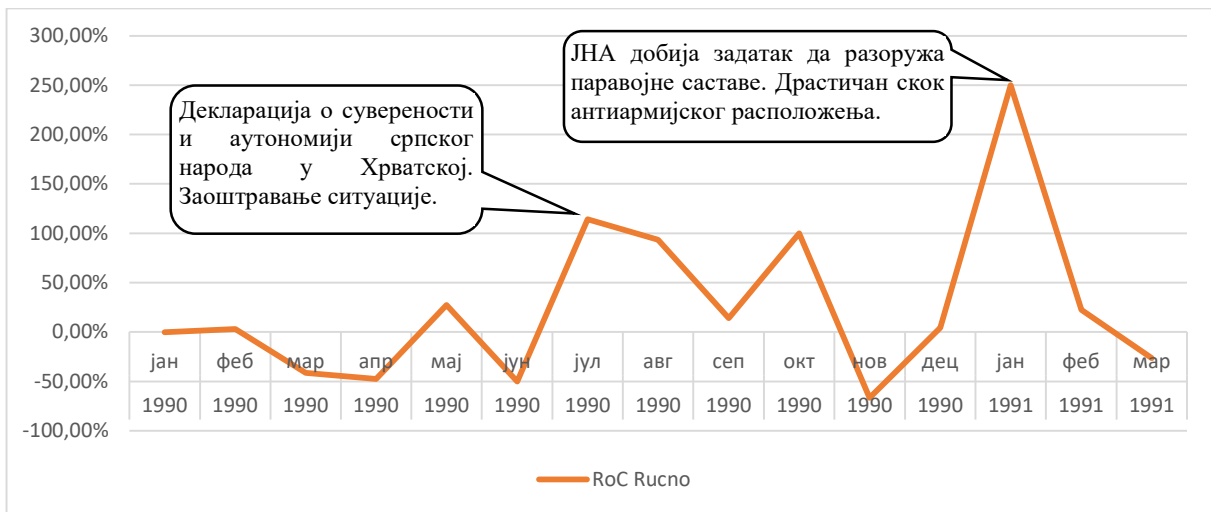
Као што је то случај са анализом индикатора генерално, корисно је истраживањем захватити дужи временски период, а затим сагледати како у контексту испољавања индикаторске варијабле изгледа уобичајени дан или временски интервал који је изабран. На тај начин стиче се контекстуална основа за тумачење вредности изабраног показатеља.

Имајући то у виду, у оквиру студија случаја су углавном разматране просечне дневне, месечне и кварталне вредности индикаторске варијабле, односно броја регистрованих секуритизујућих потеза. У односу на ту вредност било је лакше издвојити периоде када су одступања велика у односу на „нормалу“. Такође, повећање просечног броја секуритизујућих потеза у односу на претходне интервале указивало је да се ситуација у основи мења, односно да секуритизације постају све доминантнији садржаји анализираних медијског дискурса.

Требало би имати у виду да веће разлике између просечних вредности индикаторске варијабле у сукцесивним временским интервалима и статистички смањују вероватноћу да се ради о случајности, што указује да постоји све основанија сумња да се карактер безбедносне ситуације заиста мења.

Промене вредности индикаторске варијабле по суседним временским интервалима показале су се као користан показатељ и када је разматрана процентуална промена стања у односу на претходни период. Ова једноставна рачуница омогућила је јасно издвајање периода за које се истраживањем показало да су заиста били критични.

На примеру који следи приказано је забележено кретање просечног броја секуритизујућих потеза на насловној страни хрватског Вечерњег листа на месечном нивоу у периоду од 1990. године до избијања грађанског рата у марту 1991. године. На слици 52 може се приметити да је период значајније промене вредности индикаторске варијабле започео од маја 1990. године када је почела да се компликује ситуација на подручју Книнске крајине.

Слика 52 – Просечна промена броја ручно кодираних секуритизујућих потеза на насловним странама Вечерњег листа

Када се најдраматичнији скокови броја секуритизујућих потеза на насловници поменутог листа посматрају у контексту тадашњих политичких дешавања, може се приметити да временски кореспондирају са два кључна догађаја. Први је Декларација о суверености и аутономији Српског народа донета на сабору у Србу 25. јула 1990. године, док је други наредба којом је ЈНА добила задатак да разоружа све паравојне саставе на територији Хрватске. Наведени пример јасно показује да је забележено понашање индикаторске варијабле врло релевантно са становишта прогнозе тока конфликта, јер је недвосмислено указивало на то да се ситуација на терену убрзано компликује и да ескалација конфликта рапидно добија на снази.

Истовремено, праћење интензитета промене присуства секуритизујућих потеза указало је и на то који се референтни објекти истичу као најзначајнији. Наиме, уколико претпоставимо да је најбурнија реакција везана за најосетљивије виталне вредности, онда бисмо могли да закључимо да су мај 1990. и јануар 1991. године периоди када је угрожавање тих вредности било медијски најпропагиранije. Емпиријски увиди су на примеру извештавања хрватског листа потврдили изнета очекивања јер је у мају Декларацијом из Срба са становишта хрватске власти доведена у питање територијална целовитост и уставно уређење републике, док је у јануару ангажовање ЈНА за званични Загреб представљало напад на суверенитет, угрожавање „демократских промена“, или, у стварности, новоуспостављеног режима и оружану агресију.

Могло би се закључити да је прогностички потенцијал секуритизујућих потеза као индикатора ескалације грађанског конфликта, а тиме и целокупне теорије секуритизације, неспоран. Након студије три по много чему различита случаја показало се да је број секуритизујућих потеза као индикаторска варијабла био у адекватном односу са политичком и безбедносном ситуацијом на терену. Такође се може рећи да је поменути индикатор поливалентан и да, осим конфликтне динамике, уз одговарајућу аналитичку обраду може да укаже и на кључне компоненте безбедносног контекста, односно на референтне објекте, носиоце безбедносног угрожавања као и мере чија се примена наговештава.

Међутим, осим предности, уочена су и одређена ограничења када је реч о примени секуритизујућих потеза као прогностичких показатеља у безбедносној анализи. Пре свега, у грађанском сукобу је честа ситуација да учесници у почетку немају симетричан однос када су у питању ресурси са којима располажу (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 332). Асиметрија у описаном смислу подразумева и расположиве медијске ресурсе.

Другим речима, уколико је случај да у истраживаном конфликту једна страна остварује медијску доминацију, онда неће бити могућности да се анализом медијског дискурса захвати целокупна безбедносна реалност с обзиром на то да један актер не долази до изражаја у довољној мери. Претпоставка је да би потискивање из медијске сфере представљало подстицај да се комуникација са циљном публиком одвија на неки други начин, незваничним обраћањем, непосредном комуникацијом, организовањем скупова, коришћењем нових технолошких платформи и другим начинима који измичу могућностима прикупљања на начин на који је то спроведено у оквиру ове студије.

Осим тога, секуритизујући потези не морају да одражавају реалне капацитете супротстављених страна. Наиме, није незамислив сценарио у којем секуритизујућу кампању спроводи режим чија је подршка у опадању, а тиме и способност офанзивног наступа путем спровођења репресивних безбедносних мера. Оквирно, таква ситуација је забележена у Украјини приликом пада Јануковичевог режима. У том смислу, могло би се закључити да није упутно ослонити се на секуритизујуће потезе као на показатељ способности, већ искључиво намере актера.

Када је реч о медијском узорку као искуственом запису из којег ће се извучити секуритизујући потези, потребно је имати у виду да интензитет и фаза ескалације конфликта не мора нужно да буде репрезентована у медијима који о томе извештавају у складу са својом уређивачком политиком. Наиме, пажња медија се преусмерава и потребно је одређено време да неки конфликт уђе у медијски фокус. Када је реч о машинском праћењу медијских извора, рефокусирање пажње медија могло би да доведе до падова и скокова вредности индикаторске варијабле који нису узроковани реалном конфликтном динамиком, већ уређивачком политиком. Такве недостатке приметили смо на примеру употребе *GDELT* и *TERRIER* база података. Међутим, олакшавајућа околност је то што није реч о наменски прављеним системима за прикупљање секуритизујућих потеза.

Ипак, проблем флукутирајуће медијске пажње релевантан је и са становишта мануелног прикупљања података јер указује на то да је боља пракса фокусирати се искључиво на медије за које постоје релативно поуздана сазнања да су под контролом кључних политичких актера с обзиром на то да је већа вероватноћа да ће се њихова уређивачка политика у већој мери поклапати са политичком агендом поменутих актера и тиме наговештавати политичке намере. Као гласноговорници одређених политичких опција, такви медији имају статус примарног извора са становишта прикупљања података о секуритизујућим потезима и њихове анализе у контексту теорије секуритизације.

Коначно, највећи проблем и недостатак секуритизујућих потеза као индикатора грађанског рата односи се на тешкоћу њиховог прикупљања. Иако смо на више места указали да постоји могућност ублажавања овог недостатка, чињеницу да је семантичка анализа још увек изван могућности аутоматизације није могуће пренебрегнути. Искуство ручног кодирања секуритизујућих потеза показало је да је уочавање релевантних текстуалних фрагмената понекад врло осетљив задатак који има изражену субјективну димензију.

Наиме, секуритизујуће поруке су понекад суптилније и срочене тако да индиректно остварују свој циљ. У том случају, обично се ослањају на шири културно-историјски и политички контекст и релативно сложене односе референцирања правих значења. Према томе, искуство мануелног кодирања података чак и у случају доброг познавања локалног контекстуалног оквира и чињенице да је у питању матерњи језик истраживача показало је да није у питању активност којој се може приступати рутински, те да је су процес кодирања података обележиле бројне недоумице које проистичу како из недоречености концептуалног оквира теорије секуритизације, тако и из индиректне формулације појединих медијских порука.

Требало би такође имати у виду да осим секуритизујућих потеза постоје и други елементи и аспекти теорије секуритизације који су корисни са становишта прогнозе ескалације грађанског

рата. Наиме, већ смо исткали да је поменута теорија утемељена на ширем интелектуалном наслеђу конструктивистичке традиције, које обогаћује додавањем специфичне концептуалне апаратуре погодне за анализу интерпретативних аспеката безбедносне стварности. Другим речима, теорија секуритизације, као и конструктивистичке студије генерално, усмерена је на процесе (ре)конституисања значења и ширих контекстуалних оквира који у процесу формирања индивидуалне свести актера и формулисања њихових идентитета и ставова испољавају структурне ефекте.

Другим речима, значење секуритизујућих потеза често је, као што смо напомињали више пута до сада, индиректно и ослања се на контекстуалне референце. У том смислу, адекватна анализа секуритизујућих потеза у великој мери је утемељена на познавању поменутих контекстуалних одредница као структуралних фактора, што омогућава претходно спроведена темељнија анализа јавног дискурса, упоредо са културно-историјским и политичким специфичностима локалног социјалног амбијента.

Разумевање чинилаца социјалне структуре који утичу на успостављање идентитета и интереса актера у конфликту стога омогућава препознавање и праћење индикатора који указују на дугорочније процесе потенцијалне дестабилизације политичко-безбедносне ситуације у проучаваној држави. Реч је о аспекту теорије секуритизације који је врло значајан са становишта разматрања њеног прогностичког потенцијала везаног за грађанске сукобе. У наредном тексту биће назначени неки од најзначајнијих показатеља који на овај начин могу да буду уочени у јавном дискурсу и искоришћени за прогнозу развоја конфликта.

Пре свега, требало би нагласити да је за праћење поменутих индикатора могуће применити уобичајене методолошке поступке који су својствени студијама секуритизације, попут анализе дискурса и сл. Другим речима, Копенхагенска школа већ располаже основним истраживачким алатима за остварење поменутог прогностичког циља. Такође, с обзиром на то да се прате дугорочнији процеси формирања идентитета и артикулације интереса не постоји императив брзог спровођења анализе, као што је то случај са праћењем секуритизујућих потеза, што оставља неопходан простор за темељније извођење закључака.

Постоји неколико важних аспеката грађанског конфликта чији се дугорочнији индикатори могу регистровати у јавном дискурсу. Пре свега, процеси диференцијације колективних идентитета у неком друштву или држави обично трају довољно дуго да би могли да буду уочени систематским праћењем много пре него што дође до испољавања грађанског рата на етничком, верском или неком другом основу.

Праћење поменутих процеса корисно је не само због тога што омогућава правовремено мапирање конфликта у смислу супарничких група, већ и зато што степен интерне диференцијације група представља једну од варијабли која је значајна у контексту прогнозе изгледа да сукоб добије конструктивнију или деструктивнију манифестациону форму (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 13).

Посматрање идентитетске диференцијације супротстављених друштвених група унутар државе корисно је и у контексту секуритизације, јер указује на одређеност граница у подели ми - они, односно пријатељ - непријатељ. У том смислу је значајно истаћи да је јасније одређење непријатеља углавном карактеристика напредније фазе сукоба (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 11). Такође, јасне и чврсто успостављене границе између супротстављених група отежавају међусобну комуникацију и проналажење заједничких интереса, што ограничава простор за постизање компромиса и мирно разрешење конфликта. Коначно, на тај начин се стварају претпоставке за лакшу социјалну мобилизацију и припрему за сукоб (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 12).

Напоследку, искуствени подаци о томе како стране у грађанском конфликту дефинишу себе и супротстављене групе неопходни су за утврђивање природе конфликта и његову

класификацију. У том смислу, може се направити разлика између етничких, верских, идеолошких и других облика тзв. идентитетских сукоба (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 11). Са становишта прогностичког потенцијала, овакве разлике су корисне због тога што се на време може направити процена главних покретача конфликтне динамике, кључних области спорења, а самим тим и могућих, односно очекиваних начина испољавања конфликта.

Раније је било речи о томе да разматрање структуралних параметара, попут економских, демографских, политичких, војних и других фактора, пружа употребљив основ за процену ризика од избијања конфликта унутар неке државе. У вези са тим, доступан је широк спектар теоријских приступа који су операционализовани у виду бројних емпиријских студија. Међутим, објективни фактори социјалне структуре представљају само један део рачунице у којој се доноси процена о извесности грађанског рата.

На основу искуства добијеног на бази овог и сличних емпиријских истраживања могло би се закључити да идентитети, интереси и тумачења друштвених актера који су инволвирани у сукоб представљају у најмању руку подједнако важан параметар конфликтне динамике. Другим речима, основ за сукоб мора пре свега да постоји у интерпретативној сфери (Kriesberg & Dayton, 2011, p. 5). Теорија секуритизације и конструктивистички теоријски приступи генерално подесан су оквир за аналитичку обраду поменуте сфере. Комбиновањем увида добијених на основу сагледавања објективних структуралних фактора и субјективних интерпретација актера у сукобу добија се целовитија и јаснија интелектуална мапа сукоба која омогућава поузданије наговештавање извеснијих праваца његовог будућег интензитета и тока.

Међутим, приликом истраживања дискурса и аналитичке употребе вербалних индикатора грађанског конфликта увек би требало имати на уму постојање неке врсте повратне спреге између успешних секуритизујућих потеза и политичко-безбедносне праксе, на шта указују и раније помињана истраживања која се односе на утицај медијске агенде на понашање људи. Наиме, реч је о томе да се безбедносни наратив и безбедносна пракса на неки начин узајамно конституишу тако што језички акти по дефиницији производе социјалне последице, а затим се те последице одражавају на интерпретативну сферу кроз процес рефлексije. У том погледу, тумачење локалног безбедносног контекста добија додатни слој комплексности који би требало имати у виду приликом доношења аналитичких закључака, како оних који се односе на претпостављене узроке посматране конфликтне динамике тако и оних који се тичу прогнозе тока сукоба.

6. ЗАКЉУЧАК

Начин на који се урушио Совјетски савез и затим окончао Хладни рат представљао је изненађење за велики део академске заједнице и нагласио потребу ревизије доминантних теоријских парадигми. Подстакнут је развој нових експланаторних оквира на свим нивоима анализе, што је довело и до реконцептуализације самог појма безбедности (Липовац, 2016, р. 11). Међутим, тектонски поремећај на нивоу међународног система имао је за последицу активирање великог броја локалних конфликтних жаришта чију ескалацију више није могло ништа да обузда. Уместо најављиваног великог финала у форми глобалног нуклеарног сукоба, блоковски систем је имплодирао, а у рушевинама некадашњег релативно стабилног поретка назирале су се све јаче варнице донедавно пригушених локалних безбедносних динамика, које су у новим околностима претиле да прерасту у пожар. Историја је показала да је, можда и више него неочекивани завршетак Хладног рата, светску јавност изненадила невероватна бруталност која је карактерисала неке од обновљених етничких и других ривалстава и брзина којом су конфликти ескалирали у отворене оружане сукобе унутар заједничких држава.

Израду ове дисертације подстакло је питање да ли нам, за разлику од претходно описаних времена, садашњи теоријски корпус студија безбедности уз савремене могућности у погледу прикупљања емпиријске евиденције омогућава успешније препознавање ризика од ескалације грађанског рата у кризом погођеним друштвима. У покушају да одговоримо на постављено питање формирали смо аналитички модел ескалације грађанског рата, чија је окосница теорија секуритизације, један од најпознатијих концептуалних оквира новијих студија безбедности.

У таквом моделу улога кључног индикатора ескалације додељена је секуритизујућим потезима. Након тога, преостало је да искуствено проверимо да ли се након спроведених студија случаја може рећи да је уочена очекивана веза између секуритизујућих потеза као индикатора и физичке манифестације конфликта као израза ескалације постојећих противречности. Разматрање поменутих проблематике предмет је претходног поглавља, тако да на овом месту преостаје само да још једном закључимо да су се у нашем истраживању секуритизујући потези показали као фактор који је начином свог испољавања наговештавао нарастање грађанског конфликта, што је указало да теорија секуритизације има прогностички потенцијал који у досадашњим истраживањима није био довољно испитан нити искоришћен.

Поставља се, због тога, питање какве су импликације поменутог увида. Са једне стране, он представља потврду квалитета концептуалног приступа у којем се фокус усмерава на интерпретативну сферу. Међутим, у вези са тим требало би изнети неколико важних напомена које проистичу из искустава до којих смо дошли израдом ове дисертације. Пре свега, иако сматрамо да постоје убедљиви разлози да се прихвати став према којем је интерпретација у основи друштвеног конфликта, објективистички и структурални аспекти друштвене стварности не би требало да буду избачени из аналитичке слике.

Другим речима, утицај политичких и других важних друштвених субјеката на садржај јавне агенде подразумева поседовање друштвене моћи помоћу које се специфична виђења појединих актера намећу широј заједници као референтни оквир безбедности. Осим тога, материјални и структурални чиниоци важни су и у контексту сагледавања објективних могућности учесника у конфликту. Није спорно да објективне могућности могу да буду погрешно интерпретиране од стране учесника у сукобу, али оне упркос томе делују као важна детерминанта тока сукоба, што их препоручује као параметар који не би требало изоставити приликом процене ескалације грађанског рата.

Друга опаска која се односи на могућност примене теорије секуритизације у сврху прогнозе ескалације грађанског рата тиче се потребе њеног додатног појмовног заокруживања. Као што је напоменуто у теоријском и методолошком поглављу, апстрактност теорије секуритизације са једне стране представља њену предност јер омогућава универзалније применљив и

вредносно неутралан оквир погодан за одржавање критичке дистанце у односу на истраживану проблематику. Међутим, са друге стране, недовољна одређеност кључних теоријских појмова отежава операционализацију теорије секуритизације у једнозначни истраживачки и аналитички оквир који би најпре омогућио недвосмисленије издвајање релевантних искуствених садржаја који имају улогу улазних података, а затим олакшао поређење резултата сродних студија у потрази за општијим обрасцима.

Што се тиче других импликација увида о постојању прогностичког потенцијала теорије секуритизације на примеру ескалације грађанског рата, до којег смо дошли реализацијом ове студије, важно је осврнути се још једном на чињеницу да су студије безбедности примењена научна област чија би теоријска достигнућа требало да имају практични одјек. У том погледу, сматрамо да би примена теорије секуритизације у прогностичке сврхе првенствено допринела успостављању напреднијих аналитичких система за рано упозоравање на могућност дестабилизације политичко-безбедносне ситуације у државама и избијања грађанског рата.

У питању је изузетно важан практични циљ који доприноси остваривању фундаменталних безбедносних интереса на готово свим нивоима анализе: појединачном, групном, националном, а имајући у виду и генералну тенденцију преливања криза, и међународном. Међутим, показало се да је тренутно највећа препрека за актуелизацију поменутог прогностичког потенцијала проблем правовременог прикупљања релевантних искуствених показатеља. Напредак на овом плану отворио би простор за бројна истраживања у оквиру којих би се могле испитивати везе између варијабли и на тај начин теоријски усавршавати постојећи концептуални оквир, како у смислу претпостављених веза и односа тако и у погледу откривања емпиријских садржаја који имају већи прогностички значај.

Наиме, по узору на постојећа решења за прикупљање и анализу новинских података на глобалном нивоу, као што је нпр. систем *GDELT*, у будућности би било корисно усмерити пажњу академске заједнице на истраживачка питања која се тичу могућности уопштавања форме безбедносних језичких аката, превасходно секуритизујућих потеза, како би се такви увиди искористили за израду делимично или потпуно аутоматизованих модула за прикупљање емпиријских података у реалном времену. Таквим подацима лако би било придружити мета-податке присутне у изворном тексту, попут именованих локација и њихових географских координата, именованих актера, емотивног тона текста и сл. и на тај начин формирати екстензивну базу података која би могла да послужи за формулисање напредних аналитичких упита, који укључују конкретна места, време, актере и друге релевантне параметре.

Рад на стварању предуслова за израду наменских модула за праћење безбедносне ситуације на основу медијских извештаја и прикупљање релевантних података утолико је важнији задатак, уколико узмемо у обзир ограничења алтернативних извора података која су уочена током истраживачког дела ове студије. Наиме, будући да расположиви подаци о политичким догађајима нису прављени наменски за студије секуритизације, они не могу бити искоришћени у пуном капацитету. Када је реч о фреквенцији јављања категорија које су искоришћене као апроксимације секуритизујућих потеза, ситуација није била толико лоша да би захтевала одбацивање таквог извора података.

Међутим, биле су очигледне разлике у магнитуди ручно и аутоматски кодиране независне варијабле. Постојали су периоди када је мануелном обрадом прикупљено више података у поређењу са аутоматским кодирањем, али су чешћи случајеви где је ситуација обрнута, односно где је регистровано знатно више машински генерисаних података. Поменута одступања могу се ублажити нормализацијом варијабли уколико се оне приближно слично манифестују. Међутим, већи проблем представљају периоди када долази до сасвим другачијег испољавања ручно и машински генерисане независне варијабле.

Нажалост, систем није довољно транспарентан да бисмо са сигурношћу могли да тврдимо који су тачно разлози за појаву таквих периода, али прелиминарни увиди указују да је делом реч о

техничким разлозима, тј. да су машински кодирани подаци груписани у неприродне кластере који очито логички одступају од начина на који би се новинске вести пласирале. На пример, постоје периоди када у једном дану буде захваћено много вести, а да недељама пре и после не буде никакве повезане медијске активности, што није очекивани образац медијског извештавања према којем би веома значајан догађај привукао пажњу иницијално, а онда би та пажња градуално опадала протоком времена.

Други вероватан разлог због којег се појављују повремена значајнија неслагања између ручно и машински кодираних варијабли је недовољна покривеност локалних медијских извора од стране прикупљачког система, услед чега је потребно да сукоб ескалира и привуче већу медијску пажњу да би се читавао у прикупљеним подацима. Коначно, с обзиром на то да је реч о апроксимацији броја секуритизујућих потеза коришћењем кодних категорија које обухватају и друге садржаје, очекивано је да се појави и одређена количина података који са становишта аналитичког оквира базираног на теорији секуритизације представља шум. Међутим, таква врста проблема својствена је мерењу великог броја варијабли у разним доменима.

Резултати и искуство нашег истраживања указује да би поменута ограничења везана за примену теорије секуритизације у сврху прогнозе ескалације грађанског рата могла да буду умањена или сасвим избегнута уколико би у првим фазама нагласак био на прикупљању солидне искуствене базе на основу које би најпре могле да се тестирају хипотезе на познатим дешавањима. При томе, више смисла има фокусирати се на специфичне регије које су погођене вишеструким испољавањем грађанских ратова и пружају највише у смислу сазнајног потенцијала, а припадају истом или сличном језичком подручју и културно-историјском амбијенту. У том случају, није потребно преводити текстове, нити узимати у обзир упоредни однос различитих контекстуалних окружења, што значајно упрошћава ситуацију. Подручје некадашње Југославије у великој мери одговара таквим потребама и то је један од разлога због којих је студија грађанског рата у СФРЈ, односно сецесије Хрватске, централна истраживачка тема. У свим другим студијама није постојао толико јединствени језички оквир, као што је то био случај са српско-хрватским говорним подручјем.

Применом описане генералне истраживачке стратегије пажња би се најпре усмерила на регионалне безбедносне динамике, где би била разматрана ескалација грађанских ратова у сличним контекстуалним оквирима. У наредном кораку, било би потребно укрупњавати добијене фрагментарне увиде у настојању да се створи монолитнији искуствени ослонац за даља теоријска усавршавања и емпиријска истраживања. У сваком случају, увиди и искуства настала на бази ове студије указују да постоји значајан и недовољно искоришћен прогностички потенцијал аналитичких оквира базираних на теорији секуритизације што оправдава труд на развоју поменуте теоријске концепције, како у појмовном смислу, тако и у погледу додатног искуственог утемељења њених претпоставки. Са друге стране, постоји и могућност унапређења садашњих имплементација система за упозорење на ризик од ескалације грађанског сукоба, које би могло да допринесе стварању прилика за правовремену трансформацију конфликта и осмишљавање практичних платформи деескалације сукоба, што су неки од примарних циљева студија безбедности као примењене научне области. У том погледу, прогностички значај теорије секуритизације нарочито долази до изражаја када јој се придруже компатибилни конструктивистички и структуралистички концепти, као и када се реализује кроз мешовити методолошки приступ у којем се комбинују квантитативне и квалитативне истраживачке технике.

7. ЛІТЕРАТУРА

- Albert, M., & Buzan, B. (2011). Securitization, sectors and functional differentiation. *Security Dialogue*, 42(4–5), 413–425. <https://doi.org/10.1177/0967010611418710>
- Angell, R. C. (1965). The Sociology of Human Conflict. In E. McNeil (Ed.), *The Nature of Human Conflict* (pp. 91–115). Prentice-Hall.
- Aradau, C. (2004). Security and the Democratic Scene: Desecuritization and Emancipation. *Journal of International Relations and Development*, 7(4), 388–413.
- Arbatli, C. E., Ashraf, Q., & Galor, O. (2013). *The Nature of Civil Conflict*. <http://ssrn.com/abstract=2364127>
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.
- Balzacq, T. (2010). Constructivism and Securitization Studies. In M. Dunn Cavelty & V. Mauer (Eds.), *The Routledge Handbook of Security Studies* (pp. 56–72). Routledge.
- Balzacq, T. (Ed.). (2011). *Securitization Theory: How security problems emerge and dissolve*. Routledge.
- Bernard, J. (1957). Parties and Issues in Conflict. *Conflict Resolution*, 1, 111–121.
- Bond, D., Jenkins, J. C., Taylor, C. L., & Schock, K. (1997). Mapping Mass Political Conflict and Civil Society: Issues and Prospects for the Automated Development of Event Data. *Journal of Conflict Resolution*, 41(4), 553–579. <https://doi.org/10.1177/0022002797041004004>
- Bösch, R. (2017). *Conflict Escalation: a brief intellectual history*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.82>
- Boulding, K. E. (1962). *Conflict and Defense*. Harper & Row.
- Buzan, B., Waever, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework For Analysis*. Lynne Rienner.
- Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. de. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Cederman, L. E., & Vogt, M. (2017). Dynamics and Logics of Civil War. *Journal of Conflict Resolution*, 61(9), 1992–2016. <https://doi.org/10.1177/0022002717721385>
- Checkel, J. T. (2001). Why Comply? Social Learning and European Identity Change. *International Organization*, 55(3), 553–588.
- Checkel, J. T. (2011). The Social Dynamics of Civil War : Insights from Constructivist Theory. In *Simons Papers in Security and Development* (Issue 11).
- Clarke, J. N. (2005). Early Warning Analysis for Humanitarian Preparedness and Conflict Prevention. *Civil Wars*, 7(1), 71–97.
- Cobb, R., Ross, J., & Ross, M. H. (1976). Agenda Building as a Comparative Political Process. *The American Political Science Review*, 70(1), 126–138.
- Cohen, L. (1995). *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition*. Westview Press. <https://doi.org/10.4324/9780429495397>
- Conflict and Peace Analysis and Response Manual*. (1999).

- Coser, L. A. (1956). *The functions of social conflicts*. Free Press.
- Costanza-Chock, S., & Rey-Mazón, P. (2016). PageOneX: New Approaches to Newspaper Front Page Analysis. *International Journal of Communication*, 10, 2318–2345. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/4442>
- Dahrendorf, R. (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford University Press.
- de Cadenas-Santiago, G., García-Herrero, A., Ortiz Vidal-Abarca, Á., & Rodrigo, T. (2015). An Empirical Assessment of Social Unrest Dynamics and State Response in Eurasian Countries. *Eurasian Journal of Social Sciences*, 3(3), 1–29. <https://doi.org/10.15604/ejss.2015.03.03.001>
- Dearing, J. W., & Rogers, E. M. (1992). *Communication Concepts 6: Agenda-Setting*. Sage Publications.
- DeNardo, J. (1985). *Power in numbers: The political strategy of protest and rebellion*. Princeton University Press.
- DeRouen, K. R., & Heo, U. (Eds.). (2007). *Civil wars of the world: major conflicts since World War II*.
- Deutsch, K. W. (1968). *The analysis of international relations*. Englewood. Prentice-Hall.
- Diehl, P. F. (2006). Just a Phase? Integrating Conflict Dynamics over Time. *Conflict Management and Peace Science*, 23(3), 199–210.
- Dokić, R. (2003). *Znak i simbol*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Druckman, J. N. (2004). Political Preference Formation: Competition, Deliberation, and the (Ir)relevance of Framing Effects. *American Political Science Review*, 98(4), 671–686. <https://doi.org/10.1017/S0003055404041413>
- Džuverović, N. (2013). *Ekonomski faktori oružanih sukoba: Povećanje ekonomskih nejednakosti kao uzrok sukoba unutar država*. Službeni glasnik.
- Eckert, R., & Willems, H. (2003). *Escalation and De-Escalation of Social Conflicts: The Road to Violence BT - International Handbook of Violence Research* (W. Heitmeyer & J. Hagan (Eds.); pp. 1181–1199). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-0-306-48039-3_61
- Emmers, R. (2007). Securitization. In A. Collins (Ed.), *Contemporary Security Studies* (pp. 109–125). Oxford University Press.
- Entman, R.M. (2004). *Projections of power: Framing news, public opinion, and U.S foreign policy*. University of Chicago Press.
- Entman, Robert M. (1989). How the Media Affect What People Think: An Information Processing Approach. *Journal of Politics*, 51, 347–370.
- Entman, Robert M. (1991). Framing U.S. coverage of international news: Contrasts in narratives in the KAL and Iran Air incidents. *Journal of Communication*, 41, 6–26.
- Entman, Robert M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43, 51–58.
- Entman, Robert M. (2003). Cascading activation: Contesting the White House's frame after 9/11. *Political Communication*, 20, 415–432.
- Entman, Robert M. (2004). *Projections of power: Framing news, public opinion and U.S. foreign policy*. University of Chicago Press.
- Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *American Political*

- Science Review*, 97(1), 75–90.
- Fink, C. F. (1968). Some Conceptual Difficulties in the Theory of Social Conflict. *The Journal of Conflict Resolution*, 12, 412–460.
- Frangjež, M. (2015). *Kaj nam pa morete! : od trgovine z orožjem do Depale vasi*. Grafika Gracer. <https://books.google.rs/books?id=qkgtHwAACAAJ>
- Galtung, J. (2009). *Mirnim sredstvima do mira: Mir i sukob, razvoj i civilizacija*. Službeni glasnik, Jugoistok XXI.
- Gatalović, M. (2016). Uticaj otvaranja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji na kreiranje državne politike prema Kosovu i Metohiji 1964-1965. *Istorija 20. Veka*, 2016, 117–136. <https://doi.org/10.29362/IST20VEKA.2016.2.GAT.117-136>
- Gerner, D. J., Schrodt, P. A., Francisco, R. A., & Weddle, J. L. (1994). Machine Coding of Event Data Using Regional and International Sources. *International Studies Quarterly*, 38(1), 91–119. <https://doi.org/10.2307/2600873>
- Gerner, D., Jabr, R., & Schrodt, P. (2002). *Conflict and Mediation Event Observations (CAMEO): A New Event Data Framework for the Analysis of Foreign Policy Interactions*.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Northeastern University Press.
- Goldstein, J. S. (1992). A Conflict-Cooperation Scale for WEIS Events Data. *The Journal of Conflict Resolution*, 36(2), 369–385. <http://www.jstor.org/stable/174480>
- Griffin, E. (2011). *A first look at communication theory* (8th ed.). McGraw-Hill.
- Gurr, T. R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton University Press.
- Hagmeier-Gaverus, G., & Weissmann, M. (2003). *An Internet-Based Early Warning Indicators System for Preventive Policy*.
- Helle, H. J. (2008). Sociology of Competition by Georg Simmel. *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 33(4), 945–956. <http://ezproxy.nb.rs:2108/stable/canajsocicahican.33.4.945>
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. Pantheon Books.
- Hewitt, G. (Ed.). (1998). *The Abkhazians: a handbook*. St. Martin's Press.
- Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies*. Cornell University Press.
- Hunt, W. (1997). *Getting to War*. University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.15234>
- Huysmans, J. (1998). Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe. *European Journal of International Relations*, 4(4), 479–505.
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution : changing values and political styles among Western publics*. <https://doi.org/10.1515/9781400869589>
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=1837002>
- Joch Robinson, G. (1977). *Tito's Maverick Media: The Politics of Mass Communications in Yugoslavia*. University of Illinois Press.

- Johnston, A. (2001). Treating International Institutions as Social Environments. *International Studies Quarterly*, 45(4), 487–516.
- Johnston, A. (2008). Ethnic Defection in Civil War. *Comparative Political Studies*, 41(8), 1043–1068.
- Jusić, T. (2008). Medijski diskurs i politika etničkog sukoba Jugoslovenski slučaj. In G. Đerić (Ed.), *Intima javnosti* (pp. 40–63). Fabrika knjiga.
- King, G., & Lowe, W. (2003). An Automated Information Extraction Tool for International Conflict Data with Performance as Good as Human Coders: A Rare Events Evaluation Design. *International Organization*, 57(3), 617–642. <https://doi.org/DOI: 10.1017/S0020818303573064>
- Kozer, L. (2007). *Funkcije društvenog sukoba: ispitivanje koncepta društvenog sukoba i njegove upotrebe u empirijskim sociološkim istraživanjima*. Mediteran Publishing.
- Kriesberg, L. (1973). *The Sociology of Social Conflicts*. Prentice-Hall.
- Kriesberg, L., & Dayton, B. W. (2011). *Constructive Conflicts: From conflicts to resolution*.
- Levy, D. A., & Nail, P. R. (1993). Contagion: A theoretical and empirical review and reconceptualization. In *Genetic, Social, and General Psychology Monographs* (Vol. 119, Issue 2, pp. 233–284). Heldref Publications.
- Lichbach, M. I. (1987). Deterrence or Escalation? The Puzzle of Aggregate Studies of Repression and Dissent. *Journal of Conflict Resolution*, 31(2), 266–297.
- Lichbach, M. I. (1998a). Contending Theories of Contentious Politics and the Structure-Action Problem of Social Order. *Annual Review of Political Science*, 1, 401–424.
- Lichbach, M. I. (1998b). *The Rebel's Dilemma*. University of Michigan Press.
- Lindström, R., & Moore, W. H. (1995). Deprived, Rational or Both? 'Why Minorities Rebel' Revisited. *Journal of Political and Military Sociology*, 23, 167–190.
- Lynch, M. (2002). Why Engage? China and the Logic of Communicative Engagement. *European Journal of International Relations*, 8(2), 187–230.
- Mason, T. D., & Krane, D. A. (1989). The political economy of death squads: Toward a theory of the impact of state-sanctioned terror. *International Studies Quarterly*, 175–198.
- McAdam, D. (1982). *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. University of Chicago Press.
- McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176–187.
- McDonald, M. (2008). Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*, 14(4), 563–587.
- Milutinović, M. (2010). *Rat je počeo riječima: Bosna i Hercegovina devedesetih*. Nezavisni univerzitet Banjaluka.
- Mitchell, C. (2014). *The nature of intractable conflict. Conflict resolution in the twenty-first century*. Palgrave Macmillan UK.
- Muller, E., Dietz, H., & Finkel, S. (1991). Discontent and the Expected Utility of Repression: The Case of Peru. *American Political Science Review*, 85(4), 1261–1282.
- Newman, E., & DeRouen, K. (Eds.). (2014). *Routledge Handbook of Civil Wars*. Routledge.

- Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Harvard University Press.
- Park, R. E., & Burgess, E. W. (1924). *Introduction to the Science of Sociology*. University of Chicago Press.
- Peoples, C., & Vaughan-Williams, N. (2010). *Critical Security Studies: An Introduction*. Routledge.
- Pruitt, D. G., & Rubin, J. Z. (2004). *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement - Dean G. Pruitt, Jeffrey Z. Rubin - Google Књуге*. McGraw-Hill.
- Risse, T. (2000). Let's Argue! *Communicative Action in World Politics*, 54(1), 1–40.
- Rudnytskyi, O., Levchuk, N., Wolowyna, O., Shevchuk, P., & Kovbasiuk, A. (2015). Demography of a man-made human catastrophe: The case of massive famine in Ukraine 1932-1933. *Canadian Studies in Population*, 42(2), 53–80. <https://doi.org/10.25336/p6fc7g>
- Rudolf, D. ml., & Čobanov, S. (2010). Jugoslavija: unitarna država ili federacija (povijesne težnje srpskoga i hrvatskog naroda – jedan od uzroka raspada Jugoslavije). *Zbornik Radova Pravnog Fakulteta u Splitu*, 92(2), 287–314.
- Sambanis, N. (2002). A Review of Recent Advances and Future Directions in the Quantitative Literature on Civil War. *Defence and Peace Economics*, 13(3), 215–243.
- Sambanis, N. (2004). What Is Civil War? Conceptual and Empirical Complexities of an Operational Definition. *Journal of Conflict Resolution*, 48(6), 814–858.
- Sarkees, M. R., Wayman, F. W., & Singer, J. D. (2003). Inter-state, Intra-state and extra-state wars: A comprehensive look at their distribution over time, 1816-1997. *Internationa Studies Quarterly*, 47, 47–70.
- Scheufele, D. A., & Tewksbury, D. (2007). Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*, 57(1), 9–20. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00326.x>
- Schock, K. (1996). A Conjunctural Model of Political Conflict: The Impact of Political Opportunities on the Relationship between Economic Inequality and Violent Political Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 40, 98–133.
- Schrodt. (2012). *CAMEO Event and Actor Codebook*. <http://eventdata.parusanalytics.com/cameo.dir/CAMEO.Manual.1.1b3.pdf>
- Schrodt, P. A., Davis, S. G., & Weddle, J. L. (1994). Political Science: KEDS—A Program for the Machine Coding of Event Data. *Social Science Computer Review*, 12(4), 561–587. <https://doi.org/10.1177/089443939401200408>
- Schrodt, P. A., & Gerner, D. J. (1994). Validity Assessment of a Machine-Coded Event Data Set for the Middle East, 1982-92. *American Journal of Political Science*, 38(3), 825–854. <https://doi.org/10.2307/2111609>
- Schrodt, P. A., & Van Brackle, D. (2013). Automated Coding of Political Event Data. In V. S. Subrahmanian (Ed.), *Handbook of Computational Approaches to Counterterrorism* (pp. 23–49). Springer.
- Searle, J. R. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press. <https://doi.org/DOI: 10.1017/CBO9781139173438>
- Sharp, G. (2013). *How nonviolent struggle works* (Vol. 1).
- Small, M., & Singer, J. D. (1982). *Resort to arms: international and civil wars* (2nd ed.). Sage

Publications.

- Souleimanov, E. (2013). *Understanding Ethnopolitical Conflict: Karabakh, South Ossetia, and Abkhazia Wars Reconsidered*. Palgrave Macmillan.
- Subtelny, O. (2009). *Ukraine: A History* (4th ed.). University of Toronto Press.
- Suzuki, S. (2013). *Pathways to Civil War: A Study of Multiple Paths Toward Civil War*. Wayne State University.
- Taboada, M., Brooke, J., Tofiloski, M., Voll, K., & Stede, M. (2011). Lexicon-Based Methods for Sentiment Analysis. *Comput. Linguist.*, 37(2), 267–307. https://doi.org/10.1162/COLI_a_00049
- Tarrow, S. (1988). National Politics and Collective Action: Recent Theory and Research in Western Europe and the United States. *Annual Review of Sociology*, 14, 421–440.
- Taureck, R. (2006). Securitization Theory and Securitization Studies. *Journal of International Relations and Development*, 9, 53–61.
- Taydas, Z. (2006). *The Determinants of Civil War: a Quantitative Analysis*. University of Missouri - Columbia.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Addison-Wesley.
- TR, G. (n.d.). *Minorities at risk: A global view of ethnopolitical conflicts*. United States Institute for Peace.
- Vent, A. (2013). *Društvena teorija međunarodne politike*. Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka.
- Vultee, F. (2007). *Securitization as a Theory of Media Effects: The Contest over the Framing of Political Violence* (Issue August). University of Missouri-Columbia.
- Waever, O. (1989). *Security, the Speech Act: Analyzing the Politics of a Word*.
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. In R. Lipschutz (Ed.), *On Security* (pp. 46–86). Columbia University Press.
- Wald, K. D., Silverman, A., & Fridy, K. (2005). Making Sense of Religion in Political Life. *Annual Review of Political Science*, 8, 121–41.
- Walt, S. M. (1990). *The Origins of Alliance*. Cornell University Press.
- Walton, O. (2011). *Helpdesk Research Report: Early Warning Indicators of violent conflict*.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley Pub. Co.
- Weber, M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*. Oxford University Press.
- Williams, M. C. (2003). Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics. *International Studies Quarterly*, 47(4).
- Yonamine, J. E. (2013). *A Nuanced Study of Political Conflict using the Global Datasets of Events Location and Tone (gdelt) Dataset*. Penn State University.
- Zartman, I. W., & Faure, G. O. (2005). *Escalation and Negotiation in International Conflicts*. Cambridge University Press. <https://doi.org/DOI: 10.1017/CBO9780511550584>
- Zeitsoff, T. (2011). Using social media to measure conflict dynamics: An application to the 2008–2009 gaza conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 55(6), 938–969. <https://doi.org/10.1177/0022002711408014>

- Баћевић, Љ., Бахтијаревић, Ш., Гоати, В., Милас, Г., Миљевић, М., Михајловски, С., Мирчев, Д., Пантић, Д., Поплашен, Н., Тош, Н., & Васовић, М. (1991). *Југославија на кризној прекретници*. Универзитет у Београду, Институт друштвених наука, Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење.
- Бјелица, М. (1997). *Медији и политичка моћ: Истраживање политичке штампе и новинарства у Србији (1945-1997)*. Институт за политичке студије, Радничка штампа.
- Бољевић, И., Одавић, Ђ., Петровић, В., Рабреновић, С., Станковић, Б., Шарчевић Јанковић, Ј., Вучо, Н., & Вукотић, М. (2011). *Речи и недела: Позивање или подстицање на ратне злочине у медијима у Србији 1991–1992* (Б. Векарић (Ed.)). Centar za tranzicione procese.
- Васиљевић, А. (2012). *“Штит” акција војне безбедности: дневничке белешке оперативца*. IGAM.
- Жуковски, А., & Субтељни, О. (2018). *Кратка историја Украјине*. Дан Граф.
- Крстић, М. (2015). Теорија рационалног избора и објашњење друштвених феномена. *Годишњак Факултета Политичких Наука*, 9(13), 165–184. <https://doi.org/10.5937/godfnp1513165k>
- Липовац, М. (2016). *Национална безбедност Републике Србије у регионалном безбедносном поткомплексу Западни Балкан*. Универзитет у Београду.
- Милановић, Т. (2011). Kriza 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi. *Rostra*, 4(4), 85–92.
- Политичка енциклопедија*. (1975). Савремена администрација.
- Прћић, Т. (2008). *Семантика и прагматика речи* (2nd ed.). Змај.
- Старчевић, М. (1991). Правни аспекти положаја и улоге оружаних снага СФРЈ. *Војно Дело*, 43(4–5), 118–137.
- Томпсон, М. (2000). *Производња рата - медији у Србији, Хрватској и Босни и Херцеговини*. Медија центар.
- Хацић, М. (2004). *Насилно растурање Југославије: узроци, динамика, последице* (М. Hadžić (Ed.)). Centar za civilno-vojne odnose.
- Ширинић, Д., Никић Чакар, Д., Петек, А., Шипић, Ј., Раос, В., & Кекез, В. (2016). *Политички приоритети у Хрватској од 1990. до 2015. (в.1.0)*. Центар за емпиријска политолошка истраживања, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу.

Биографија аутора

Зоран Кучековић је рођен 22. фебруара 1982. године у Осијеку, Република Хрватска. Основне студије на Факултету безбедности Универзитета у Београду завршио је 2007. године са просечном оценом 8,63. Мастер студије међународне безбедности на Факултету политичких наука Универзитета у Београду завршио је 2010. године са просечном оценом 10, одбранивши рад на тему „Концепт људске безбедности: критички осврт“.

У периоду од 2010. до 2017. године био је запослен у Војнообавештајној агенцији Министарства одбране Републике Србије, где је похађао више домаћих и међународних програма стручног усавршавања у области обавештајне делатности. Од краја 2017. године професионално се бавио аналитичким пословима за потребе приватних компанија (*Business Intelligence*). Поменути задаци обухватили су развој мањих веб апликација намењених извештавању корпоративних руководиоца, аутоматизацију прикупљања података значајних за пословање, као и примену аналитичких модела заснованих на машинском учењу у процесу обраде расположивих података. Од 2019. године ради на позицији веб програмера у водећој медијској кући у Србији, *Ringier – Axel Springer*, где учествује у одржавању и развоју дигиталних производа компаније.

До сада је објавио пет научних радова у области студија безбедности, при чему је нарочито заинтересован за јавну политичку комуникацију као конститутивни елемент безбедносне динамике и напредну употребу података из отворених извора у обавештајној аналитици.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Зоран Кучековић

Број индекса 05/12

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Прогностички донети теорије секуритизације на примеру ескалације грађанског рата

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду,

Handwritten signature of Zoran Kucukovic in blue ink, written over a horizontal line.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Зоран Кучековић

Број индекса 05/12

Студијски програм Науке безбедности

Наслов рада Прогностички домети теорије секуритизације на примеру ескалације грађанског рата

Ментор др Владимир Н. Цветковић, редовни професор

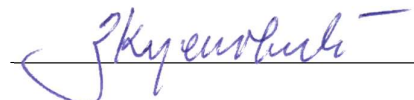
Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду,

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом: која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY]
2. Ауторство - некомерцијално (CC BY-NC]
3. Ауторство - некомерцијално - без прерада (CC BY-NC-ND]
4. Ауторство - некомерцијално - делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство - без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство - делити под истим условима (CC BY-SA]

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве].

У Београду,

Потпис аутора

